

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH KUDSÎ VE TERCÜME-İ DURÛB-I EMSÂL-İ
ARABİYYE'Sİ

HAZIRLAYAN

RABBAA RABABA

(11723002)

TEZ DANIŞMANLARI

Prof. Dr. CİHAN OKUYUCU

Yrd. Doç. Dr. SADIK YAZAR

İSTANBUL

2013

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH KUDSÎ VE TERCÜME-İ DURÛB-I EMSÂL-İ
ARABİYYE'Sİ

RABBAA RABABA

(11723002)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 21/05/2013
Tezin Savunulduğu Tarih: 6/06/2013

Tez Oy Birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad

Tez Danışmanları: 1. Prof. Dr.Cihan OKUYUCU

2. Yard. Doç. Dr. Sadık YAZAR

Jüri Üyeleri: 3. Yard. Doç.Dr. Hayrullah KAHYA

4. Yard. Doç. Dr. Ali YILDIZ

5. Doç. Dr. Sezai COŞKUN

İmza

İSTANBUL

2013

ÖZ

ABDULLAH KUDSÎ VE TERCÜME-İ DURÛB-İ EMSÂL-İ ARABİYYE'Sİ

Rabbâa RABABA

Mayıs/2013

Giriş ve üç bölümden müteşekkil olan bu çalışmada, XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Kudsî'nin *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* isimli eserinin incelenmesi ile Arap harfli olan metnin çeviri yazımının ortaya konması hedeflenmektedir.

Tezin giriş kısmında, öncelikle meselin lügat ve ıstılah anlamları ile birtakım özellikleri üzerinde durulmuştur. Ardından, mesel kavramı ile hikmet ve deyim kavramları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirtilmiştir. Genel olarak meseller, yapı, çıkış yerleri ve zamanlarına göre sınıflandırıldıktan sonra mesel ile ilgili yazılan bazı eserler zikredilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, Kudsî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, öncelikle klâsik Türk edebiyatında Arapça ve Farsça mesellerin açıklandığı birkaç esere ışık tutulmuş; daha sonra da Kudsî'nin eseri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda eserde geçen meseller zaman, yapı ve konularına göre sınıflandırılmıştır. Akabinde mütercimin yararlandığı kaynaklar üzerinde durulduğu gibi takip ettiği tercüme metodu üzerinde de durulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü adı geçen bu tercümenin latince edilmiş metni teşkil etmiştir. Bu metnin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4928/1) numaradaki nüsha alınarak okunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mesel, Kudsî, Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-ı Arabiyye.

ABSTRACT

ABDULLAH QUDSÎ AND THE TERCÜME-İ DURÛB-İ EMSÂL-İ ARABİYYE

Rabbaa RABABA

May/2013

This thesis, which contains an introduction and three main parts, aims to analyse “Translation of Arabic Proverbs” of Qudsi who lived on the second half of the 17th century and the first quarter of the 18th century. It also aims to provide the transliteration of the original text which is in Arabic.

At the introduction of the thesis the meaning of “mesel” (proverb) is explained both as a word and as a term. Then the differences and similarities between “mesel” and “hikmet” (gnome) and “mesel” and “deyim” (idiom) are stated. “mesels” (proverbs) are classified according to their structures, places of origin and time of origin in general. Some other books written about “mesel” are mentioned as well. The first part of the thesis is about the life and writings of Qudsi. In the 2nd part, the information about a couple of writings which explain Arabic and Persian “mesels” (proverbs) in classical Turkish literature is provided first and then Qudsi’s book is analysed. The “mesels” in the book are classified according to their time, structure and theme. After these, the resources that are used and the method of translation that is applied by the translator is explained.

The third part of the study contains the Ottoman text which was written in Latin. This text was taken from Suleymaniye Library Nuruosmaniye number (4928/1).

Keywords: Porverb, Qudsi, Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiye.

ÖNSÖZ

Abdullah Kudsî ve Tercüme-i Durûb-ı Emsal-i Arabiyye'si isimli çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Tezin giriş kısmında çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra mesel ile ilgil genel bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda; meselin lügat ve ıstılah anlamları verilip mesel kavramı ile hikmet ve deyim kavramları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirtilmiştir. Genel olarak meseller, yapı, çıkış yerleri ve zamanlarına göre sınıflandırıldıktan sonra mesel ile ilgili yazılan bazı eserler zikredilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, Kudsî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise, öncelikle klâsik Türk edebiyatında Arapça ve Farsça mesellerin açıklandığı birkaç esere ışık tutulmuş; daha sonra da Kudsî'nin eseri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda eserde geçen meseller zaman, yapı ve konularına göre sınıflandırılmıştır. Akabinde mütercimin yararlandığı kaynaklar üzerinde durulduğu gibi takip ettiği tercüme metodu da ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü adı geçen bu tercümenin latinize edilmiş metni teşkil etmiştir. Bu metnin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4928/1) numaradaki nüsha alınarak okunmuştur.

Gerek ders süresince gerek tez hazırlamam esnasında ilminden faydalandığım, insanî ve ahlâkî değerleri ile de örnek edindiğim ve yanında çalışmaktan onur duyduğum Prof. Dr. Cihan Okuyucu'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu konuyu tez çalışması olarak öneren, hazırlanması esnasında yönlendirici tutumuyla destek olan, değerli bilgi ve tavsiyeleriyle bana yol gösteren Yard. Doç. Sadık Yazar'a teşekkürü bir borç bilirim. Eski Türk edebiyatı alanına girmemi öneren, değerli vaktini esirgemeyen ve yetismemede büyük pay sahibi olan Yard. Doç. Dr. Ali Emre Özyıldırım'a teşekkür ederim. Ders esnasında sonsuz teşvik ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Yakup Çelik, Prof. Dr. Aynur Koçak ve Yard. Doç. Dr. Sevim Yılmaz hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu günlere gelmemde büyük katkıları olan, maddî ve manevî desteklerini benden esirgemeyen babama, anneme, kardeşlerime ve değerli arkadaşlarım Reda Hamada, Saleh Jaradat, Hassan Alzyout, Mustafa Akyüz, Sibel Kanlıda ve ismini burada sayamadığım bütün dostlarıma, bana Türkçe'yi öğreten başta Bilal Yılmaz ve Duygu Ak Başoğul olmak üzere TÖMER İstanbul şubesindeki bütün hocalarıma gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Rabbaa RABABA

İstanbul, 2013

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Tez Onay Sayfası	
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Mesel.....	3
1.1.1.Lügat Anlamı.....	3
1.1.2. İstilah Anlamı.....	4
1.1.3. Darb-ı Mesel.....	6
1.1.4. Mesel ve Hikmet Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	7
1.1.5. Mesel ile Tabîr Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	8
1.2. Arapça Mesellerin Taksimi.....	11
1.2.1. Yapılarına Göre Meseler.....	11
1.2.1.1. Kısa ve Özlü Mesel.....	11
1.2.1.2. Kıyâsî Mesel.....	12
1.2.1.3. Hurâfî Mesel.....	12
1.2.2. Çıkış Yerlerine Göre Meseller.....	13
1.2.3. Zamanına Göre Meseller.....	14
1.2.3.1. Eski Meseller.....	14
1.2.3.2. Müvelled Meseller.....	21
1.3. Mesellerin Tedvini.....	22

2. KUDSÎ.....	24
2.1. Hayatı.....	24
2.2. Eserleri.....	25
2.2.1. Tercüme-i Durûb-i Emsâl-i Arabiyye.....	26
2.2.2. Tercüme-i Tibr'ül-Mesbûk fîmâ Yahtâcune İleyhi'l-Mülûk.....	26
2.2.3. Tercüme-i el-Berkü'l-Yemâni fî'l-Fethi'l-Osmanî.....	29
2.2.4. Şiirleri.....	32
2.3. Kudsî'den Söz Eden Kaynaklar.....	32
2.3.1. Şeyhî Mehmed Efendi, Vekâyi'u'l-Fuzalâ.....	32
2.3.2. Tezkire-i Sâlim.....	34
2.3.3. Osmanlı Müellifleri.....	34
 3. KUDSÎ'NİN ESERİ VE KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ARAPÇA VE FARŞÇA MESELLER.....	 35
3.1. Klasik Türk Edebiyatında Arapça ve Farşça Meseller.....	36
3.1.1. Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî, Nevâdirü'l-Emsâl.....	36
3.1.2. Âlî Hüseyin Efendi, Ukûdu'l-Ukûl.....	37
3.1.3. Riyâzî, Mehmed el-Birgivî , Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl.....	38
3.1.4. Hüsâmî, Dervîş Hasan Edirnevî, Tuhfetü'l-Emsâl.....	38
3.1.5. Hâlis İbrâhîm Pasarofçavî, Mecma'u'l-Emsâl Düstûru'l-Acem.....	39
3.1.6. Sirozî, Emsâl-i Acem.....	40
3.1.7. (Mütercimi Belirsiz), Tercüme-i Durûb-ı Emsâl.....	40
3.1.8. (Mütercimi belirsiz), Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Acem	40

3.2. Tercüme-i Durûb-ı Emsal-i Arabiyye.....	41
3.2.1. Genel Bilgiler.....	41
3.2.2. Eserin Nüshaları	44
3.2.2.1. Nuruosmaniye Kütüphanesindeki Nüshanın Tavsîfi (N)	44
3.2.2.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki Nüshanın Tavsîfi (Ü)	45
3.2.3. Eserde Yer Alan Meseller.....	46
3.2.4. Mesellerin Taksimi.....	55
3.2.4.1. Zamanına Göre Meseller.....	55
3.2.4.2. Yapılarına Göre Meseller.....	62
3.2.4.3. Konularına Göre Meseller.....	62
3.2.5. Kudsî'nin Yararlandığı Kaynaklar.....	73
3.2.5.1. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Kitâbü'l-Emsâl.	74
3.2.5.2 Ebû'l-Fazl el-Meydânî, Mecma'ul Emsâl.....	75
3.2.5.3 Yûsuf Huviyyi, Ferâ'idü'l-Harâ'id fi'l-Emsâl.....	76
3.2.6. Eserin Düzenine(Sisteminde) Genel Bir Bakış.....	77
3.2.7. Tercüme Metodu.....	82
3.2.7.1. Mesellerin Tercümeleri.....	83
3.2.7.2. Mesel Hikâyelerinin Tercümeleri.....	95
3.2.7.3. Kaynak Metindeki Kelimelere karşılık verme Şekli.....	100
3.3. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem	122
4. METİN.....	124
5. SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA.....	208
ÖZGEÇMİŞ.....	219

KISALTMALAR

age. :	adı geçen eser.
b. :	ibn
Bkz. :	bakınız
bs :	baskı
c :	cilt
çev :	çeviren
DİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz :	hazırlayan
Hz :	hazret
ktp. :	kütüphane
N:	Nurosmaniye Nüshası
ö :	ölüm
s. :	Sayfa
S :	Sayı
thk :	tahkik eden
Ü:	İstanbul Üniversitesi Nüshası
vb.:	ve benzerleri

GİRİŞ

Meseller, insanların birbirleriyle ilişkilerinde çok önemli bir rol oynarlar. İnsanlar her nerede olursa olsun genel olarak bir konu hakkında konuşurken sözleri veya fikirlerinin doğruluğunu teyit etmek veya kanıtlamak amacıyla şiir, hikmet veya mesellerden iktibas etme yoluna giderler. Araplar da eski zamandan beri şiir ve hikmetin yanında mesel de kullanmaya önem vermişlerdir.

Araplar genellikle konuşmalarını meselle kanıtlama ve süslemeye önem verdikleri için İslam'ın hemen akabinden itibaren mesel konusu Arap bilginlerinin önemli derleme uğraşlarından birini teşkil etmiştir. Bu bilginler, asırlarca gerek sözlü gerekse yazılı olarak nesilden nesile aktarılan meselleri derleyip onlar ile ilgili kendi düşünce ve görüşlerini açıklamışlar.

Müşterek İslamî kültürün bir parçası olan Osmanlı kültüründe, XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Kudsî de, bahsi geçen bu derleme çalışmalarından üç önemli kaynağa müracaat ederek 120 Arap meselini derleyip onları tercüme ederek *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* isimli bir eser haline getirmiştir.

Giriş ve üç bölümden müteşekkil olan bu çalışmada, mesel ile ilgili tercüme edilen Arapça ve Farsça eserler arasında yer alan Kudsî'nin *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* isimli eserinin incelenmesi ile Arap harfli olan metnin çeviri yazımının ortaya konması hedeflenmektedir.

Tezin giriş kısmında, çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında kısaca bilgileler verildikten sonra meselin lügat ve ıstılah anlamları ile bazı Arap bilginlerinin “mesel” hakkındaki görüşleri üzerinde durulmuştur. Ardından, mesel kavramı ile hikmet ve tabir (deyim) kavramları arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirtilmiştir. Genel olarak meseller, yapı, çıkış yerleri (mevrid) ve zamanlarına göre sınıflandırıldıktan sonra mesel ile ilgili günümüze ulaşan eserler zikredilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* isimli eseri tercüme eden Kudsî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından da bu mütercimden söz eden kaynakların verdikleri bilgiler, Latin harfleriyle yazılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, öncelikle klâsik Türk edebiyatında Arapça ve Farsça mesellerin derlenip, tercüme ve şerh edildiği birkaç esere ışık tutulmuştur. Daha sonra asıl konumuzu teşkil eden *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* muhtelif açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda; eserin yazılış tarihi ve sebebi ile ilgili bilgi verildikten sonra içinde geçen meseller; zaman, yapı ve konularına göre sınıflandırılmıştır. Daha sonra mütercimin yaranlandığı kaynaklar üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde eserin düzenine (sistemine) genel bir bakıştan sonra mütercimin takip ettiği metodu ele alınmıştır. Bu bağlamda; öncelikle klasik Türk edebiyatındaki tercüme usulü hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Daha sonra Kudsî'nin tercümesini gerçekleştirirken takip ettiği tercüme stratejisini belirlemek için eserde yer alan mesel ve hikâyelerinin tercümeleri kaynak metinle karşılaştırılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü adı geçen bu tercümenin Latinize edilmiş metni teşkil etmiştir. Metin oluşturulurken, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4928/1) numaradaki nüshası kullanılmıştır.

Gerek çalışmamızın inceleme bölümlerinde gerekse de Latinize edilen metinde geçen âyetler, Diyânet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı meale göre Türkçeye çevrilirken metindeki mesel ve beytlerle bazı Arapça açıklamaların da Türkçe tercümeleri dipnot şeklinde verilmiştir. Metinde bulunan mesellerin düz tercümeleri yanında tespit edilebilmişse Türkçedeki atasözü veya deyim karşılıkları da verilmiştir. Sonuç bölümünde de, varılan en önemli neticelere yer verilmiştir.

Burada Kudsî'nin hayatına ve eserine geçmeden evvel mesel ile ilgili genel bilgiler vermekte fayda vardır:

1.1. MESEL

1.1.1. Lügat Anlamı:

“م ث ل” kökünden gelen misl ve mesel (çoğulu emsal), aslında “benzemek” anlamına gelmektedir. Benzeme anlamı yanında duruma göre başka anlamları da vardır. Aşağıdaki tabloda Arap sözlüklerine¹ müracaat edilerek tespit edilen bu anlamlar birer örnekle verilmiştir:

Ayakta veya huzurunda durmak/dikilmek:	مَثَلُ الرَّجُلِ بَيْنَ يَدَيْ فُلَانٍ
	Adam bir filanın huzurunda durdu
Örnek vermek	يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ
	“Ey insanlar, size bir örnek verildi, şimdi ona iyi kulak verin”. ²
Sıfat	مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا
	“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara va’dolunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır”. ³
İbret	فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ
	Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık” ⁴
Alamet	إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ
	İsa, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları’na örnek kıldığımız bir kuldur”. ⁵

¹ Bkz. İsmâ’îl el-Fârâbî, **es-Sihâh**, thk: Ahmed Abdülgaffâr Attâr, (Beyrut: Dâru’l-‘ilm, 1987), c. 5, s. 1816; Ahmed er-Râzî, **Makâyisü’l-lüga**, thk: Abdüsselâm M. İbn Hârûn, (Dâru’l-Fikr, 1979), c. 5, s. 296; er-Râgib el-Asfahânî, **el-Müfredât fi Garîbi’l-Kurân**, thk: Safvân ed-Dâvûdî, (Dimaşk: Dâru’l-kalem,1412), 758; Mahmûd ez-Zemahşarî, **Esâsü’l-Belâga**, thk: Muhammad Bâsil, 3. bs. (Beyrut: Darü’l-kütüb, 1998), c. 2, s. 193; Muhammed İbn Manzûr, **Lisânü’l- ‘Arab**, 3.bs. (Beyrut: Dâr Sâdir, 1994), c. 11, s. 610; Ahmed el-Feyyûmî, **el-Mısbâhu’l-Münîr fi Garîbi’s-Şerhi’l-Kebîr**, (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘ilmiyye), c. 2, s. 563.

² (Hac,22/73).

³ (Ra’d,13/35).

⁴ (Zuhurf,43/56).

Daha iyi	الْمَرِيضُ الْيَوْمَ أَمْتَلُ
	Hasta bugün daha iyidir
Ceza ve hüküm	وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ
	Bir de senden, iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir”. ⁶
Şeklinde görünmek	فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا
	Biz, ona Cebrail’i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü” ⁷

1.1.2. İstilah Anlamı:

İsmail Durmuş, meselin istilâhî anlamını şu şekilde tanımlar:

“Mesel, atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtan, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesile aktarılan, çoğunlukla aslî durumuna benzeyen halleri açıklamak ve örneklemek amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiştir”⁸.

Meseller, bir A’rabî’nin dediği gibi sözlerin kandilleridir⁹. Araplar konuşmalarını mesel ile süsleyerek söylemek istediklerine kolayca varabilirler. Arap bilginleri tarih boyunca mesel ile ilgili kendi düşünceleri ve görüşlerini bize söylemişlerdir. Mesel ile ilgili çeşitli fıkirlere sadece mesel kitaplarında değil, diğer edebiyat kitaplarında da rastlanabilir.

⁵ (Zuhruf,43/59).

⁶ (Ra’d,13/6).

⁷ (Meryem,19/17).

⁸ İsmâil Durmuş, “Mesel”, **DİA**, c. 29, (Ankara, 2004): 293.

⁹ Alî et-Tevhîdî, **el-Basâ’ir vez-Zahâ’ir**, thk: Vidâdü’l-Kâzî, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1988), C. 1, s. 162.

İbnü'l-Mukaffâ' (ö. 142/759): "Mesel olarak kullanılan söz, herhangi bir konuyu en iyi açıklayan, kulağa en hoş gelen ve diğer sözler arasında en kapsamlı olanıdır." demiştir¹⁰.

İbrâhîm en-Nazzâm (ö. 231 /845)'a göre " İcâzü'l-lafz (sözün özeti), isâbetü'l-ma'na (mananın isabeti), hüsnü't-teşbîh (benzetmenin güzelliği) ve cevdetü'l-kinâye (ima etmenin mükemmelliği) olmak üzere meselde bulunan dört özellik başka sözlerde toplanmaz. Bu özellikleri ile meselde belagatın zirvesine ulaşılır."¹¹.

Ebü 'Ubayd el-Kâsim bin Sellâm (ö. 224 /838)'a göre "Meseller, Cahiliye ve İslam dönemlerinde Arapların hikmetleridir. Araplar meramlarını, doğrudan söylemek yerine bu hikmetlerle ima ederek ifade ediyorlardı¹².

İbnü's-Sikkât (ö. 244/858)'e göre: "Mesel, hakkında îrâd edilen şeyden lafız itibarıyla ayrılan fakat ona manaca uygunluk gösteren bir sözdür."¹³.

Muberrid (ö. 285/898)'e göre: "Misaldan alınan ve yaygın bir söz olan meselle, ikinci hal birinci hale benzetilir. Meselde asıl olan benzetmedir."¹⁴.

İbnü 'Abdi Rabbih (ö. 328/940)'e göre: "Meseller, sözün nakışı, lafzın özü ve mananın süsü, Arapların ve Acemlerin tercih ettiği her zaman ve her dilde kendisiyle konuşulan şeylerdir. Onlar şiirden daha kalıcı, hitabelerden daha üstündür. Hiç bir şey onlar kadar daha yaygın hale gelmemiş, onlar kadar umumileşmemiştir."¹⁵.

Ebü Hilâl el-'Askerî (ö. 395/1004)'ye göre: Meseller lafızları az ve anlamları çok oldukları için sözlerin en ulusu ve en iyisidir¹⁶.

El-Meydânî (ö. 518/1124)'ye göre: Edebiyat için çeşitli yollar vardır, onlardan en yüksek ve en kuvvetli olanı mesellerin yoludur¹⁷.

¹⁰ Abdullâh İbnü'l-Mukaffâ', **el-Edebü's-Sagîr**, (İskenderiyye: Dâr İbnü'l-kayyim), 38.

¹¹ Şihâbüddîn en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, (Kahire: Dârül-kütüb, 2002), c. 3, s. 2.

¹² Bkz. el-Kâsim İbn Sellâm, **Kitâbü'l-Emsâl**, thk: Abdülmecîd Katâmiş, (Dârü'l-Me'mûn, 1980), 34.

¹³ Ahmet Bulut, "Arap Dil ev Edebiyatında Emsal", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984), 90.

¹⁴ en-Nüveyrî, **age**, c. 3, s. 2.

¹⁵ İdris Pullu, "Arap Dili ve Edebiyatında Meseller", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü , 2007), 4.

¹⁶ Bkz. Hasen el-'Askerî, **Cemheretü'l-Emsâl**, (Beyrut: Dârü'l-Fikr), c. 1, s. 4.

¹⁷ Bkz. Ahmed el-Meydânî, **Mecma'ü'l-Emsâl**, thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife), c. I, s. 2.

1.1.3. Darb-ı Mesel¹⁸:

Edebiyat ve mesel kitaplarında veya Kurân-ı Kerîm’de genel olarak **darb-ı mesel** “ضَرْبُ الْمَثَلِ/الْأَمْثَالِ” tabirine rastlanır. Bu tabirin asıl anlamı örnek vermek demektir. Şu ayet “وَضَرْبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ”¹⁹ örnek olarak alınabilir.

“Bir meseli vârid olduğu aslî hale benzeyen yeni durum için söylemeye ve kullanmaya “**darbü’l-mesel**”/(**darb-ı mesel**) denilir. Her meselin, ilkin hakkında söylendiği aslî haliyle (**mevrid**) buna benzeyen ve daha sonra ortaya çıkan ikinci hali(**madrib**) vardır. Bu sebeple mesel “madribi mevriline benzeyen yaygın özdeyiş” olarak da tarif edilmiştir”²⁰.

Türkçede mesel karşılığı olarak muhtelif dönemlerde muhtelif terimler kullanılmıştır. Numan Yazıcı bu terimleri şu şekilde açıklamaktadır:

“Mesel kelimesinin Türkçedeki karşılığı çeşitli dönemlerde farklı ifadelerle dile getirilmiştir. *Dîvânu Lügâti t-Türk*’de özellikle “**sav**” sözcüğü ile anıldığı görülür. Zaman zaman **kelâm-ı kibâr**, **hikmet**, **ulular sözü**, **ata-baba sözleri**, **deyişat** tabirleri de kullanılır. Osmanlılar döneminde, özellikle Dîvân Edebiyatı’nda **mesel**, **emsal** ya da **darb-ı mesel/duruma uygun misal getirmek**, **misâlin vurgulanması** kullanılır. Bunun etkisiyle olsa gerek o dönemde ve daha sonraki dönemlerde bu alanda yazılan eserlerin önemli bir bölümü “**durûb-i emsâl**” olarak isimlendirilir. Buna örnek olarak Şinâsının *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*’si ve Ahmet Vefîk Paşa’nın *Türkî Durûb-i Emsâl’i*” verilebilir”²¹.

Yazıcı günümüzde kullanılan terimi ise şöyle ifade eder:

¹⁸ Bkz. Cafer es-Sebhânî, *el-Emsal fi’l-Kurân’il Kerîm*, (Dârü’l-advâ, 2000), 35-39; Abdülmecîd el-Beyânûnî, *Darbü’l-Emsal fi’l-Kurân*, (Dîmâşk: Dârü’l-Kalem, 1991), 28-29; Muhammed el-Gulvânî, *el-Emsâl fi’l-hadîsi’n-Nebevî* (1993), 30-33.

¹⁹ Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?”.(Yâsîn,36/78).

²⁰ Durmuş, *age*, c. 29, s. 293.

²¹ Numan Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, (İstanbul: Rağbet yayınları, 2003), 25.

“Günümüz Türkçesinde bunların yerine **ata** ve **sözü** kelimelerinden oluşan ve mürekkep, yani tek bir sözcük haline gelen **Atasözü** çoğul olarak **Atasözleri** tabiri kullanılmaktadır”²².

Burada Türk atasözleri ile ilgili bazı tarif ve görüşlere yer vermekte fayda vardır:

Şinâsî (1826-1871)’ye göre: “Durub-ı emsâl ki hikmetü’l avâmdır, lisânından sâdır olduğu gibi milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder. Durûb-ı emsâl-i Osmaniyye ise cümleten manidardır”²³.

Ebüzzîya (1849-1913)’ya göre: “Bir hadiseyi veya emri temsil tarikiyle tarif ile beraber bir hükmü tazammun ederler ki bu kabilden olan kelâm-ı avama “durûb-ı emsâl” itlak olunur”²⁴.

Şemsettin Sâmî (1850-1904) ata maddesinden bahsederken atasözün darb-ı mesel anlamına gelmektedir. Ona göre darb-ı mesel, mebni alelhikâye olup misal gibi irat olunan meşhur söz²⁵.

Ömer Asım Aksoy’ya göre “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler”²⁶.

Mesel çoğu zaman *hikmet* ve *tabir* gibi birtakım sözlerle karıştırılır. Bunlar birbirine o kadar benzer ki bunları birbirinden tefrik etmek kolay değildir. Bunun için burada mesel ve diğer sözlerin (*hikmet* ve *tabir*) birbirleriyle benzerlikleri ve farklılıkları gösterilmeye çalışılacaktır.

1.1.4. Mesel ve Hikmet Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar:

Öncelikle hikmetin lügat ve ıstılah anlamını açıklamak gerekir. Lügat olarak *bilmek, bir şeyi mükemmel bir şekilde yapmak ve kötü şeyleri men etmek* gibi

²² Yazıcı, **age**, 25.

²³ Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, (İstanbul: İnkılâp, 1988), c. 1, s. 57.

²⁴ Aksoy, **age**, c. 1, s. 60.

²⁵ Şemsettin Sâmî, **Kâmûs-ı Türk-i**, (Dar-ı Sa’âdet, 1317), 853.

²⁶ Aksoy, **age**, 37.

anlamlara gelir²⁷. İstilah olarak peygamber, şair, bilgin ve bunun gibi önemli kişiler tarafından söylenen, kastedildiği gibi hedefleri doğru ve dikkatli bir şekilde vuran, mükemmel, mühteşem ve güzel anlamlı olan bir sözdür²⁸.

Mesel ile hikmet arasındaki farklılıklar şöyledir:

1- Meselde esas olan benzetmedir. Hikmet ise mananın isabetine dayanmaktadır.

2- Mesel her zaman kısa ve özlüdür. Hikmet ise kısa ve özlü olduğu gibi uzun da olabilir.

3- Mesel delil getirmek için hikmet ise öğüt ve tenbih için kullanılır.

4- Mesel her insan tarafından söylenirken hikmet peygamberler, şairler, bilginler ve bunun gibi yüksek insanlar tarafından söylenir²⁹.

Yukarıdaki farklılıklara rağmen mesel ve hikmet arasında önemli benzerlikler vardır. Hikmet özlü bir söz olunca ve insanlar arasında yaygınlaşınca mesellerden sayılabilir³⁰. Mesela:

السِّرُّ أَمَانَةٌ

Sır emanettir³¹.

“Türkçede hikmetin karşılığı olarak yine Arapça bir kelime olan **vecîze** kelimesi kullanılmış, daha sonra bunun yerini özellikle günümüzde **özdeyiş** terimi almıştır”³².

1.1.5. Mesel ile Tabîr Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar:

“ع ب ر” kökünden gelen “تَغْيِير” lügat olarak rüyayı tabir etme, ifade etme, açıklama ve dile getirme anlamlarına gelmektedir³³. Terim olarak ise gerçek

²⁷ Bkz. Abdülmecîd Katâmiş, **el-Emsâlû'l-'Arabiyye**, (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1988), 16.

²⁸ Daha fazla bilgi almak için bkz. Katâmiş, **age**, 16-18; Rudolf Sellheim, **el-Emsâlû'l-'Arabiyyetü'l-Kadîme**, çev. Ramadân 'Abdü'ttevâb, (er-Risâle), 32; M. Tevfîk Ebû Alî, **el-Emsâlû'l-'Arabiyye ve'l-'Asrû'l-Câhili**, (Dârü'n-nefâ'is, 1988), 48.

²⁹ Bkz: Katâmiş, **age**, 18.

³⁰ Bkz: **age**, 18.

³¹ el-'Askerî, **age**, c. 1. s. 29.

³² Yazıcı, **age**, 28.

manasından az çok farklı bir mana taşıyan, bir veya daha çok kelimedenden oluşan, günlük hayatta ve insanlar arasında kullanılan bir sözdür³⁴.

Arap meselleriyle ilgili kaynaklard mesel olarak kullanılan tabirler (deyimler) bu şekillerde geçmektedir:

- ³⁵سُبْحَانَ اللَّهِ, ³⁶أَهْلًا وَرَحْبًا, ³⁷رَحِمَهُ اللَّهُ ve ³⁸لَعَنَهُ اللَّهُ gibi günlük hayatta ve ibadetlerde, selam, dua, beddua ve benzeri deyişlerde kullanılan sözlerdir.³⁹

- Kurt için ⁴⁰أَبُو جَعْدَةَ, tilki için ⁴¹أَبُو الْحَصِينِ, Mekke için ⁴²أُمُّ الْقُرَى ve şarap için ⁴³أُمُّ حَنِينٍ gibi analık-babalık ifade eden tabirlerdir⁴⁰.

- Tecrübeli kişi için ⁴¹ابن الأيام, iyi konuşmacı için ⁴²ابن الأقوال, kelime için ⁴³بِنْتُ الشَّفَّةِ, ve humma için ⁴⁴بِنْتُ الْمَنِيَّةِ gibi oğulluk-kızlık için kullanılan ifadeler⁴⁵.

- Gece ve gündüz için ⁴⁶الجديان, güneş ve ay için ⁴⁷القمران ve doğu ve batı için ⁴⁸المشرقان gibi tesniye anlamında kullanılan sözler⁴⁹.

Abdülmecid Katâmiş'in da dediği gibi bu ve bunun gibi ifadeler, mesel gibi yaygın olmalarına rağmen tabirler/deyimlerden sayılır⁵⁰.

Arap meseliyle ilgili kitaplarda mesel ve tabir birbirleriyle karıştırılmıştır. Gerçekten mesel ve tabir birbirlerine o kadar benzer ki bunları birbirinden ayırmak zordur. Bazı tabirler mesel zannedildiği gibi bazı meseller de tabir zannedilebilir.

³³ İbn Manzûr, **age**, c. 4, s. 529.

³⁴ Yazıcı, **age**, 31.

³⁵ Allah'ı tüm eksiklerinden münezzehtir.

³⁶ Ehle ve geniş(yere) geldin.(hoş geldin safa getirdin).

³⁷ Allah rahmet eylesin.

³⁸ Allah ona lanet etsin.

³⁹ Bkz: Katâmiş, **age**, 21.

⁴⁰ Bkz: **age**, 23.

⁴¹ Günlerin oğludur.

⁴² Konuşmanın oğludur.

⁴³ Dudağın kızıdır.

⁴⁴ Ölümün kızı.

⁴⁵ Bkz: **age**, 23.

⁴⁶ İki yeni.

⁴⁷ İki ay.

⁴⁸ İki doğu.

⁴⁹ Bkz: **age**, 23.

⁵⁰ Katâmiş, **age**, 26.

Mesel ile tabir arasındaki benzerlikler şöyledir; her ikisi de bulundukları gibi lafızlarının yerleri ne değişir ne de yerine başka lafızlar gelir. Ayrıca meselde olduğu gibi tabir de kısa ve özlüdür. Farklılıkları ise, mesel bir delil getirmek için kullanılırken tabir ise, bir düşünce söylemek veya bir bilgi vermek için kullanılır.

Türkçede eski zamanlarda Arapçadaki gibi tabir kelimesi kullanılmış, daha sonra yerine deyim kelimesi yer almıştır. Ayrıca Arapçada mesel ile ta'bîrin birbirine karıştırılmasında olduğu gibi Türkçede de atasözü ile deyim birbirine karıştırılmıştır⁵¹.

Klâsik Türk edebiyatının gerek mensur gerek manzum verimlerinde sıklıkla kullanılan Türkçe atasözü ve deyimler, XIX. yüzyılın sonlarına kadar birbirinden tefrik edilme gereği duyulmadan genellikle “mesel” ve “atalar sözü” gibi tek başlık altında değerlendirilmiştir. Bu durum örnekleri daha az görülen Osmanlı dönemi Türkçe atasözü ve deyim derlemelerinde görüldüğü gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan derlemelerde de görülmektedir.

Bu dönemde derleme alanında ilk çalışma Vâcî'tin (ö. 1883) çalışmasıdır. Tanzimat döneminde atasözü derlemesi yapan Vâcî, İbrâhim Şinâsî (ö. 1871), Ahmet Vefîk Paşa, Ahmet Bâdî (ö. 1908) ve Tekezâde M. Sa'îd (ö. 1913) atasözü ile tabir (deyim) arasında bir fark görmemiş, onları birbirlerinden ayırmayı düşünmeden eserlerine almışlardır. Ayrıca bunlara benzeyen vecize, mısra-ı meşhûr, tekerleme, argo ve daha başka bazı sözler de bu dönem derleme kitaplarında bol miktarda yer almıştır. Bu karışıklığı ilk kez Ebüzziyâ Tevfîk (ö. 1913) ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ebüzziyâ Tevfîk, Şinâsî'nin *Dûrûb-ı Emsâl-i Osmaniyye* isimli eserinin sonuna atasözü ve tabir (deyim) hakkında kendi düşünceleri ve görüşlerini eklemiştir. Ebüzziyâ Tevfîk bu konu ile ilgili düşüncelerini söylemesine rağmen atasözü ve tabiri (deyim) birbirlerinden ayırmaya kalkmamıştır⁵². Günümüzde ise bu iki kavram birbirinden tefrik edilerek Ömer Aksoy'un yaptığı gibi atasözü ve deyimler ayrı ayrı ele alınıp derlenmektedir.

⁵¹ Yazıcı, **age**, 31.

⁵² Ahmet Vefîk Paşa, **Atalarsözü, muntehabât-ı Durûb-ı Emsâl**, haz: Recep Duymaz, (İstanbul:Gökkubbe, 2005), 32-34.

1.2. Arapça Mesellerin Taksimi:

1.2.1. Yapılarına göre meseller:

Arap meselleri yapılarına göre üç kısma ayrılır, bu kısımlar şöyle özetlenebilir:

1.2.1.1. المثل الموجز /Kısa ve Özlü Mesel:

Mesel denildiği zaman akla ilk gelen, özlü ve kısa olan, madribi (ikinci hal) mevriline (birinci hale) benzemeye dayanan mesele (el-meselu'l-mûcez) denilir. Bu özlü mesellerin grubuna aşağıda mesel olarak kullanılan sözler de girer:

a) Yaygın ve özlü olan hikmetli sözler:

النساء حبائل الشيطان

Kadınlar şeytanın tuzaklarıdır⁵³.

b) Yaygın olan hikmetli şiirler:

ألا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا مُحَالَةَ زَائِلٌ

Allah'tan başka her şey fanidir ve bütün nimetler kesinlikle yok olacaktır⁵⁴.

c) (“أفعل من...”/ef' alü min...) kalıbı: bu kalıp abartmak için kullanılır:

أَجُودُ مِنْ حَاتِمٍ

Hâtim'den daha çömert⁵⁵.

Yukarıdaki örneklere benzer birçok mesele Arap meseli kitaplarında çok rastlanır⁵⁶.

⁵³ el-Meydânî, **age**, c. 2, s. 340.

⁵⁴ el-‘askerî, **age**, c. 2, s. 382.

⁵⁵ el-Meydânî, **age**, c. 1, s. 182.

1.2.1.2. المثل القياسي / kıyâsî Mesel:

Bir şeyi teşbih veya temsil yoluyla bir manayı açıklayan mesellerdir. Böyle meseller; açıklamak, temsil etmek veya terbiye etmek için insanların ilişkilerini tasvir eder veya Allah'ın yaratıkları ile ilgili bir şeyi şekillendirir. Kıyâsî mesel daha çok Kuran'da ve hadiste bulunur. Ayrıca bu mesel türü diğer vecîz mesellere göre uzundur. Kıyâsî meseller genellikle “مَثَلٌ، كَمَثَلٍ، كَمَا” vb. teşbîh ed'atlarıyla başlar⁵⁷. Hz. Ali tarafından söylenen şu söz örnek olarak verilebilir:

مَثَلُ الدُّنْيَا كَمَثَلِ الْحَيَّةِ: لَيِّنٌ مَسُهَا، وَالسُّمُّ النَّاقِعُ فِي جَوْفِهَا، يَهْوِي إِلَيْهَا الْعِرُّ الْجَاهِلُ وَ يَحْذَرُهَا ذُو اللَّبِّ الْعَاقِلُ.

Dünya yılan gibidir. Sokması hafif, fakat öldürücü zehiri içindedir. Cahil kimse ona meyleder, akıllı kimse ondan uzak durur⁵⁸.

1.2.1.3. المثل الخرافي / Hurâfî Mesel:

“Arapların, hayvanların dilinden veya cansız varlıklarla ilgili olarak anlattıkları veciz ve yaygın sözlere hurâfî meseller denir. Bu tür sözler genellikle eğlenme, şakalaşma ya da güzel ahlak ve huylara teşvik etme kastıyla hayvan ya da cansız varlıkların insan gibi konuşturulması ile ortaya çıkan ve gerçekte alakası bulunmayan mesellerdir”⁵⁹. Mesela:

“Yılanla iki kardeşin dostluğunu, daha sonra yılan tarafından sokulan ve ölen kardeşinin dostluğunu, daha sonra yılan tarafından sokulan ve ölen kardeşinin acısına dayanamayıp yılanın kuyruğunu baltayla kesmesi sonucu bozulan bu dostluğun yeniden kurulmasını teklif eden diğer kardeşe yılanın söylemiş olduğu varsayılan şu

⁵⁶ Bkz: Katamış **age**, 28; Durmuş, **age**, c. 29, s. 293; Yazıcı, **age**, 34; Pullu, **age**, 7; Tevfik Ebû Alî, **age**, 46; Dursun Ali Türkmen, “Arap dilindeki Mesellerinin Oluşumunda Kurân'ın Etkisi”, **Ekev Akademi Dergisi**, S. 24. (2005):178-181.

⁵⁷ Bkz. Abdülmecîd Abidîn, **el-Emsâl fi'n-Nesiri'l-'Arabî**, (İskenderiyye: Dârü'l-Ma'rife) 158; Katamış **age**, 30; Yazıcı, **age**, 35; Durmuş, **age**, c. 29, s. 293; Pullu, **age**, 8; Türkmen, **age**, 189-190; Tevfik Ebû Alî, **age**, 46.

⁵⁸ Yazıcı, **age**, 35.

⁵⁹ Yazıcı, **age**, 35; bkz da: Durmuş, **age**, c. 29, s. 294; Katamış, **age**, 31-35; Pullu, **age**, 9; Tevfik Ebû Alî, **age**, 46.

meselde olduğu gibi: “كَيْفَ أَعَاوِدُكَ وَهَذَا أَنْتَ فَأَسِيكَ”/senin (vurduğun)baltanın eseri (kuyruğumda) durup dururken bir daha seninle nasıl dost olabilirim?”⁶⁰

1.2.2. Çıkış Yerlerine Göre Meseller ⁶¹:

Arap meselleri çıkış yerlerine göre beş kısma ayrılabilir, bunlar şöyle özetlenir:

a) Bir **hadiseden doğan** ve o hadiseden sonra yaygınlaşan meseller. Aslında böyle mesellerde bir olayın sonunda güzel ve anlamlı söylenen söz, daha sonra bu söz dilden dile dolaşıp insanlar arasında mesel olarak kullanılmıştır. Mesela:

Şenn adındaki bir adam, uzun aramalar sonunda tam dengi olarak bulduğu Tabaka isimli bir kızla evlendikten sonra insanlar “وَإِذَا شَنَّ طَبَقَهُ” Şenn Tabaka’ya uygun düştü” demişler⁶².

b) **Teşbihten doğan** meseller. Bu bölümde daha çok (efal min...) kalıbı bulunmaktadır. Mesela, Cahiliye döneminde Hâtim adlı bir cömert vardır. Tanıdığına ve tanımadığına hep ikram edermiş. Hatta bir gün kendisinde hiçbir yemek bulunmamasına rağmen bir kadın ve çocukları için atını kesip onu onlara yemek olarak sunmuş. Daha sonra insanlar onu görünce cömertlik konusunda teşbih ya da benzetme yapılacağı yerde “أَجُودُ مِنْ حَاتِمٍ” Hâtim’den daha cömert” demişler⁶³.

c) **Kıssadan oluşan** meseller. Buradaki kıssadan daha çok Kur’ân’daki Hz. Nuh ve Hz. Musa gibi peygamber kıssaları kasdedilir. Bu kıssalar insanlar arasında çok dolaştığı için bu tür meseller ortaya çıkmıştır. Mesela:

عَصَا مُوسَى

Musa’nın asası⁶⁴.

⁶⁰ Yazıcı, **age**, 35.

⁶¹ Bkz. Muhammed Ebû Sûfe, **el-Emsâlû’l-‘Arabiyye ve Masâdiruhâ fi’t-Türâs**, 2. bs. (Mektebetü’l-Muhtesib, 1993), 23; Tefvîk Ebû Ali, **age**, 44; Yazıcı, **age**, 36; Durmuş, **age**, c. 29, s. 294; Pullu, **age**, 10.

⁶² Meydânî, **age**, c. 2, s. 359.

⁶³ **Age**, c. 1, s. 182.

⁶⁴ Yazıcı, **age**, 37.

d) **Hikmetten doğan** meseller. Aslında buradaki sözler peygamber, şair, bilgin gibi yüksek kişiler tarafından söylenmiştir. Daha sonra bu sözler halk arasında dilden dile dolaşınca mesellerden sayılmıştır. Mesela:

النساء حبائلُ الشَّيْطَانِ

Kadınlar şeytanın tuzaklarıdır.⁶⁵

e) **Şiirden doğan** meseller. Güzel ve anlamlı söylenen bir beyit, daha sonra insanlar tarafından beğenilip fazla kullanılınca mesel haline dönmüştür. Mesela:

لا تَنْهَى عَنْ خُلُقٍ وَتَأْتِي مِثْلَهُ عَارٌّ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمُ

“Benzerini kendin yaparken bir kötü huydan başkasını men etme, bunu yaparsan sana büyük ayıptır”⁶⁶.

1.2.3. Zamanına Göre Meseller:

Zaman bakımından Arap mesellerini şu kısımlara ayırmak mümkündür.

1.2.3.1. الأمثال القديمة/ Eski Meseller:

Bu kısım mesellerden Cahiliye, İslam ve Emevî zamanında söylenen meseller kasd edilir. Eski Arap dilcileri, bu dönemlerde henüz saf durumda bulunan dile dayanarak çeşitli sözlükler hazırladıkları gibi çöllerde gezip meselleri derlemek için ellerinden geleni fazlasıyla yapmaya çalışarak birçok mesel kitabı kaleme almışlardır. Şüphesiz bu tür meseller, asıl Arap meselleridir. Bu meseller de kendi içinde üç dönem olarak sınıflandırılabilir:

⁶⁵ Meydânî, **age**, c. 2, s. 340.

⁶⁶ **Age**, c. 2, s. 213.

1.2.3.1.1. Cahiliye Dönemindeki Meseller:

Cahiliye dönemindeki Araplar, mesellere önem verip hayatlarındaki hemen hemen bütün alanlarda onları çok kullanmışlardır. Kurân'da da Arapların meselleri kullandıkları söylenmektedir⁶⁷. Mesela:

“وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ”

“Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi”⁶⁸.

“وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا”

“Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım”⁶⁹.

O zamandaki meseller, şiir, hikmet veya gerçek olan ya da olmayan bir hikâyeden çıkmış olabilir. Ayrıca o dönemde yapılan savaşlara “eyyâmü'l-Arap (Arap günleri)” denilir. O savaşların hikayerlerinde geçen bazı olaylar içerisinde de çeşitli meseller çıkarılabilir⁷⁰.

1.2.3.1.2. İslam Dönemindeki Meseller:

İslam geldiği zaman Arapların hayatı; siyasî, iktisadî ve sosyal yönlerden değiştiği gibi edebî hayatları da değişmiştir. Artık İslam döneminde din ile ilgili sözler daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. İçerik bakımından farklı olmasına rağmen o zamanda kullanılan dil, Cahiliye döneminde kullanılan dil gibi kuvvetlidir. Bu dönemde insanlar arasında yaygınlaşmış mesellerin yanında yeni meseller ortaya çıkmıştır. Bu meseller şu şekilde sıralanabilir:

⁶⁷ el-Gulvânî, **age**, 56-57.

⁶⁸ (Yâsîn, 36/78).

⁶⁹ (Furkân, 25/33).

⁷⁰ Daha fazla bilgi almak için bkz: Kâatamîş, **age**, 128-125; Abdürrahmân et-Tekrîfî, **Dirâsât fi'l-Meseli'l-Arabîyi'l-Mukâren**, (Bağdât), 26-39; Pullu, **age**, 13.

a) Kur'ân Meselleri:

“Tefsir usulü ve Kurân ilimlerinde Kur'ân-ı Kerim'deki meseller ve bunlardan bahseden ilim için “**emsâlü'l-Kur'ân**” tabiri kullanılmaktadır”⁷¹.

Beyhakî'nin, Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre peygamberimiz şöyle buyurur: “Şüphesiz Kurân beş vecih üzere nazil olmuştur: helal, harâm, muhkem, müteşabih ve emsâl. Siz helali yapın, haramdan kaçın, muhkeme uyun, müteşabihine inanın ve mesellerle ibret alın”⁷².

Kurân-ı Kerîm'de mesel kelimesi farklı anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar aşağıdaki tabloda bu şekilde gösterilebilir⁷³:

Misal, örnek, benzer ⁷⁴	وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ
	“Andolsun, biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik” ⁷⁵ .
Hâl, sîret, durum ve geçmiş kavimlerin halleri ⁷⁶	فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَنْ يَمْثِلُ الْأَوَّلِينَ
	“Biz, onlardan daha çetinlerini de helâk ettik. Öncekilerin örneği geçti!” ⁷⁷ .
İbret ⁷⁸	فَجَعَلْنَاهُمْ سَفَاحًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ
	“Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık” ⁷⁹ .
Vasıf ve özellik ⁸⁰	مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

⁷¹ Bedrettin Çetiner, “Mesel: emsâlü'l-Kur'ân”, **DİA**, c. 29, (Ankara, 2004): 299.

⁷² Abdürrahmân es-Suyûtî, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kurân**, thk: M. Ebû'l-Fazl İbrâhim, (el-Hey'etül-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), c. 4, s. 44; Muhammed ez-Zerkeşî, **el-Burhân fi ulûmi'l-Kurân**, thk: Muhammed İbrâhim, (Beyrûr: Dârü'l-Ma'rife, 1957), c. 1, s. 1. 486.

⁷³ Daha fazla bilgi almak için bkz. Çetiner, **age**, c. 29. s.299; Asiye Yıldız, “Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'de Tebliğ Metodu Olarak Mesellerle Anlatım”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı,2007), 128-135; Veli Ulutürk, “Kur'ân-ı Kerîm'de Meseller”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11. (1993): 77.

⁷⁴ Başka örnekler için bkz. (Ra'd, 13/17); (İbrâhim, 14/24-26); (ez-Zümer, 39/27).

⁷⁵ (Rûm, 30/58).

⁷⁶ Başka örnekler için bkz. (el-Bakara, 2/214); (el-A'raf, 7/176).

⁷⁷ (Zuhurf, 43/8).

⁷⁸ Bkz da: (ez-Zuhurf, 43/59).

⁷⁹ (Zuhurf, 43/56).

⁸⁰ Bkz: (Muhammed, 47/15); (en-Nahl, 16/60); (el-An'am, 6/122).

	”أَكُلْهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا“ “Allah’a karşı gelmekten sakınanlara va’dolunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır”⁸¹.
--	--

Kur’ân’daki mesellere bakıldığında zaman iki mesel türü görülür. Biri “**الأمثال**” **mûcez meseller**, diğeri “**الأمثال القياسية**” **kıyâsî meseller**.

- Kur’ân’daki Mûcez Meseller:

Nâzil oldukları ilk dönemlerde mesel olarak kullanılmayan bazı Kur’ân ayetleri, zamanla insanlar arasında yaygınlaşıp (şuyû’ bulup) meselleşti. Bu tür mesellere şu örnekler verilebilir⁸²:

”قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ“

“Herkes kendi yapısına uygun işler görür”.⁸³

”أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ“

“Sabah yakın değil midir?!”⁸⁴

”لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا“

“Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar”⁸⁵

- Kur’ân’daki Kıyasî Meseller:

Somut olana soyut olanı benzeten, belagatçı tarafından “**التَّمثِيلُ الْمُرَكَّبُ**” diye isimlendirilen mesellerdir. Buradaki diğer mesellere göre uzun olan, teşbih ve temsil yoluyla açıklayan, fikir derinliğine sahip olan ve genellikle “**مَثَلٌ، كَمَثَلٍ، كَمَا**” vb. teşbîh

⁸¹ (Ra’d,13/35).

⁸² Daha fazla bilgi almak için bkz: Katamış, **age**, 129-134; el-Beyânûnî, **age**, 23-24; Ulutürk, **age**, 87.

⁸³ (İsra,17/84).

⁸⁴ (Hûd,11/81).

⁸⁵ (Bakara,2/286).

ed'atlarıyla başlayan meseller öğüt alma, hakikatların kalbe iyice yerleştirilmesi, dağınık mevzuların toplanarak daha iyi anlaşılmasının sağlanması gibi gayeler içerir⁸⁶. Bu tür mesellere şu örnekler verilebilir:

"اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ"

"Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir"⁸⁷.

"وَمِثْلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمِثْلِ الَّذِي يَنْعَقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بُكْمٌ عُمِّي فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ"

"İnkâr edenleri imana çağıran (peygamber) ile inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar"⁸⁸.

Bazı bilginler Kur'ân'daki kıyâsî ve mücezz mesellerin yanında **kâmin meselleri/gizli meselleri** de saymışlardır. Kâmin meseller Kur'ân-ı Kerim'de açıkça görülmeyen meseller demektir. Hakikaten onları bazıları Kur'ân mesellerinin çeşitlerinden sayarken diğer tafafta bazıları ise onları mesellerin aslından saymaz⁸⁹. Bu tür mesellere şu mesel örnek olarak verilebilir:

⁸⁶ Bkz. el-Beyânûnî, **age**, 24-25; Veysel Güllüce, "Kâmin Mesellerin Değerlendirilmesi –İbn Fadl Örneğinde", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 25. (1997): 98; Katamış, **age**, 135-146; 'Abidîn, **age**, 158-165.

⁸⁷ (Nûr,24/35).

⁸⁸ (Bakara,2/171).

⁸⁹ Kâmin meseller ile ilgili Daha bilgi almak için bkz. 'Abidîn, **age**, 135-136; Ahmet Bulut, "Emsâl'ul-Kur'ân", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, c. 3, S. 3. (1991): 46-47; Ayşegül Şen, "Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü, 2006), 186-188; Veysel Güllüce, **age**, 98-126; Ulutürk, **age**, 89-91.

خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا

İşlerin hayırlısı orta olanıdır.

Bu meselin içerdiği anlamının Kur’ân’da dört yerde geçtiği söylenir. Bu ayetler şunlardır.

“إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بُكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ”

“O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır”⁹⁰.

“وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ”

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın”⁹¹.

“وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا”

“Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut”⁹².

“وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا”

“Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır”⁹³.

b) Hadis Meselleri⁹⁴:

Veciz konuşma özelliğine sahip olan Hz. Peygamber’in meselleri “**emsalü’l-hadis**” tabiriyle ifade edilir. Genel olarak Hz. Peygamber’in meselleri, iyilik yapmak, kötü şeylerden çekinmek, Allah’a ibadet edip onu şükretmek ve bunun gibi birtakım ibadetler ile ilgilidir. Hz. Peygamber’in meselleri ikiye ayrılır; biri **mûcezz meseller** diğeri ise **kıyâsî meseller**. Mûcezz mesel, Hz. Peygamber tarafından bir konu hakkında söylenen kısa ve özlü bir sözdür. mesela:

⁹⁰ (Bakara, 2/68).

⁹¹ (İsrâ, 17/29).

⁹² (İsrâ, 17/110).

⁹³ (Furkân, 25/67).

⁹⁴ Tafsilatlı bilgi için şu kaynaklara bkz: golvânî, **age**; Katamış, **age**, 157-168; M. Yaşar Kandemir, Mesel: “emsâlü’l hadis”, **DİA**, c. 29, (Ankara, 2004): 297-299; Sebhânî, **age**, 66-71; Pullu, **age**, 21-24; Muhittin Uysal, “Hadis Meselleri :Mahiyet, Literatür, Örnekler”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.23. (2007): 74-105.

"إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ"

“Eğer utanmazsan istediğini yap”⁹⁵.

"الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ"

“Kanaat tükenmez bir servettir”⁹⁶.

Kıyasî meseller ise, diğer mesellere göre uzun olan, teşbih ve temsil yoluyla açıklayan, anlaşılması zor konuların mukayeseye dayalı ifadelerinden oluşan ve yine Kur’ân’da olduğu gibi “مَثَلٌ، كَمَثَلِ، كَمَا” vb. teşbih edatlarıyla başlayan mesellerdir. Mesela:

"مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْأَثْرِجَةِ، طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ النَّمْرِ، طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ، رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ، طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحَ لَهَا".

Kur’ân okuyan müminin misali, portakal meyvesi gib hem kokusu güzel hem de tadı güzeldir. Kur’ân okumayan müminin misali de hurma gibi kokusu yok fakat tadı tatlıdır. Kur’ân okuyan münafığın misali ise, reyhane gibi kokusu güzel ama tadı acıdır. Kur’ân okumayan münafığın örneği de Ebu Cehil karpuzu gibi tadı yok ve kokusu yoktur”⁹⁷.

c) Sahabe Meselleri⁹⁸:

İslam geldiği zaman Hz. Peygamber’in arkadaşları Kur’ân ve hadisten etkilenererek onlar gibi hikmetli sözler söylemeye başladılar. Bu sözler insanlar arasında yaygınlaşıp mesel haline geldi. Hz. Ali bu konuda daha açık görünür, mesela:

النَّاسُ أَعْدَاءُ مَا جَهِلُوا

İnsanlar bilmediklerinin düşmanlarıdır⁹⁹.

⁹⁵ Abdullâh el-Asbâhânî, **el-Emsâl fi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, thk: Abdülalî, (Hint: e'd-Dârü's-Selefiyye, 1987), 122.

⁹⁶ **age**, 124.

⁹⁷ **age**, 370.

⁹⁸ Daha fazla bilgi almak için bkz: Kandemir, **age**, 298; Katamış, **age**, 169-174; Pullu, **age**, 25-29.

Aşk tapılan bir ilahtır¹⁰⁰.

1.2.3.1.3. Emevî Dönemindeki Meseller:

Bu dönemdeki meseller geç İslam dönemindeki meseller gibi yabancı kültürlerden etkilenmemiştir. Yine bu dönemde söylenen sözler, insanlar arasında yaygın olduğu için meselleşti. Mesela:

Abdûlmelik bin Mervân'ın meseli:

أَمْكُرَا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ

Hilekarlık mı ve (aslında) sen demirdesin (hapishânedesin)¹⁰¹.

Ömer bin Abdülazîz'in meseli:

رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي

Allah, bana ayıplarımı hediye eden kişiye merhamet etsin¹⁰².

1.2.3.2 “الأمثال المولدة” Müvelled Meseller¹⁰³:

Müvelled kelimesi yeni bir şey için kullanılır.¹⁰⁴ Bu bağlamda müvelled mesellerden, Abbâsî dönemindeki meseller kastedilir. Bu dönemde Müslüman Araplar, birçok farklı kültürle kaynaştığı için Arap diline daha önce hiç kullanılmayan yeni kelimeler girmeye başladı. Bunun için Arap mesellerini derleyen bilginler başlangıçta kendi kitaplarına müvelled meselleri yazmayı kabul etmemişler. Bir süre sonra Araplar bu mesellere de önem verip yazmaya başlamışlardır. el-

⁹⁹ ‘Abdû’l-melik e’s-sa’âlibî, **e’t-Temsîl ve’l-Muhâzara**, Thk: ‘Abdû’l-Fettâh M. el-Ĥuluv, 2. bs. (ed-Dârü’l-‘Arabiyye li’l-kitab,1981), 29.

¹⁰⁰ Bkz: **age**, 30.

¹⁰¹ İbn Sellâm, **age**, 102.

¹⁰² **age**, 185.

¹⁰³ Daha fazla bilgi almak için bkz: Katamış, **age**, 175-189; Abidîn, **age**, 177-190; Pullu, **age**, 29-31.

¹⁰⁴ Bkz: İbn Manzûr, **age**, c. 3, s. 470.

Meydânî meşhur derlemesinde yaklaşık 1000 müvelled mesel toplamıştır¹⁰⁵. Şu meseller örnek olarak verilebilir:

إِنَّ لِلْحَيَّاتِ أَذَانًا

Muhakkakki duvarların kulakları vardır¹⁰⁶.

إِذَا شَاوَرْتَ الْعَاقِلَ صَارَ عَقْلُهُ لَكَ

Eğer akıllı olanı istişare edersen aklı sana olur¹⁰⁷.

إِذَا رَزَقَكَ اللَّهُ مِغْرَفَةً فَلَا تَحْرِقْ يَدَكَ

Eğer Allah sana kepçe verirse elini yakma¹⁰⁸.

Bu dönemde ortaya çıkmış mesellerin lafzı akıcıdır ve içinde “garîb” kelimeler bulunmaz. Ayrıca bu tür mesellerde izdivac, mukabele, seci ve bunun gibi birtakım edebi özellikler görülebilir.

1.3. Mesellerin Tedvini:

Meseller, Arap kültür ve edebiyatında çok önemli bir yeri haiz oldukları için Arap bilginleri meselleri derleyip yazıya geçirmek istediler. Rivayetlere göre Abbâsî döneminden önce mesel ile ilgili bazı kitaplar yazılmış; ancak bu kitaplardan hiç birisi zamanımıza gelememiştir. el-Meydânî kitabında, kendisinden önce yazılan 50 mesel kitabına müracaat ettiğini söylemesine rağmen¹⁰⁹ bu kitaplar günümüze ulaşamamıştır. Yapılan araştırmalara göre, günümüze ulaşan ilk mesel derlemesi el-Mufaddel b. Muhammed ed-Dabî (ö.170/786)nin Kitâbü'l-Emsâl'idir. Kronolojik olarak günümüze ulaşan diğer mesel kitapları şöyledir:¹¹⁰

- Mu'erric es-Sedûsî (ö. 195/810), Kitâbü'l-Emsâl.
- El-Kâsim b. Sellâm (ö. 224/858), Kitâbü'l-Emsâl.

¹⁰⁵ Katamış, **age**, 175.

¹⁰⁶ el-Meydânî, **age**, c. 1, s. 87.

¹⁰⁷ **age**, c. 1, s. 87.

¹⁰⁸ **age**, c. 1, s. 88.

¹⁰⁹ el-Meydânî, **age**, c. 1, s. 1.

¹¹⁰ Bize ulaşan ve ulaşmayan kitapları öğrenmek için bkz: katamış, **age**, 39-122; Sellheim **age**, (71-84) ve (157-218); Muhammed Ebû Sûfe, **age**, 34-146; Pullu, 32-38.

- Ebû 'ikrime ed-Dabî (ö. 250/864), Kitâbü'l-Emsâl.
- El-Mufaddel b. Seleme (ö. 291/903), Kitâbü'l-Fâir.
- Muḥammed el-Enbârî (ö. 327/938), ez-Zâhir fi Ma'ânî Kelimâti'n-Nâs.
- Hamze el-Asbahânî (ö. 351/962), ed-Durretü'l-Fâhire fi'l-Emsâl elletî 'alâ Ef'al.
- El-Hasan b. Hilâl el-'Askerî(ö. 395/969), Cemheretü'l-Emsâl
- Ahmed el-Meydânî (ö. 518/1124), Mecma'u'l-Emsâl.
- Mahmûd ez-Zemahşerî, (ö. 538/1143), el-Mustaksa fi Emsâli'l-'Arab.

2. KUDSÎ

2.1. Hayatı (ö. 1130/1717):

Kudsî'nin hayatı hakkında bilgi vermeden önce ondan söz eden kaynaklardan bahsetmek gerekmektedir. *Tuhfe-i Nâilî*¹¹¹ adlı çalışmasında Kudsî'ye madde başı olarak yer veren M. Nâil Tumân, ondan bahseden kaynaklar arasında Mecelle¹¹², Sâlim Tezkiresi¹¹³, Osmânî Müellifleri¹¹⁴ ve Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*¹¹⁵ isimli Şakâyık zeylini sayar. Ancak Mecelle'ye müracaat edildiğinde Kudsî'ye yer verilmediği görülmektedir. *Vekâyi'u'l-Fuzalâ*'da özellikle Kudsî'nin meslekî kariyeri hakkında önemli bilgiler bulunmakla birlikte, diğer kaynaklarda Kudsî ile ilgili bilgiler çok azdır.

Kudsî'nin asıl ismi Abdullah olup Aydın'ın Alaşehir beldesinde doğmuştur. Doğduğu yer bilinmesine rağmen babası, ailesi ve doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Çocukluk yaşlarından itibaren muhtelif âlimlerden çeşitli ilimleri öğrendikten sonra 1687 tarihinden itibaren müderrislik kariyerine başlar.

Bu bağlamda; 1098 senesinin Zilhicesinde (Ekim-Kasım 1687) Debbâğzâde Mehmed Efendi, Rumeli sadrazamı olduğunda, Kudsî Efendi kendisinden mülazemet aldı. Şeyhî'nin ifadesiyle, birkaç medresede görev yaptıktan sonra 40 akçe medreseden mazul iken 1112 Şevvâlinde (Mart-Nisan 1701) Dil-Figâr Medresesi'nde Seyyid Abdü'lmu'tî Efendi'nin yerine müderris oldu. 1117 senesinin Recebinde (Ekim-Kasım 1705) Yakup Paşa Medresesi'nde müfettiş katibi Ahmet

¹¹¹ M. Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, hzr: Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatcı, (Büro yayınları, 2001), c. 2, s. 826.

¹¹² Müstakimzade Süleyman Sa'deddin Efendi, *Mecelletü'n-nisab fi'n-neseb ve'l-küna ve'l-elkab*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000).

¹¹³ Salim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, (dar-ı sa'âdet: Erd'm matba'ası, 1879), 568.

¹¹⁴ M. Tâhîr Bey, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matba'a-ı 'Âmire, 1914), c. 2, s. 387.

¹¹⁵ Şeyhî Mehmed, *Şakaik-i Numâniyye ve zeyilleri*, hzr: Abdülkâdir Özcan, (İstanbul: Çağrı yayınları) c. 2, s. 412.

Efendi'de boşalan göreve getirildi. 1118 senesinin Zilka'de ayında da (Şubat-Mart 1707) Uşşâkî Mehmed Efendi'nin yerine Pertev Paşa Medresesi'ne geçti. Bundan sonra, 1120 yılının Muharreminde (Mart-Nisan 1708) Şeyhî Mehmed Efendi'nin yerine Mimâr Sinân Medresesi, 1122 senesinin Şevvâlinde (Kasım-Aralık 1710) Atâ Efendi'nin oğlu Mustafâ Efendi yerine Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi, 1126 senesinin Şa'bân'ında (Ağustos-Eylül 1714) dersiâm Mustafâ Efendi yerine Küçükçekmece'deki Abdüsselâm Medresesi, 1129 yılının Cemâziyelevvelinde (Nisan-Mayıs 1717) Semenderli Mehmed Efendi'nin yerine Efdalzâde Dârü'l-imâresinde müderris olarak görev yaptı. Aynı senenin Ramazanında (Ağustos-Eylül 1717) sâbık Şeyhülislam İsmâîl Efendi'nin oğlu Lütfullâh Efendi yerine Semâniye medreselerinden birinde görev aldı. Ertesi sene Ramazan ayının başlarında (29 Temmuz- 7 Ağustos 1717) misafir olarak bulunduğu Edirne'de vefat edip burada gömüldü. Kendisinden boşalan göreve de Rif'atî Alî Bey getirildi.

Şeyhî'nin verdiği bilgiye göre, Kudsî Efendi birçok ilim sahasında özellikle de ulûm-ı Arabiyyede kendisini iyi eğitmiş, şiir ve inşada akranları arasında dikkat çekmiş biridir. Şeyhî ayrıca onun Kudsî mahlası ile şiirler söylediğini de bildirmektedir. Aşağıda üzerinde durulacağı üzere, Kudsî'nin tespit edilebilen üç eserinin de Arapçadan tercüme olması onun Arabî ilimlere vâkıf olduğu yolundaki bilgiyi teyit etmektedir.

Kudsî eldeki üç eserinde de Sultan III. Ahmed'i methedip eserlerini ona ithaf etmesine rağmen sultandan bir karşılık aldığına dair elimizde bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmamasına bakılırsa Kudsî'nin, yaşadığı dönemde çok meşhur olmayan ortalama bir âlim ve müderris olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Eserleri:

Yapılan taramalar sonucunda, Kudsî'nin üç eseri tespit edilirken kaynaklarda bahsi geçen dîvânçesinin ise nüshası tespit edilmemiştir.

2.2.1. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye.

Çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden bu eser, II. bölümde ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

2.2.2. Tercüme-i Tibr'ül-Mesbûk fimâ Yahtâcûne İleyhi'l-Mülûk.

Ebû Abdullâh Muhammed b. Mukaffa'a ait olduğu söylenen *Tibr'ül-Mesbûk fimâ Yahtâcûne İleyhi'l-Mülûk* adlı siyasetnâme türündeki Arapça eserin tercümesi olan bu eserin dört nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan üçü Türkiye dışındaki yazma eser kütüphanelerinde¹¹⁶ bulunurken biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde (TY 00365) bulunmaktadır. Bu nüshasından hareketle eser hakkında bilgi verilmiştir.

Eserine kısa bir hamdele ve salvele ile başlayan Kudsî, daha sonra mahlasını ve adını zikredip eserin yazılış sebebi hakkında bilgi vermeye başlar. Buna göre Dil-Figâr medresesinde müderris olarak görev yaptığı sırada Ebû Abdullâh Muhammed b. Mukaffa'nın bahsi geçen eserini mütalaa edip muhtevasının devrin padişahı III. Ahmed'in tabiatına uygun olduğunu gören Kudsî, herkesin faydalanması için Arapça olan bu eseri Türkçeye tercüme etmeye karar verdiğini söyler. III. Ahmed'in de 1703 yılında tahta geçtiği ve Kudsî'nin de 1112/ 1701-1117/1705 yılları arasında Dil-figâr Medresesi'nde müderrislik yaptığı dikkate alınırsa tercümenin de 1703-1705 tarihleri arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Kudsî tercümesine kaynaklık eden *Tibr'ül-Mesbûk fimâ Yahtâcûne İleyhi'l-Mülûk* adlı eserin müellifi olarak Ebû Abdullâh Muhammed b. Mukaffa' ismini kaydeder. Arapça biyografik kaynaklarda böyle bir isim görülmemekle birlikte, Kudsî'nin kastettiği kişinin Kelîle ve Dimne'yi Farsçadan Arapçaya tercüme eden ve künyesi Ebû Muhammed Abdullâh b. Mukaffa' olan İbnü'l-Mukaffa' (142/759) olması gerekir. Elimizdeki kaydın bir istinsah hatası olması kuvvetle muhtemeldir. Öte taraftan İbnü'l-Mukaffa''ın eserleri hakkında bilgi veren kaynaklara veya *Keşfü'z-Zünûn* gibi

¹¹⁶ Bu nüshalar şöyledir:

1. Mısır Milli Ktp. İctimâ Türkî Talât 16: 96 yaprak, istinsah kaydı yok.
2. Vatikan (Turco 328).
3. Almanya (Ms.Or. Oct. 2071). 75 yaprak, istinsah kaydı yok.

bazı bibliyografik eserlere bakıldığında, onun bu isimde bir eserinin olduğu görülmemiştir. Bu durumda iki ihtimal ortaya çıkmaktadır:

1. Bahsi geçen bu eser İbnü'l-Mukaffa'nın kaynaklarda bahsi geçmeyip nüshası günümüze ulaşmayan¹¹⁷ bir eseridir.

2. Bu eser, İbnü'l-Mukaffa'a ait olmayıp onunla isim benzerliği olan ancak kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan birine aittir.

Kudsî, tercümesine kaynaklık eden eserin yazarı hakkında bu bilgileri verirken muhtevası hakkında ise şu bilgileri verir:

*“...kitāb-ı mezkūr ḥāwī oldığı tedbīr-i ümūr-i ḥarb u kıtāl ve tanzīm-ı nızām-ı devlet ü iqbālî müştemil hikāyāt-ı ‘acībe-i ‘ibret-aşar-ı mülūk-i maẓīye-i ālî-mikdār ve ḥavādiṣe-i ġarībe-i hikmet-şikār-ı düvel-i sālīfe-i ‘alīyyü'l-i‘tibārūn mezāyasına vāşıl olup...”*¹¹⁸.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre devlet yönetimi ile ilgili hikâyeleri havi olan bu eser, müşterek İslami edebiyatta çokça örneği bulunan siyasetnâme türünün bir örneği olarak kabul edilebilir. Eserde yer alan hikâyeler, kurgudan ziyade tarihi gerçekliği bulunan hikâyelerdir. Bunlardan bazıları, Hz. Peygamber, hulefâ-i râşidîn, Emevî ve Abbâsî dönemlerine aitken bazıları da Acem padişahlarını konu almaktadır.

Kudsî tercüme ettiği kaynak metni seçmede âmil olan sebep hakkında bilgi verirken, eserde bulunan hikâyelerin, kendisi de devlet yönetimi ile meşgul olan III. Ahmed'in tabiatına uygun olmasını sebep olarak ileri sürer.

Kudsî'nin tercümesi, “fasl” adı verilen 28 bölüme ayrılmıştır. Her bölümde bir konu ile ilgili başlık koyulup altında çeşitli tarihi hikâyeler anlatılmaktadır. Kudsî'nin tercüme ettiği hikâyelerin sayısı 60'tır. Bu hikâyelerin sayısı bölümden bölüme farklılık arz eder. Eserde yer alan bölümlerle her bölümdeki hikâye sayısını şu tablo ile göstermek mümkündür:

¹¹⁷ Borckelmann'ın GAL'ı dahil, taradığımız kataloglarda Gazzâlî'nin et-Tibrü'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk adlı eserinin onlarca nüshasıyla karşılaşılmakla birlikte Kudsî'nin tercümesinde kaydedildiği şekilde et-Tibrü'l-Mesbûk fîmâ Yahtâcûne ileyhi'l-Mülûk adlı bir eserle karşılaşılmamıştır.

¹¹⁸ Abdullah Kudsî, Tercüme-i Tibr'ül-Mesbûk fîmâ Yahtâcûne İleyhi'l-Mülûk, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 00365, (1b).

sıra	Bölüm başlıkları	Bölümdeki hikâye sayısı
1.	¹¹⁹ تَدْبِيرُ الْمُلْكِ وَالسِّيَاسَةِ وَالرِّيَاسَةِ	7 hikaye
2.	¹²⁰ أَلْطَفُ التَّدْبِيرِ فِي الْحُرُوبِ	3 hikaye
3.	¹²¹ فَتْحُ الْقَلَاعِ وَالْحَصُونِ بِالسَّرِّ الْمَصُونِ	2 hikaye
4.	فِي لُطْفِ التَّدْبِيرِ فِي فَتْحِ الْبِلَادِ وَالتَّمْلِكِ رِقَابِ الْعِبَادِ ¹²²	1 hikaye
5.	¹²³ لُطْفُ التَّدْبِيرِ فِي عَقْدِ الْمَلِكِ	1 hikaye
6.	فِي التَّدْبِيرِ عَلَى كَسْرِ الْعَسَاكِرِ بِالْحِيلَةِ وَالرَّأْيِ وَالْمَصَابِرَةِ ¹²⁴	4 hikaye
7.	¹²⁵ تَفْرِيقُ الْجِيُوشِ بِتَفْرِيقِ كَلِمَتِهَا	3 hikaye
8.	¹²⁶ التَّدْبِيرُ عَلَى مَفْسَدِ أَوْ عَاصِ	3 hikaye
9.	¹²⁷ تَسْكِينُ شُغْبِ وَإِصْلَاحُ نِفَارِ وَذَاتِ بَيْنِ	2 hikaye
10.	¹²⁸ التَّضَرُّبُ وَالْإِغْرَاءُ بَيْنَ الْأَعْدَاءِ	3 hikaye
11.	¹²⁹ تَدْبِيرُ الْمَنْهَزِمِ	1 hikaye
12.	¹³⁰ لُطْفُ الْمَخْلَصِ	3 hikaye
13.	¹³¹ مَكَايِدَةُ الْأَعْدَاءِ	1 hikaye
14.	¹³² مَكَايِدَةُ صَغِيرِ الْكَبِيرِ	1 hikaye
15.	¹³³ دَفْعُ مَكْرُوهِ بِقَوْلِ	3 hikaye
16.	¹³⁴ دَفْعُ مَكْرُوهِ بِمَكْرُوهِ	3 hikaye

¹¹⁹ Hükümdarlık, siyaset ve yöneticiliğin tedbiri.

¹²⁰ Savaşlarda alınacak en iyi tedbir.

¹²¹ Çok iyi korunmuş kale ve hisarların fethi.

¹²² Beldeleri feth etmekte ve insanlara hakim olmakta alınacak tedbirlerin iyisi.

¹²³ Hükümdarlık toplantısında alınacak tedbirlerin iyisi.

¹²⁴ Düşman askerlerini; hile, doğru görüş ve sabırla hezimete uğratmakta alınacak tedbir.

¹²⁵ Hakkında anlaşmaya vardıkları şeyi bozarak düşman askerini birbirinden ayırmak.

¹²⁶ Fesatçı veya isyancılara karşı alınacak tedbirler.

¹²⁷ Fitneyi bozmak ve insanların arasındaki ilişkileri ıslah etmek.

¹²⁸ Düşmanların arasındaki ilişkileri bozmak.

¹²⁹ Mağlup olan askere karşı alınacak tedbir

¹³⁰ Kaçmanın faydası.

¹³¹ Düşmanları kandırmak.

¹³² Büyüklerin oğullarını kandırmak.

¹³³ Sözle bir kötülüğü def etmek.

17.	¹³⁵ دفع مكروه بلطف	2 hikaye
18.	¹³⁶ تقديم التدبير في دفع مكروه	1 hikaye
19.	¹³⁷ إدارة السلطان	1 hikaye
20.	¹³⁸ الإنتقام من سالي الملك	1 hikaye
21.	¹³⁹ الإطلاع على مكتوم	2 hikaye
22.	¹⁴⁰ في درك ثار من العدو	1 hikaye
23.	¹⁴¹ دفع العزائم	2 hikaye
24.	¹⁴² إنهاء خبر بلا تصريح	1 hikaye
25.	¹⁴³ مخاطرة الملوك بأنفسهم	2 hikaye
26.	¹⁴⁴ التدبير باللفظ على حط منزلت	1 hikaye
27.	¹⁴⁵ دفع مظنة السوء	1 hikaye
28.	¹⁴⁶ حكايات مختلفة	4 hikaye

Kaynak metni elimizde bulunmadığı için, Kudsi'nin eseri tercüme ederken takip ettiği tercüme usulü, kaynak metindeki bölümlerden eksiltme veya çıkarmalar ile kaynak metne yaptığı eklemeler noktasında bir yorum yapmak zordur.

2.2.3. Tercüme-i el-Berkü'l-Yemâni fi'l-Fethi'l-Osmanî.

Kudsi'nin yine bir tercüme olan bu eseri, meşhur Arap tarihçilerinden eş-Şeyh Kutbüddîn el-Mekkî'nin¹⁴⁷ (917/1511-990/1583) *el-Berkü'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-*

¹³⁴ Bir kötülükle başka bir kötülüğü def etmek.

¹³⁵ İyilikle bir kötülüğü def etmek.

¹³⁶ Kötülüğü def etmek için tedbiri öne geçirmek.

¹³⁷ Sultanın yöntemi.

¹³⁸ Hakkı olmadığı halde hükümdarlığı alanlardan intikam almak.

¹³⁹ Gizlenen bir şeyi öğrenmek.

¹⁴⁰ Düşmandan intikam almak.

¹⁴¹ Büyüleri def etmek.

¹⁴² Herhangi bir açıklama yapmadan bir haberi bitirmek.

¹⁴³ Padişahların kendilerini tehlikeye atması.

¹⁴⁴ Bir mertebeyi küçümsemek için iyilikle alınacak tedbir.

¹⁴⁵ Kötü niyeti def etmek.

¹⁴⁶ Çeşitli hikayeler.

Osmânî adlı Arapça eserinin Türkçeye yapılan tercümesidir. Eserin tespit edilebilen yegâne nüshası, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 4928/2 numarada kayıtlıdır. 38 yapraktan oluşan bu nüsha talik bir hatla kaleme alınmış olup başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüshasından hareketle hakkında bilgi verdiğimiz Kudsî'nin bu eseri, kısa bir hamdele ve salve ile başlar. Daha sonra mütercim, mahlasını ve adını zikredip eserinin yazılış sebebi hakkında şu bilgilere yer verir:

*“bu ‘abd-i dā‘ī-i ḥālīşü'l-cenān ‘Abdullāh el-Ḳudsī el-müderris ḥīne-izīn bi-medreseti Mi‘mār Sinān vakta ki kütüb-i tevārīḥ ü aḥbārdan eş-Şeyḥ Ḳuṭbu'd-dīn Mekkinūn **Berḳu'l-Yemānī fi'l-fethī'l-‘Osmānī** nām kitābını muṭāla‘a ve kitāb-ı mezkūr ḥāvī oldığı ḥavādiş ü aḥbār-ı ‘ibret-āşār-ı iḳlīm-i Yemen sâ‘ir kütüb-i tevārīḥde olmadığı müşāhede idüp... kitāb-ı mezkūr ‘Arabī lisān üzere olmağla fihmi sehl olmağ içün ‘alā tarīḳit-tenkīḥ Türkī zebāna tercüme ve taḳdīm-i dergāh-ı ‘ālileri kılındı”¹⁴⁸.*

Bu alıntıda verilen bilgiye göre Kudsî, Mimar Sinan Medresesi'nde müderris olarak görev yaptığı sırada Şeyh Kutbüddîn el-Mekkî'nin bahsi geçen eserini mütalaa eder ve bu kitapta Yemen ile ilgili olarak yer alan bilgilerin diğer tarih kitaplarında yer almadığını görür. Böyle bir önemi haiz olan bu eserin Arapça kaleme alındığını söyleyen Kudsî, herkesin kolayca anlayabilmesi için Arapça olan bu eseri Türkçeye tercüme etmeye karar verdiğini söyler. 1120/1708-1122/1710 yılları arasında Mimar Sinan Medresesi'nde müderrislik yaptığı dikkate alınırsa, Kudsî'nin tercümesini bu tarihler arasında yaptığı anlaşılmaktadır. Kudsî'nin bu tercümesinin yegâne nüshası kaynak metinle karşılaştırıldığında, birçok bölümün atlandığı eldeki tercüme metninin kaynak metnin ancak üçte biri olduğu görülmektedir. Nitekim Kudsî de eserinin yazılış sebebini anlatırken, kaynak metni “alâ tarīki't-tenkīḥ” yani tenkīḥ yoluyla tercüme ettiğini ifade eder. “Tenkīḥ” “düzeltme, kontrol etme, gözden geçirme” gibi anlamlar yanında “kısaltarak düzenleme” anlamına da gelmektedir. Kudsî'nin de bu anlamı kastederek Kutbüddîn el-Mekkî'nin eserini kısaltarak düzenlediğini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Tercümesini kaleme alma sebebini bu şekilde anlattıktan sonra eserini III. Ahmet'e

¹⁴⁷ Hayatı hakkında daha tafsilatlı bilg için bkz. Kutbüddîn el-Mekkî, **el-Berḳü'l-Yemānī fi'l-Fethi'l-Osmānī**, thk: Hamed el-Câsir, (er-Riyâz:Dâru'l-Yemâme,1967), 11-59; Egemen Fuâd Seyyid, Nehrevâlî, **DİA**, c. 32, (Ankara, 2004): 547-548.

¹⁴⁸ Abdülâh Kudsî, Tercüme-i el-Berḳü'l-Yemānī fi'l-Fethi'l-Osmānī, Nuruosmaniye Ktp. 4928/2 (2b).

ithaf ettiğini ifade edip kısa bir şiirle onun övgüsüne yer veren Kudsi daha sonra kaynak metnin tercümesine başlar.

Kudsi'nin tercüme ettiği bu eserin müellifi olan el-Mekkî, Yemen'i feth eden Sinân Paşa'nın isteği üzerine eserini kaleme almıştır. Eserini önce “*el-Fütûhât el-Osmâniyye li'l-Aktâr el-Yemâniyye*” ile isimlendirip Sultan Selîm Han'a (I. Selîm) ithaf etmiş; daha sonra eklemeler yapmak suretiyle Sultan Murâd b. Selîm'e (III. Murad) ithaf ederek *el-Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmanî* diye yeniden isimlendirmiştir. el-Mekkî eserinde 917/1511-990/1582 yılları arasında yaşadığı ve gördüğü olayları anlatmaktadır. O kitapta Cezîretü'l-Arap'taki Memâlik devleti yıkılınca hemen yerine Osmanlı devletinin çeşitli hamlelerle gelmeye çalıştığını belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin, Cezîretü'l-Arap özellikle de Yemen tarafına hakim olmakta çok zorlandığını söyleyen müellif, ancak çeşitli hamlelerden sonra Arap diyarlarına hakim olmayı başardığını dile getirmektedir. Bunların yanında Yemen'in XVI. asırdaki tarihi ve sosyal ilişkileri hakkında da bilgi veren yazar, bazı siyasetçiler, kahramanlar ve askerlerden söz etmektedir¹⁴⁹.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Kudsi'nin tercümesi kaynak metne göre çok kısadır. Yaklaşık 400 sayfadan oluşan kaynak metin 3 bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. I. bölümde ¹⁵⁰“ذِكْرُ مَنْ مَلِكِ الْيَمَنِ مِنْ أَوَّلِ الْقَرْنِ الْعَاشِرِ إِلَى زَمَنِ الْفَتْحِ الْعُثْمَانِيِّ” şeklindeki bir başlık altında 13 fasl bulunmaktadır. II. bölümde ise ¹⁵¹“ابْتِدَاءُ الْفَتْحِ” başlığı altında 37 fasl vardır. III. bölümde ise ¹⁵²“الْفَتْحُ الْعُثْمَانِيُّ عَلَى يَدِ سَنَانِ بَاشَا” başlığı altında 60 fasl bulunmaktadır. Hâtim bölümünde ise ¹⁵³“تَوْجِهَ سَنَانِ بَاشَا لَوْلَايَةِ مِصْرَ ثُمَّ” başlığı altında 5 fasl vardır. Kudsi'nin eserine baktığımız zaman kaynak metinde gördüğümüz bölümleri ve faslları burada görmemekteyiz. Yaklaşık 38 yapraktan oluşan bu eserde ne bölümler ne de fasller görülmeyip sadece 9 başlık bulunmaktadır. Bazı başlıklar bir yaprakta anlatılırken diğer bazı başlıklar 5 yapraktan fazla anlatılmaktadır.

¹⁴⁹ Bkz: el-Mekkî, **age**.

¹⁵⁰ Hicri onuncu asırdan Osmanlı'nın fethine kadar Yemen.

¹⁵¹ Osmanlı fethinin başlaması.

¹⁵² Sinân Paşa'nın liderliğinde (Yemen'in) Osmanlılar tarafından fethedilmesi.

¹⁵³ (Yemen'in fethinden sonar) Sinân Paşa'nın önce Mısır'a daha sonra Tunus'un fethine girişi.

2.2.4. Şiirleri:

Daha önce de ifade edildiği üzere, Kudsî'den bahseden Şeyhî, onun Kudsî mahlasıyla şiirler yazdığını kaydeder. *Osmanlı Müellifleri*'nde de “dîvânçesi gayr-ı matbû'dur” denilerek kaynaklarda Kudsî'nin basılmayan bir divançesi olduğu ima edilip ilk defa Şeyhî'nin yer verdiği şu iki beytine yer vermiştir:

Tâb-ı zülfüñle dili şem'-i şeb-efrüz idelim

Çıkarup şubha şebi 'işret-i nevrüz idelim

Nakş-ı şî're çalısup nāmumuzu ey KUDSÎ

Sözün hāme ile şā'ir-i zerdüz idelim

Yapılan taramalarda, Kudsî'nin şiirlerini bir araya getirdiği dîvân veya dîvânçesi tespit edilememiştir.

2.3. Kudsî'den söz eden kaynaklar:

Daha önce söylendiği gibi Kudsî, Sâlim Tezkiresi, Osmânî Müellifleri ve Şakâyık-ı Şeyhî'de madde başı olarak yer almaktadır. Bahsi geçen kaynaklarda Kudsî ile ilgili olarak verilen bilgiler şöyledir:

2.3.1. Şeyhî Mehmed Efendi, Vekâyi'u'l-Fuzalâ

Ḳudsî 'Abdu'llāh Efendî

El-Mevlā 'Abdu'llāh vilāyet-i Aydın daḡilinde Alaşehir-nām belde-i meşhūreden bedīdār ve Ḳudsî mahlası ile şöhret-şî'ār olup 'ulemā-yı 'aşrından istifāza-ı envā'-ı me'ārif ü 'ulūm ve istifāde-i sermāye-i manzūm u mefhūm ileyüp mālîk-i meleke-i isti'dād ve Debbāğzāde Mehmed efendīnuñ biñ ṭoksan señiz zîl-hiccesinde Rumili şadāreti teşrīflerinden mülāzemetle ber-murād olmuşdı tayy-ı merāḡil-i tarīḡ ve ḡat'-ı menāzil-i ders ü taḡḡīḡ iderek kırḡ aḡçe medreseden ma'zūl ve muntazır-ı neyl-i me'mūl iken biñ yüz on iki şevvālinde es-seyyid 'Abdülmü'ṭî

efendî yerine Dil-fîgâr medresesi sezâvâr görölüp yüz on yedi recebinde müfettiş kâtibi Ahmet Efendî yerine Ya'kûp Paşa medresesine tahrik olunmuşdı. Yüz on señiz zi'l-ka' desinde 'Uşşâkî Mehmed Efendî yerine Pertev Paşa Medresesi virilüp yüz yirmi muharreminde şeyhî Mehmed Efendî yerlerine Mi'mâr Sinân Medresesi ihsân olundu. Yüz yirmi iki şevvâlinde 'Aţâ efendî maḥdûmı Mustafâ efendî yerine şeyhül-İslâm Anḳarevî Mehmed efendî medresesi ulâsıyla ikrâm yüz yirmi altı şa'bânında dersi'âmm Mustafâ efendî yerlerine Küçükçekmecede vaḳi'a 'Abdü's-Selâm Medresesi in'âm olunmuşdı. Yüz yirmi tokuz cemâdiyelülâsında Semendereli Mehmed efendî yerlerine Efḍalzâde Dârü'l-imâresine pâ-nihâde sene-i mezkûre ramâzanında şeyhül-İslâm-ı sâbık İsmâ'îl Efendî ḥazretleri maḥdûm-ı şânîleri Luṭfullâh efendî yerlerine medâris-i Şemâniyeden birinde feyz-baḡş-ı erbâb-ı istifâde olmuşlar idi. Biñ yüz otuz Ramâzanuñ evâ'ilinde Maḥrûse-i Edirne'de müsâfîren sâkin iken dâr-ı fenâdan kendü 'âlem-i ervâḥa sefer itdükde maḥrûse-i merḳûmede defn olunup medrese-i maḥlûlesi Rif'atî 'Alî Beg efendiye bâ'ış-ı rif'at oldu mevlânâ-yı merḳûm fażilet-i 'ilmiyye ile ma'lûm her fenden ḥişsemend be-taḡşış şî'ir ü inşâda akrânından ser-bülend 'ulûm-ı 'Arabîyyeye kemâl-i intisâbı ve 'unvân-ı edebîyyeden vâye-i nişâbı olduğundan mâ'adâ Ḳudsî maḥlası ile eş'âr dürer-bârı vardır bu ebyât andan nümûnedârdur.

Tâb-ı zülfüñle dili şem'-i şeb-efrûz idelim

Çıkarup şubḥa şebi 'işret-i nevrûz idelim

La'l-gûn cür'ayı saç sâkî çemenzâr üzere

la'lı firûzeyle kat bir dem-i firûz edelim

bize bir câm yeter ḥişse buna sâğardan

tâ ki fikr ḡamm-i devlet de rûz idelim

tâziyâne ki ala şevḳ ile muṭrib eline

raḡş-ı gülgüne hemân biz daḡı mehmûz idelüm

Nakş-ı şî're çalısup nāmumuzu ey Ḳudsî

Sözin hame ile şâ'ir-i zer-dûz idelim¹⁵⁴

¹⁵⁴ Şeyhî, **age**, c. 2, s. 412.

2.3.2. Tezkire-i Sâlim

Ḳudsî

Nâm-ı nāmîleri ‘Abdu'llâhdur. Alaşehir nâm diyârdan ḳudûm ve taḥsîl-i sa‘y ü ‘ulûm idüp ba‘dehü tarîk-ı tadrîse duḥûl ve yoluyla saḥn müderrisi iken maḥmiyye-i Edirne'ye revân ve müsâferetle anda tertib-sâz-ı ülfet-i erbâb-ı ‘irfân üzere iken biñ yüz otuz senesi ramażanında terk-i fenâ ve ‘azm-i beḳâ eyledi. Bu güftâr cümle-i eş‘ârındandır.

Nakş-ı şî‘re çalısup nāmumuzu ey (Ḳudsî)

Sözün ḥāme ile şā‘ir-i zerdûz idelim¹⁵⁵

2.3.3. Osmanlı Müellifleri

Ḳudsî ‘Abdullâh Efendî (Alaşehir)

“ulemâ-yı şu‘arâ’dan bir zât olup Alaşehrlidür. 1130 tarihinde müsâfereten bulunduğı Edirne’de vefât eyledi. Dîvânçesi gayr maṭbû‘dur.

Bir gazelinden:

Tâb-ı zülfüñle dili şem‘i şeb-efrûz idelim

Çıkarup şubḥa şebi ‘işret-i nevrûz idelim

Nakş-ı şî‘re çalısup nāmumuzu ey (Ḳudsî)

Sözün ḥāme ile şā‘ir-i zerdûz idelim¹⁵⁶

¹⁵⁵ Salim, **age**, 568.

¹⁵⁶ Tâhır Bey, **age**, c. 2, s. 387.

3. KUDSÎ'NİN ESERİ VE KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA ARAPÇA VE FARŞÇA MESELLER

Kudsî'nin eseri Arapça mesellerin tercümesidir. Ancak Kudsî'nin eseri Osmanlı döneminde bu konuda yer alan tek eser değildir. Eldeki çalışmalara göre XV. yüzyılın sonundan itibaren, Türkçe, Arapça ve Farsça mesellerin (bugün atasözü ve deyimler) derlendiği farklı çalışmalarla karşılaşmaktadır. Türkçe atasözü derlemeleriyle ilgili birkaç çalışma yapılmıştır. Yakın zamanda Sinan Gönen konuyla ilgili yapılmış birçok araştırmayı göz önünde bulundurup Osmanlı dönemini de dahil ederek Türkçe atasözü derlemeleri hakkında geniş bilgiler veren bir doktora tezi hazırlamıştır¹⁵⁷.

Osmanlı dönemindeki Arapça ve Farsça mesel derlemeleri hakkında ise çok fazla çalışma yapıldığını söylemek güçtür. Çalışmamızın bu bölümünde asıl kaynağımız durumunda olan Sadık Yazar'ın tezinde Arapça ve Farsça mesellerin tercüme edildiği eserler hakkında bilgi bulmak mümkündür. Ancak Osmanlı âlimlerinin bu alanda Arapça kaleme aldıkları ve tercüme veya şerh edilmeyip sadece derleme konumunda olan çalışmalar hakkında müstakil bir araştırma ile karşılaşılmamıştır. Müstakil bir araştırmanın konusunu teşkil etmekle birlikte biz burada örnek olması bakımından sadece iki çalışmayı tanıtmakla iktifa edeceğiz.

Bu çalışmalardan biri, XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunda çok yönlü bir âlim olan Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrâ'î'nin (ö.1588/996-997)¹⁵⁸ *Risâle fî Tefsîri'l-Ayeti'l-Müte'allika bi'l-Emsâl*'idir. Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh bu eserinde Kurân-ı Kerîm'deki meseller ile ilgili ayetleri (الآيات المتعلقة بالأمثال) bir araya getirmiştir¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Bu konu ile ilgili bkz. Sinan Gönen, Batı Türklerin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 101-110.

¹⁵⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Ufuk Hayta, "Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhirü'l-Kur'ân ve Zevâhirü'l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri" , **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 16, S. 2, (2007): 343-67

¹⁵⁹ *Risâle fî Tefsîri'l-Ayeti'l-Müte'allika bi'l-Emsâl* adıyla kayıtlı olan bu eser için bkz. Süleymâniye Ktp. Şehîd Ali Paşa, 272/1.

İkinci çalışma ise, III. Murâd'ın saltanatı döneminde (1574-1595) hayatta olan Gelibolulu Mustafâ b. İbrâhim'in *Zübdetü'l-Emsâl*'idir. Gelibolulu Mustafâ b. İbrâhim; Meydânî, Yusuf Huviyyi, Zemahşerî ve Muhammed b. Kâsım el-Hatîb gibi isimlerin eserlerini inceleyerek derlediği meselleri bir araya getirdiği bu eserini III. Murâd'a ithaf etmiştir. Derlediği Arapça meselleri tematik olarak sınıflandırdığı bu eserini 20 bölüme taksim eden müellif, her bir bölümde önce o bölümün konusuyla ilgili hadislere ardından da mesellere yer vermektedir¹⁶⁰.

3.1. Klasik Türk Edebiyatında Arapça ve Farsça Meseller¹⁶¹:

Arapça ve Farsça mesellerin tercüme edildiği eserler ile ilgili ise Sadık Yazar'ın tezinde “Atasözü ve vecizelerin tercüme ve şerhlerini” konu eden bölümünden yararlanarak onlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu eserler şunlardır:

3.1.1. Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî (ö. 1612'den sonra), Nevâdirü'l-Emsâl¹⁶².

Farsça mesellerle ilgili olarak karşılaşılan ilk Türkçe bu eser, hayatı hakkında elimizde fazla bilgi bulunmayan Mîrek Muhammed tarafından kaleme alınmıştır. Eserine Farsça bir mukaddime ile başlayan Mîrek Muhammed, hamdele ve salvele bölümünden sonra yine Farsça olarak eserinin yazılış sebebini açıklar. Farsça meselleri derleyip bir kitap haline getirmeyi söyleyen yazar, hayli çalışıp çabaladıktan sonra Firdevsî-i Tûsî, Enverî, Hâkânî, Câmî, Muhlisî-i Bedehşânî, Nizâmî gibi birçok şairin şiirlerini taradığını ifade eder. Bu taramaları neticesinde Farsça meselleri barındıran beyitleri tespit edip her bir meseli önce açıkladığını ardından da bu açıklamaları bahsi geçen şairlerden birer beyitle istişhâd ve istidlâl ettiğini ifade eder. Yazar bu giriş bölümünde son olarak eserini hurûf-ı hecâ tertibi

¹⁶⁰ Yazma eser kütüphanelerinde 10'dan fazla nüshası bulunan bu eserin incelenen nüshası Ayasofya Ktp. 4026 numaradadır.

¹⁶¹ Bu bölümü hazırlarken büyük oranda Sadık Yazar'ın doktora çalışmasının atasözü ve vecizelerin tercüme ve şerhlerini konu eden bölümünden yararlandık. Bkz. Sadık yazar, Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Gelenegi, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011) 961-965.

¹⁶² İncelenen nüsha, Esad Efendi 2743 numaradadır.

üzerine kaleme aldığını ifade ederken eserine verdiği ismi de kaydetmektedir. Eserin sonunda yer alan “این کتاب مستطاب بامر ملك الوهاب در شهر سراي بهجت فزاي سنة هزار و بيست” “در ماه محرم باتمام رسيد” şeklindeki kayda göre, eser Muharrem 1020’de Saray şehrinde tamamlanmıştır.

Yazar eserde geçen mesellerin kullanılış yeri hakkında bilgi verdiği gibi bazılarının da asıl hikayelerini söylemeye önem vermiştir. Ayrıca her meselin aynen tercümesini yaparken mümkün merteye bahsi geçen meselin Türkçedeki söyleyişini de vermeye çalışmıştır.

3.1.2. Âlî Hüseyin Efendi (ö. 1648), *Ukûdu’l-Ukûl*.

Nef’î’nin talebelerinden olan Âlî Efendi, XVII. yüzyılda yetişmiş Edirneli bir tarihçi ve şairdir. 1058/1648-49 yılında İstanbul’da vefat eden Âlî Efendi’nin çalışmamıza konu olan eseri dışında, *Dîvân*, *Münşe’ât*, *Riyâzu’r-Rahme*, *Riyâzu’t-Terâcim*, *Şehâdetnâme* gibi birkaç eseri bulunmaktadır¹⁶³.

Âlî Efendi, Arapça meselleri seçip tercüme ve şerh ettiği *Ukûdu’l-Ukûl* adlı eserine kısa bir hamdele ve salve ile başlar. Daha sonra Arap mesellerini bilmenin önemine değinip şiir ve kelâmın bunlarla müzeyyen hâle gelebileceğini ifade eder. Konuyla ilgili olarak yazılan eserlerin daha ziyade Arapça ve Farsça olduğunu, Türkçede ise bunun gibi eserlerin olmadığını söyledikten sonra bu boşluğu doldurmak için Arap mesellerini derleyenlerden biri olan Yûsuf Huviyyî’nin (ö. 1198) *Ferâ’idü’l-Harâ’id* adlı kitabından “*selîsü’l-lafz ve kesîrû’l-isti’mâl*” yani halk arasında yaygın olarak kullanılan özlü meselleri “*Tükiyâne ta’bir ile tefsîr*” ettiğini dile getirmektedir. Bu maksatla kaleme aldığı eserini Hüsrev Paşa’ya (ö. 1632)¹⁶⁴ sunan Âlî Efendi bunu sunar. Derlediği meselleri alfabetik olarak tefsir eden şârih, bunların Türkçe anlamlarını verdikten sonra, bunların öykülerine, ilk defa zikredildikleri kaynaklarına dair açıklamalar yapar.

Eser üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde, yaklaşık 279 meselin madde başı yapıldığı görülmüştür. Madde başı yapılan meseller arasında Câhiliye, erken İslam dönemi ve Emevî dönemlerine ait mesellerin yanında Hz. Alî’ye ait vecizeler

¹⁶³ Tâhîr Bey, *age*, c. 3. s. 4

¹⁶⁴ Hayatı hakkında bkz. Halil İnalçık, “Hüsrev Paşa”, *DİA*, c.19, (İstanbul, 1999): 37-40.

de bulunmatadır. Âlî Efendi Hz. Alî'ye ait meselleri ayrı bir başlık altında değerlendirmek suretiyle tespit eder.

3.1.3. Riyâzî, Mehmed el-Birgivî (ö. 1644), Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl¹⁶⁵.

XVII. yüzyıl tezkire yazarı şairlerden Riyâzî tarafından kaleme alınan bu eser, kısa bir hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Daha sonra Fars dilinin önemi hakkında birkaç cümleye yer veren Riyâzî, derlemesi hakkında şu bilgileri verir:

“... safha-i zamîrde bu ma'nâyı nakş u tasvîr itdi ki sühan-şinâsân-ı yârân Acemden telakkî itdügi emsâl ve isti'mâlâtından belki ba'zı letâyif-i mezâyâ ve nevâdir ü nikâtdan bir muhataras mecmû'a cem'ine bezl-i kudret...” (2a).

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Riyâzî Efendi, Acem şairlerinin şiirlerinden hareketle Farsça meselleri derlediği kısa bir mecmû'a oluşturmuş ve buna da **Düstûru'l-Amel** ismini vermiştir. Riyâzî Efendi bu bilgileri verdikten sonra alfabetik olarak derlediği Farsça mesel, tabir ve sözcükleri örnek beyitlerle tanımlayarak Türkçeye çevirmiştir. Kütüphanelerde birçok nüshası bulunan bu eser Namık Açıkgoz tarafından tenkitli olarak hazırlanmıştır.

Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl Mîrek Muhammed'in eserine göre çok daha az açıklamaların olduğu bir eserdir. Bu özelliği ile de bir şerhten ziyade daha çok bir derleme özelliği arz etmektedir. Yazar, her madde başından sonra meselin birebir Türkçe karşılığını verip örnek olarak vereceği beyte yer verir.

3.1.4. Hüsâmî, Dervîş Hasan Edirnevî (ö. 1080/1669-70'den sonra), Tuhfetü'l-Emsâl.

Farsça mesellerin derlenip açıklandığı bu eser, Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan Dervîş Hasan tarafından kaleme alınmıştır. Nuruosmaniye Ktp. 4703

¹⁶⁵ İncelenen nüsha Süleymaniye Ktp. Hamidiye 1391 numaradadır. Ayrıca bkz. Nâmık Açıkgoz, “Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, Divan, Sâkî-nâme ve Düstûru'l-amel'in Tenkidli Metni”, (Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 1986).

numarada bulunan bu eserin¹⁶⁶ önsözünde kısa bir hamdele ve salvele ile başlayan müellifin geçmiş şairlerin şiirlerini incelerken pek duyulmamış ve anlaşılması güç birçok meselle karşılaştığını, anlamayı kolaylaştırmak için daha evvel bu vadide kaleme alınan Mîrek Muhammed'in *Nevâdirü'l-Emsâl*'i ve Riyâzî'nin *Düstûru'l-Amel*'i gibi mesel ile ilgili eserlerden yararlanarak Farsça meselleri derleyip açıklayan bir eser kaleme aldığını ve her bir meseli geçmiş şairlerin şiirlerinden birer beyitle tanıkladığını ifade eder.

Yazılış tarihi ile ilgili bilinmeyen bu eser alfabetik sıraya göre düzenlenmektedir. Bu eserde sadece atasözleri değil klasik anlayışa göre deyimler de bulunmuştur. Hüsâmî derlmesinde atasözleri ile deyimleri birbirinden ayırmasıdır. O atasözü niteliğinde olan sözleri açıklarken onları “emsâldendür, bu mesel” gibi ifadelerle açıklarken bugünkü anlamda deyim diyebileceğimiz sözleri ise “ıstılâh” kelimesiyle niteler. Müellif meseli aynen olduğu gibi eserine aktarıp her meselin hangi yerde ve bağlamda söyleneceğine dair bilgiler vermiştir. Genel olarak bazı mesellerin anlamlarını açıkladıktan sonra onunla ilgili bir beyt verdiği gibi bazıları için hiç vermemiştir.

3.1.5. Hâlis İbrâhîm Pasarofçavî (ö.1747), *Mecma'u'l-Emsâl Düstûru'l-Acem*¹⁶⁷.

Nispeten daha geç bir dönemde kaleme alınan Farsça meseller derlemesi ise Hâlis İbrâhîm tarafından kaleme alınmıştır. XVIII. yüzyılda yaşamış olan Hâlis İbrâhîm Efendi Belgrat civarındaki Pasarofçadan olup müderrislerin ileri gelenlerindendir. Farsçayı iyi bilen Hâlis İbrâhîm İstanbul'da vefat etmiştir¹⁶⁸.

Hâlis İbrâhîm'in eseri, kendisinden önce konuyla ilgili olarak kaleme alınan eserlerdeki mesellerin bir araya getirilmesinden ibarettir. Bu anlamda onun eserini, derlemelerin derlemesi diye nitelemek yanlış olmasa gerektir. Bu eserde Farsça atasözleri ve deyimler alfabetik sıraya göre derlenip bazıları Türkçe olarak açıklandığı gibi bazıları ise Farsça açıklanmıştır. Derlemede hepsi olmasa da çoğu atasözü ve deyim alınıldığı kaynak belirtilmiştir. Bu bağlamda, *Düstûr-ı Şu'ûrî*,

¹⁶⁶ Bir diğer nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Murad Molla 1515.

¹⁶⁷ İncelenen nüsha Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 3208 numaradadır.

¹⁶⁸ Bkz. Tâhîr Bey, *age*, c.1. 296.

Nevâdirü'l-Emsâl, *Şeyh Yakîn*, *mecmû'a* gibi eser isimleri sıkça başvurulmuş kaynaklar arasında yer almaktadır.

3.1.6. Sirozî, Emsâl-i Acem.

Bu eser *Mahtûtâtü't-Türkiyyetü'l-Osmâniyye* adlı katalogda kayıtlıdır. Mısır Milli Ktp. Edeb Tîmûr 856 numarada kayıtlı olan bu eser hakkında bilgi verilmemiştir.

3.1.7. (Mütercimi belirsiz), Tercüme-i Durûb-ı Emsâl.

Millet Kütüphanesi Ali Emiri Arabî bölümü 362 numarada, 77b-80b yaprakları arasında bulunan bu durûb-ı emsâl tercümesinin kim tarafından ve ne zaman yazıldığına dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Bu kısa risalede bulunan mesellerin çoğu Arapça olup arada birkaç Farsça atasözü de bulunmaktadır. Önce kaynak atasözü yazılmış, hemen karşısında da Türkçe anlamı verilmiştir. Bazılarında ise “*ma'lûmdur*” denilerek boş bırakılmıştır. Mecmû'ada yaklaşık 100 mesel bulunmaktadır.

3.1.8. (Mütercimi belirsiz), Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Acem.

Nuruosmaniye 4965 numarada (247b-248b) bulunan bu eser çok kısadır. Yaklaşık 80 meselin kısaca Türkçe olarak açıklandığı bu eserdeki mesellerin *Nevâdirü'l-Emsâl*'den alındığı anlaşılmaktadır.

Bunların dışında; Mahmut Kaya, *Sipâhîzâde Mehmed*'in (ö. 977/1589) de **Tercümetü Durûbi'l-Emsâl** adlı bir eserinin varlığından bahsetmekte ve eserin Ârif Hikmet Ktp. 3495 numarada olduğunu bildirmektedir¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Bkz. Mahmud Kaya, “Sipâhîzâde Mehmed”, *DİA*, c. 37 , (İstanbul, 2009): 259.

3.2. Tercüme-i Durûb-ı Emsal-i Arabiyye

3.2.1. Genel Bilgiler:

Birkaç Arapça mesel derlemesi kaynak alınarak muhtelif konulardaki Arapça mesellerin tercüme edildiği bu eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yazar eserin konusunu çağrıştıran kısa bir hamdele ve salvele ile başladıktan sonra mahlasını ve adını zikredip eserinin yazılış sebebi hakkında şu bilgilere yer verir:

“Ammā ba‘d bu suḳāṭa-çīn-i nevāle-i ‘irfān ya‘nī Ḳudsī-i şikeste-cenān kütüb-i mu‘tebere-i ḍurūb-ı emṣāl-i ‘Arabdan imām-ı fāzıl Ebū ‘Ubeyd ve niḥrīr-i kāmīl Aḥmed Meydanī ve ‘ālim-i ‘āmil Yūsuf Ḥuviyyi mu‘ellefâtını ba‘de’t-tetebbū‘ mebnıyyūn ‘alā’l-ḥikāye olan ḍurūb-ı emṣāl-i belāğat-iştımāl-i ‘Arabdan aḥz ü intihāb ve ta‘mīm-i nef‘ ü fā‘ide için maḥall-i isti‘māllerini ve sebeb-i vürūdlarını lisān-ı ‘Arabīden Türkī zebāna tercüme ve cem‘ ü tedvīn idüp...” (1b)

Bu alıntıda verilen bilgiye göre Kudsî; Ebû Ubeyd, Ahmed Meydânî ve Yusuf Huviyyi’nin kitaplarını inceledikten sonra belli bir hikayesi olan Arapça meselleri seçip herkese faydalı olması için kullanıldıkları yerleri ve söyleniş sebeplerini açıklayarak Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğini ifade eder. Bahsi geçen bu isimler, Arapça meselleri derleyip bir kitap haline getirmiş alimler olup Ebu Ubeyd *Kitâbü’l-Emsâl*, Ahmed Meydânî *Mecma‘u’l-Emsâl* ve Yusuf Huviyyi de *Ferâ‘idü’l-Harâ‘idi fî’l-Emsâl* isimli kitaplar kaleme almışlardır¹⁷⁰. Kudsî oluşturduğu bu eseri devrin padişahı III. Ahmed’e sunduğunu ifade ederken onu bir kasideyle de övmeyi ihmal etmez. Ancak Ü nüshasında, Kudsî’nin yazdığı bu eseri, Mehmed Paşa adlı bir sadrazama ithaf ettiği görülmektedir. Kendisi hakkında belirleyici bilgilerin bulunmadığı bu Mehmed Paşa’nın, Kudsî’nin yaşadığı dönem ve eserlerini kaleme aldığı devirde sadrazamlık görevinde bulunan birkaç Mehmed Paşa’dan hangisi olduğu tespit edilememektedir.

Yukarıda da görüldüğü üzere, eserin bir padişah veya bir devlet büyüğünün isteği üzerine yazıldığı noktasında bir bilgi bulunmamaktadır. Kudsî sadece *ta‘mīm-i nef‘ ü fā‘ide için*” yani eserin yazılmasına sebep olan mesellerden umulan faydayı

¹⁷⁰ Bahsi geçen bu derleyiciler hakkında detaylı bilgiler için bu bölümün “yararlanılan kaynaklar” başlıklı kısmına bakılabilir.

yaygınlaştırmak için bu eseri yazmak istediğini söylemekle yetinir. Her ne kadar Kudsî eserinin yazılışı için böyle bir genel sebep ileri sürse de XVII. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan bu türdeki eserlerin bir ihtiyaca binaen üretildikleri düşünülebilir.

Gerek mesel tanımlarında gerekse de bazı mesel derleyicilerinin eserlerinde, meselin en önemli özelliği olarak manzum ve mensur söze süs olması ileri sürülmüştür. Bunun bir neticesi olarak, şiirde mesel kullanımını teşvik eden îrâd-ı mesel ve dolaylı olarak mezheb-i kelâmî gibi bazı edebî sanatlar belagatin bedî' kısmında yerlerini almıştır. Aynı şekilde inşâ sanatının (edebî ve sanatlı mensur yazım) olmazsa olmaz şartlarından biri de bu tür metinlerin üretilmesi sırasında ayet, hadis ve şiirler gibi mesellerin kullanılmasıdır. Dolayısıyla, Kudsî'nin de bir halkasını oluşturduğu Osmanlı dönemi Arap ve Fars mesellerini derleyip tercüme ve şerh eden bilginlerin gerek şiir gerekse de inşâ ile ilgilenecek adaylar için bu noktada gereksinim duydukları malzemeyi temin edip bunların hangi bağlamda kullanılacaklarını öğretme çabasını güttükleri düşünülebilir. Nitekim Kudsî gibi Arap mesellerini derleyip şerh eden Edirneli Âlî Hüseyin Efendi'nin *Ukudu'l-Ukûl* adlı eserinde, şiiri bir güzele benzetip şairlerin mesel kullanarak bu güzeli renkli elbiselerle süslediklerini, belîğ ve söz ustalarının da mücevher gibi kıymetli olan bu mesellerle konuşmalarını benzediklerini şu şekilde ifade eder:

“ma‘rifet-i emsâl-i ‘Arab ki e‘azz-i me‘âlîb-i fûnûn-i edebdür. Ebkâr-ı efkâr-ı şu‘arâ bu hülle-i rengîn ile zîynet bulur ve ‘arâyis-i nefâyis-i kelimât-ı bülegâ bu gevher-i semîn ile müzeyyen olur. lâkin bu fende sâhte olan kitâb lisân-ı ‘Arabiyyede perdâhte olup himmet-i bülend-i endîşe-pesendim şedd-i ni‘âk ‘azîmet eyledi ki ben dahı bu h‘ân-ı sühâne bir çâşnî-i tâze ya‘nî bu şâhid-i ra‘nâ-yı belâgate libâs-ı perend-i mülemma‘-ı târ u pûd-ı ‘ibâret ile revnağ-ı bi-endâze virüp...”¹⁷¹

Gelibolulu Mustafâ b. İbrâhim ise, *Zübdetü'l-Emsâl* adlı eserinin yazılış sebebini anlatırken, “münşîlerin sözlerini süslemeleri (tehzibü'l-kelâm)”ne faydalı olması maksadıyla konularına göre sınıflandırdığı bazı Arapça meselleri derlemek istediğini şu şekilde dile getirmiştir:

¹⁷¹ Âlî Hüseyin Efendi, *Ukudu'l-Ukûl*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 5242, 2a

(أردت أن أجمع مجموعة باعتبار المعنى والحال نافعة للمنشئين في تذهيب الكلام وتحسين الأقوال

فيمكن أن يوردوا منها خلال المقال ...) ¹⁷²

Görüldüğü üzere, derleyecilerin ifadelerine göre gerek münşîler gerekse şairler mesellerden yararlanıp onlarla eserlerini süsleyebilirler. Hatta bazı Arap bilginlerinin de bu konuda fikir beyan ettikleri görülmektedir. Öğrneğin, İbnü ‘Abdi Rabbih (ö. 328/940) mesellerin, sözün nakışı, lafzın özü ve mananın süsü olduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

(الأمثال ... هي وَشْيُ الكلام، وجوهر اللفظ، وحلّى المعاني) ¹⁷³

Kalkaşendî (ö. 821/1418) ise bir kâtip/münşînin, mesel ile ilgili gerek şiir gerek nesre ve özellikle de Meydânî ve el-Mudaffel b. Selme ed-Dabî gibi müelliflerin eserlerine bakması gerektiğini ifade ederken kâtip/münşînin meselleri kullanarak söylemek istediği anlamı kolayca ifade edebileceğini şu şekilde dile getirmiştir:

(اعلم أن الكاتب يحتاج إلى النظر في كتب الأمثال الواردة عن العرب نثرا ونظما والنظر في الكتب المصنفة

في ذلك كأمثال الميداني والمفضل ابن سلمة الضبي وحمزة الأصبهاني وغيرهم... فإذا أكثر صاحب هذه

الصناعة من حفظ الأمثال السائغ استعمالها انتقادت إليه معانيها وسيقت إليه ألفاظها في وقت الاحتياج إلى

نظائرها من الوقائع والأحوال فأودعها في مكانها واستشهد بها في موضعها والطريق في استعمالها في النثر) ¹⁷⁴

Eserinin yazılış sebebini çok kısa bir şekilde anlatan Kudsî daha sonra, meseli tanımladığı ve özellikleri hakkında bilgi verdiği mukaddimeye yer verir. Bu mukaddimede Zemahşerî’yi (ö.538/1143) kaynak olarak öncelikle mesel kavramını tanımlayıp özellikleri ve söze kattığı faydalar hakkında bilgi verdikten sonra Zemahşerî ve es-Seyyid eş-Şerîf’in (ö.816/1413) mesel ile ilgili görüşlerini aynen

¹⁷² Ben, sözlerine önem veren münşîler için kullanıldıkları yerleri ve konularına göre bazı meselleri derlemek istedim. Böylece münşîler sözlerinde bu mesellerden yararlanıp onları kullanabilirler. Bkz. Gelibolulu Mustafâ bin İbrâhim, Zübdetü’l-Emsâl, Ayasofya Ktp. 4026, 2a

¹⁷³ Meseller, sözün nakışı, lafzın özü ve mananın süsüdür. Bkz. Şihâbüddin İbni Abdi Rabbih, **el-‘ikdü’l-Ferîd**, (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1404) c.3, s.3.

¹⁷⁴ Bil ki kâtip ve münşîlerin mesel ile ilgili gerek şiir gerekse nesir olsun Meydânî, el-Mufaddel b. Selme ed-Dabî, Hamze el-Asbahânî gibi müelliflerin eserlerine bakmaları gerekir. Eğer kâtip veya münşî yaygınlaşan meselleri çok ezberlerse, bu mesellerin durumlarına ve hikayelerine benzeyen bir olayın vukuû olduğunda; lafızlara ve manalara hakim olup (yani istediği anlamı kolayca ifade eder) bu meselleri tam yeri ve zamanında nesirde kullanır. Bkz. Ahmed Kalkaşendî, **Subhu’l-A‘şâ fi Sinâ‘ati’l-İnşâ**, thk: Muhammed Şemseddîn, (Beyrûr: Dâru’l-Kütübi’-İlmiyye, 1987) c.1, s. 346-357.

(Arapça olarak) eserine aktarmaktadır. Daha sonra derlediği meselleri alfabetik sıraya göre tercüme ederek açıklamaktadır. Bu mukaddime bölümü esas aldığımız nüshada yer alırken Ü nüshasında yer almamaktadır. Ancak “mesel”in Arapça olarak yapılan tanımı 3a’da sayfa kenarında kaydedilmiştir.

Eserin yazılış tarihi ile ilgili muayyen bir tarih bulunmamaktadır; ancak Kudsî, eserini III. Ahmed’e sunduğunu bildirerek eserin yazılış tarihi olarak bu padişahın tahta geçtiği yıl olan 1703 ile kendi ölüm tarihi olan 1717 yılları arası gibi nispeten geniş bir dönemi tespit etmemizi sağlar. Bunun yanında, tesbit edilen diğer iki eserinde olduğu gibi eserin yazılış tarihini daha dar bir dönem olarak tespit edecek dolaylı bilgi ise verilmemiştir. Hâl böyle olunca yeni bir bilgi elde edilene kadar, Tercüme-i Durûb-ı Emsâl’in 1703-1717 yılları arasında yazıldığı söylemekle yetineceğiz.

3.2.2. Eserin Nüshaları:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye*’nin iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde bulunurken diğeri ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

3.2.2.1. Nuruosmaniye Kütüphanesi’ndeki Nüshanın Tavsîfi (N)

Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye’nin bu nüshası, Nuruosmaniye Ktp. 4928 numarada bulunan altı eserli bir mecmuanın 1b-55a yaprakları arasında yer almaktadır. Ta’lik hatla yazılan bu nüshanın, 168x111, 160x75 mm ölçülerinde olan her bir sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Mecmuanın ikinci eserini, yine Kudsî’nin *Tercüme-i el-Berkü’l-Yemâni fi’l-Fethi’l-Osmanî* adlı eseri oluşturmaktadır. 1a’da Nuruosmaniye Kütüphanesi’nin kurucularından olan III. Osman’ın (ö.1757) vakıf kaydı ve mührü ile İbrâhim Latîf b. Seyf yazılı bir mühür bulunmaktadır. 1b’de, koltuklarında hatayî motiflerin bulunduğu yaldız zeminli ve içi boş bir serlevha ile yine yaldız zemin üzerinde turuncu, pembe, mavi ve beyaz renkli mürekkep kullanılarak çizilmiş hatayî motiflerin yer aldığı tıgı bir mihrâbiye bulunmaktadır.

Bu mihrâbiye ve serlevha etrafında kırmızı mürekeple çizilmiş bir cetvel vardır. Eser boyunca sayfa cetvelleri yaldızlıdır. Bunun yanında eserdeki başlıklar ile tercüme edilmiş tüm meseller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüshada 94 mesel bulunmaktadır.

3.2.2.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki Nüshanın Tavsîfi (Ü)

Eserin bu nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1897 numarada bulunan iki eserli bir mecmuanın 2b-65b yaprakları arasında yer almaktadır. Ta'lik hatla yazılan bu nüshanın da, 120x75, 100x45 mm ölçülerinde olan her bir sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Mecmuanın ikinci eserini, Âlî Hüseyin Efendi'nin *Ukûdu'l-Ukûl* isimli eseri oluşturmaktadır. 2a'da "Ahmet Zâhir" ile "Hâk-i kadem Seyyid Mehmed" yazılı iki mühür bulunmaktadır. Aynı sayfada el-Hâc Mehmet Abdülbâkî Efendi'ye ait bir mülkiyet kaydı vardır. Eserin bu nüshası 2b'de başlar; 1a-2a arasında Kemâl Hocendî, Selmân, Zuhûrî, Hâtîfî, Şâhî, Hüsrevî Dihlevî, Nabî, Seyfî gibi şairlere ait kıta ve beytler bulunmaktadır. 1b'de Ü nüshasındaki gibi, koltuklarında pembe, yeşil ve kırmızı mürekkeplerle çizilmiş hatayî motiflerin bulunduğu yaldız zeminli ve içi boş bir serlevha yer almaktadır. Bu serlevhanın üstünde yine yaldız zemin üzerinde kahverengi, turuncu, pembe, beyaz ve kırmızı renkli mürekkep kullanılarak çizilmiş hatayî motiflerin yer aldığı tıgı bir mihrâbiye bulunmaktadır. Bu mihrâbiye ve serlevha etrafında kırmızı mürekeple çizilmiş bir cetvel vardır. Eser boyunca sayfa cetvelleri yaldızlıdır. Bunun yanında eserdeki başlıklar ile tercüme edilmiş tüm meseller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüshada 110 mesel bulunmaktadır.

N nüshasını esas alan çalışmamız sona erdiğinde, restorasyon çalışmalarından dolayı uzun süre kapalı kaldıktan sonra yakın zamanda tekrar okuyucuya açılan İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde eserin yeni bir nüshası (Ü) tespit edilmiştir. Metin kurulurken N nüshası esas alınmakla birlikte N nüshasında olmayıp sadece Ü nüshasında bulunan meseller metne eklenmiştir. Oluşturulan metinde bulunan mesellerin Ü nüshasındaki yerleri de dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca bu nüshadaki meseller diğer N nüshasındaki meseller gibi inceleme kısmına da dahil edilmiştir. Ancak zamanın yetersizliği dolayısıyla esas alınan N nüshası Ü nüshası ile karşılaştırılarak metin tenkidi yapılamamıştır.

3.2.3. Eserde Yer Alan Meseller:

Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'de toplam 120 mesel alfabetik olarak sıralanmış olup tercüme ve şerh edilmiştir. Eserde yer alan meseller alfabetik düzene göre şu tablo ile gösterilebilir:

Elif (ا)
Sayı (19)
¹⁷⁵ أَفَرَحُ بِفَتْحِ خَيْبَرٍ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ
¹⁷⁶ إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلَ الثَّوْرُ الْأَبْيَضَ
¹⁷⁷ إِنَّ الرِّثْيَةَ تَقْنَى الْعَضْبَ
¹⁷⁸ إِنَّ الْعَصَا فُرِعَتْ لِذِي الْحِلْمِ
¹⁷⁹ إِذَا جَاءَ الْقَدْرُ عَشِيَ الْبَصَرُ
¹⁸⁰ إِنَّهُ لَا لَمْعِي
¹⁸¹ إِنْ ذَهَبَ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ
¹⁸² إِنَّ الشَّقِيَّ رَاكِبُ الْبَرَاكِ
¹⁸³ أَتَتَكَ بِحَايِنٍ رِجْلَاهُ
¹⁸⁴ إِنْ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ
¹⁸⁵ إِنْ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الرُّدُ
¹⁸⁶ أَفَرَحَ رَوْعُكَ
¹⁸⁷ إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ

¹⁷⁵ Hayber'in fethine mi yoksa Ca'fer'in gelmesine mi sevineyim?.

¹⁷⁶ Şüphesiz, beyaz öküz yenildiği gün ben de yenildim.

¹⁷⁷ Bir hoşmerim ikramı öfkeyi dindirir.

¹⁷⁸ Asâ(Baston) akıllı kimse için vuruldu.

¹⁷⁹ Eğer kaza gelirse göz görmez olur.

¹⁸⁰ Şüphesiz o öngörülü biridir.

¹⁸¹ Bir eşek giderse yerine başka eşek gelir.

¹⁸² Şaki olan kimse Berâcım'ın temsilcisidir.

¹⁸³ Ahmak sana keni ayağıyla geldi.

¹⁸⁴ Cenab-ı Allah'ın pek çok askerleri vardır, bal da onlardandır.

¹⁸⁵ Cenab-ı Allah'ın askerlerinden biri tereyağıdır.

¹⁸⁶ Korkun dindi.

¹⁸⁷ Şüphesiz (başa gelen) belanın sebebi dildir.

أَعَنْ صَبُوحٍ تُرْفِقُ ¹⁸⁸
إِنَّ عَدَا لَنَاظِرِهِ قَرِيبُ ¹⁸⁹
أَيْنَمَا أُوجِّهُ أُلُقَ سَعْدًا ¹⁹⁰
إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ ¹⁹¹
أَمَكْرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ ¹⁹²
إِنْ كَانَ قَالَهُ فَقَدْ صَدَقَ ¹⁹³
Bâ (ب)
Sayı (5)
بَلَغَ السَّيْلُ الزُّنَى ¹⁹⁴
بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيْمَنُ مِنْ بَعْضِ ¹⁹⁵
أَبُولُ مِنْ كَلْبِ ¹⁹⁶
أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحِ ¹⁹⁷
بَاقِعَةٌ مِنَ الْبَوَاقِعِ ¹⁹⁸
Tâ (ت)
Sayı (5)
تَصُدُّ الْكَأْسَ عَنَّا أُمُّ عَمْرٍو ¹⁹⁹
أَتَّبِعَ الْفَرَسَ لِجَآمَهَا ²⁰⁰
تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرَ مَنْ أَنْ تَرَاهُ ²⁰¹
أَنْتَيْهِ مِنْ أَحْمَقِ ثَقِيفِ ²⁰²
تَقَرَّقُوا أَيَّدِي سَبَا ²⁰³

¹⁸⁸ Bu sözünle zarif bir şekilde sabûh (sabah içilen şey) istiyorsun (değil mi?).

¹⁸⁹ Bekleyenler için yarınlar çok yakındır.

¹⁹⁰ Nereye girersem Sa' d ile karşılaşırım.

¹⁹¹ Kastedilen sensin.

¹⁹² Hile mi? halbuki sen demirdesin.

¹⁹³ Eğer o, söylediyse şüphesiz ki doğruyu söylemiştir.

¹⁹⁴ Sel tepelere ulaştı.

¹⁹⁵ Bazı yerler diğer yerlerden daha güvenlidir.

¹⁹⁶ Köpekten daha idrarlı.

¹⁹⁷ Nûh'un kargasından daha yavaş.

¹⁹⁸ Uyanıklardan bir uyanık.

¹⁹⁹ Ümmü Amr kadehi bizden esirger.

²⁰⁰ Atı verdin bari gemini de ver.

²⁰¹ Mu'aydi hakkında anlatılanları dinlemen, onu görmenden daha iyidir.

²⁰² Sakîf'in ahmağından daha aptal/şaşkın.

²⁰³ paramparça oldular/perişan oldular/darma-danık oldular.

Sâ (ث) Sayı (1)
²⁰⁴ أَنْقَلُ مِنْ كَانُون
Cîm (ج) Sayı (3)
²⁰⁵ جَزَاهُ جَزَاءِ سِنِمَّار
²⁰⁶ أَجُودُ مِنْ حَاتِم
²⁰⁷ جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا
Hâ (ح) Sayı (5)
²⁰⁸ أَحْلَمُ مِنْ أَحْنَف
²⁰⁹ أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَكَة
²¹⁰ أَحْمَقُ مِنْ جُحَا
²¹¹ أَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَأْنِ ثَمَانِينَ
²¹² الْحَدِيثُ ذُو شُجُون
Hâ (خ) Sayı (5)
²¹³ أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ
²¹⁴ أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ
²¹⁵ أَخْرَقُ مِنْ نَاكِثَةِ غَزْلِهَا
²¹⁶ أَخْنَثُ مِنْ طُوَيْسٍ وَ أَشْأَمُ مِنْ طُوَيْسٍ

²⁰⁴ Kıştan daha ağır/zorlu.

²⁰⁵ Onu Sinimmâr'ın cezasıyla cezalandırdı.

²⁰⁶ Hâtim'den daha cömert.

²⁰⁷ Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok.

²⁰⁸ Ahnef'den daha yumuşak huylu.

²⁰⁹ Hebenneka'dan daha ahmak.

²¹⁰ Cuhâ'dan daha ahmak.

²¹¹ Seksen koyun güden bedevîden daha ahmak.

²¹² Değişik konuları içeren söz.

²¹³ Sehbân bin Vâ'il'den daha güzel ve etkili konuşan .

²¹⁴ odun taşııcısından daha fazla kayıpta olan.

²¹⁵ İpliğini bozan kadından daha aptal.

أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ ²¹⁷
Dâl (د) Sayı (1)
دُهُ دُرَيْنِ ²¹⁸
Zâl (ذ) Sayı (4)
اذْكُرْ غَائِبًا تَرَهُ ²¹⁹
ذَكَّرَنِي فُوكِ حِمَارِي أَهْلِي ²²⁰
ذَكَّرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا ²²¹
الذُّنْبُ يُكْنَى أَبَا جَعْدَةٍ ²²²
Râ (ر) Sayı (8)
رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ ²²³
رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ ²²⁴
رَضِيْتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالسَّلَامَةِ ²²⁵
رُبَّ أَخٍ لَكَ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ ²²⁶
أَرْغُوا لَهَا حُوزَهَا نَقْرُ ²²⁷
رَأْسُ بِرَاسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ ²²⁸
رَجَعَ حُنَيْنٌ بِخُفْيِهِ ²²⁹
رُمِيَ فُلَانٌ بِحَجَرِهِ ²³⁰

²¹⁶ Tuveys'den daha kadınsı ve Tuveys'den daha uğursuz.

²¹⁷ Karanlık gecenin sabahından daha verimli

²¹⁸ İnci, mercan getirdim.

²¹⁹ Gaib olanı andığında onu görürsün.

²²⁰ Senin ağzın bana ailemin iki eşeğini hatırlattı.

²²¹ Ben unutmuşken sen bana saplamayı (mızrağı) hatırlattın.

²²² Kurt Ebû Ca'de diye lakaplandırılır.

²²³ Nice çalışıp çabalayan kimselerin emeği boş oturana gider.

²²⁴ Bazen usta bir atış acemi atıcıdan gelebilir.

²²⁵ Ganimetten vazgeçip selamete (kurtuluşa) razı oldum .

²²⁶ senin annenin doğurmadığı bir kişi sana kardeş olabilir.

²²⁷ Devenin yavrusunu gösterin ki sakinleşsin.

²²⁸ bir Başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de artısı.

²²⁹ Huneyn çizimleri ile döndü.

²³⁰ Bir Filan kendi taşıyla(benzeriyle) vuruldu.

Zâ (ز) Sayı (1)
²³¹ أَرْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ
Sîn (س) Sayı (3)
²³² سَكَتَ أَلْفًا وَتَنَقَّى خَلْفًا
²³³ سَقَطَ بِهِ الْعِشَاءُ عَلَى سِرْحَانٍ
²³⁴ أَسْمِنَ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ
Şîn (ش) Sayı (3)
²³⁵ شِنْشَنَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْرَمٍ
²³⁶ أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ
²³⁷ الشَّوْلَةُ النَّاصِحَةُ
Sâ (ص) Sayı (4)
²³⁸ أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ
²³⁹ صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ
²⁴⁰ صَدَقَنِي سِنَّ بَكْرِهِ
²⁴¹ الصَّيْفَ ضَيَّعْتَ اللَّبْنَ
Zâ (ض) Sayı (1)
²⁴² أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ

²³¹ İyâs'dan daha zeki.

²³² Sustu sustu sonunda boş konuştu.

²³³ akşam yemeği onu kurda yem etti.

²³⁴ Besle köpeğini, seni yesin.

²³⁵ Ben bir huy Ahzem'den tanırım.

²³⁶ İki tulum sahibi kadından daha meşgul/daha çaresiz.

²³⁷ Şevle'ye bak ibret al.

²³⁸ Mütemenniye'den daha özleyen.

²³⁹ Cömertlerin buhurdanları hatrı için sabır olsun.

²⁴⁰ Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi.

²⁴¹ Yazın sütü kaybetmiştin.

²⁴² Kış ayından daha kayıp.

Tâ (ط) Sayı (3)
²⁴³ طَارَتْ بِهِ الْعُقَاةُ
²⁴⁴ طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لُبِّ
²⁴⁵ أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبَ
Zâ (ظ) Sayı (1)
²⁴⁶ ظَالِعٌ يَعُودُ كَسِيرًا
Ayn (ع) Sayı (4)
²⁴⁷ عَبْدٌ صَرِيحُهُ أَمَةٌ
²⁴⁸ أَعْيَا مِنْ بَاقِلٍ
²⁴⁹ عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاقِشُ
²⁵⁰ وَعِنْدَ جُهَيْنَةَ الْخَبَرِ الْيَقِينُ
Gayn (غ) Sayı (1)
²⁵¹ أَغْرُ مِنْ سَرَابٍ
Fâ (ف) Sayı (3)
²⁵² فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرَبَانُ
²⁵³ أَفْلَتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ
²⁵⁴ أَفْرَعُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ

²⁴³ Anka kuşu onu kapıp götürdü.

²⁴⁴ Lübed'in ömrü uzadı.

²⁴⁵ Eş'ab'dan daha tamahkar.

²⁴⁶ Topal olan ayağı kırık olanı ziyaret eder.

²⁴⁷ bir kölenin imdat sesini yine bir cariye duyar.

²⁴⁸ Bâkil'den daha âciz.

²⁴⁹ Berâkiş kendi ailesini işaret etti.

²⁵⁰ Cüheyne'de doğru ve kesin bilgi vardır.

²⁵¹ Seraptan daha aldatıcı

²⁵² aralarında kokarca sesizce yellendi.

²⁵³ Deve kaçtı, kuyruğu elinde kaldı.

Kâf (ق)
Sayı (1)
قَدْ قِيلَ إِنَّ صِدْقًا وَإِنْ كَذِبًا ²⁵⁵
Kâf (ك)
Sayı (6)
كُلُّ الصَّيِّدِ فِي جَوْفِ الْفِرَاءِ ²⁵⁶
كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطَّوْقِ ²⁵⁷
كُلُّ فَتَاةٍ بِأَبِيهَا مُعْجَبَةٌ ²⁵⁸
أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ ²⁵⁹
كَتْدُمَانِي جَذِيمَةٌ ²⁶⁰
كَالْتَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقَرُ ²⁶¹
Lâm (ل)
Sayı (12)
لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ ²⁶²
لَيْسَ عَبْدٌ بِأَخٍ لَكَ ²⁶³
لَا حُرَّ بِوَادِي عَوْفٍ ²⁶⁴
لَكِنْ حَمْرَةٌ لَا بَوَاكِي لَهُ ²⁶⁵
لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمْرِ ²⁶⁶
لَيْسَ بَعْدَ الْإِسَارِ إِلَّا الْقَتْلُ ²⁶⁷
أَلْقِ دَلُوكَ فِي الدَّلَاءِ ²⁶⁸

²⁵⁴ Sâbât'ın hacamatçısından daha boş.

²⁵⁵ İster doğru ister yalan, bir defa söylendi gitti.

²⁵⁶ Bütün avlar, avlanan yaban eşeğinin yanında hiçtir.

²⁵⁷ Amr büyüyüp gerdanlık boynuna dar geldi.

²⁵⁸ Her kız kendi babasını beğenir.

²⁵⁹ Himâr'dan daha kâfir.

²⁶⁰ Cezîme'nin arkadaşları gibidir.

²⁶¹ İnekler su içmeyi istemediklerinde dövülen öküz olur.

²⁶² Şüphesiz tilkinin, üzerine bevl ettiği kişi alçak olur.

²⁶³ bir köle asla sana kardeş olmaz.

²⁶⁴ 'Avf vadisinde hiç kimse özgür değildir.

²⁶⁵ Hamza için ağlayan kadın yoktur.

²⁶⁶ Kaplanın derisini giydim(yani yığıtlığımı açıkça gösterdim).

²⁶⁷ Esir olduktan sonra sadece ölüm vardır.

لَيْسَتْ حَفْصَةُ مِنْ رِجَالِ أُمِّ عَاصِمٍ ²⁶⁹
الْوَطُّ مِنْ رَاهِبٍ ²⁷⁰
لَوْ لَكَ عَوَيْتُ لَمْ أَعُوهُ ²⁷¹
لَا أَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ ²⁷²
الْأَمُّ مِنْ رَاضِعِ اللَّبَنِ ²⁷³
Mîm(م)
Sayı (9)
مَا أَرْخَصَ الْجَمَلَ لَوْلَا الْهَرَّةُ ²⁷⁴
مَنْ صَدَقَ اللَّهَ نَجَا ²⁷⁵
مَنْ نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رِيحَ ²⁷⁶
مَاتَ حَنْفَ أَنْفِهِ ²⁷⁷
مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ ²⁷⁸
مَلَكْتُ فَأَسْجِحَ ²⁷⁹
مَنْ دَبَّرَ بِرَأْيِ النِّسَاءِ خَسِرَ دِرْهَمُهُ دِرْهَمَيْنِ ²⁸⁰
مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ ²⁸¹
مَوَاعِيدُ عُرْقُوبٍ ²⁸²
Nûn(ن)
Sayı(3)
أَنْدَمُ مِنَ الْكُسْعِيِّ ²⁸³
أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ ²⁸⁴

²⁶⁸ Kovanı diğer kovaların arasına at (yani tembellik etmeden diğer insanlar ile çalış)

²⁶⁹ Hafsa, Ümmü Âsım'ın akrabalarından değildir.

²⁷⁰ Rahipten daha Lûtîdir (oğlancıdır)

²⁷¹ Eğer havlamamı senin işiteceğini bilseydim, havlamazdım.

²⁷² Bir şeyi açıkça gördükten sonra onu kaybedip, izlerini takip etmek istemem.

²⁷³ Koyun memesini emen kişiden daha alçak.

²⁷⁴ Kedi omasaydı deve ne kadar ucuz olacaktı!

²⁷⁵ Allah'ın huzurunda doğru davranan kurtulmuştur.

²⁷⁶ Kim hayatını kurtarırsa şüphesiz ki kazanan odur.

²⁷⁷ Öldürülmeden eceliyle öldü.

²⁷⁸ Bu su iyi ama Saddâ suyu kadar değil.

²⁷⁹ hüküm elinde, artık yumuşak davran

²⁸⁰ Kim kadınların sözleriyle hüküm verirse malını kaybeder

²⁸¹ bu otlak iyi ama Sa'dân otlığı kadar değil.

²⁸² Urkûb'un vaatleri.

²⁸³ Küsa'î'den daha pişman.

نَفْسُ عَصَامٍ سَوَّدَتْ عَصَاماً ²⁸⁵
Vâv (و)
Sayı (3)
أَوْغَلُ مِنْ طُفِيلٍ ²⁸⁶
وَأَقَقَ شَنْ طَبَقَةٍ ²⁸⁷
وما عليك من دم أضاعه أهله ²⁸⁸
Hâ (هـ)
Sayı (2)
وَهَلْ يُصْلِحُ الْعَطَارُ مَا أَفْسَدَهُ الدَّهْرُ ²⁸⁹
هذا جنای وخیاره فیہ، إذ کل جانِ یدہ إلی فیہ ²⁹⁰
Yâ (ي)
Sayı (4)
يَرِيضُ حَجْرَةً وَيَزْنَعِي وَسْطاً ²⁹¹
الْيَوْمَ خَمْرٌ وَعَدَا أَمْرٌ ²⁹²
يَذَاكَ أَوْكَتَا وَفُوكَ نَفَخٌ ²⁹³
يَسَارُ الْكَوَاعِبِ ²⁹⁴

²⁸⁴ Kerem ve asalet sahibi olanlar sözünü yerine getirir.

²⁸⁵ İsâm, soyu sopuyla değil, kendisiyle gurur duyarmış.

²⁸⁶ Tufayl'den daha yüz­süz.

²⁸⁷ Şenn Tabaka'ya uygun düştü.

²⁸⁸ Başka birisinin kaybettiği hakkı senin geri almanın bir lüzûmu yoktur.

²⁸⁹ Attâr zamanın bozduğunu iyileştirebilir mi?.

²⁹⁰ Ben seni kendi nefsime yeğ tuttum.

²⁹¹ Rahat olduğun zaman senden bir an bile ayrılmazken zor günlerinde seni aldatır.

²⁹² Bugün içki yarın iş.

²⁹³ Sen elinle kendini tehlikeye atmışsın.

²⁹⁴ Tomurcuklanmış kızların Yesâr'ı.

3.2.4. Mesellerin Taksimi

Yukarıda belirtildiği üzere, Kudsî eserinde bulunan meselleri alfabetik sıraya göre sıralayıp tercüme etmiştir. Bu meselleri zaman, yapı ve konularına göre sınıflandırmak mümkündür.

3.2.4.1. Zamanına Göre Meseller²⁹⁵:

Arapça meselleri derleyen klasik çalışmalarda daha çok Cahiliye, erken İslâm ve Emevî dönemlerindeki mesellere önem verilirken Abbâsî dönemindeki mesellere çok az önem verilir ²⁹⁶. Kudsî de bu çalışmalarda olduğu gibi daha çok Cahiliye, erken İslâm ve Emevî dönemlerinde ilk defa söylenmiş olan meselleri seçmiştir. Aşağıda görüleceği üzere, Kudsî'nin seçtiği mesellerden 68'i Cahiliye, 19'u erken İslâm, 23'ü de Emevî dönemine aitken sadece biri Abbasî döneminde söylenmiştir. Kudsî'nin başvurduğu kaynaklarda Abbâsî dönemine ait meseller de bulunmaktadır; ancak bunların hikayelerine pek yer verilmez. Dolayısıyla Kudsî'nin bu döneme ait sadece bir mesele yer vermesinde, eserinin girişinde ifade ettiği “hikayesi olan” meselleri seçme gayretinin etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Klasik mesel derlemelerinde, mesellerin daha ziyade alfabetik olarak bazen de muhteva bakımından düzenlendiği görülürken zamana göre pek tasnif edilmediği görülmektedir. Kudsî de bu genel tutuma uygun olarak *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* adlı eserine aldığı meselleri sadece alfabetik olarak düzenlemiştir. Aşağıdaki bölümde, bu eserde yer alan meseller Cahiliye, Erken İslâm, Emevî ve Abbâsî meselleri olmak üzere zaman esasına göre dört kısım altında incelencektir.

²⁹⁵ Kıtamış; ilk defa ne zaman ve hangi hikâyeye binaen söylendiği noktasında Arapça mesellerin farklı şekillerde tasnif edilebileceğini söylerken, ilk defa söylendiği zaman bakımından bunların Câhiliyye, İslâm, sahâbe ve tâbi'în, müvelled ve emsalü'l-âmmе(Halk meselleri) meselleri şeklinde sınıflandırılabilirliğini ifade etmektedir. Bkz. Kıtamış, **age**, 123-196.

²⁹⁶ Çünkü Câhiliye ve İslâm dönemlerinde Arap dili, yabancı dillerden hiç etkilenmemiştir. Bunun için Arap mesel derleyicileri, bu dönemdeki mesellere çok önem vermişlerdir. Buna karşın, Arap dilinin yabancı dillerden önemli oranda etkilendiği ve başka dillerden birçok kelime aldığı düşünülen Abbasî dönemindeki mesellere ise çok az önem vermişlerdir. Kıtamış, **age**, 125.

a) Cahiliye Meselleri:

Arap kaynakları bazı mesellerin hikayelerini anlattıkları zaman, hikayenin zamanını gösterdikleri gibi Kudsî de o kaynaklardan tercüme ederken bazı mesellerin hikayelerinin zamanını belirtmiştir. Kudsî, bazen “*Aslı budur ki zamân-ı câhiliyyetde ...*” cümlesinde olduğu gibi bizzat dönem ifadesi kullanarak, bazen “*Amr b. Hind*” , “*Suveyd bin Rabî’e*” ve “*Hâtim*” gibi Cahiliye döneminde yaşayan bazı kişilerin isimlerini zikrederek Câhiliye dönemi mesellerini açık bir şekilde tespit eder. Kudsî’nin eserinde, bu şekilde, ilk defa Cahiliye döneminde söylendiği kesin olarak tespit edilen mesellerin yanında, cahiliye dönemine ait dilbilimsel ve kültürel birtakım işaretlerden hareketle ilk defa bu dönemde söylendiği güçlü bir şekilde tahmin edilen meseller de bulunmaktadır. Kudsî’nin ilk defa Cahiliye döneminde ortaya çıktığını bizzat söylediği veya ima ettiği mesellerinin sayısı 68’dir. Bu meseller şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Kesin olarak du böneme ait olduğu tespit edilenler	Kültürel ve dilbilimsel işaretlerden hareketle bu dönemde söylendiği düşünülen meseller
إِنَّ الْعَصَا فُرِعَتْ لِذِي الْحُلُمِ	إِنَّ الرَّثِيَّةَ تَفْنَى الْعَضْبَ
إِنَّهُ لَأَلْمَعِي	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ
إِنَّ الشَّقِيَّ رَاكِبُ الْبَرَاكِمِ	أَبْطَأُ مِنْ غَرَابِ نُوحٍ
أَتَتَكَ بِحَايِنٍ رَجُلَاهُ	جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا
أَعَنْ صَبُوحٍ تُرْفَقُ	ذَكَرْنِي فُوكِ حِمَارِي أَهْلِي
إِنَّ غَدًا لَنَاظِرِهِ قَرِيبُ	سَقَطَ بِهِ الْعِشَاءُ عَلَى سِرْحَانٍ
أَيْنَمَا أُوجِّهَ أُلْقَ سَعْدًا	صَدَقْنِي سِنَّ بَكْرِهِ
تَصَدُّ الْكَأْسُ عَنَّا أَمْ عَمْرٍو	ظَالِعٌ يَعُودُ كَسِيرًا
أَتَّبِعَ الْفَرَسَ لِجَامَهَا	عَبْدٌ صَرِيحُهُ أَمَةٌ
تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	أَغْرُ مِنْ سَرَابٍ
تَفَرَّقُوا أَيَّدِي سَبَا	فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ
جَزَاهُ جَزَاءُ سِنِمَارٍ	كَالنَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَاقَتِ الْبَقَرُ

يَسَارُ الْكَوَاعِبِ	أَجُودُ مِنْ حَاتِمِ
	أَحْمَقُ مِنْ هَبَّاقَةَ
	الْحَدِيثُ ذُو شُجُونِ
	أُخْرَقُ مِنْ نَاكِثَةِ غَزْلِهَا
	ذَكَرْتُكِ الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا
	الذُّنْبُ يُكْنَى أَبَا جَعْدَةَ
	رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامِ
	رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالسَّلَامَةِ
	رُبَّ أَخٍ لَكَ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ
	رَجَعَ حُنَيْنٌ بِخُفْيِهِ
	أَسْمِنُ كَلْبِكَ يَا كُلُّكَ
	شِيشْنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أُخْرَمِ
	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْنَيْنِ
	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ
	الصَّيْفُ ضَيَّعَتِ اللَّيْنُ
	طَارَتْ بِهِ الْعَنْقَاءُ
	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لُبْدِ
	أَعْيَا مِنْ بَاقِلِ
	عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاقِشُ
	أَفْرَعُ مِنْ حَجَامِ سَابَاطِ
	قَدْ قِيلَ إِنْ صِدْقًا وَإِنْ كِذْبًا
	كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفِرَاءِ
	كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطَّوْقِ
	كُلُّ فِتَاةٍ بِأَيْبِهَا مُعْجَبَةٌ
	أَكْفَرُ مِنْ حِمَارِ
	لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ

لَيْسَ عَبْدٌ بِأَخٍ لَكَ	
لَا حُرَّ بِوَادِي عَوْفٍ	
أَنْدَمُ مِنَ الْكُسْعِيِّ	
أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ	
وَهَلْ يُصْلِحُ الْعَطَّارُ مَا أَفْسَدَهُ الدَّهْرُ	
الْيَوْمَ خَمْرٌ وَغَدًا أَمْرٌ	
وَعِنْدَ جُهَيْنَةَ الْخَبَرِ الْبَقِيَّةُ	
كَتَدْمَانِيَّ جَذِيمَةَ	
لَيْسَ بَعْدَ الْإِسَارِ إِلَّا الْقَتْلُ	
لَا أَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ	
مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ	
مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	
مَوَاعِيدُ عُرْقُوبٍ	
نَفْسُ عَصَامٍ سَوَدَتْ عِصَامًا	
وَأَفَقَ شَنْ طَبَقَةٍ	
وَمَا عَلَيْكَ مِنْ دَمِ أَضَاعَهُ أَهْلُهُ	
هَذَا جَنَائِي وَخِيَارُهُ فِيهِ، إِذْ كُلَّ جَانٍ يَدُهُ إِلَى فِيهِ	

b) Erken İslâm Dönem Meselleri:

Kudsî'nin eserinde genel olarak İslâm dönemine ait olan meseller açık bir şekilde belirtilmemekle birlikte, İslam diniyle ilgili işaretlerden hareketle İslam dönemi mesellerini Cahiliye döneminden ayırmak mümkündür. Genel olarak İslam dönemine ait olduğu tespit edilen mesellerden erken İslam dönemine ait olanları ise aşağıda sıralanacak birkaç ipucundan hareketle tefrik edilmiştir:

a) Meselin hikayesinde Hz. Peygamber, dört halife veya vefat tarihi Emevi döneminden evvel olan sahabilerin geçmesi.

c) Meselin hikayesinde Hayber fethi, Hz. Ali ile Muâviye arasındaki tartışma gibi erken İslâm döneminde cereyan eden olayların doğrudan veya dolaylı bir şekilde yer alması.

İslâm döneminde kullanılan Arap mesellerinin sayısı 19 tanedir. O meseller şöyle sıralanabilir:

(1) أَفْرَحُ بِفَتْحِ خَيْبَرَ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ

(2) إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضِ

(3) إِذَا جَاءَ الْقَدَرُ عَشِيَّ الْبَصَرِ

(4) إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ

(5) إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ

(6) بَلَغَ السَّيْلُ الرَّبْيَ

(7) أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ

(8) أَخْنْتُ مِنْ طُوَيْسٍ وَ أَشَأْتُ مِنْ طُوَيْسٍ

(9) اذْكُرْ غَائِبًا تَرَاهُ

(10) رُمِيَ فُلَانٌ بِحَجَرِهِ

(11) سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا

(12) أَصَبُ مِنَ الْمُتَمَلِّئَةِ

(13) مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا

(14) يَرْبِضُ حَجْرَةٌ وَيَرْتَعِي وَسْطًا

(15) إِنْ كَانَ قَالَهُ فَقَدْ صَدَقَ

(16) لَكِنْ حَمْرَةٌ لَا بَوَاكِي لَهُ

(17) مَنْ نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَجَحَ

(18) مَاتَ حَنْفَ أَنْفِهِ

(19) مَلَكْتُ فَأَسْجَحُ

c) Emevî Meselleri:

Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'de Emevî dönemi meselleri de açık bir şekilde belirtilmemiştir; ancak aşağıdaki ipuçlarına dayanarak ilk defa bu dönemde söylenmiş olduğu düşünülen meseller tespit edilmiştir.

a) Meselin hikayesinde Muâviye veya Abdü'lmelik b. Mervân gibi Emevî halifelerinden birisinin geçmesi.

b) Hikaye içerisinde Ferazdak, Cuha gibi Emevî döneminde yaşayan bazı kişi isimlerinin yer alması.

Bu iki işarete dayanarak ilk defa Emevî dönemdeki söylendiği düşünülen mesellerin sayısı 23 tanedir. O meseller şöyle sıralanabilir:

(1) إِنَّ ذَهَبَ عَيْرٍ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ

(2) إِنَّ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الزُّبْدَ

(3) أَفْرَحَ رَوْعَكَ

(4) أَمْكَرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ

(5) بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيْمُنُ مِنْ بَعْضِ

(6) أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ

(7) بَاقِعَةٌ مِنَ الْبُؤَافِعِ

(8) أَتَيْهُ مِنْ أَحْمَقٍ تَقِيفٌ

(9) أَحْمَقُ مِنْ جُحَا

(10) أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَإِنِّي

(11) أَحْلَمُ مِنْ أُحْنَفِ

(12) رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ

(13) أَرْغُوا لَهَا حُورَاهَا تَقَرُّ

(14) رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ

(15) أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ

- (16) الشَّوْلَةُ النَّاصِحَةُ
 (17) أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبَ
 (18) أَقْلَتَ وَانْحَصَّ الدَّنْبُ
 (19) أَوْغَلُ مِنْ طُفِيلٍ
 (20) لَيْسَتْ لَهُ جِلْدَ النَّمْرِ
 (21) أَلْقَى دَلُوكَ فِي الدَّلَاءِ
 (22) لَيْسَتْ حَفْصَةُ مِنْ رِجَالِ أُمِّ عَاصِمٍ
 (23) مَنْ دَبَّرَ بِرَأْيِ النِّسَاءِ خَسِرَ دِرْهُمُهُ دِرْهُمَيْنِ

d) Abbasî Meselleri:

Kudsî eserinde Abbâsî dönemine ait olan sadece bir mesel tercüme etmiştir. Bu meselin hikayesinin Abbâsî halifelerinden biri Mehdî'nin (ö. 168/169-785) zamanında olduğu söylendiği için meselin Abbasî döneme ait olduğu tespit edilmiştir:

- (1) أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ

Görüldüğü üzere, *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye*'deki meseler zaman bakımından Cahiliye, Erken İslâm, Emevî ve Abbâsî olmak üzere 4 kısma ayrılmıştır. Fakat bahsi geçen eserdeki 9 meselinin hangi zamana ait olduğu tespit edilmemiştir. Bu meseller şunlardır:

- (1) أَثْقَلُ مِنْ كَانُونٍ
 (2) أَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَأْنٍ ثَمَانِينَ
 (3) دُهُ دُرَيْنِ
 (4) أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ
 (5) مَا أَرْخَصَ الْجَمَلَ لَوْلَا الْهَرَّةُ

(6) أَلُوْطُ مِنْ رَّاهِبٍ

(7) لَوْ لَكَ عَوْيْتُ لَمْ أَعُوْهُ

(8) أَلَامُ مِنْ رَّاضِعِ اللَّبَنِ

(9) يَدَاكَ أَوْكَتَا وَفُوكَ نَفَخَ

3.2.4.2. Yapılarına Göre Meseller:

Giriş bölümünde belirtildiği gibi Arap meselleri, yapılarına göre özlü ve kısa olan mûcez mesel, bir şeyi teşbih veya temsil yoluyla bir manayı açıklayan kıyâsî mesel ve hayvanlara mensup olan sözlere denilen hurâfî mesel olmak üzere üç kısma ayrılır²⁹⁷. Kudsî'nin eserinde bulunan mesellere bakılınca kıyâsî mesellerinden hiç bir meselin bulunmadığı görülmektedir. Hurâfî mesellerden ise sadece bir mesel bulunmaktadır. O mesel şudur “إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضَ”. Eserde diğer bütün meseller ise mûcez mesellerden oluşmaktadır.

3.2.4.3. Konularına Göre Meseller

Muhtelif konulardaki mesellerin yer aldığı *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* adlı eserde aile, güzel ve kötü ahlak, aldatma, cömertlik gibi çeşitli konularla ilgili mesellerle karşılaşılabilir. Kudsî'nin seçtiği meseller, konularına göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

a) Aile

Baba, anne ve çocuklardan oluşan aile toplumun önemli temellerindendir. Arap toplumunda anne evin aydınlatıcısı ve merhametli bir kadın olarak tarif edilir. Baba ise evin yöneticisi ve çok güçlü bir adam olarak belirlenir. Çocuklar ise evin

²⁹⁷ Bu mesel çeşitleri hakkında giriş bölümünde bilgi verilmiştir.

gülleri ve dünyanın süsü olarak söylenir. Kudsî, Arap kaynaklarında aile ile ilgili mesellerden bize 5 mesel çevirmiştir.

(1) اَرْغُوا لَهَا حُورًا تَقَرُّ

(2) اَبُولُ مِنْ كَلْبٍ

(3) شِنْشَنَّةٌ اَعْرِفُهَا مِنْ اَحْرَمٍ

(4) عَلَى اَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاقِشُ

(5) كُلُّ فَتَاةٍ بِاَبِيهَا مُعْجَبَةٌ

b) Cömertlik

Cömertlik Arap toplumunun önemli özelliklerinden birisi sayılır. Araplar her zaman birbirlerini cömertliğe çağırırlar. Onlara göre insan fakir olsa bile misafirine en iyi şekilde ikramda bulunması gerekir. Misafirine ikramda bulunup önem vermezse Arap kabilelerinde cimri bir kişi olarak anılır. Hâtim gibi misafirine ikram eden kişi ise cömert olarak tanınır. Cömertlik ile ilgili Arap mesel kaynaklarında çok mesel vardır. Kudsî eserinde bu konu ile ilgili 3 meseli Türkçe'ye çevirmiştir. O meseller şunlardır:

(1) إِنَّ الرِّثْيَةَ تَفْشِي الغَضَبَ

(2) أَجْوَدُ مِنْ حَاتِمٍ

(3) أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ

c) Yiğitlik:

Arap hayatı, insanın her zaman yiğit olmasına ve hiç bir şeyden korkmamasını zorunlu kılmaktadır. Arapların hayatlarına göre gerçek güçlü Arap, karanlık gecelerde, tek başına çöllerde ve savaşlarda askerlerin önlerinde yürür. Birçok Arap meselinin yiğitlikten söz edip onu teşvik ettiği ve aynı zamanda

korkaklığı beğenmeyip onu kötü özelliklerden birisi saydığı görülmektedir. Kudsî de eserinde yiğitlik konusu ile ilgili 6 meseli tercüme etmiştir:

- (1) رُمِي فُلَانٌ بِحَجَرِهِ
- (2) كَبُرَ عَمْرُوٌّ عَنِ الطُّوقِ
- (3) لَأَحْرَ بَوَادِي عَوْفٍ
- (4) أَفْرَحَ رَوْعَكَ
- (5) لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ
- (6) لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمْرِ

d) Belagat

Bilindiği gibi her zaman ve her yerde iyi ya da kötü bir konuşma, o konuşmayı yapan kişinin güzel konuşma/ma becerisini gösterir. Bunun için Araplar konuşmalarına özen gösterip dikkat etmişlerdir. Ayrıca boş konuşmayı sevmemişler, çoğu zaman bunun yerine susmayı bir erdem bilmişlerdir. Arap kaynaklarında hem iyi hem kötü konuşma ile ilgili meseller çok vardır. Elimizdeki eserde bu mesellerden 8 tane bulunmaktadır:

- (1) إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ
- (2) إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ
- (3) بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيْمَنُ مِنْ بَعْضِ
- (4) جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا
- (5) الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ
- (6) أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ
- (7) سَكَتَ أَلْفًا وَتَطَقَ خَلْفًا
- (8) قَدْ قِيلَ إِنْ صِدْقًا وَإِنْ كِذْبًا

e) Kaza ve Kader

Araplar hayattaki olayların insanın elinde olmayıp Allah tarafından kontrol edildiğine inanırlar. Bu dünyada insan istemese bile gerçekleşen olayları ne olursa olsun kabul etmesi gerekir. Mesel kitaplarında kaza ve kader meselesi ile ilgili çok mesel vardır. O mesellerin hikayelerine bakıldığı zaman olay ve hadiselerin insanın istemediği şekilde gerçekleştiği görülür. Kudsî eserine, kaza ve kader konusunda nispeten daha fazla mesel alıp şu 11 meseli tercüme etmiştir:

(1) إِذَا جَاءَ الْقَدْرُ عَشِيَ الْبَصَرُ

(2) إِنَّ الشَّقِيَّ رَاكِبُ الْبَرَاكِمِ

(3) إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ

(4) إِنَّ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الزُّبْدُ

(5) إِنَّ غَدًا لَنَاظِرِهِ قَرِيبُ

(6) سَقَطَ بِهِ الْعِشَاءُ عَلَى سِرْحَانٍ

(7) أَفْلَتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ

(8) تَقَرَّقُوا أَيْدِي سَبَا

(9) رَبُّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ

(10) لَوْ لَكَ عَوَيْتُ لَمْ أَعُوهُ

(11) مَاتَ حَنْفَ أَنْفِهِ

f) Kanaat

Araplara göre insan şikayet etmeden ve diğer insanların rızıklarına göz dikmeden elindeki rızkı ne olursa olsun kabul etmelidir. İnsan elindeki rızkı kabul etmezse ve diğer insanların mallarını kıskanırsa kesinlikle rezil olup, onda asla kanaat olmaz. Bazı Arap meselleri insanı kanaata çağırır. Kudsî o mesellerden beğenip tercüme ettiği şu 4 mesele eserinde yer vermiştir:

(1) إِنَّ ذَهَبَ عَيْرٍ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ

(2) رَضِيْتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالسَّلَامَةِ

(3) رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ

(4) مَنْ نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَجَحَ

g) Akıllılık

Arap toplumunda düşünmeden hiç bir şey konuşmayan, etkili ve hikmetli sözler söyleyen, insanlar arasındaki sorunları akılla çözen, Araplar tarafından her zaman şiirleri ve mesellerinde kendi ismiyle zikredilip, örnek alınan zeki kişiye saygı gösterilir. Arap kaynaklarına bakılınca zeki olan kişilerden çok söz edildiği görülmektedir. Kudsî eserinde de bu konuya önem verip bize 6 mesel tercüme etmektedir. O meseller şunlardır:

(1) إِنَّ الْعَصَا قُرِعَتْ لِذِي الْحِلْمِ

(2) إِنَّهُ لَأَلْمَعِي

(3) أَعَنْ صَبُوحٌ تَرْقُقُ

(4) أَمَكْرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ

(5) بَاقِعَةٌ مِنَ الْبَوَاقِعِ

(6) أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ

h) Çalışkanlık-Tembellik

Araplar çalışmayla kendileri ve kabilelerini geliştirmeye inandıkları için çalışmaya ve çalışkanlığa çok önem vermişlerdir. Araplar çalışanlarla övünüp onları örnek olarak almışlardır. Aynı zamanda tembellikten nefret edip tembellere hiç bir zaman değer vermeyip onları kötü bir örnek olarak göstermişlerdir. Kudsî, Arap

kaynaklarında bu konuda (çalışkanlık ve tembellik) çokça yer alan mesellerden aşağıdaki 9 tanesini tercüme etmiştir:

- (1) أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ
- (2) اتَّبِعِ الْفَرَسَ لِحَامَهَا
- (3) انْقُلْ مِنْ كَانُونٍ
- (4) رَبُّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ
- (5) أَعْيَا مِنْ بَاقِلٍ
- (6) أَفْرَعُ مِنْ حَجَامٍ سَابَاطٍ
- (7) الْيَوْمَ خَمْرٌ وَغَدًا أَمْرٌ
- (8) أَلْقِ دَلُوكَ فِي الدَّلَاءِ
- (9) لَا أَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ

1) Güzel Ahlak

Araplara göre bir insanda sabır, yardım etmek, düşünerek konuşmak, insanlara öğüt vermek gibi iyi ve güzel huyların bulunması gerekir. Tarih boyunca Araplar iyi ve yumuşak huylu kişilerle hep övünüp onları örnek olarak almışlardır. Arap mesellerini derleyenler, çöllerdeki iyi ve yumuşak huylu kişileri unutmayıp onları örnek göstermek için hikayelerini eserlerinde yazmışlardır. Kudsî de bu konuda Arap kaynaklarından seçtiği 8 meseli tercüme etmiştir:

- (1) أَحْلَمُ مِنْ أُحْنَفٍ
- (2) رَبُّ أَخٍ لَكَ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ
- (3) الشُّؤْلَةُ النَّاصِحَةُ
- (4) صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ
- (5) مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا
- (6) أَنْجَرَ حُرٌّ مَا وَعَدَ

(7) مَلَكْتُ فَأَسْجَحُ

(8) هذا جنائي وخياره فيه، إذ كل جانٍ يدهُ إلى فيه

i) Kötü Ahlak

Arap toplumunda haset eden, sabırsız olan, sözünde durmayan, tamahkar olan gibi kötü özelliklere sahip olanlar hiç sevilmez. Bunlar ve bunun gibi kötü özelliklere sahip olan kişiler her zaman gerek şiirlerde gerek mesellerde kötü bir örnek olarak gösterilmiştir. Yine Arap mesellerini derleyenler, bunları unutmayıp eserlerinde bu mesellerin hikayelerini kayd etmişlerdir. Kudsî de Arap kaynaklarından yararlanıp bize bu konu ile ilgili şu 13 meseli tercüme etmiştir:

(1) أَيُّنَمَا أُوجِّهَ أُلْقَ سَعْدًا

(2) أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبَ

(3) أَكْفَرُ مِنْ جِمَارٍ

(4) أَوْغَلُ مِنْ طُفِيلٍ

(5) تَصُدُّ الْكَأْسَ عَنَّا أَمْ عَمْرُو

(6) أَسْمِنُ كَلْبَكَ يَا كُكُلَكَ

(7) جَزَاهُ جَزَاءُ سِنِمَّارٍ

(8) فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ

(9) أَخْنَثُ مِنْ طُوَيْسٍ وَأَشْأَمُ مِنْ طُوَيْسٍ

(10) لَيْسَتْ حَفْصَةُ مِنْ رِجَالِ أُمَّ عَاصِمٍ

(11) أَلْوَطُ مِنْ رَاهِبٍ

(12) أَلَامُ مِنْ رَاضِعِ اللَّبَنِ

(13) مَوَاعِيدُ عَرْفُوبٍ

j) Aldatma

Araplar aldatmaktan nefret edip onu iyi insana yakışmayan kötü özelliklerden birisi saymışlardır. Arapların hayatlarında erkek ve kadının birbirlerini aldatmaları, insanın, kabilesini aldatması veya insanın kardeşleri ve yakın arkadaşlarını bırakıp düşmanlarının yanında olması gibi aldatma ile ilgili kötü hareketler hiç bir zaman kabul edilmemiştir. Arap Mesel kitaplarında bu konu ile ilgili çok mesel bulunmuştur. Kudsî eserinde o mesellerden 7 mesel bize tercüme etmiştir. O meseller şöyle sıralanabilir:

(1) إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضَ

(2) دُهُ دُرَيْنِ

(3) الذَّنْبُ يُكْنَى أَبَا جَعْدَةَ

(4) أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ

(5) لَيْسَ عَبْدٌ بِأَخٍ لَكَ

(6) يَرِيضُ حَجْرَةً وَيَرْتَعِي وَسْطاً

(7) لَيْسَ بَعْدَ الْإِسَارِ إِلَّا الْقَتْلُ

k) Aptallık

Ahmaklık, Arapların nefret ettiği ve hiç bir zaman onu kabul etmediği kötü özelliklerden birisidir. Araplar Cuha gibi bazı kişileri ahmaklıkla tanıtip onun gibi yapan insanları ona benzetirler. Kudsî eserinde ahmaklık ile ilgili Arap mesellerinden bize 6 meseli tercüme etmiştir. O meseller şunlardır:

(1) أَنتُكَ بِحَايِنِ رَجُلَاهُ

(2) أَتَيْهُ مِنْ أَحْمَقٍ ثَقِيفٍ

(3) أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةٍ

(4) أَحْمَقُ مِنْ جُحَا

(5) أَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَأْنٍ ثَمَانِينَ

(6) أَخْرَقُ مِنْ نَاكِثَةِ غَزْلِهَا

l) Kaybetmek

Kendi hayatı ve işine önem vermeyen, iyice düşünmeden sorunu çözmeye çalışan insan çok şey kaybeder. insanın Kaybettiği şeyleri reddetmek zor olduğu gibi bozduğu şeyleri tamir etmek de zordur. Arap toplumunda bir şeyi kaybeden insan, eleştirilip kötü bir örnek olarak gösterilmiştir. Elimizdeki eserde bu konu ile ilgili şu 8 mesel bulunmaktadır:

(1) أَحْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ

(2) رَجَعَ حُنَيْنٌ بِحُفَّيْهِ

(3) الصَّيْفَ ضَيَّعَتِ اللَّيْنُ

(4) أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشُّتَاءِ

(5) أُنْدَمُ مِنَ الْكُسْعِيِّ

(6) وَهَلْ يُصْلِحُ الْعَطَّارُ مَا أَفْسَدَهُ الدَّهْرُ

(7) مَنْ دَبَّرَ بِرَأْيِ النِّسَاءِ خَسِرَ دِرْهَمُهُ دِرْهَمَيْنِ

(8) وَمَا عَلَيْكَ مِنْ دَمِ أَضَاعَهُ أَهْلُهُ

m) Muhtelif Konulardaki Meseller

Kudsî'nin eserinde bazı meseller doğruluk, iyi ve kötü huyluluk, aile ve çalışkanlık gibi yukarıdaki konulardan hiç bir konuyu işaret etmez. Bunun için eserdeki kalan mesellerinin ne olduklarını iyi bir şekilde anlamamız için onlar bir araya getirilip kullanıldıkları yerleri anlatılacak. O meseller şunlardır:

(1) أَفْرَحُ بِفَتْحِ خَيْرٍ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ

Bu mesel, iki nimet aynı zamanda bulununca insan hangisine sevineceğine şaşırıp kaldığı zaman kullanılır.

(2) بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى

Bu mesel, bir şey haddini aştığı zaman kullanılır.

(3) تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ

Bu mesel, şöhreti çok ve görünüşü çirkin olan kişi hakkında kullanılır.

(4) اذْكُرْ غَائِبًا تَرَاهُ

Bu mesel, bir kişiden söz etmek esnasında birden o kişi gelince kullanılır.

(5) ذَكَّرَنِي فُوكِ حِمَارِي أَهْلِي

(6) ذَكَّرَتْنِي الطَّعْنُ وَكُنْتُ نَاسِيًا

Şu iki mesel, bir şey başka bir şeyle hatırlandığı zaman kullanılır.

(7) أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ

Bu mesel, aşkı ziyade olan kişi hakkında kullanılır.

(8) صَدَّقَنِي سِنَّ بَكْرِهِ

Bu mesel, bir kişinin getirdiği bir habere delil gelince kullanılır.

(9) طَارَتْ بِهِ الْعُقَاءُ

Bu mesel, bir şeyin yok olduğu zaman kullanılır.

(10) طَالَ الْأَبْدُ عَلَى الْبَدِ

Bu mesel, uzun yaşayan kişi hakkında söylenir.

(11) ظَالِعٌ يَعُودُ كَسِيرًا

(12) عَبْدٌ صَرِيحُهُ أَمَةٌ

Bu iki mesel, zayıf olan kişi başka bir zayıf olan kişiye yardım ettiği zaman kullanılır.

(13) كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفِرَاءِ

Bu mesel, bir şey beğenilip tercih edildiği zaman kullanılır.

(14) مَا أَرْخَصَ الْجَمَلَ لَوْلَا الْهَرَّةُ

Bu mesel, bir şey başka gereksiz bir şeye bağlı olduğu zaman kullanılır.

(15) إِنْ كَانَ قَالَهُ فَقَدْ صَدَقَ

Bu mesel, bir insanın sevdiği bir kişinin sözüne inanmak istediği zaman kullanılır.

(16) وَعِنْدَ جُهَيْنَةَ الْخَبَرُ الْبَقِيْنُ

Bu mesel, belli bir kaynakta kesin ve doğru bir bilgin bulunduğu zaman kullanılır.

(17) كُنْدُمَانِي جَذِيمَةٌ

Bu mesel, iki kişinin birbirinden asla ayrılmadığını ifade etmek için kullanılır.

(18) كَالنَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتْ الْبَقَرُ

Bu mesel, bir kişi başkasının suçuyla cezalandırıldığı zaman kullanılır.

(19) لَكِنْ حَمْرَةٌ لَا بَوَاكِي لَهُ

Bu mesel, kimsesiz insanlar için kullanılır.

(20) مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ

(21) مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ

Bu iki mesel, iki şeyden biri tercih edildiği zaman kullanılır.

(22) نَفْسٌ عِصَامٍ سَوَّدَتْ عِصَاماً

Bu mesel, bir kişinin baba ve atalarıyla değil de, kendisiyle gurur duyduğu zaman kullanılır.

(23) وَافَقَ شَنْ طَبَقَةً

Bu mesel, iki şey birbirine uyduğu zaman kullanılır.

(24) يَدَاكَ أَوْكَتَا وَفُوكَ نَفَخَ

(25) يَسَارُ الْكَوَاعِبِ

Bu iki mesel, bir kişinin kendisini tehlikeye attığı zaman kullanılır.

3.2.5. Kudsi'nin Yararlandığı Kaynaklar

Kudsi, *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* adlı eserinin önsözünde, Arap mesellerini Türkçeye tercüme ederken Ebu 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbü'l-Emsâl*'i, Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl*'i ve Yusuf Huvvyî'nin *Ferâ'idü'l-Harâ'idü fi'l-Emsâl*'i olmak üzere 3 kaynaktan yararlandığını şu şekilde ifadetmektedir:

"...ya'nî *Ḳudsî-i şikeste-cenân kütüb-i mu'tebere-i ḍurûb-ı emsâl-i 'Arabdan imâm-ı fâzıl Ebû 'Ubeyd ve nihrîr-i kâmil Aḥmed Meydanî ve 'âlim-i 'âmil Yûsuf Ḥuvvyî mu'ellefâtını ba'de't-tetebbü' mebnîyyün 'alâ'l-ḥikāye olan ḍurûb-ı emsâl-i belāğat-iştimāl 'Arabdan aḥz ü intihāb ve ta'mīm-i nef' ü fā'ide içün maḥall-i isti'māllerini ve sebeb-i vürûdlarını lisân-ı 'Arabîden Türkî zebāna tercüme ve cem' ü tedvîn idüp...*". (1b-2a)

Bu bölümde bahsi geçen kaynaklar ve yazarları hakkında bilgiler verilecektir.

3.2.5.1. Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm(ö. 224/839)²⁹⁸, *Kitâbü’l-Emsâl*.

Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm’ın yazdığı *Kitâbü’l-Emsâl* adlı eseri, mesel kaynakları arasında orijinal ve önemli bir eserdir. İbn Sellâm eserini mesel ile ilgili görüşüyle başlatmaktadır. Ona göre meseller, Cahiliye ve İslam dönemlerindeki Arap hikmetleridir. Araplar maksatlarını uzun uzun açıklamak yerine hikmet olarak değerlendiren bu mesellerle ima ederek açıklamak yoluna başvurlardı²⁹⁹.

İbn Sellâm eserinin önsözünde, Hz. Peygamber’den rivayet edilen hadisler arasında da meseller bulunduğu için bu eseri telif etmek istediğini söyledikten sonra, bu görüşünü destekler mahiyette Hz. Peygamber tarafından söylenen ve daha sonra mesel haline gelen bazı sözleri zikretmektedir.

İbn Sellâm derlediği meselleri, konuları ve kullanıldıkları yerlerine göre tasnif edip, bu mesellerin yazılı ve sözlü kaynaklarını belirterek elden geldiğince bunlara çeşitli şiirleri tanık göstermektedir (istişhâd). Eserde 19 ana bölüm bulunup bunların altında küçük bölümler vardır. Eserin sonunda ana bölüm olmayan 11 kısa bölüm bulunmaktadır. Müellif eserinde mesellerin söyleniş sebepleri, kaynakları, hikayelerindeki bulunan garip kelimelerini söylemeye önem vermektedir. Ayrıca hadisler, sahabelerin sözleri ve çeşitli şiirleri bu meselleri tanıklamak için kullanmaktadır.

Arap kültür ve edebiyatının yayıldığı geniş coğrafyada çeşitli alimler tarafından İbn Sellâm’ın telif ettiği bu esere; eklemeler yapmak, şerh etmek ve meseller konusu için kaynak almak noktasında büyük önem verilmiştir. Bu bağlamda; Ebû’l-Fazl el-Münzirî (ö.329/940) bu esere eklemeler yaparken Endülüslü âlimlerden Ahmed b. Abdî Rabbih (ö. 328/940) bu eserdeki meselleri, *el-Ikdü’l-Ferîd* adlı kitabına almıştır. Yine Endülüslü Ebû Ubeyd el Bekrî (ö.487/1094) de bu eserde bulunan meselleri şerh ettiği *Faslü’l-Makâl fî Şerhi kitâbi’l-Emsâl* isimli

²⁹⁸ Ebu ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Horasân’da doğmuştur. Horasân’dan Basra ve Kûfe’ye taşınmış, oradaki âlimlerden lûgat, fıkıh, kelâm ve hadîs gibi çeşitli ilimlerde ders almıştır. İlim tahsil ettikten sonra yaklaşık 18 sene Tarsus şehrinde kadılık yapmıştır. Bu işten ayrıldıktan sonra Bağdat’a gelip hem talebelere dersler vermiş hem de çeşitli kitaplar telif etmiştir. Ondan sonra hac etmek için Mekke’ye gidip orada 224/839 senesinde vefat etmiştir. *el-Maksûr ve’l-Memdûd, en-Neseb, Edebü’l-Kâdî, Kitâbü’l-Emvâl, Garîbü’l-Hadîs* gibi bazı eserler kaleme almıştır. Daha fazla bilgi almak için bkz: Şihâbüddîn El-Hemavî, **Mu’cemü’l-üdebâ**, thk: İhsân Abbâs, (Beyrût: Dârü’l-garbi’l-İslâmî, 1993), c. 5, s. 2198; Ömer ed-Dimeşkî, **Mu’cemü’l-mü’ellifîn**, (Beyrût: Mektebetü’l-Müsennâ, c. 8, s. 101; Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A’lâm**, (Dârü’l-ilim, 2002), c. 5, s. 176; Zülfikar Tüccar, “Ebu Ubeyd el-Kasim b. Sellâm”, **DİA**, c. 10, s. 244-246.

²⁹⁹ Bkz: İbn Sellâm, **age**, 34.

eserini kaleme almıştır. İbn Sellâm'ın bu eseri Abdülmecîd Katâmiş tarafından tahkik edilip (1400/1980) yılında Mekke'de neşredilmiştir.³⁰⁰

3.2.5.2. Ebü'l-Fazl el-Meydânî (ö.518/1124)³⁰¹, *Mecma'ul Emsâl*.

Meydânî'nin iki cüzden oluşan *Mecma'u'l-Emsâl* adlı eseri, Arap mesel kaynakları arasında en kapsamlı ve en meşhur kaynaktır. Meydânî önsözde de belirttiği gibi eserinde, çeşitli âlimlerin kitaplarından yararlanıp yaklaşık 6 bin mesel derlemiştir. Meydânî eserinin önsözünde güzel sözlerle Allah ve Hz. Peygamber'i övüp mesel ile ilgili bir kaç ayet ve bir de hadise yer verir. Daha sonra mesel konusunun edebiyat meydanındaki en zor konu olduğunu söyleyerek mesel ile ilgili İbnü's-Sikkî, Muberrid, İbnü'l-Mukaffa' gibi çeşitli bilginlerin görüşlerini akatarır.

Altı bin meselden oluşan bu eser, 30 bölümden oluşmaktadır. Meydânî, ilk 28 bölümdeki meselleri, alfabetik sıraya (huruf-ı hecâ) göre düzenlemektedir. Her bölümde önce mücezz meselleri, daha sonra (ef'al min) vezninde olan meselleri, bölümün sonunda ise müvelled meselleri zikretmektedir. Meydânî, mücezz ve (ef'al min) vezninde olan mesellerin söyleniş sebeplerini doyurucu açıklamalar yaparken müvelled mesellerin söyleniş sebepleri ile ilgili hiç bir şey açıklamamaktadır.

Meydânî, 29. bölümde ise “أَيَّامُ الْعَرَبِ”³⁰² olarak bilinen cahiliye ve islâm dönemlerindeki savaşların isimlerini söylemektedir. Bu bölümde o savaşlar ile ilgili çok kısa bilgiler vererek 93 savaşın ismini zikretmektedir. “نُبَذَ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخُلَفَائِهِ الرَّاشِدِينَ”³⁰³ başlıklı 30. bölümde ise Hz. Peygamber ve dört halifeden hikmetli sözler nakletmektedir.

Bu eser çok meseli kapsadığı için çeşitli alimler tarafından beğenilmiştir. İbrâhim el-Ahdeb (ö.1308/1890) *Ferâidu'l-Leâl fî Mecmai'l-Emsâl* adlı kitabında bu

³⁰⁰ Katâmiş, age, s.72-77.

³⁰¹ Ebü'l-fazl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim el-Meydânî, Nişâbur'da yaşamıştır. Edebiyat, lügat ve nahiv bilgini olarak meşhur olan Meydânî, Arapçayı çok iyi öğrenmiştir. Nişâbur'da (518/1124) senesinde vefat etmiştir. *Mecma'u'l-Emsâl*, *Es-sâmî fî'l-Esâmî*, *en-Nemûzec fî'n-Nahv* gibi eserler kaleme almıştır. Daha fazla bilgi almak için bkz: ez-Ziriklî, **age**, c. 1, s. 214; El-Hemavî, **age**, c. 2, s. 511; Zülfikar Tüccar, “el-Meydânî”, *DİA*, c. 29, (Ankara, 2004):501-502.

³⁰² Arap günleri (savaşları).

³⁰³ Peygamber ve Hulefa-yı raşidîn sözlerinden parçalar.

meselleri nazma çevirmiştir.³⁰⁴ Meydanî'nin bu derlemesi, Muhammad Muhiyiddîn Abdülhamîd tarafından tahkik edilip iki cilt halinde Beyrut'ta yayınlanmıştır. Muhammed Ebû el-Fazl İbrâhim tarafından da (1978) yılında tahkik edilerek dört cilt halinde Kahire'de neşredilmiştir³⁰⁵.

3.2.5.3. Yûsuf Huviyyi (ö. 549/1197-1198)³⁰⁶, *Ferâ'idü'l-Harâ'id fi'l-Emsâl*.

Huviyyi, 1 cüz ve 30 bölümden oluşan *Ferâ'idü'l-Harâ'id fi'l-Emsâl* adlı eserini Meydânî'nin eseri gibi alfabetik sıraya göre düzenlemiştir. Fakat Arap alfabesinde 28 harf bulunmasına karşın (ﻻ) harfiyle başlayan meseller de ayrı bir bölüm altında derlendiği için eserde 28 değil de 29 bölüm bulunmaktadır.

Huviyyi, eserinde mücezz, 'ef'al min' şeklinde olan mesellerle müvelled meselleri ve mesel haline gelen hikmet ve şiirleri sıralamaktadır. Yine Meydânî'nin eserindeki gibi mücezz meselleri ve 'ef'al min' vezninde olan mesellerinin söyleniş sebeplerini yazarken müvelled meseller ile ilgili hiç bir şey açıklama yapmadan sadece meseli zikretmekle yetinir. 30. bölümde ise bazı bilgin ve alimlerden söylenen hikmetli sözleri kaydetmiştir³⁰⁷.

Görüldüğü üzere Kudsî, bu temel mesel kaynaklarından yararlanıp eserini ortaya çıkarmıştır. Bu kaynakların yanında, “mesel”in tarifini yapıp özellikleri hakkında bilgi verirken Zemahşerî'nin *Keşşâf* adlı eserine başvurduğu gibi, meselleri şerh ederken de Cevherî'nin (ö.393/1002-1003) *es-Sıhâh* ve Muhammed Feyrûz Ebâdî'nin (ö.817/1414-1415) *Kâmûs-ı Muhîr* adlı sözlüklerini kullanmıştır. Ayrıca dil ile ilgili İbnü's-Sikkât (ö. 244/858) ve Sa'leb'in (ö. 291/903-904) bazı görüşlerini de aktarmıştır.

³⁰⁴ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* adlı eserinde bazı Osmanlı alimlerinin de Meydânî'nin bu eserini nazma çıktıklarını söylemektedir. Bkz. Mustafa b. Abdilâh, Katip Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmi'l- Kütüb ve'l-Fünûn**, (bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941) c.2, s. 1598.

³⁰⁵ Katâmiş, **age**, 112-118.

³⁰⁶ Künyesi Ebû Ya'kûb olup ismi Yûsuf b. Tâhir el-Huviyyi'dir. Meydânî'nin talebelerinden birisidir. (ö. 549/1197-1198) senesinde vefat etmiştir. *Risâletü Tenzîhi'l-Kurâni'sh-Sherîf 'an Vesmeti'l-Lahni ve't-Tahrîf, eş-Şihâb fi'l-Hadîs* gibi eserleri bulunmaktadır. Daha fazla bilgi almak için bkz: ed-Dimeşkî, **age**, c. 13, s. 306; ez-Ziriklî, **age**, c. 8, s. 235.

³⁰⁷ Bkz. Yusuf Huviyyi, **Ferâ'idü'l-Harâ'id fi'l-Emsâl**, (Dârü'n-nefa'is, 2000).

3.2.6. Eserin Düzenine(Sisteminde) Genel Bir Bakış

Kudsî meselleri tercüme ederken öncelikle ele aldığı meselin metnini sürh ile yazıp belirginleştirirken bazı meselleri harekeli yazar. 28 harften oluşan Arap harflerine göre eserindeki meselleri tasnif ederek 28 bölümü oluşturan Kudsî, yeni bir bölüme geçişi “³⁰⁸... ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْ” gibi ifadelerle belirtmektedir. Bölümlerdeki mesellerin sayısı bölümden bölüme değişiklik göstermektedir. Bazı bölümlerde 10’dan fazla mesel bulunurken bazı bölümlerde sadece bir mesel bulunmaktadır. Mesela elif harfinde 19, gayn harfinde ise sadece bir mesel yer almaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, Meydânî ve Huviyyi eserlerinin her bölümünde önce mûcez meselleri daha sonra “ef’al min” vezninde olan meselleri yazmak gibi bir düzeni takip etmişlerdir. Bu kaynaklardan yararlanmakla birlikte Kudsî’nin ise böyle bir düzeni takip ettiğini söylemek güçtür. Nitekim “³⁰⁸... ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْ” gibi bazı bölümlerde önce mûcez meselleri ardından “ef’al min” şeklindeki meselleri tercüme ederken “³⁰⁸... ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْ” gibi bölümlerde ise önce “ef’al min” şeklindeki meselleri daha sonra mûcez meselleri tercüme etmiştir. “³⁰⁸... ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْ” gibi bölümlerde ise mûcez meselleri ardından “ef’al min” veznindeki meselleri sonra yine mûcez meselleri karışık bir şekilde yazmaktadır. Ayrıca “³⁰⁸... ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْ” gibi bölümlerde sadece mûcez meselleri tercüme ederken “ef’al min” şeklindeki meselleri tercüme etmemektedir. Aynı şekilde “³⁰⁸... ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْ” gibi bölümlerde “ef’al min” şeklindeki meselleri yazarken mûcez meselleri yazmamaktadır.

Kudsî eserinin önsözünde mesellerin kullanıldıkları yerleri ve söyleniş sebeplerini tercüme etmek istediğini “...maḥall-i isti‘māllerini ve sebeb-i vürūdlarını lisān-ı ‘Arabīden Türkī zebāna tercüme ve cem‘ ü tedvīn idüp...” ifadeleriyle belirtir. Bu ifadelerine uygun olarak mümkün mertebe eserine aldığı mesellerin kullanıldığı yeri ve söyleniş sebebini açıklar. Ancak eserdeki bazı mesellerin söyleniş sebebini anlatırken kullandıkları yerlerini anlatmamaktadır. Aynı şekilde bazı mesellerin kullandıkları yeri söylerken söyleniş sebebi söylememektedir. Böylece Kudsî söylediği metoda tam bir şekilde uymamaktadır.

³⁰⁸ ... ile başlayan meseller.

أَحْمَقُ “، ”أَجُودُ مِنْ حَاتِمٍ“، ”تَسْمَعُ بِالْمُعَيَّدِي خَيْرٍ مِنْ أَنْ تَرَاهُ“، ”إِنَّ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الزُّبْدَ“ Mesela, رُبُّ أَخٍ “، ”رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ“، ”أَخْنْتُ مِنْ طُوَيْسٍ وَ أَشَامُ مِنْ طُوَيْسٍ“، ”أَحْمَقُ مِنْ جُحَا“، ”مِنْ هَبْنَقَةٍ وَهَلْ يُصْلِحُ“، ”مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا“، ”مَا أَرْحَصَ الْجَمَلَ لَوْلَا الْهَرَّةُ“، ”أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبَ“، ”لَكَ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ“ gibi mesellerin sadece söyleniş sebeplerini açıklamaktadır. Genelde Kudsî bu meseller için “*bu meşelün maḥall-i isti‘mālī beyne’n-nās ma‘rūfdu*” şeklindeki ifadeyle bunların kullanılış yerlerinin insanlar tarafından bilindiğini söylemektedir. ”أَنْقَلُ مِنْ كَانُونٍ“، ”إِنْ ذَهَبَ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ“، ”إِنَّهُ لَأَلْمَعِي“، ”عَبْدٌ“، ”طَالِعٌ يَعُودُ كَسِيرًا“، ”أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ“، ”رَضِيْتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالسَّلَامَةِ“، ”جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا“، ”أَقْرَحُ بِفَتْحٍ خَيْرٌ أَمْ يَقْدُومُ“ gibi mesellerin söyleniş sebeplerini söylemeden sadece kullandıkları yerlerini anlatmaktadır. Bu bağlamda, *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye*’de hikayesi yer verilen mesellerin sayısı 12, kullandıkları yerlerin söylendiği mesellerin sayısı ise 9’dur. Diğer 99 meselin ise hem söyleniş sebepleri (hikayesi) hem de kullandıkları yerlerin açıklandığı görülmektedir. Kudsî bu 99 meselin genel olarak önce kullandıkları yerleri daha sonra söyleniş sebeplerini anlatmaktadır; fakat bunlardan 23 meselin önce söyleniş sebepleri daha sonra kullandıkları yerlerini açıklamaktadır. O meseller şunlardır. “أَقْرَحُ بِفَتْحٍ خَيْرٌ أَمْ يَقْدُومُ دُهُ“، ”أَخْصَبُ مِنْ صَيِّحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ“، ”جَزَاهُ جَزَاءُ سِنِمَارٍ“، ”تَقَرَّقُوا أَيَّدِي سَبَا“، ”أَعَنْ صَبُوحٍ تُرْقِقُ“، ”جَعْفَرُ طَالَ الْأَبْدُ“، ”أَضْبِعُ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ“، ”صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ“، ”سَقَطَ بِهِ الْعِشَاءُ عَلَى سِرْحَانٍ“، ”دُرَيْنُ كَنْدَمَانِي“، ”الْيَوْمَ خَمْرٌ وَغَدًا أَمْرٌ“، ”فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ“، ”أَعَزُّ مِنْ سَرَابٍ“، ”أَعْيَا مِنْ بَاقِلٍ“، ”عَلَى لُبْدٍ“، ”الْأَمُّ مِنْ رَاضِعِ اللَّبَنِ“، ”الْوُطُّ مِنْ رَاهِبٍ“، ”لَكِنْ حَمْرَةٌ لَا بَوَاقِي لَهُ“، ”كَالْثَوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقْرُ“، ”جَذِيمَةُ“، ”يَسَارُ الْكَوَاعِبِ“، ”وَأَفَقَ شَنْ طَبَقَةً“، ”مَوَاعِيدُ عُرْقُوبٍ“، ”مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءُ“.

Kudsî eserinde genel olarak mesellerin kullandıkları yeri anlatırken “...diyecek yerde isti‘māl olunur, ...dığı vakt isti‘māl olunur, ...dığı vakt ḍarb olunur, ... maḥāmde isti‘māl olunur, ...kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur, ...maḥallinde isti‘māl olunur,” gibi belli ifadeler kullanmaktadır. Mesellerin söyleniş sebeplerini anlatmak istediği zaman ise “*sebeb-i vürūdı budur ki, aşlı budur ki, rivāyet olunur ki, ...nin naḳli üzere*” gibi belli kalıpları kullanmaktadır.

Kudsî, mesellerde veya mesellerin hikayesinde yer alan kimi anlaşılması zor ve “garib” kelimeleri açıklamıştır ki bazı açıklamalar kaynak metinde yer almaktadır. Kudsî bunu, metin içi ve metin dışı olmak üzere iki şekilde yapmaktadır.

Birinci şekilde yapılan açıklamalar metin içinde başka bir ifadeyle metnin bir parçası olarak verilmiştir. Bu metin içi anlaşılması zor veya garib kelime açıklamalarının bir kısmı Türkçeye tercüme edilirken bir kısmı ise tercüme edilmeden kaynak metinde olduğu gibi alıntılanmıştır. Tercüme edilen açıklamalara şu örnekleri vermek mümkündür:

1- “إِنَّ الرِّثْيَةَ تَقْشَى الْعَصَبَ” meselindeki “الرِّثْيَةُ” kelimesi şöyle açıklanmaktadır. “*Leben-i hāmız ile leben-i hūlv ikisi maḥlūṭ olsa reṣī’e dirler...*” (5b).

2- “أَعَنْ صَبُوحٍ تُرْقَى” meselindeki “صَبُوحٍ” kelimesi şöyle anlatılmaktadır. “*Şabūḥdan murād şabāḥ içilen nesnedür aḥşam için nesneye ḡabūḫ didükleri...*” (10a).

3- “أَنْقَلُ مِنْ كَانُونٍ” meselindeki “كَانُونٍ” kelimesi şöyle açıklanmaktadır. “*Lafz-ı kânūn Rūm lisânında şitānuñ ismi olup ve eyyām-ı şitānuñ me’ūneti eyyām-ı şayfdan keşire olmak ḥasbiyle...*” (20a).

4- “جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طَحْنًا” meselinin manası şöyle anlatılmaktadır. “*Bu meşel “جَعَجَعَةً”³⁰⁹ taḳdīrinde olup zebḥ mezbūḥ ma’nasına olduğu gibi ṭaḥn daḥı maḥḥūn ma’nasına olup ḥāşıl-i ma’nā āsiyāb şadāsı istimā’ iderem ammā daḳīḫ müşāhede idemem ya’nī va’d var ammā vefā yok demek olur...*” (20b).

5- “طَالَعٌ يَعُودُ كَسِيرًا” meselinin manası şöyle şerh edilmektedir: “*“طَالَعٌ” kelimesinden a’rec murād olunup ve “كَسِيرًا” kelimesinden meksūrū’r-ricl murād olunup ma’nāsı a’rec olan kimesne ayağı kırık olan kimesneyi ‘iyādet ider demek olur...*” (45b).

Tercüme edilmeden olduğu gibi aktarılan Arapça açıklamalar için ise şu örnekler verilebilir:

³⁰⁹ Bir ses işitiyorum.

”تَحْقِيقُ مَبْحَثٍ“³¹⁰ meselinin hikayesinin sonunda 1- Kudsi, ”إِنَّ غَدًا لَنَا ظِرْهُ قَرِيبٌ“

başlık olarak koyup hikayede bulunan ”الْعَرِيَّانِ“ kelimesini, İbnü’s-Sikkât, Sa’leb ve Cevherî’den nakl ederek uzun bir şekilde Arapça şerh etmektedir: “الْغِرَاءُ الَّذِي يُلْصِقُ بِهِ الشَّيْءُ يَكُونُ مِنَ السَّمَكِ إِذَا فَتَحَتْ الْعَيْنَ قَصَرَتْ وَإِنْ كَسَرَتْ مَدَدَتْ تَقُولُ مِنْهُ غَرَوْتُ الْجِلْدَ [أَي] أَلْصَقْتُهُ بِالْغِرَاءِ وَقَوْسٌ مَعْرُوءَةٌ وَمَعْرِيَّةٌ أَيْضًا حَكَاهُ ابْنُ السَّكَيْتِ وَمَثَلُ الْعَرَبِ أَدْرِكُنِي وَلَوْ بِأَحَدِ الْمَعْرُوءِينَ [أَي] بِأَحَدِ السَّهْمَيْنِ وَقَالَ ثَعْلَبُ وَالْعَرِيَّانِ وَهُمَا بِنَاءَانِ طَوِيلَانِ يُقَالُ هُمَا قَبْرٌ مَالِكٌ وَعَقِيلٌ نَدِيمِي جَذِيمَةُ الْأَبْرَشِ وَسُمِّيَا ”الْعَرِيَّانِ لِأَنَّ النُّعْمَانَ بْنَ الْمُنْذِرِ كَانَ يُعَرِّبُهُمَا بَدَمٍ مِنْ يَقْتُلُهُ إِذَا خَرَجَ مِنْ يَوْمِ بُؤْسِهِ كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ.³¹¹ (10a).

2- ”أَي تَفَرَّقُوا تَفَرَّقَا لَا اجْتِمَاعَ“ meselini, ”تَفَرَّقُوا أَيُّدِي سَبَا“³¹² gibi kısa bir ifadeyle meselin manasını açıklamaktadır (18b).

3- ”الْحَدِيثُ ذُو شُجُون“ meselinin hikayesini anlattıktan sonra manasını bize şöyle açıklamaktadır. ”أَي ذُو طُرُقٍ، الْوَاحِدُ شَجْنٌ بِسُكُونِ الْجِيمِ وَأَصْلُ هَذِهِ الْكَلِمَةِ الْإِتِّصَالُ وَالِاتِّفَافُ وَمِنْهُ“ (23a).³¹³ ”الشَّجْنَةُ وَالشَّجْنَةُ الشَّجَرَةُ الْمُتَقَنَّتُ الْأَغْصَانُ

4- ”سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا“ meselinin hikayesini anlattıktan sonra manasını bize şöyle açıklamaktadır. ”وَفِي الْجَوْهَرِيِّ، الْخَلْفُ: الرَّدِيُّ مِنَ الْقَوْلِ، يُقَالُ: سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا أَيُّ سَكَتَ“

³¹⁰ Bir konu inceleme.

³¹¹ ”الْعِرَاءُ“ balıktan elde edilen ve bir şeyleri yapıştırmaya yarayan tutkal türü bir maddedir. Eğer ğayn harfini fetha ile okursan harekeyi kısaltırsın ve onu kesre ile okursan harekeyi uzatırsın, böylece şöyle dersin ” غَرَوْتُ الْجِلْدَ “ yani onu tutkalla yapıştırdım. İbnü’s-Sikkât de ”قَوْسٌ مَعْرُوءَةٌ وَمَعْرِيَّةٌ“ (boyanan yay) demiştir. Şu Arap meseli buna örnektir: ” أَدْرِكُنِي وَلَوْ بِأَحَدِ الْمَعْرُوءِينَ “ yani iki oktan birisiyle bile olsa beni kurtar, Şa’leb de ”الْعَرِيَّانِ“ın iki uzun bina olduğunu, bu iki binanın, Ceẓîmetü’l-ebreş’in arkadaşları olan Mâlik ve ‘Akîl’in mezarlarına denildiğini söylerken bu iki mezarın ” الْعَرِيَّانِ “ diye adlandırılmasının sebebinin, Nu’mân bin Münzir’in bu’s (kötü) gününden çıkınca öldürdüğü adamın kanıyla bu mezarları boyamasından dolayı olduğunu belirtir. Bu açıklamalar Cevherî’de de bu şekildedir.

³¹² Yani toplanmadan birbirlerinden ayrıldılar.

³¹³ Yani yolları vardır; müfredi, cim harfinin sükunuyla ” شَجْنٌ “ şeklindedir. bu kelimenin aslı birleşme ve dolanma anlamına gelir. Ondan ”الشَّجْنَةُ“ kelimesi türetilir. Bu kelime dalları birbirine dollanmış ağaç demektir.

عَنْ أَلْفِ كَلِمَةٍ تُمْ تَكَلِّمَ بَخْطًا. قَالَ أَبُو يُوسُفَ وَحَدَّثَنِي ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ قَالَ: كَانَ أَعْرَابِي جَالِسًا مَعَ قَوْمٍ فَحَبَقَ حَبَقَةً (36a).³¹⁴ فتشور فأشار بإيهامه نحو إسته وقال : إنها خلفٌ نطقت خلفاً

الصَّبَابَةُ: ”أَصَبُ“ kelimesini şöyle açıklamaktadır. meselinde ”أَصَبُ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ“ -5

(38b).³¹⁵ ”رَقَّةُ الشَّوْقِ وَحَرَارَتُهُ. يُقَالُ رَجُلٌ صَبٌّ: عَاشِقٌ مُشْتَاقٌ، كَذَا وَرَدَ فِي الْجَوْهَرِيِّ

İkinci şekilde yapılan açıklamalar ise metin dışında yer almaktadır. Kudsi bazı mesellerdeki anlaşılması zor ve garib kelimelerin açıklamalarını metnin kenarında (der-kenâr) vermektedir. Genellikle kısa olan bu tür açıklamaların tamamı, Arap sözlüklerinden aynen alınıp kasd edilen kelimenin hemen yanına yazılmıştır. Mesela: ”أَتَتَكَ بِحَايِنٍ رَجُلًا“ meseli anlatılırken hemen yanında ”حَايِنٌ“ kelimesi kısa bir şekilde açıklanıp bu açıklamanın kaynağı Cevherî olarak kaydedilmiştir. Bahsi geçen kelimenin şöyledir: ”(7b) الْحَيْنُ بِالْفَتْحِ الْهَلَاكُ، يُقَالُ حَانَ الرَّجُلُ أَيِ هَلَكَ“. Yine ”أَفْرَخَ رَوْعًا“ meselinin hikayesini anlatılırken hikayede ”نَبْعُ“ kelimesi geçince hemen yanında ”النَّبْعُ لِلْقِسِيِّ وَالسَّهَامِ،“ *Kâmûsi'l Muhîr* kaynak gösterilerek şu şekilde açıklanmaktadır: ”(8b).³¹⁶ ”يَنْبُتُ فِي قَلْعَةِ الْجَبَلِ“ Metnin etrafında bulunan başka bir kelime açıklaması da şöyledir: ”الباقعةُ“ ve ”الطامةُ“ kelimelerini, yine *Kâmûsi'l Muhîr* adlı Arap sözlüğünden aldığını söyleyerek metnin etrafında şu şekilde açıklamaktadır: ”(9a).³¹⁸ ”كُلُّ شَيْءٍ عَلا وَغَلَبَ وَكَثُرَ

Kudsi bazen ”أَحْمَقُ مِنْ جُحَا“، ”أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةٍ“، ”أَحْلَمُ مِنْ أَحْنَفٍ“، ”أَنِيَهُ مِنْ أَحْمَقٍ تَقِيْفٍ“، ”أَعْيَا مِنْ“، ”أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبٍ“، ”أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ“، ”أَخْسَرُ مِنْ حَمَّالَةِ الْحَطَبِ“، ”أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ“، ”أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ“، ”بَاقِلٍ“ gibi ”ef'al min“ şeklindeki olan mesellerde geçen

³¹⁴ Cevherî'nin kitabında ”الْخَلْفُ“ boş ve kötü konuşma demektir. Denilir ki ”سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا“ yani sustu sustu sonunda boş konuştu. Ebû Yusuf İbnü'l-A'rabî'den şöyle nakl eder: bir bedevî bir kavimle otururken yellendi; sonra utanıp baş parmağıyla kışını işaret ederek ”işte o kötü konuştu“ dedi.

³¹⁵ ”الصَّبَابَةُ“: özlemin inceliği ve ateşidir. Denilir ki ”رَجُلٌ صَبٌّ“; yani aşık kişi ve özlem duyandır diye Cevherî'de geçti.

³¹⁶ ”النَّبْعُ“ dağlarda yetişip ondan yay ve oklar yapılır.

³¹⁷ ”الباقعةُ“ kelimesinden kurnaz kişi kastedilir

³¹⁸ ”الطامةُ“ haddini aşan şey demektir.

bazı isimlerden kısa bir şekilde bahsetmektedir. Mesela “أَحْلَمُ مِنْ أَحْتَفُ” meselindeki isimden şöyle bahsetmektedir. “*mezbûruñ ismi Şahr bin Kaysü't-temîmîdür künyesi Ebû'l-baḥrdur lâkin ayağında bir miqdâr i' vicâc olmağla Aḥnef diyü laḳab olup bir ḥalîmü't-tab' vesîmü'l-ḳalb kimesne idi*” (21a).

3.2.7. Tercüme Metodu:

Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye adlı eserdeki tercümenin metodundan söz etmeye geçmeden önce klasik Türk edebiyatındaki tercüme usulü hakkında genel bilgiler vermekte fayda vardır³¹⁹. **Tahtel-lafz/harfiyen/aynen (sözcüğü sözcüğüne)** ve **meâlen (anlama göre)** olmak üzere klasik Türk edebiyatında iki tür tercüme usulünden bahsedilebilir. Tahtel-lafz tercüme şeklini kendi içerisinde ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisinde, kaynak metnin söz dizimi (tertîb-i kelimât) bozulmadan aktarım yapılırken ikincisinde söz dizimi erek dile göre yeniden düzenlenir. Birinci şekil tahte'l-lafz tercümede; kaynak metindeki kelimelerin karşılıkları çoğunlukla kelimenin hemen altına (lafzın altına) yazılır. İkinci şekil tahte'l-lafz tercümelerde kaynak metnin söz dizimi erek dildeki söz dizimine uygun olarak tekrar düzenlenmekle birlikte, kaynak metin anlamdan ziyade lafız bakımından yani harfiyen/aynen tercüme edilir. Meâlen tercümelerde ise, kaynak metin erek dile aktarılırken lafzın aktarımından ziyade anlamın aktarımına önem verilir. Dolayısıyla kaynak metnin anlamı ve söz dizimi erek dildeki söyleyiş ve söz dizimine uygun olarak yeniden düzenlenir.

Kaynak metne bağlılık açısından tercümelerin **sadık** ve **serbest** tercüme olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. sadık tercümede, kaynak metin herhangi bir eksiltme veya ekleme gibi bir duruma başvurulmaksızın erek dile aktarılır. Serbest tercümede ise, durum daha farklı olup, kaynak metnin aktarımında, eksiltme, ekleme, özetleme, derleme, uyarılama, taklit gibi yollara başvurulur.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* bir tercümedir. Bu tercümeyi gerçekleştiren Kudî, tercümesi sırasında uyguladığı strateji veya kaynak metne sadakat noktasında bilgi vermemektedir. Hâl böyle

³¹⁹ Sadık Yazar, *Gırnâfî Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb*, (İstanbul: Okurakademi, 2012), 54-80

olunca, mütercimmin kaynak metne sadakat noktasında yaptığı tasarruflar ve tercümesi sırasında takip ettiği tercüme stratejisi, ancak tercüme metni ile kaynak metnin karşılaştırılması ile belirlenebilir. Bu noktada ise kaynak metni tayin etme güçlüğü ile karşılaşılmaktadır. Zira önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Kudsî tercüme ettiği meselleri tek bir kaynaktan ziyade üç kaynağa müracaat ederek derlemiştir; ancak –üç mesel hariç- hangi meseli hangi kaynaktan aldığını belirtme yoluna gitmemiştir. Böyle olunca, öncelikle tercüme edilen mesel ve hikâyesinin kaynağı tespit edilme yoluna gidilmiştir. Bu noktada yapılan karşılaştırmalı okuma neticesinde Kudsî'nin eserine aldığı 120 meselden 30'unu Huviyyi'den, 29'unu İbn Sellâm'dan ve 23'ünü de Meydânî'den aldığı görülmektedir. Bunun yanında bazı mesellerde ise, verilen bilgiler aynı olduğundan tek bir kaynak tespit edilememiştir. Bu bağlamda 25 meselde Huviyyi ve Meydânî, 6 meselde Meydânî ve İbni Sellâm, 3 meselde de üç kaynaktan da verilen bilgilerin aynı olduğu görülmektedir³²⁰.

Mesellerin kaynakları bu şekilde belirlendikten sonra, eserde yer alan mesel ve hikâyelerinin tercümeleri kaynak metinle karşılaştırıldı. Bu karşılaştırılma yapılırken, öncelikle bizzat meseli oluşturan metinler ele alındı.

3.2.7.1. Mesellerin Tercümeleri

Kudsî eserine aldığı meselleri, doğrudan tercüme etmekten ziyade, onların hangi bağlamda kullanıldıklarını anlatırken erek dile aktarmayı tercih eder. Bu aktarmayı farklı şekillerde yapan Kudsî, bazen harfiyen bazen meâlen tercüme yolunu benimserken kaynak mesele bağıllık noktasında ise, kimi zaman meseli olduğu gibi tercüme ederken birkaç örnekte de eksiltme veya eklemeler yaparak tercüme etmiştir. Bunun yanında, bazı meselleri ise herhangi bir şekilde tercüme etmeyip sadece kullanıldıkları bağlamı anlatmakla yetinirken bazı meselleri de olduğu gibi erek metne almıştır. Bunlara ilaveten, iki meseli yine mesel formunda olan farklı bir Arapça ibare ile, dört meseli de Türkçe bir atasözü ile karşılaşmıştır. Mesellerin bu şekilde tercüme edilişlerini şu altı başlık altında göstermek mümkündür:

³²⁰ Kudsî'nin derlediği mesellerden bu dört mesel (مَنْ أَفْرَحُ بِفَتْحِ خَيْبَرَ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ) وَهَلْ يُصْلِحُ الْعَطَّارُ مَا أَفْسَدَهُ / وَمَا عَلَيْكَ مِنْ دَمِ أَضَاعَهُ أَهْلُهُ / مَنْ ذَبَّرَ بِرَأْيِ النِّسَاءِ خَسِيرَ بِرْهَمُهُ دِرْهَمَيْنِ / الدهرُ

3.2.7.1.1. Harfiyyen Tercüme Edilen Meseller

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere Kudsî bazı meselleri, erek dildeki söylenişlerini dikkate almadan kaynak meseldeki kelimelere birebir karşılık vererek tercüme eder. Bunu yaparken genellikle kaynak meselin söz dizimini erek metne taşımazken ekleme veya eksiltmelere de başvurulmaz.

haşm saña kendi ayağıyla geldi	أَتَتْكَ بِحَايِنٍ رِجْلَاهُ
belā söz ile biledür	إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ
senüñ için söyleşürüz	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ
bir nesne bir nesne ile başa baş geldi fülān şey saña ziyāde kıldı	رَأْسٌ بِرَأْسٍ وَزِيَادَةٌ خَمْسِمَائَةٍ
senüñ çok qarındaşlarıñ vardır ki anları vālideñ toğurmamışdır	رُبُّ أَخٍ لَكَ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ
a‘rec olan kimesne ayağı kırık olan kimesneyi ‘ıyādet ider	ظَالِعٌ يَعُودُ كَسِيرًا
dost zann eyledigüñ kimesne saña dost degüldür	لَيْسَ عَبْدٌ بِأَخٍ لَكَ

3.2.7.1.2. Meâlen Tercüme Edilen Meseller

Bu tür tercümelerde Kudsî’nin kaynak meseldeki kelimelere birebir karşılık vermekten ziyade, meselden çıkan anlamı erek dile aktardığı görülmektedir.

ben bu ni‘ metlerüñ kañkısına mesrûr olayım	مَا أَدْرِي أَنَا بِفَتْحِ خَيْرٍ أَفْرَحُ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ
każā gelicek tedbîr fā’ide itmez.	إِذَا جَاءَ الْقَدْرُ عَشِيَ الْبَصَرُ
biri gider ise yirine biri dağı	إِنْ ذَهَبَ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ

gelür	
cemî-i nās seyyidlerine hased itmekde benüm kavm ü kabîlem ve akrabā vü ta'allukātum gibi imiş	أَيْنَمَا أُوَجِّهُ أَلْقَ سَعْدًا
ṭabîr atda bu daḥı babasına beñzer	شِئْشَنَةً أَعْرِفُهَا مِنْ أَحْرَمٍ
fülân şey'i görüp andan 'ibret aḥz eyle	الشَّوْلَةُ النَّاصِحَةَ
fülānuñ ḥāṭırı içün itdüm	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ
bugünümüz böyle geçsün de yarına daḥı ḥudā kerîmdür	الْيَوْمَ خَمَرَ وَغَدًا أَمَرَ
ḥaberüñ dürüstini fılân kimesne eyü bilür.	وَعِنْدَ جُهَيْنَةَ الْخَبَرِ الْيَقِينُ
bir nesnenüñ 'aynı elde iken āḥar nesneye rāzî olmam.	لَا أَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ
maḳtûlen vefât eylemedi kendi firâşında vefât eyledi	مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ
bir kimesnenüñ maḡlûbı olup ben itdüm ise sen itme	مَلَكَتْ فَأَسْجَحُ
Bu meşel şāḥibi izā'et eylediği nesneyi şaḳınmaḳ senüñ üzeriñe lāzim degül bu benüm kesb-i yedümdür	وما عليك من دم أضاعه أهله
ben seni kendi nefsime taḳdîm eyledüm	هذا جناي وخياره فيه، إذ كل جانٍ يدهُ إلى فيه

3.2.7.1.3. Hem Harfiyyen Hem de Meâlen Tercüme Edilen Meseller

Bu tür tercümelerde ise önce kaynak meseldeki kelimelere birebir karşılık verildiği, sonrasında ise meselden çıkan anlamın erek dile aktarıldığı anlaşılmaktadır.

āsiyāb şadāsı istimā' iderem ammā daḳīḳ müşāhede idemem ya'nī va'd var ammā vefā yok	جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا
---	--------------------------------

göçegini göster sâkin olsun soñra melhûf ü müstağîs hakkında hâcetin kazâ eyle diyecek yirde ‘alâ tarîkı'l- kināye darb-ı meşel itmişler	أَرْغُوا لَهَا حُورًا تَقَرُّ
--	-------------------------------

3.2.7.1.4. Tercüme edilmeyen meseller.

Tercüme edilmeyen meselleri iki kısımda ele almak mümkündür:

a. Kullanıldıkları Bağlamın Açıklandığı Meseller:

Buradaki meseller ise tercüme edilmeyip sadece kullanıldıkları bağlam hakkında bilgi verilmiştir. Yani Kudsi önceki kısımda olduğu gibi meselin kullanıldığı bağlam hakkında bilgi verdikten sonra bu meseli tercüme etme yoluna gitmemiştir; sadece verdiği bu bilgiyle meselin nerede ve ne zaman kullanılabileceğini anlatmıştır. Bu şekilde anlatılan meseller şu tabloda gösterilebilir:

Bu meşel bir kimesne bir belāya giriftār olup aḥbābından olan kimesne <i>ibkâ'en li-nefsih</i> imdād u i'ānet itmeyüp ba' dehū kendi daḥı ol gūne belāya giriftār olduğu vaḳt isti' māl olunur	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلَ النَّوْرُ الْأَبْيَضُ
Bu meşel bir kimesnenün vukūf u şu'ūrı olmayup umūrında āḥerūñ işāresine muḥtāc olduğu vaḳt darb olunur	إِنَّ الْعَصَا قُرِعَتْ لِذِي الْجَلْمِ
ẓann eylediği nesnede işābet iden kimesne hakkında darb olunur	إِنَّهُ لَا لَمَعِي
Bu meşel bir şakī aḥz olunup şekāvetinden sü'āl olunduḳda nefsinı taḥlīs için vāḳi' uñ ḥilāfiyle cevāb virdiği vaḳt isti' māl olunur	إِنَّ الشَّقِيَّ رَاكِبُ الْبَرَاكِ
Bu meşel bir kimesne ḥaşmınuñ helākına āşikāre cür'et idemeyüp	إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ

bir hîle ile ihlāk eylediği vaqt darb olunur.	
Bu meşel bir nesneden tevehhüm iden kimesneye takvîyet maḥallinde isti‘ māl olunur.	أَفْرَحَ رَوْعُكَ
bir kimesne bir nesneyi zıkr itmek eşnāsında murādını ta‘ rîz ile muḳābelesinde isti‘ māl olunur.	أَعَنْ صَبُوحٍ تَرْقُوقُ
Bu meşel bir kimesne āheri bir ḥuṣūṣ için te‘cîl idüp ḳable ḥulūli'l-ecel mu‘āḫze eylediği vaqt darb olunur	إِنَّ غَدًا لَنَاظِرِهِ قَرِيبُ
Bu meşel bir kimesne ḡāyet mekr ü hîle şāhibi olup ol mekr sebebiyle āher kimesne yirinde giriṭār iken yine mekr itmek şadedinde oldığı vaqt isti‘ māl olunur	أَمَكْرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ
Bu meşel bir nesne ḥaddi tecāvüz itdiği vaqt darb olunur.	بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى
‘Arab keşret-i evlādı olan kimesne ḥaḳḳında isti‘ māl iderler.	أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ
Bu meşel bir ḥidmet ile bir yire gönderildükde giç gelen kimesne ḥaḳḳında darb olunur.	أَبْطَأُ مِنْ غُرَابٍ نُوحٍ
Bu meşel ḡāyet ‘āḳıl ü dānā vü dühāt-ı nāsdan olan kimesne ḥaḳḳında darb olunur.	بَاقِعَةٌ مِنَ الْبَوَاقِعِ
Bu meşel bir kaç kimesneler bir meclisde oturup kāse-i şarāb yāḥud ḡayri bir nesne cümlesine virilüp içlerinden bir müstahāḳḳına virilmediği vaqt darb olunur	تَصُدُّ الْكَأْسَ عَنَّا أَمْ عَمْرٍو
Bu meşel bir kimesne bir kimesnenün ḥācetin ḳazā idüp bir miḳdār noḳşān ḳalsa tekmīlini ricā eylediği vaqt darb olunur	أَتَّبِعِ الْفَرَسَ لِجَامِهَا
Bu meşel mütekebbir olan kimesne ḥaḳḳında darb olunur	أَنِّيهِ مِنْ أَحْمَقٍ تَقِيْفٍ
bir ḳavme tefriḳa vāḳi‘ olup	تَقَرَّقُوا أَيُّدِي سَبَا

mübālağa ғаşd eyleseler “ تَفَرَّقُوا ” dirler.	
‘Arab bu meşeli şaķıl olan kimesne ھاķķında ډarb idüp...	أَنْقَلُ مِنْ كَانُون
‘Arab bunı ډarb-ı meşel idüp bir kimesneye ihsān muķābelesinde isā’et ile cezā olunsa “ جَزَاءُ جَزَاء ” dirler.	جَزَاءُ جَزَاءِ سِنِمَار
Ḥalīm olan kimesne ھاķķında ډarb olunur	أَحْلَمُ مِنْ أَحْنَف
Bu meşel mülükdan yāḥud ekābir-i nāsdan bir kimesne bir kimesneye in‘ām u ihsān murād idüp zamīrinden istintāķ eyledükde muḥsinūñ rütbesinden dūn nesne teklīf eyledükde isti‘māl olunur	أَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَانٍ ثَمَانِيْنَ
faşih u belīg olan kimesne ھاķķında meşel ډarb olunup...	أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانٍ وَائِلٍ
Bu meşel kemāl-i mertebe ḥüsrānda olan kimesne ھاķķında ډarb olunur	أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ
Bu meşel yapılmış işi bozan kimesne ھاķķında ډarb olunur	أَخْرَقُ مِنْ نَاكِثَةِ عَزْلِهَا
‘Arab bunı ډarb-ı meşel idüp her çend bu gūne bir eyyām-ı ḡanīmet olsa “ أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةٍ ” dirler.	أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ
kizb ü bātıl olan nesnede meşel ډarb eylediler	دُهُ دُرَيْن
Bu meşel bir ḡā’ib kimesnenūñ aḥvālinden aḥbābı müzākere itmek eşnāsında baġteten çıķa geldükde isti‘māl olunur	أَذْكُرُ غَائِبًا تَرَهُ
Bu meşel bir şey şey’ āḥerūñ tezekkürine bā’ iş oldığı vaķt ډarb olunur	ذَكَرْنِي فَوْكَ حِمَارِي أَهْلِي
Bu meşel zāhirde izhār-ı ḥulūş u meveddet ve bātında izmār-ı	الدُّنْبُ يُكْنَى أَبَا جَعْدَةَ

mekr ü ‘adāvet iden kimesne hakkında darb olunur	
Bu meşel bir kimesne bir nesnenün huşūli için sa‘y idüp kūt karībeye getürdükden soñra ol nesne bir āher sa‘y itmeyen kimesneye oldığı vaqt darb olunur.	رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ
Bu meşeli huşūl-i maṭlab müte‘azzir ü helāke müşrif olup selāmet ile ḥalāş olan kimesne isti‘ māl ider.	رَضِيْتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالسَّلَامَةِ
Bu meşel bir ḥācet için bir yire varup ḥā’iben rücū‘ iden kimesne hakkında darb olunur.	رَجَعَ حَنِينٌ بِحُفَّيْهِ
bu meşel iki ḥaşm birbiriyle akrān oldukları vaqt darb olunur.	رُمِيَ فُلَانٌ بِحَجَرِهِ
zekī olan kimesne hakkında darb olunur	أَزْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ
Bu meşel niçe zamān sūkūt üzere olup da söyledigi vaqt ḥalt u hezeyān iden kimesne hakkında darb olunur.	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا
‘Arab daḥı bunı görüp şāḥibini telef ü helāke mü’edddī olan ṭaleb-i ḥācetde “ سَقَطَ الْعِشَاءُ بِهِ عَلَى ” diyü darb-ı meşel itdiler.	سَقَطَ بِهِ الْعِشَاءُ عَلَى سِرْحَانٍ
Bu meşel bir kimesne küfrān-ı ni‘me olup velīyy-i ni‘metine iḥsān muḳābelesinde isā’et eyledigi vaqt darb olunur	أَسْمَنُ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ
Bu meşel bir kimesne bir işe ḡāyet meşḡul olup sā’ir umūra bir vaḳit bulamadığı zamān darb olunur	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحِيَيْنِ
Giriftār-ı ‘ışk olan kimesne hakkında isti‘ māl olunur	أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ
Bu meşel bir nesnenün şıdkını bir delīl te’yīd eyledigi vaqt isti‘ māl olunur.	صَدَقَنِي سِنَّ بَكْرِهِ

Bu meşel bir kimesne bir hâcetin huşûlî vaqtını bir isâ'et sebebiyle fevt idüp ba' de taleb eyledükde isti'mâl olunur	الصَّيْفَ ضَيَّعَتِ اللَّبَنَ
bir eyü nesne yâhud bir şâhib-i kemâl kimesne bir qadri bilinmez kavmüñ yirine düşdükde “ أَضْيَعُ ” diyü meşel darb iderler	أَضْيَعُ مَنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ
Bu meşel tül-i gaybetden kinâye olunur	طَارَتْ بِهِ الْعُقَاةُ
çok mu'ammer olan kimesne haqqında isti'mâl iderler.	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لَيْدٍ
Bu meşel bir haqîr u 'âciz kimesne kendiden haqîr u 'âciz olan kimesneden isti'ânet ü istimdâd eyledigi vaqt darb olunur	عَبْدٌ صَرِيحُهُ أَمَةٌ
'Arab dağı bunı 'ıyy olan kimesne haqqında darb-ı meşel eylediler.	أَعْيَا مِنْ بَاقِلٍ
Bu meşel bir kimesenüñ etbâ'ından birisi ol kimesnenüñ muşîbet-zede olmasına sebep olduğu vaqt siti'mâl olunur.	عَلَى أَهْلِهَا دَلْتُ بَرَأَقِشُ
ihlâf-ı va'd iden kimesne haqqında darb olunur.	أَغْرُ مِنْ سَرَابٍ
bir kavme yâ nifâk yâhud 'avârızdan bir 'ârıza sebebiyle tefrika vü şikâk vaqı' olsa 'Arab bu kelâmı meşel darb id...	فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ
fülân kimesne fülân varıdan halâş oldu fülân şey'i gitdi diyecek yirde ...	أُفْلَتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ
Bu meşel bir nesne ile meşgûl olmayan kimesne haqqında darb olunur	أَفْرَغُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ
Bu meşel bir kimesnenüñ haqqında ba'zı şeyin viricek kelimât-ı rediyye söylenüp bir kimesne dağı ol kelimât kizb ü bâtıldır dise muqâbelesinde darb olunur	قَدْ قِيلَ إِنْ صِدْقًا وَإِنْ كَذِبًا

Bu meşel bir kimesne ğayrılarıñ üzerine tercīḥ ü tafḍīl olundıĝın vaqt ḍarb olunur.	كُلُّ الصَّيِّدِ فِي جَوْفِ الْفِرَاءِ
Bu meşel şaĝīr eşvāb ile kebīr olan kimesne ilbās olundıĝı vaqt isti‘ māl olunur	كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطَّوْقِ
Bu meşel bir kimesne ebā vu ecdādıyla tefāḥur eyledigi vaqt ḍarb olunur.	كُلُّ فِتَاةٍ بِأَبْيَها مُعْجَبَةٌ
Bu meşel çendān diyāneti olmayan kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur	أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ
Bu meşel bir kimesne ‘azīz olup ‘avārızdan bir ‘ārıza sebebiyle kendiye zillet ü ḥaḳāret ṭārī olduĝda isti‘ māl olunur.	لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ
Bu meşel bir ‘azīz olan kimesne sā’ir e‘izze-i nāsdan bir kimesnenüñ yanına varup tezlīl eyledükde ḍarb olunur.	لَا حَرَّ بِوَادِي عَوْفٍ
Bu meşel bir ḥuṣūşdan nādim olan kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur	أَنْدَمُ مِنَ الْكُسْعِيِّ
Bu meşel bir kimesne incāz-ı va‘d eyledigi vaqt isti‘ māl olunur.	أَنْجَرَ حُرٌّ مَا وَعَدَ
Bir yire bilā-da‘vet varan kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur	أَوْغَلَ مِنْ طُفَيْلٍ
Bu meşel bir maşlahatuñ zahmeti vaḳtinde kaçup ni‘meti vaḳtinde bile bulunan kimesne içün ḍarb olunur.	يَرْيِضُ حَجْرَةً وَيَرْزَعِي وَسْطاً
Bu meşel maḳām-ı taşdīḳde isti‘ māl olunur.	إِنْ كَانَ قَالَهُ فَقَدْ صَدَقَ
müfāraḳat itmeyüp muvāḥat u muḥabbet üzere olan kimesneler ḥaḳḳında meşel ḍarb olunur	كَذَمَانِي جَذِيمَةً
bir kimesne āḥar kimesnenüñ itdügi cürm içün mu‘āḥaza vü ‘itāb olunsa terkīb-i mezkūrı meşel ḍarb iderler	كَالثَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَاقَتِ الْبَقَرُ

bir ‘azîz dostuñ fiğdânı vaqtinde darb olunur.	لَكِنْ حَمْرَةٌ لَا يَوَاكِي لَهُ
Bu meşel bir kimesne haşmına izhâr-ı şecâ‘at eylediği vaqt darb olunur.	لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمِرِ
Bu meşel bir kimesne bir ahar kimesneye şûret-i Hağdan görünüp ba‘de sū‘-i қаşd eylediği vaqt isti‘māl olunur.	لَيْسَ بَعْدَ الْإِسَارِ إِلَّا الْقَتْلُ
Bu meşel sa‘y-i mükāsebe taḥrīş u taḥşīş maḥallinde isti‘māl olunur.	أَلْقِ دُلُوكَ فِي الدَّلَاءِ
Bu meşel selef ḥalef üzerine tafḍīl olunduğı vaqt darb olunur.	لَيْسَتْ حَفْصَةٌ مِنْ رِجَالِ أُمِّ عَاصِمٍ
Bu meşel lūṭī olan kimesne ḥaqqında darb olunur.	أَلُوطٌ مِنْ رَاهِبٍ
Bu meşel ḥayra sa‘y iderken şerre muşādif olan kimesne ḥaqqında darb olunur.	لَوْ لَكَ عَوَيْتُ لَمْ أَعُوهُ
le‘īm ü denī olan kimesne ḥaqqında meşel darb olunur.	أَلَامٌ مِنْ رَاضِعِ اللَّبَنِ
Bu meşel ḥuşûle maṭlab-ı müte‘azzir ve helāke müşrif olup selāmet ile ḥalāş olan kimesne ḥaqqında darb olunur.	مَنْ تَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَبَحَ
Bu meşel aḥadühümāyı āḥar üzerine tercīḥden sū‘āl olunduğda isti‘māl olunur.	مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ
Bu meşel ‘avrat söziyle bir maşlahata şürū‘ idüp neticesi ḥüsrāna mü‘eddī olduğu vaqt darb olunur.	مَنْ دَبَّرَ بِرَأْيِ النِّسَاءِ خَسِرَ دِرْهَمُهُ دِرْهَمَيْنِ
Bu meşel eḥüdühümānuñ kangısı efḍaldür diyü sū‘āl olunduğda darb olunur.	مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ
darb-ı meşel olup ḥalf-ı va‘d itmek mu‘tādı olan kimesne ḥaqqında isti‘māl olunur.	مَوَاعِيدُ عَرْقُوبٍ

Bu meşel bir kimesne ḥasīb ü nesīb olmayup bi-ḥasbi'z-zāt rütbe-i 'āliyye nā'il olduğu vaqt isti' māl olunur.	نَفْسٌ عِصَامٍ سَوَّدَتْ عِصَاماً
beyne'l- Arab mütevāfıkayn için ḍarb-ı meşel oldu.	وَأَفَقَ شَنْ طَبَقَةً
ḥaddinden tecāvüz iden kimesne ḥaḳḳında ḍarb-ı meşel oldu.	يَسَارُ الْكَوَاعِبِ

b. Kullanıldıkları Bağlamın Açıklanmadığı Meseller:

Buradaki meseller ise ne tercüme edilmiş ne de kullanıldıkları yerleri hakkında bilgi verilmiştir. Aşağıdaki tabloda, görüleceği üzere, bu meseller erek metne tercüme edilmeden aktarılmıştır:

إِنَّ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الزُّبْدِ
نَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرٍ مِنْ أَنْ تَرَاهُ
أَجُودُ مِنْ حَاتِمِ
أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةٍ
أَحْمَقُ مِنْ جُحَا
أَخْنْتُ مِنْ طُوَيْسٍ وَأَشْأَمُ مِنْ طُوَيْسِ
ذَكَرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا
رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامِ
أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبِ
مَا أَرْخَصَ الْجَمَلَ لَوْلَا الْهَرَّةُ
مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا
وَهَلْ يُصْلِحُ الْعَطَارُ مَا أَفْسَدَهُ الدَّهْرُ

3.2.7.1.5. Farklı Bir Arapça Meselle Karşılanan Mesel

Bu duruma uygun düşen iki örnek bulunmaktadır:

Erek metinde	Kaynak metinlerde
الْكَلَامُ يَجْرُ الْكَلَامُ	الْحَدِيثُ نُو شُجُون
الْهَدْيَةُ تُورِثُ الْوَفَاقُ	إِنَّ الرِّبِّيَّةَ تَقْنَى الْعَصَبَ

3.2.7.1. 6. Türkçe atasözleriyle karşılaşılan mesel

Bu şekildeki örnekler aşağıdaki mesel tercümeleridir:

lisân-ı Türkîde yir yirden kutludur maqâmında isti' māl olunur	بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيْمُنُ مِنْ بَعْضِ
Bu meşel Türkîde Kendi düşen ağlamaz didükleri maqâmda isti' māl olunur	يَذَاكَ أَوْكَتَا وَفُوكَ نَفَخَ
Besle kırgayı gözlerün ousyn ³²¹	أَسْمِنُ كَلْبِكَ يَأْكَلُكَ
Her ziyân bir fen ne ziyân dükenür ne fen ³²²	الشَّلَّةُ النَّاصِحَةُ

³²¹ Bu Türk atasözü Ü nüshasındaki kenarda bulunmuştur (32b).

³²² Bu da Ü nüshasındaki kenarda bulunmuştur. (34a).

3.2.7.2. Mesel Hikâyelerinin Tercümeleri³²³

3.2.7.2.1. Kaynak Metinden Yapılan Eksiltmeler:

Kaynak metne sadakat bağlamında, elimizdeki eser incelendiğinde, birtakım eksiltmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu eksiltmeler; kaynak metinde yer alan hikaye, şiir, hadis, cümle ile bir veya birkaç kelimenin eksilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, Kudsî'nin Yusuf Huviyyi'den aldığını söylediği “أَرْكَنُ مِنْ إِيَّاسٍ” meseli, eksiltmeler noktasında uygun bir örnektir. Yûsuf Huviyyi eserinde bu mesel ile ilgili birkaç kısa hikâyeye yer vermiştir. Kudsî ise, bu meseli tercüme ederken meselde bahsi geçen İyâs'dan kısa bir şekilde söz etmekle iktifa edip Huviyyi'nin konuyla ilgili anlattığı hikâyeleri atlamıştır. Benzer şekilde “دُهُ دُرَيْنِ” meseli, kaynak metin ile karşılaştırıldığında; Kudsî'nin kaynak metinde yer alan iki hikâyeden sadece birini tercüme ettiği görülmektedir. Ayrıca kaynak metinde bu meselle ilgili yer alan nahivle ilgili bazı bilgileri de tercüme etmemiştir.

Mütercimin atladığı kısımlardan biri de, kaynak metinde yer alan bazı şiirlerdir. Bazı mesellerin hikayelerinde yer alan kimi şiirler, Kudsî tarafından kaynak metne alınmamıştır.

Yukarıdaki yapılan eksiltmelerin yanında, daha küçük ölçekli eksiltmeler de bulunmaktadır. Bu tür eksiltmeler, çoğunlukla özel isimler ile nahiv bilgilerinin tercüme metnine alınmamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

3.2.7.2.2. Kaynak Metinden Yapılan Eklemeler:

Elimizdeki tercümenin kaynak metne sadakat noktasında üzerinde durulacak bir diğer özelliği de, kaynak metne yapılan eklemelerdir. Yukarıda bahsi geçen eksiltmelere nispetle örnekleri çok daha fazla olan bu eklemeler tespit edilip

³²³ Gerek bu kısım gerekse de kaynak metindeki kelimelere karşılık verme Şekli kısmını hazırlarken Sadık Yazar'ın “Gırnâfî Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb” adlı kitabındaki metod takip edilmiştir.

incelendiğinde; bu eklemelerin genellikle kaynak metnin daha iyi anlaşılması çabasına yönelik açıklama tarzı eklemeler olduğu görülmektedir.

Bu tarz eklemelerin örneklerinden biri, Huviyyî'nin kaynak metinde yer alan “إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلَ الثَّورُ الْأَبْيَضُ” meselinin hikayesinde geçer. Kaynak metinde verilen bilgiye göre meselin hikâyesinin ilk bölümü şöyledir: Bir aslan siyâh, kırmızı ve beyaz olmak üzere üç öküzü yemeyi düşünür; fakat bu öküzler birbirine bağlı oldukları için onları yemesi zordur. Bunun için bir gün siyah ve kırmızı öküzlere gelip onlara beyaz öküzün renginin farklı olduğundan dolayı hayatlarının tehlikede olduğunu söyler. Kudsî, bu bilgileri tercüme ettikten sonra kaynak metin ile ilgili olmayan uzun bir paragraf eklemiştir. Bu paragrafta bu iki öküzün diğer öküzle hep beraber yaşadıkları ve hiç bir zaman birbirlerine düşman olmadıkları için onu açık bir şekilde asla aldatmayacakları ifade edilmiştir. Bahsi geçen bölüm Huviyyî'de şöyle yer almaktadır.

إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ عُثْمَانَ كَمَثَلِ أَثْوَارِ ثَلَاثَةِ فِي أَجْمَةٍ أَبْيَضَ وَأَسْوَدَ وَأَحْمَرَ وَمَعَهُنَّ فِيهَا أَسَدٌ فَكَانَ لَا يَقْدِرُ
مِنْهُنَّ عَلَى شَيْءٍ لِاجْتِمَاعِهِنَّ عَلَيْهِ فَقَالَ لِلثَّوْرِ الْأَسْوَدِ وَالثَّوْرِ الْأَحْمَرِ : لَا يُدِلُّ عَلَيْنَا فِي أَجْمَتِنَا إِلَّا الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ
فَإِنْ لَوْنُهُ مَشْهُورٌ وَلَوْ نِي عَلَى لَوْنِكُمَا فَلَوْ تَرَكَتُمَانِي أَكَلَهُ صَفَّتْ لَنَا الْأَجْمَةُ³²⁴

Aynı bölüm Kudsî tarafından aşağıdaki gibi bazı eklemelerle tercüme edilmiştir:

“*hazret-i ‘Alî kerrema’llāhu vecheh dağdağa-ı hilāfete düşdüklerinde buyurmuşlar ki benüm ve hazret-i ‘Osmān rażıyallāhu ‘anhunuñ aḥvālümüz şol eşvār-ı şelāşenüñ mācerāsı gibidür ki üç öküz var imiş biri ebyaz ve biri esved ve biri aḥmer mezkûrlara bir şîr dahı qarîn olup bir ‘alefzârda otlanup şulanurlar imiş ammā her çend şîr-i mezkûr eşvār-ı mezkûreyi ekle diş bileyüp lâkin ittifāk u ittiḥādları olmağla bir vechile zafer-yāb olamayup bi'l-āḥare sālîk-i ḥîle vü tezvîr olup bir gün gāv-ı aḥmer ile gāv-ı esvede ḥitāb idüp ey yārān-ı şafā maḥall-i ḥafā degüldür ki bu gāv-ı ebyazuñ levni bizüm levnümüze muğâyırdur maḥall-i ba‘ıdden benî Ādem bizi görmege evvel delîl olup şöyle bir çemenzârda rāḥatumuz ve zevk ü şoḥbetümüz var iken pençe-i bî-emān-ı benî Ādeme şikār ve bir dāhiye-i ‘azîmeye giriftār oluruz imdî re‘y-i şavāb budur ki bir vaḥ‘anuñ vuḳū‘ından evvel tedārükün görmek ve def‘iyle muḳayyed olmağdur diyicek şevrān-ı mezkûrān dahı şîr-i pür-tezvîrūñ bu*

³²⁴ Huviyyi, age, s. 25.

kelām-i fitne-encāmını gūş-ı cān ile ıŝgā ve ŝaḥīfe-i ḳabūle ketb ü imlā idüp didiler ki ey ŝīr-i pūr-tedbīr fi'l-vāḳi' kem dimedüñ lākin ma' lūmudur ki gāv-ı mezḳūr ile bizler niçe rüzgārdur bir çemenzārda geŝt ü güzār ve bir çeŝme-sārdan nūŝ-ı āb-ı ḥoŝ-güvār idüp bu āna degin beynümüzde ḥilāf-i ḳānūn-ı ḥubb ü velā nesne zāḥir ve mūcib-i 'adavet ü bağzā olacaḳ bir zülle ŝādır olmayup henüz daḥı 'alefzār-ı meveddete bād-ı sūmūm ŝikāḳ-ı vezān ve mer'ā-yı uḥuvvetde deme-i iftirāḳ nūmāyān olmamıŝdur binā 'en 'alā zālik ŝuret-i zāhirde bizler anı tefriḳe cūr'et idemezüz ve deŝt-i ḥaḳıḳatı koyup vādī-i ḍalālete gidemezüz hemān niye bu ḥuŝuŝuñ irādet ü itmāmı sizüñ re'y-i rezinüñüze menüñdür diyü ŝīr-i ŝu'bede-bāzuñ re'y-i fitne-sāzına ḥavāle eyledüklerinde ŝīr-i pūr-vīr daḥı bu sāde-derūnlarda bu gūne müsā'ade-i tām mūŝāhede idicek bu gūne leb-cünbān olur ki ey yārān-ı ŝafā çünki bu emrūñ irā'et ü itmāmını benüm re'y ü tedbīrime ḥavāle eylediñüz eger sizler aña ḳafādār olup beni men' ü def' itmezseñüz ben anı tu'me-i ŝemŝīr-i dendān itmekle vücūdını içimizden ref' idüp ol muḥāṭaradan ḥalāŝ olup ba'de'l-yevm bu ŝaḥrāda ŝafā-yı ḥāṭır ile geŝt ü güzār ve ḥuzūr-ı ḳalb ile ekl-i giyāḥ u nūŝ-ı āb-ı ḥoŝ-güvār iderüz diyicek".(4a-5a)

Buna benzer diğeri bir örnekte ise, İbn Sellam'dan alınan “أَمْكَرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ” meselinin hikayesinde geçer. Kaynak metinde bu meselin hikâyesi anlatılırken, Abdülmelik b. Mervân tarafından tutuklanan Amr bin Sa'd'ın hilesinden bahsedilmektedir; ancak onun hangi sebepten padişaha tarafından tutuklandığına dair bilgi verilmemektedir. Kudsi ise bu noktada bir eklemeye başvurarak Amr'ın insanları yoldan çıkarmaya çalıştığı ve padişahın saltanatına göz diktiği için tutuklandığını ileri sürmektedir:

'Abdū'l-melik bin Mervān'ın zamān-ı ḥilāfetinde 'Amr bin Sa'd nāmında bir kimesne var idi. Dā'imā ḳarı ḥalka ilḳā'-ı fitne itmek ile ifsād idüp ba'zı nizām-ı umūr-ı ḥilāfete ḥalel virmekle... (13b).

Yine İbn Sellām'ın eserinden alınan “بَاقِعَةٌ مِنَ الْبَوَاقِعِ” meseli ile ilgili kaynak metinde sadece şu bilgiye yer verilir. “وروي عن عامر الشعبي إنه كان يقول: الدهاة أربعة معاوية”. Kudsi ise başka kaynaklara müracaat ederek açıklamada bahsi geçen bu isimlerden Ziyād ile ilgili uzun bir hikaye eklemiştir.

Kudsi, Meydānî'den aldığı “طَارَتْ بِهِ الْعُنُقَاءُ” meselinin hikayesini tercüme ederken de benzer bir ekleme yapar. Kaynak metinde “ankā” adlı kuşun bu meselin

kaynağını teşkil eden bir hikâye anlatılmaktadır. Kudsî bu hikâyeyi tercüme ettikten sonra bu kuş ile ilgili konuyla doğrudan ilgisi bulunmayan şu hikâyeyi İbni Abbâs'tan rivayet eder:

“İbni ‘Abbās raḍiya'llāhü ‘anhümānuñ rivāyetleri üzere ḥaẓret-i melikü'l-‘allām Mūsā ‘aleyhi's-selām zamān-ı şerīflerinde ḥehresi insān ḥehresi gibi ve dört kanatlı isimleri ‘Ankā biri zeker ve biri üñşā iki dāne mürğ ḥalk idüp ḥaẓret-i Mūsā ‘aleyhi's-selām'a daḥı buyurdılar ki “ أَتَى خَلْقُ طَائِرَيْنِ عَجِيبَيْنِ وَجَعَلْتُ رِزْقَهُمَا فِي الْوُحُوشِ الَّتِي ” ba‘de t̤ā‘ireyn-i mezbūreyn tenāsül idüp keşret ü vefret buldılar ve ḥaẓret-i Mūsā ‘aleyhi's-selām'uñ vefātına degin Beytü'l-maḥdis'de mütemekkin olup ba‘de vefātihi Necd ü Hicāz diyārlarına irtihāl idüp anda vuḥūş ile ta‘ayyūş iderler iken rübūden-i şıbyāna başladılar ḳavm daḥı peygamberlerine varup şikāyet eyledükde helākiyle du‘ā idüp bi'l-küllīyye helāk oldılar”(44a)

Kaynak metnin açılması ve genişletilmesi çabasını güden bu türden eklemelerin örnekleri çoktur. Hatta aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere mütercim kaynak metinde yer almadığı halde konunun akışına uygun olarak bir şiir bile alıntılanmıştır. Kudsî İbni Sellām'dan aldığı “أَسْمِنُ كَلْبَكَ يَا كَلْبُكَ” meselinin hikayesini anlatırken bu kaynakta yer almayan şu beyti alıntılanmış:

فَقَدْ رَبَّيْتُ جَزْوَ طُولَ دَهْرٍ فَلَمَّا صَارَ كَلْبًا عَضَّ رِجْلِي³²⁵

Kudsî 15, 58 ve 64 mesellerin tercümesinde de, meselleri aldığı kaynakta yer almadığı halde, mesellerde geçen birer kelimeyi Cevherî'nin Sıhah'ına müracaat ederek açıklamaktadır. Bunu yaparken Cevherî'deki bilgiyi tercüme etmeden olduğu gibi yani Arapça olarak erek metne taşımaktadır. Örneğin İbni Sellām'dan alınan “الغراء” meselinin hikayesi anlatıldıktan sonra bu meslede geçen “الغراء” kelimesinin açıklamasına yönelik olarak Cevherî'den şu bilgiler aynen alınmıştır:

الْغِرَاءُ الَّذِي يُلْصِقُ بِهِ الشَّيْءُ يَكُونُ مِنَ السَّمَكِ إِذَا فَتَحْتَ الْغَيْنَ قَصَرْتَ وَإِنْ كَسَرْتَ مَدَدْتَ تَقُولُ مِنْهُ غَرَوْتُ الْجِلْدَ [أَي] أَصَفْتُهُ بِالْغِرَاءِ وَقَوْسٌ مَغْرُوءٌ وَمَغْرِيَّةٌ أَيْضًا حَكَاهُ ابْنُ السَّكَيْتِ وَمَثَلُ الْعَرَبِ أَدْرِكُنِي وَلَوْ بِأَحَدِ الْمَغْرُوبِينَ [أَي] بِأَحَدِ السَّهْمَيْنِ وَقَالَ ثَعْلَبٌ وَالْغَرِيَّانِ وَهُمَا بِنَاءٌ أَنْ طَوِيلَانَ يُقَالُ هُمَا قَبْرٌ مَالِكٌ وَعَقِيلٌ نَدِيمِي جَذِيمَةُ الْأَبْرَشِ وَسُمِّيَا الْغَرِيَيْنِ لِأَنَّ الثُّعْمَانَ بْنَ الْمُنْذِرِ كَانَ يُغَرِّيهِمَا بَدَمٌ مِنْ يَفْتُلُهُ إِذَا حَرَجَ مِنْ يَوْمِ بُؤْسِهِ كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ.

³²⁵ Uzun zaman boyunca bir eniği besleyip büyüttüm, ancak o köpek olunca ayağımı ısırıldı.

3.2.7.2.3 Uygulanan Tercüme Stratejisi/Tercüme Şekli:

Yukarıda belirlendiği gibi, klâsik Türk edebiyâtı tercüme geleneğinde genel olarak harfîyen/aynen (sözcüğü sözcüğüne) ve meâlen (anlama göre) olmak üzere iki şekil tercümeden bahsedilebilir. Bu bilgiler ışığında “Elimizdeki tercüme metninde bu tercüme şekillerinden hangisi uygulanmıştır?” diye bir soru sorulacak olursa, bu soruya tek bir cevap vermek hayli zordur. Zira mütercim, tercümesinin girişinde hangi tercüme üslubunu takip ettiğine dair bilgi vermediği için tek bir tercüme stratejisi/şeklinin uygulandığını söylemek mümkün değildir. Kudsi’nin yukarıda bahsi geçen şekillerinden herhangi birine bağlı kalmak gibi bir gaye pişinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, tercümesinde çoğunlukla aktaracağı ibarenin anlamını zihninde tasvir edip bunun hedef dilde hangi ibare ile ifade edildiğini bulup hedef dildeki söz dizimine göre tercümesini gerçekleştirir. Birkaç yerde de tercüme edeceği metindeki kelimelerin, metnin aktarılacağı dildeki (Türkçe) birebir karşılığını bulur ve kaynak metnin söz dizimine uygun bir şekilde tercüme eder ki bu yolla tahte’l-lafz denen tercüme şekline başvurur.

Aşağıdaki örneklerde kaynak metnin söz dizimine bağlı kalınarak yapılan tercüme örnekleri görülmektedir:

“كمثل أنوار ثلاثه في أجمة: أبيض واسود واحمر”

“üç öküz var imiş biri ebyaz ve biri esved ve biri aḥmer” (4a).

كانوا يسقون من الباب الاعلى ثم من الثاني ثم من الثالث...

“*evvel menfez-i a‘lādan ba‘de evsaṭdan ba‘de esfelden teskıye idüp*” (19a).

Diğer tercümenin tarzı ise şudur: kaynak metnin söz dizimine bağlı kalınmadan, kaynak metindeki cümleler hedef dildeki uygun ifadelerle tercüme edilmiştir. Bu tarz ile ilgili şu örnekler gösterilebilir:

لا يقدرُ منهم على شيء لاجتماعهن عليه

“lâkin ittifāk u ittiḥādları olmağla bir vechile zafer-yāb olamayup” (4a).

”فَهَمْتُ كِتَابَكَ فَأُفْرِخُ رَوْعَكَ لَسْنَا نَسْتَعْمِلُ ابْنَ عَامِرٍ عَلَى الْكُوفَةِ وَقَدْ ضَمَمْنَاهَا إِلَيْكَ مَعَ الْبَصْرَةِ“

“mektūbuñ mefhūmı ma‘lūmum oldı. Emāret-i Kūfe İbni ‘Āmir’e tevcih olunmağ vehmine düşmişsin biz Kūfe emāretin dağı Başra’ya zamm idüp”(8b)

فذهبت كلماتهما مثلين

“kelimeteyn-i mezbūreteynüñ ikisi dağı darb-ı meşel oldı”(8b).

هذا إنك قد سألتنا فلم نكتمك شيئاً

“yā kişi sen bizlere her ne sü’āl itdūñ ise bizler bir nesne ketm itmeyüp cevāb virdük”(9b).

Kudsî kimi mesellerin tercümesinde ise kaynak metni adeta tefsir edercesine genişletip açılar:

”يُضْرِبُهُ الرَّجُلُ يَقْصُرُ فِي حَقِّ أَخِيهِ إِبْقَاءَ لِنَفْسِهِ“

“Bu meşel bir kimesne bir belāya giriftār olup aḥbābından olan kimesne ibḳā’en li-nefsih imdād u i’ānet itmeyüp ba‘dehū kendi dağı ol gūne belāya giriftār oldığı vaqt isti‘māl olunur”(4a).

لَا يُدِلُّ عَلَيْنَا فِي أَجْمَتِنَا إِلَّا الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ فَإِنْ لَوْنُهُ مَشْهُورٌ وَلَوْنِي عَلَى لَوْنِكَمَا فَلَوْ تَرَكَتْمَانِي أَكَلَهُ

صَفَّتْ لَنَا الْأَجْمَةُ

“Bu gāv-ı ebyazuñ levni bizüm levnümüzze muğāyırdur maḥall-i ba‘ıdden benī Ādem bizi görmege evvel delil olup şöyle bir çemenzārda rāḥatumuz ve zevk ü şoḥbetümüz var”(4a).

3.2.7.3. Kaynak Metindeki Kelimelere Karşılık Verme Şekli:

Kaynak metinle elimizdeki tercüme metni kelime kelime karşılaştırılıp, tercüme sırasında kaynak metindeki kelimelere karşılık verilirken nasıl bir üslubun benimsendiği incelendiğinde; mütercimnin kesinlikle belirli bir üsluba bağlı kalmadan kolayca kaçan bir yaklaşımla hareket ettiği görülmektedir. Kaynak metindeki kelimelere karşılık vermede üç ayrı yola başvurulduğu görülmektedir.

3.2.7.3.1. Kaynak Metindeki Kelime/Kelime Grubununun Aynen Dahil Edilmesi.

Mütercimim kaynak metindeki kelimeleri karşılarken başvurduğu yollardan biri, kaynak metindeki kelime veya gruplarını aynen erek metne alıp kullanması şeklinde ortaya çıkar. Bu şekildeki aynen alınmalar şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

a) Kudsî aşağıdaki ayetleri tercüme etmeden olduğu gibi erek metne aynen alınmıştır.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا
هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا
سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا
وهو الذي يَبْدُو الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ

b) Benzer şekilde kaynak metinde yer alan bazı dua cümlelerinin aynen erek metne alındığı görülmektedir:

"اللَّهُمَّ احْفَظْنَا واحْفَظْ فِينَا نَبِيَّكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَا تُشْمِتْ بِنَا أَعْدَائِنَا مِنَ الْأُمَمِ وَإِنْ كُنْتَ يَا رَبَّ أَخَذْتَ النَّاسَ بِذَنْبِي
فَهَذِهِ نَاصِيَّتِي بِبَيْدِكَ فَارْحَمْنَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ"
اللَّهُمَّ أَعْطِ قَبِيلًا مَا سَأَلَكَ

c) Kudsî bazı mesellerin hikâyesini anlatırken kaynak metinde bulunan kimi cümleleri aynen erek metne alır. Bazen bunları aynen aldıktan sonra tercüme de eder:

Türkçe	Arapça
	أَلَا إِنِّي هُنْتُ يَوْمَ قُتِلَ عُمَانُ

	الْهَدِيَّةُ تُورِثُ الْوَفَاقَ
Mektūbuñ mefhūmı ma‘lūmum oldı. Emāret-i Kūfe İbni ‘Āmir'e tevcīh olunmağ vehmine düşmişsin biz Kūfe emāretin dağı Başra'ya zamm idüp saña tevcīh eyledükde sen ol hūātırada olma	فَهَمْتُ كِتَابَكَ فَأَفْرَحَ رَوْعَكَ لَسْنَا نَسْتَعْمِلُ ابْنَ عَامِرٍ عَلَى الْكُوفَةِ وَقَدْ ضَمَمْنَاهَا إِلَيْكَ مَعَ الْبَصْرَةِ
	أَيُّ كُلِّ النَّاسِ مِثْلُ قَوْمِي فِي حَسَدِهِمْ سَادَاتِهِمْ
	أَيُّ سَمَاعِكَ بِالْمُعِيدِي خَيْرٌ
	لِأَنَّ الذَّنْبَ وَإِنْ كَانَتْ كُنْيَتُهُ حَسَنَةً فَإِنَّ عَمَلَهُ لَيْسَ بِحَسَنٍ
ya‘nī maqtūlen vefāt eylemedi kendi firāşında vefāt eyledi.	أَيُّ مَاتَ وَلَمْ يُقْتَلَ

d) Benzer şekilde kaynak metinde muhevare esnasında kurulan Arapça cümlelerin de aynen erek metne alındığı ve bazılarının da tercüme edildiği görülmektedir:

Türkçe	Arapça
ya‘nī kaṅgı tarafından tebevül ider ise ānuñ ile hüküm olunur	اتَّبَعَهُ مِبَالَهُ
	النَّبْعُ يَفْرَعُ بَعْضُهُ بَعْضًا
ya‘nī A‘ rābī ile kayda uğraduñ	لَقَدْ وَقَعْتَ مِنَ الْأَعْرَابِي عَلَى بَاقِعَةٍ
	لَقَدْ أُرْشِدَكَ اللَّهُ إِلَى الْحَقِّ

ya' nī her ne murād ider iseñ iste vireyim	يا أعرابي سألني ما شئت
ya' nī seksen koyun isterem	يا ملك استألك ضأنًا ثمانين
	اكتب كتابًا إلى عامل المدينة ابن حزم أن أحص لي بمخنتي المدينة
ya' nī ben seni oğlum Yezīd'e Ümmi Hālid'i nikāh eyle diyü gönderdüm yoḥsa ol țarafa varup mezbūre ḥātūna ma' kŭl ü nā-ma' kŭl nedür bilivir diyü göndermedüm	إنما بعثتك خاطبًا ولم أبعثك مُحْتَسِبًا
	المُسْتَسَارُ مُؤْتَمَنٌ
ya' nī deve göçegini taḥrīk eyle ḥanīn ü feryād eylesün	حرّك لها حوارها تحنّ
	يا أمير المؤمنين، إنك قد رُميت بحجرِ الأرضِ
	ما فعلت ذات النّحيين
	كُنّا في جاهليّة
	ما فعل بعيرك الشّارد
	قَيِّدْهُ الْإِسْلَامُ يَا رَسُولَ اللَّهِ
ya' nī şu ma' şūḳınuñ vuşlatın temennī iden ḥātūn kimdür	مَنْ هَذِهِ الْمُتَمَنِّيّةِ
ya' nī söz senüñdür suç benümdür ki senüñ gibi müfsidi Medīne'de alıkoḿaḵ isterem	صَدَقْتَ، الذَّنْبُ لِي أَنْ تَرَكَتْكَ فِي دَارِ الْهَجْرَةِ

ya' nī ben seni sevdüm	أني قد أحببتُ حباً لكِ
ya' nī ebr-i siyāhı ihtiyār iderem	اخْتَرْتُ السَّودَاءَ فَإِنَّهَا أَكْثَرُ مَاءٍ
Allāh size merḥamet itsün dahı siz kendü nefsiñüz içün izā' at eylediñüz.	يرحمك الله فقد أسأتُ لأنفسكن
	تَشْمَرُ كُلَّ التَّشْمَرِ وَالْبَسَ لَأَبْنِ الزَّبِيرِ جلد النمر

e) Kudsi'nin aynen tercümesine aldığı metinler arasında şiirler de bulunmaktadır. Yapılan inceleme neticesinde kaynak metinlerde yer alan 44 beytin³²⁶ olduğu gibi tercüme metnine dâhil edildiği görülmektedir. Aşağıda bunlardan birkaç örnek yer almaktadır:

الْأَلْمَعِيُّ الَّذِي يَظُنُّ بِكَ ال طَنَّ كَأَنْ قَدْ رَأَى وَقَدْ سَمِعَا

...

أَيَا عَيْنُ بَكَى لِي قَرَادُ بْنُ أَجْدَعَا رَهِينَا لِقَتْلٍ لَا رَهِينَا مُودَّعَا
أَتَتْهُ الْمَنَايَا بَغْتَةً دُونَ قَوْمِهِ فَأَمْسَى أَسِيرًا حَاضِرَ الْبَيْتِ أَضْرَعَا

...

نَصَدُّ الْكَأْسِ عَنَّا أَمْ عَمْرُو وَكَانَ الْكَأْسُ مَجْرَاهَا الْيَمِينَا

...

جَزَيْتُنَا بَنُو سَعْدٍ بِحُسْنِ فَعَالِنَا جَزَاءَ سِنْمَارٍ وَمَا كَانَ ذَا ذَنْبٍ

...

³²⁶ Bu beyitler 6, 15, 25, 31, 34, 35, 39, 40, 42, 48, 51, 60, 61, 64, 68, 76, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 94, 96, 102, 109, 120 nolu mesellerde yer almaktadır.

f) Bazen kaynak metinde yer alan isim veya sıfatların da aynen erek metne aktarıldığı müşahade edilmektedir:

ibkâ'en li-nefsih, eşvâr-ı şelâşe, leben-i hāmız, zül'-hilm, yâ İbni 'Abbās, şa'ire-i fahhuñ, ehl-i Şāmuñ, kabā'il-i 'Arab, , hāme-i 'užamā, zi'l-levā, ahvāl-i mülūk, ehl-i şeref ü riyāset, mufizîn bin-nās, Ehl-i rifāde, Ehl-i hicābe, Ehl-i şikāye, zimām-ı nāka, yevm-i bu's, mā-beyn, yā emīre'l-mü'minîn, rub'-i diyet, nişf-ı diyet, diyet-i kāmile, keşret-i evlād, evlād-ı 'Arab, seyl-i 'arim, arz-ı Sebā', evdiye-i Yemen, hemm-i ba'id, cemel-i şedid, mezād-i cedid, kaşr-ı 'Umān-ı Meşid, ezemāt-ı dehre, rāsiyāt fi'l-vaḥal, muṭ'imāt fi'l-meḥl, ḥamr u ḥamir, mülk ü ta'mir, dibāc u ḥarir, şiyāb-ı rikaḳ, ḥayl-i 'itāk, kūnūz-i erzāk, dem-i muhrāk, yā būney, yā ehle'l-Medīne, nisvān-ı Enşār, leyle-i kamrā, veliyyül-'ahd, ehl-i Şām, ba'zı ḥurūb, şāhib-i ceyš, taleb-i ḥācet, ehl-i Medīne, rikḳat-i ḳalb, 'anḳā'-ı Muğrib, 'ömr-i ṭavil, meksürü'r-ricl, maḳ'ad-ı ricāle, yā ummāh, seyyi'etü'l-ḥulḳ, efḍalü'n-nās, dūhāt-ı 'Arab, cezāyir-i baḥr.

g) Kudsî bazen de kaynak metindeki kelimeleri aynen erek metne alma yoluna gider. Aşağıya alınan kadrodan görüleceği üzere, erek metne aldığı bu kelimelerin bir kısmı metnin üretildiği dönem okurunun aşina olup günlük dilde kullandığı Türkçeleşmiş kelimelerdir. Nispeten daha az bir kısmı ise, erek metin okurunun aşina olmadığı kelimelerdir.

Meşel, ebyaz, esved, aḥmer, levn, eyyām, ḥulv, reş'e, ḳavm, aşıl, rivāyet, ḥünşā, cāriye, 'aşā, hūdhūd, mesāfe, miyāh, beyt, ya'nī, duḥān, 'asel, menzil, meclis, nefis, ḡulām, şayd, binā, vallāhi, dünyā, ehl, kefil, ḥayl, vūzerā, şahs, vefā, dīn, ḳavm, seyyid, zübā, cem', āḡer, evvel, şānī, şāliş, bevl, mescid, şerif, mihrāb, evlād, cife, meclis, şarāb, kāse, ḥayyāt, recül, beyn, emvāl, cürdi, kāhine, ḥummā, tefriḳa, şakıl, kânūn, şitā, me'ūnet, şayf, iḥsān, isā'et, esir, zebḥ, mezḇūḥ, kūnye, ḥalim, vālide, ḳılāde, semin, şahrā, 'alāmet, ḥaṭib, ḥaṭab, mihen, deccāl, ḥurūc, feres, faḥl, nāka, kātib, yed, 'idde, mehr, ikrām, hediyye, leylen, ḳabr, helāk, ḥuff, 'alāmet, mescid, telef, kelb, niḥye, ḡānīyāt, ḥaccām, cümme, nessābūn, mütemennā, mütemennīye, micmer, mezākīr, şabī, mütetābi'aten, nesr, 'ömr, sene, nūsūr, a'rec, za'if, nübāḥ, kelb, ḳam'ān, serāb, ḳavm, ezān, baṭāriḳa, füc'eten, sefer, baraş, erneb, ḥimār, ṭavk, kāhine, nisvān, şā'ika, şanem, hirre, şahrā, şahra, 'amel, ḥitām, ücret, neb', ḡanīmet, ḥums, ḳabīle, velīme, Taşdik, māl, cināyet, esvāk, şābbe, 'acüz, ḥayr,

‘ayn, le’im, selāmet, mevt, hevdec, belah, raṭb, temr, ḳarye, cenāze, ṣemen, mütevāfiḳayn, rīḥ,

Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye’de, kaynak metindeki kelimeleri tercüme metnine olduğu gibi aktarma yollarından biri de, **kaynak metindeki kelimeyi aynen değil de şeklini değiştirerek erek metne almaktır**. Bu tür alınmalarda; kaynak metinde yer alan fiil soylu bir kelime tercüme edilirken, çoğunlukla o fiilin mastarı, bazen de ismi fâil veya ism-i mef’ulü alınıp itmek, olmak, eylemek, kılmak gibi Türkçe yardımcı fiillerle beraber eylem haline getirilip kullanılmaktadır.

Kaynak metindeki sözcük	Erek metindeki sözcük
ابتسم	Tebessüm it-
أبى	İbā it-
أحضر	iḥzār it-
اختر	iḥtiyār it-
أخذ	aḥz it-
أخرب	Ḥarāb eyle-
أخلف	iḥlāf-ı va‘ d it-
آذى	eziyyet it-
أراد	murād ol-
أُرْسِلَ	irsāl olun-
أزال	İzāle it-
استأن	istizān eyle-
استبشر	tebşir it-
استراح	İstirāḥat it-
استسقى	istiskā it-
استشار	istişāre eyle-
استعان	isti‘ānet eyle-

استهوى	istihvā it-
اشتكى	şikāyet eyle-
أشرف	müşrif ol-
أصاب	işābet it-
أصاب	işābet eyle-
أصلح	işlāḥ eyle-
اضطرب	muẓṭarib ol-
أطلق	ıtlāk eyle-
أعتق	i' tāk eyle-
أعجب	ta' accüb it-
أعلم	i' lām it-
أغار	iğāret eyle-
أغضب	iğzāb it
افترق	Tefrika ol-
أفسد	ifsād it-
أفلت	fırār it-
أقام	iķāmet eyle-
أقسم	Ḳasem it-
أكرم	ikrām it-
أكل	ekl eyle-
ألقي	ilķā it-
ألقي	ilķā it-
أمر	emr eyle-
انقضى	münķaziye ol-
انقطع	munķatı' ol-
أهلك	helāk eyle-

أوصى	vaşıyyeti it-
أولد	vilādet it-
باع	bey ^ʿ it-
باع	bey ^ʿ it-
بال	tebevül eyle-
بشّر	tebşır eyle-
بعث	ba ^ʿ ş ol-
بنى	binā it-
تزوج	tezevvüc eyle-
تسلّى	Mütesellī ol-
تفاخر	tefāḥur eyle-
تمنى	Temennī eyle-
تتافر	münāfere it-
تنصر	tanaşşur it-
جاع	cū ^ʿ it-
جزى	cezā ol-
حجم	ḥaccāmlık it-
حرس	ḥirāset it-
حسد	ḥased it
حضر	ḥāzır ol-
حفر	ḥafr it-
حكم	hükm it-
حمل	taḥmīl it-
خاف	Ḥavf it-
خلط	maḥlūt ol-
خلق	bulut ḥalk it-

خَلَّى	taḥliye eyle-
دفن	defn eyle-
دَلَّ	delîl ol-
دَلَّ	delâlet eyle-
ذبح	zēbh eyle
ذکر	müzākere it-
رجع	rücū' it-
رَدُّ السَّلام	redd-i selām eyle
رَقِبَ	Müteraḳḳib ol-
ساق	sevḳ it-
سأل	sü 'āl it-
سبى	Seby it-
سرق	sırḳa it-
سقى	tesḳiye it-
سكن	sākin ol-
سَلَّمَ	(Selām) virdi
سمع	istimā' it-
سمع	istimā' it-
سَمَّى	tesmiye kıl-
صيد	şayd it-
ضرب	ḍarb ol-
طلب	ṭaleb eyle-
طلب	ṭaleb eyle-
طَلَّقَ	ıtlāḳ it-
عاد	'avdet it-
عرض	'arż ol-

عشق	ta‘aşşuḵ eyle
غَرّ	mağrūr ol-
غرق	ğarḵ eyle-
غَزَلَ	ğazl it-
غَتَّى	tağannī it-
غني	müstagnī ol-
فضل	tafḍīl ol-
قام	(Ḳıyāma) gel-
قَبِلَ	ḵabūl it-
قَتَلَ	ḵatl it-
قَرَّبَ	ḵarīb ol-
قَرَعَ	ḵar‘ eyle
قَطَعَ	ḵaṭ‘ it-
قَعَدَ	ḵu‘ūd eyle-
كَذَبَ	tekzīb eyle-
لا يَبْصُرُ	tabaşşur itmeme-
لَمْ يَسْتَوْفِ	istīfā itmeme-
لَمْ يَقْدِرْ عَلَى دَفْعِهِ	deḥ a ḵādir olamama-
لَمْ يَكْتُمْ	ketm itmeme-
مَالَ	meyl it-
مَرَّ	mūrūr it
نَادَى	nidā it-
نَحَرَ	naḥr it-
نَقَضَ	naḵẓ it-
هَجَا	hicv eyle-
هَدَمَ	Hedm it-

هلك	helāk ol-
وضع	važ‘ eyle
وقف	tevaḵḵuf it
يئس	mey‘ūs ol-
افترق	müfāraḳat it-
امتنع	imtinā‘ it-
تعذر	müte‘azzir ol-
طلع	ṭal‘ ol-
ضرّ	Mužırr ol-
نفع	nāfi‘ ol-
سكت	sükūt it-
عبر	‘ubūr it-
استغاث	istiḡāše eyle
وضع	važ‘ it-

3.2.7.3.2. Erek Metinde, Kaynak Metindeki Kelimeleri Karşılamamanın Bir Şekli de, Arapça (Tercüme Edilen Metindeki Sözcükle Aynı Olmayan) Veya Farsça Sözcüklerle Karşılamaktadır.

Kaynak metindeki sözcük	Erek metindeki karşılaşılan sözcük
اب	Peder
ابن اخت	hemşire-zāde
اجتماعهن	ittifāḵ u ittiḥādıları
أجمة	çemenzār
أخ	birāder
أخذ البيعة	velī‘ ahd it-
أخذته السماء	bārān aḡz it-

أَخَصَى	ḥādım it-
أَدَخِرَ	şakla-
أَدْمَى	mecrūḥ eyle-
أَرْضَ	zemīn
أُسْبُوعَ	hafta
اسْتَدْرَكَ	dübür
اسْتَأْجَرَ	ücret ile i' māl it-
اسْتَحَى	ḥicāb kıl-
اسْتَنْصَرَ	i' ānet it-
أَسَدَ	şīr
أَسْوَدَ	siyāh
أَضَافَ	zam it-
أَفْلَتَ	ḥalāş ol-
أَقْسَمَ	yemīn eyle-
أَكْثَرَ	bisyār
أَكْرَمَ	ḥaẓẓ u şafā it-
امْرَأَةً	zevce
امْرَأَتَهُ	ḥātūnı
أَمْسَكَ عَنْ	fāriğ ol-
أَمْطَرَ	bārān aḥẓ eyle-
انْبَهَرَ	ḥayrān ol-
بَرَزَ	ḥamle it-
بَغَى	‘adāvet it-
تَطَيَّرَ	nüḥüsetle nazır it-
التَفَتَ	Tevcīh-i nazār et-
تَقَلَّدَ	āvīze eyle-

ثور	gāv
جائع	gürsine
جمال	hüsn-dār
جمّ	vāfir
جيش	‘ asker
حاجة	murād
حاجة	maṭlab
حديثه	kelām
خلق	tırāş eyle-
خبيث	ḥaḳīru'l-manẓar
خطب	tezevvüc it-
خف	pāpūş
دعا الى	teklīf it-
دونك	<i>el-emrū fī yedike</i>
ذكر	yād it-
ذليل	ḥaḳīr u ‘ āciz
ذنب	cürm
رأس	kelle
رأى	müşāhede it-
رحل	Hicret it-
رَدَمَ	sed it-
ركب	süvār ol-
رمح	nīze
رمى	Pertāb it-
ريح	rüzgār
ساخط	tehavvür ü gāżab

سار	mütedāvil ol-
سَبَّ	šetm it-
سحابه	ebr
سُنَّة	‘ādet
شهر	māh
صديق	dost
صَلَّى	Namāz kıl-
ضَلَّ	žāyi‘ it-
طاعن في السن	müsinn ü ihtiyār
عاش	mu‘ammer ol-
عبد	perestiş it-
عدو	haşm
عرف	fehm it-
عَير	āhū
غزا	muḥārebe eyle-
فرغ من حديثه	sözini tamām it-
فسا	žarta it-
قتل نفسه	helāk ol-
قصّ	hikāyet it-
قلادة	āvīze
قوس	kemān
كبر سني	ihtiyār ol
كتب	taḥrīr eyle-
كسر	Pārala-
كل	her
كم	Çaç

كهف	mağāra
لا يقدرُ	zafer-yāb olama-
لسان	dil
لم يقبل	redd eyle-
اللهم	yā rabb
ليل	aḥşām
مات	vefāt t-
مذاكير	ḥāye vü kīr
مزة	def' a
معصرة	elbise-i fāḥire
ميل	i' vicāc
نار	āteş
نجى	ḥalāş eyle-
نزل بقوم	müsāfir ol-
نكبة وجهد	fakr u fāḫa
نكح	te'ehhül it-
هرب	firār eyle-
هزىل	ārḫ
وارى	iḥfā it-
ورد	vāşıl ol-
وصل	vāfir iḥsān eyle-
يضرب	isti' māl olun-
يقصر	imdād u i' ānet itmemek
اخت	hemşīre
حشّ	tahrīş u taḥşīs
عوى	nübāḥ eyle-

طاف	geşt ü güzār it-
تزوج	te'ehhül it-
نعش	tābūt
باع	fürūht it-
عقب	ħalef
فسر	Tefsīri it-
اثر	taḳdīm eyle-

3.2.7.3.3. Elimizdeki tercümede kaynak metindeki kelimelere anlam verme yollarından biri de bu kelimelere Türkçe asıllı karşılıklar bulmaktır.

Arapça	Türkçe
ابن	oğul
اثنان	iki
أجرى	Sür-
أحب	Sev-
أحد عشر	on bir
أخ	karındaş
أخرج	Çıkar-
أربعة	dört
أرسل	Gönder-
أسد	arslan
اشترى	Al-
اصبع	parmak
أطعم	Yidir-
أعجب	hoş gel-

أعلى	üzere
أقصى	Çov-
أكل	Ye-
انا	ben
أنت	sen
انصرف	git
باب	kapu
بات	Yat-
بخ بخ	ne güzel!
بقي	Çal-
بكى	Ağla-
بلغ	bülûge ir-
تحت	alt
ترك	Bırak-
تعلق	Yapış-
النفت	Bağ-
تقدم	ilerüye var-
ثعلب	tilki
ثلاثه	üç
ثمانية	sekiz
ثمانين	seksen
ثور	öküz
أتى/جاء	gel
جبل	tağ
جلد	Deri
جلس	Otur-

حسن	güzel
حفرة	kuyu
حلب	Şağıl-
حمل	Yüklen-
خبز بسمنة	yağlıca çörek
خرب	Bozıl-
خرج	Çık-
خرز	boncuğ
خمسة	beş
خمسة مائة	beş yüz
خنق	Boğazla-
دخل	Gir-
دُرّ	incü
درهم	ağçe
دعا	Çağır-
ذنب	kurt
ذَنَّبُ	kuyruk
ذنب	şuç
رأس	baş
رَأَى	Gör-
الرجل	kimesne
رجل	kimesne
رِجْل	ayak
رمى	at-
سبعة	yedi
ستة	altı

ستون الف	altmış biñ
سحابه	bulut
سمع	İşit-
سمن	yağ
سن	yaş
سيف	kılıç
شاة	kıoyun
شرب	İçir-
شعر	kıl
شيء	nesne
صغير الناقة	göçek
ضبّ	keler
ضرب	Ur-
طحين	uncağız
طريق	yol
عشب	ot
عشرة	On
عشرة آلاف	On biñ
عشرون الف	yigirmi biñ
عنق	boyn
فرس	at
فطم	memeden kes-
قام	Ƙalk-
قرأ	Okı-
قرن	boynuz
قطع	Kes-

قميص	gömlek
قول	De-
كباش	koç
لا	Yok
لبن	süt
لحم	et
ليلة	gice
ما	ne
ماء	şu
مائة	yüz
مثل	gibi
مدّ	Uzat-
مشى	Yürü-
ممن	kanğı
من	kim
منزل	ev
ناقة	deve
نام	Uyu-
نحي	tulum
نذف	kanı dökün-
نزل	İn-
نصف	yarı
هذا	bu
وجد	Bul-
وصل	Var-
وقع	rast gel-

وقف	Dur-
يوم	gün
اناء	çömlek
شبر	karış
سبعون	yetmiş
حمل	Götür-
زَرع	ekin
حي	diri
جنى	Devşir-
نفخ	Üfle-
تحت	alt

Kaynak metindeki kelimelerin düzensiz ve tutarsız bir şekilde karşılandığı açık bir şekilde görülmektedir. Mesela, “إِذَا جَاءَ الْقَدْرُ عَشِيَ الْبَصَرُ” meselinin hikayesinde (ثور) kelimesi hedef dilde *sevr*, *gāv* ve *öküz* olmak üzere üç şekil ile tercüme edilmiştir. Kudsî bazen kaynak metinde bulunan kelimeyi aynen alırken bazen de aynı kelime Farsça veya Türkçe bir kelime ile karşılamıştır. Aşağıda bu durumun birkaç örneği yer almaktadır:

nāḳa> deve, esved> siyah, ye-> ekl, cürm> suç, bulut> ebr, ḥuf>pāpūş, kılāde> āvīze, miyāh> su menzil>ev. Ur>döv- ür->Nübāh eyle-

3.3. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem:

a) Metnin Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki nüshası (N) harfi ile kısaltılırken İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshası (Ü) harfi ile kısaltılmıştır.

b) Metin kurulurken (N) nüshası esas alınmıştır; bununla birlikte N nüshasında olmayıp sadece Ü nüshasında bulunan meseller de metne eklenmiştir. Oluşturulan metinde bulunan mesellerin Ü nüshasındaki yerleri de dipnotta belirtilmiştir. N nüshasında olmayıp da sadece Ü nüshasında bulunan mesellerin de Ü nüshasındaki yerleri dipnotta işaretlendiği gibi N nüshasında bulunmadıkları da (-N) şeklinde belirtilmiştir. Aynı şekilde sadece N nüshasında bulunup da Ü nüshasında bulunmayan meseller de (-Ü) şeklinde belirtilmiştir.

c) (N) nüshasının yaprak numaraları, metin içinde gösterilmiştir. (5b, 6a ... gibi).

f) Metinde geçen meseller Arapça yazılıp her birine numara verilmiştir. Ayrıca dipnotta bunların tercümelemleri yanında tespit edilebilmişse Türkçedeki atasözü veya deyim karşılıkları da verilmiştir.

g) Metinde geçen Arapça ibareler, beyitler, iktibaslar vb. aslî harfleriyle yazılmış; tercümelemleri ise dipnotta verilmiştir.

h) Metinde bulunması gereken; ancak nüshada yazılmamış olan harf, hece ya da kelimeler köşeli [] içinde gösterilmiştir.

ı) Metnin kuruluşunda aşağıdaki görüldüğü gibi klâsik transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

Sesliler

a, e : اَ

ā: آ

i,ı : اِ

ī: ی

u, ü: اُ

ū: و

Sessizler

أ: ʾ	ض: ḍ, ẓ
ب: b	ط: ṭ
ت: t	ظ: ẓ
ث: ṯ	ع: ʿ
ج: c	غ: ğ
ح: ḥ	ف: f
خ: ḫ	ق: q
د: d	ك: k/ḵ
ذ: ḏ	ل: l
ر: r	م: m
ز: z	ن: n
س: s	و: w
ش: š	ه: h
ص: ṣ	ي: y

4. (METİN)

TERCÜME-İ ĐURÜB-I EMŞÂL-İ ‘ARABİYYE

[1b]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَقَتِي³²⁷

Hamd ü şenā-yı bī-pāyān ol āferīnde-i ins ü cān ḥazretine ki nev‘-i insānı teşrīf-i şerīf-i nuṭḡ u zebān ile mevcūdāt-ı sâ’ireden mümtāz ve ārāyiş-i feşāḥat ü beyān ile ser-firāz kıldı ve şalāt ü selām-ı bī-intihā ol çār bāliş-nişīn-i ıştıfā ya‘nī Muḥammedü'l-muştafā ḥazretlerine ki nesīm-i dem-i ḥurremleri feyz-baḥşā-yı gülşen-serāy-ı feşāḥat ve şeref-efzā-yı bāğ-ı belāğatdur ve āl ü aşḥāb-ı sa‘ādet-iştimāllerine ki ol ḥāce-i kā’inātūn muḳtebisīn-i ‘āmmе-i aḥvāl ü aḳvālleridür. Ammā ba‘d bu suḳāṭa-çīn-i nevāle-i ‘irfān ya‘nī Ḳudsī-i şikeste-cenān kütüb-i mu‘tebere-i đurüb-ı emşāl-i ‘Arabdan imām-ı fāzıl Ebū ‘Ubeyd ve niḥrīr-i kāmīl Aḥmed Meydanī ve ‘ālim-i ‘āmil Yūsuf Ḥuviyyinūn mu‘ellefātını ba‘de’t-tetebbu‘ mebniyyūn ‘ale’l-ḥikāye olan đurüb-ı emşāl-i belāğat-iştimāl-i ‘Arabdan aḥz ü intihāb ve ta‘mīm-i nef‘ ü fā’ide için maḥall-i isti‘māllerini ve sebeb-i vürūdlarını lisān-ı [2a] ‘Arabīden Türkī zebāna tercüme ve cem‘ ü tedvīn idüp cevheriyān-ı şehristān-ı kemāl ü ma‘rifet terbiyet-yāfte-i ṭabī‘atları olan cevher-i nev‘-i ma‘rifeti ol sultān-ı a‘zam ve şehenşāh-ı mu‘azzam li-münşi’ihi³²⁸

mefā‘īlün mefā‘īlün mefā‘īlün mefā‘īlün

Zihī sultān-ı Cem-‘ unvān-ı mülk-i luṭf u iḥsān kim

Hezārān Ma‘n-ı Şeybānī anuñ ‘abd-i emekdārı

Sezādur öyle bir şāhuñ dinilse vāsf-ı pākinde

Vegānuñ leys-i ḥuşşārı seḥānūñ ḡayş-i midrārı

³²⁷ Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla ve ona güvenerek (başlıyorum).

³²⁸ Metnimize esas aldığımız N nüshasında geçen bu kaside, Ü nüshasında bulunmamaktadır.

degül leys belki bir tûbâ-yı bâğ-ı taht-ı devletdür
Ki zıllı emn ü rāhat dād-ı melhûfândur eşmârı
degül ğays belki bir ħurşîd-i burc-i feyz-i ‘izzetdür
Bu a‘yân-ı cihân hep müstefîz-ı feyz-i envârı
Ziyâsı olmasa olmazdı anuñ bezm-i ‘âlemde
Kamer-peykerlerüñ bevvâb u tâb-ı nûr-ı ruhsârı
Eger envâr-ı luţfı kılmasa perverde olmazdı
Bu luţf-ı reng-i gülnârı leb-i şîrîn-i dildârı
Anuñ dergâh-ı nûzhetgâh-ı cennet-iştibâhınuñ
Bir âdem yok cihânda olmaya fażl u minendârı
Nedür ol güyiyâ ‘anķâ-yı ķâf-ı ‘âlem-i ķudret
Per açmış ħimye eyler beyza-i gerdûn-ı devvârı
Debîr-i levĥ-i ķudsî kîlk-i ķudret böyle sebt itmiş
Anuñ ser-levĥa-i zer-kârına bu beyt-i muĥtârı
Emân-ı bîm-i ümmet mültecâ-yı ‘âmme-i millet
Binâ-yı bâb-ı ‘izzet matla‘-ı mihr-i keremdârı
Zamân teslîm-i dest-i emn-i istiķlâlidür ĥâlâ
Yok andan ğayrı bu dârü'l-emānuñ şâh-ı deyyârı
Zihî fermân-revâ-yı mülk-i dāniş pençe-i tab‘ı
Kim âsân ĥall ider *ĥarĥû'l-ķatād*³²⁹ emr-i düşvârı
Ne tab‘ ol güyiyâ bir çeşme-sâr-ı fażl ü ‘irfândur
Zülâ[l]-i nuţķı âbı lûlesi kîlk-i dürrer-bârı
Tarâvet-baĥş-ı gül-zâr-ı ma‘ârif ķatre-i feyzî
Nezâret-sâz-ı bostân-ı ma‘ânî medd-i nazẓârı

[2b]

yaĥûd bir şeb-çerâğ-ı ĥâtem-i ‘adl ü keremdür kim
Ki añun ĥâtem-i zâtında ĥatm olmuş nikû-kârı
Bulunmaz dest-i şarrâf-ı cihânda mişli yektâdur
Çıķarmaz bir daĥı baĥr-ı ķader bu dürr-i şehvârı

³²⁹ Metinde “” şeklindedir.

Zihī dürr-i şeref-efzā-yı tāt u taht-ı devlet kim
Kalem şermende-i tavşîf-i vaşf-ı vaż' -ı hemvārı

cāmi'-i mecāmi'-i mekārīm-i ahlāk ve maşdar-ı maşādır-ı merāḥīm ü eşfāk 'ādil-i Farūk-mu'ādil şādık-ı Şiddīk-mümāşil ḥāmī-i ḥavzeteyi'd-dīn ve'd-dünyā *maẓhar-ı kelimātü'l-'ulyā* es-sultān ibnū's-sultān es-sultān Ahmed Hān ibnū's-sultān el-Ġāzī Meḥmed Hān “ لا زالَ مَصُونًا بِعِنَايَةِ الْمَلِكِ الْعَلَامِ مَا رَيْنَتْ وَجَنَاتِ عَرُوسِ الطُّرُوسِ مَشَاطَةُ الْأَقْلَامِ بِحُرْمَةِ ”³³⁰ ḥazretlerinin dergāh-ı ma'ālī-penāhlarına 'arz u taqḍīm eyledüklerinde nihād-i vaḳḳād u ṭab'-ı naḳḳādları tervīc-i cevāhir-i faẓl ü hüner buyurmak ma'nāsı şevk-endāz-ı tabī'at-i ḥulūs-perver olmağla sālifü'z-zıkr cevāhir-i ḍurūb-i emşāl nihāde-i ṭabaḳça-ı ṭarūs u imlā ve bir muḳaddime ve ḥurūf-ı hecā üzere tertīb ü inşā olup taqḍīm-i pīşgāh-ı mekārīm-penāh-ı pādīşāhāne ve 'arz-ı dergāh-ı şāhāneleri kılındı “وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا”³³¹

[3a]

Muḳaddime³³²

Lafz-ı meşel fi'l-aşl kelām-ı 'Arabda nazīr ma'nasına olup ba'de elsine-i nāsda mevridiyle maḍrūben mütedāvil olan kelāma itlāk eylediler ve fā'idesi daḥı budur ki muḥayyel olan nesneyi muḥaḳḳak ve ma'kūl olan nesneyi maḥsūs u müşāhed gösterüp izāḥ-ı kelām u ilzām-ı ḥiṣām ider. *Binā'en 'alā zālik* kütüb-i ilāhiyyede keşret-i vuḳū'ı ve kelām-ı enbiyāda kemāl-i şuyū'ı vardur ve ekşerinde ba'zı vüḥdan gerābet olup 'Arabdan ne vech üzere istimā' olundı ise elfāzı ḥimāyet olup ol vech üzere ḍarb u isti'māl olunur. Eger tağyīr-i elfāz olunur ise fi'l-ḥaḳīka meşel olmayup meşelden me'hūz olmuş olur. “ وَفِي حَوَاشِي الْكَشَافِ الْمَثَلُ فِي أَصْلِ كَلَامِهِمْ ” بِمَعْنَى الْمَثَلِ، وَهُوَ النَّظِيرُ يُقَالُ: مَثَلٌ وَمَثَلٌ وَمَثَلٌ كَتَبَهُ وَشَبَّهَ وَشَبَّهَ ثُمَّ أُطْلِقَ عَلَى الْقَوْلِ السَّائِرِ الْمُمَثَّلِ مَضْرُوبًا بِمَوْرِدِهِ، وَفِي الْكَشَافِ فَايِدَةُ الْمَثَلِ زِيَادَةُ التَّوْضِيحِ فَإِنَّهُ أَوْقَعَ فِي الْقَلْبِ وَأَقْمَعَ لِلْخَصْمِ الْأَدْلَ لِأَنَّهُ يُرِيكَ الْمُخَيَّلَ مُحَقَّقًا وَالْمَعْقُولَ مَحْسُوسًا وَلِذَلِكَ كَثُرَتْ الْأَمْثَالُ فِي كُتُبِ اللَّهِ تَعَالَى وَشَاعَتْ فِي كَلَامِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْحُكَمَاءِ

³³⁰ Meşşata (gelin süsleyicisi) gibi olan kalemler gelin gibi olan yaprakların yanaklarını süslediği sürece (Sultan Ahmet Han) Allah'ın inayetiyle ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) hürmetiyle her zaman güvende ve kornunmuş olsun.

³³¹ Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur. (Talāk, 65/3).

³³² Esas aldığımız N nüshasındaki bu bölüm, Ü nüshasında yer almamaktadır. Ancak “mesel”in Arapça olarak yapılan tanımı 3a'da sayfa kenarında kaydedilmiştir.

وفي شرح المفتاح للسيد الشريف الأمثال لا تتغير فإن الأمثال لا تكون إلا أقوالاً فيها غرابة في بعض الوجوه فحفظ على [b3] تلك الغرابة وحُميت الألفاظ عن التغير فإذا أردت التمثيل بقوله الصيف ضيعت اللبن فهو³³³ ”المذكر لم تُغَيَّر كسرة التاء وإن غيَّرتها لم يكن مثلاً بل مأخوذاً منه، انتهى

ذَكَرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْأَلِفِ³³⁴

(1) أَفْرَحُ بِفَتْحٍ خَيْرٍ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ³³⁵

Bu meşel ھاẓret-i ħ̣āce-i kā'ināt 'aleyhi efzalu's-şalavāt ve ekmelü't-taḥiyyātuñ bu maḳāle-i şerife-i ātiyetü'z-zikrlerinden me'hūzdur. Sebeb-i vürūdı budur ki ḳable'l-hicret Mekke-i Mukerremede aşḫāb-ı güzīn küffār-ı düzāḥ-ḳarārdan müte'zzī olup diyār-ı Ḥabeşe hicret buyurduḳlarında Ca'fer bin Ebī Ṭālib ھاẓretleri bile gidüp ھاẓret-i seyyidü'l-beşer Medīne-i Münevvereye hicret gāzā-yı ḳal'a-i Ḥaybere taḥrīk-i rikāb-ı 'azīmet buyurduḳlarında Ca'fer -raziyallāhu 'anh daḫı diyār-ı Ḥabeşden gelüp ol gāzā-yı feraḥ-fezāda bile bulunup ba'de'l-feth ve'z-zafer aḫz olunan ḡanāyimi iḳtisām maḥallinde ھاẓret-i Ca'ferün ḳudūm-ı meymenet-mersūmlarına kemāl-i mertebe feraḥnāk olup “ ما أدري أنا بفَتْحٍ خَيْرٍ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ ” diyu buyurmuşdur meşel-i mezkūr bir kimesneye iki ni'met def'aten zuhūr idüp kemāl-i sūrūrından ben bu ni'metlerüñ ḳanḳısına mesrūr olayım diyecek yirde isti'māl olunur.

³³³ Keşşāf kitabının haşiyelerinde verilen bilgiye göre; “ المثل ” Araplarda “ المثل ” manasında olup “benzer olan” anlamına gelir ve şöyle denilir: “ مَثَلٌ وَمَثَلٌ وَمَثَلٌ كَثْبُهُ وَشِبْهُ وَشِبْهُ ” Daha sonra mesel, mevradini (ortaya çıktığı ilk hali) anlatmak suretiyle bir durumu örneklendiren yaygın söze denildi. Ayrıca Keşşāf kitabında “Meselin faydası olarak, açıklamanın artması verilmiştir. Çünkü o, kalpte en fazla etki bırakan ve öfkeli düşmanı en iyi bastırandır. Böylece mesel, hayal edileni (muḥayyel) gerçek ve soyut olanı somut şeklinde sana gösterir; bunun için meseller, Allah'ın kitapları ile peygamber ve bilgelerin sözlerinde yaygın olmuştur” denilmiştir. Seyyid Şerif, Şerh-i Miḥtāḥ adlı eserinde “Meseller değişmez, meseller sadece bazı yönlerinde gariplik olan sözler olup bu gariplik üzerine muhafaza edilerek lafızları değişmekten korunmuştur. Bundan dolayı eğer bir erkeḡe “ الصَّيْف ” (sütü yazın kaybetmişsin) meselini örnek vermek istersen tā' harfinin kesresini müzekkere uygun olarak fetha ile değiştiremezsin, eğer değiştirirsen yani müzekkere uygun hale getirirsen artık söylenen söz mesel değil, aksine mesel olmaktan çıkmıştır” denilmiştir.

³³⁴ Elif harfiyle başlayan meseller.

³³⁵ Ü: 3b (kenarda).

Tercüme: Hayber'in fethine mi yoksa Ca'fer'in gelmesine mi sevineyim?. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Körün istediği bir göz, ikisi olursa ne söz. Mehmet Hengirmen, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (Ankara: Engin,2007) c. 1, s. 428.

Bu meşel bir kimesne bir belāya giriftār olup aḥbābından olan kimesne *ibḳā'en li-nefsih*³³⁷ imdād u i'ānet itmeyüp ba' de kendi daḥı ol gūne belāya giriftār oldığı vaḳt isti' māl olunur. Sebeb-i vürūdı budur ki ḥazret-i 'Alī *kerrema'llāhu vecheh* daḡdaḡa-ı ḥilāfete düşdüklerinde buyurmuşlar ki benüm ve ḥazret-i 'Osmān *raziyallāhu anhu*muñ aḥvālümüz şol eşvār-ı şelāsenüñ mācerāsı gibidür ki üç öküz var imiş biri ebyaz ve biri esved ve biri aḥmer mezkūrlara bir şır daḥı qarīn olup bir 'alefzārda otlanup şulanurlar imiş ammā her çend şır-i mezkūr eşvār-ı mezkūreyi ekle diş bileyüp lākin ittifaḳ u ittiḥādı olmaḡla bir vech-ile zafer-yāb olamayup bi'l-āḡare sālīk-i ḥile vü tezvīr olup bir gün gāv-ı aḥmer ile gāv-ı esvede ḥitāb idüp ey yārān-ı şafā maḡall-i ḡafā degüldür ki bu gāv-ı ebyazuñ levni bizüm levnümüzde muḡāyırur maḡall-i ba'ıdden benī Ādem bizi görmege evvel delīl olup şöyle bir çemenzārda rāḡatumuz ve zevḳ ü şoḡbetümüz var iken pençe-i bī-emān-ı benī Ādeme şikār ve bir dāhiye-i 'azīmeye giriftār oluruz. İmdi re'y-i şavāb budur ki bir vaḳ'anuñ vuḳū'ından evvel tedārükün görmek ve def' ile muḳayyed olmaḡdur diyicek sevrān-ı mezkūrān daḥı şır-i pūr-tezvīrūñ bu kelām-i fitne-encāmını gūş-ı cān ile ıḡā ve şaḡīfe-i ḳabūle ketb ü imlā idüp [4b] didiler ki ey şır-i pūr-tedbīr fi'l-vāḳi' kem dimedūñ lākin ma'lūmuñdur ki gāv-ı mezkūr ile bizler niçe rüzgārdur bir çemenzārda geşt ü güzār ve bir çeşme-sārdan nūş-ı āb-ı ḡoş-güvār idüp bu ana degin beynümüzde ḡilāf-i ḳānūn-ı ḡubb ü velā nesne zāhir ve mūcib-i 'adavet ü buḡzā olacak bir zille şādır olmayup henüz daḥı 'alefzār-ı meveddete bād-ı sümüm-ı şikāk vezān ve mer'ā-yı uḡuvvetde deme-i iftirāk nümāyān olmamışdur *binā'en 'alā zālīk* şuret-i zāhirde bizler anı tefrīḳe cūr'et idemezüz ve deşt-i ḡaḳīḳatı ḳoyup vādī-i ḡalālete gidemezüz hemān yine bu ḡuḡuşuñ irā'et ü itmāmı sizūñ re'y-i rezīnūñuze menūtdür diyü şır-i şu'bede-bāzuñ re'y-i fitne-sāzına ḡavāle eyledüklerinde şır-i pervīz³³⁸ daḥı bu sāde-derūnlarda bu gūne müsā'ade-i tāmm müşāhede idicek bu gūne leb-cünbān olur ki ey yārān-ı şafā çünki bu emrūñ irā'et ü itmāmını benüm re'y ü tedbīrūme ḡavāle eylediñüz eger sizler aña ḳafādār olup beni men' ü def' itmezseñüz ben anı ḡu' me-i şemşīr-i dendān itmekle vücūdını içimizden ref' idüp ol muḡātaradan ḡalāş olup ba' de'l-yevm bu şaḡrāda şafā-yı ḡāḡır ile geşt ü güzār ve

³³⁶ Ü: 3a.

Tercüme: Şüphesiz, beyaz öküz yenildiği gün ben de yenildim. Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın/ Bugün bana ise yarın sana. **Age**,159, 193.

³³⁷ Kendini korumak için.

³³⁸ Metinde “” şeklindedir.

huzûr-ı kalb ile ekl-i giyâh u nûş-ı âb-ı hoş-güvâr [5a] iderüz diyicek sevrân-ı mezkûrân dağı ey şîr-i pür-tedbîr *el-emrû fî yedike*³³⁹ her nice bilür iseñ öyle eyle tek hemân biz bu hâlecândan ve hatıra-ı keder-nişândan hâlâş olalum diyü cevâb viricek şîr-i mezkûr dağı fırsatı ğanîmet bilüp bilâ-emân hamle idüp gāv-ı ebyazı ekl eyledi şîr-i mezkûr ile gāv-ı aħmer ve gāv-ı esved üçü qalup bu minvâl üzere bir kaç eyyâm u leyâl mürûrından soñra bir gün yine fırsat bulup gāv-ı aħmere hitâb idüp ey birâder-i cân-berâber benüm levnüm senüñ levnüñe müşâbihdür ammâ bu gāv-ı esvedüñ levni bizüm levnümüze muġâyirdür be-her-hâl gāv-ı ebyazda olan muhâtaradan bu dağı hâlî degüldür eger mümâna‘at itmez iseñ bunı dağı ekl idüp muhâtaradan hâlâş olalum didi gāv-ı aħmer-i sâde-dil aña dağı temşiyet eyledükde şîr-i mezkûr hücum idüp gāv-ı esvedî dağı tu‘me-i tîġ-ı dendân kılup bir kaç eyyâm mürûrından soñra gāv-ı aħmere dağı hitâb idüp ey birâder tekellûf ber-ţaraf seni dağı ekl iderem didi gāv-ı aħmer dağı gördi ki şîr-i mezkûrûñ pençesinden bir vech-ile hâlâşa mecâl yokdur ey şîr-i pür-tedbîr baña emân vir üç kerre nidâ ideyim ba‘de ekl eyle didi şîr dağı ber-vefķ-ı mes‘ûl [5b] ricâsını kabûl eyledükde “ أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ النَّوْرُ ” diyü üç kere nidâ idüp ba‘de anı dağı ekl eyledi diyü silk-i takrîre çeküp hâzret-i ‘Alî *kerremallâhu vecheh* kendiler dağı ref‘-i şavt-ile “ أَلا إِنِّي هُنْتُ يَوْمَ ” diyü buyurdılar.³⁴⁰ قُتِلَ عُثْمَانُ

(3) إِنَّ الرِّثِيَّةَ تَقْنَى الغَضَبِ³⁴¹

Leben-i hāmız ile leben-i hūlv ikisi maḥlūṭ olsa reşī’e dirler bu meşel “ الْهَدِيَّةُ تُورِثُ ”³⁴² maḳāmında isti‘māl olunur. Aşlı budur ki bir gürisne A‘rābî bir kavme müsāfir olup kavm-i mezbûre teḥavvür ü ġazab üzere iken mezbûrler buña reşī’e tedārük idüp virdiler mezbûr A‘rābî dağı içüp teḥavvûri sâkin olup kavm-i mezbûr ile hoş-hâl olıcaķ “ إِنَّ الرِّثِيَّةَ تَقْنَى الغَضَبِ ” didiler.

³³⁹ Karar senindir.

³⁴⁰ İyi bilin ki Osmân katl edildiġi gün ben de ihanete uğradım.

³⁴¹ Ü:5a.

Tercüme: Bir hoşmerim ikramı öfkeyi dindirir. Türkçedeki karşılığı veya benzeri : Yarım elma, gönül alma. Yazıcı, **age**, s. 47-48.

³⁴² Hediye dostluğu getirir.

(4) إِنَّ الْعَصَا قُرِعَتْ لِذِي الْحِلْمِ³⁴³

Bu meşel bir kimesnenün vuḳūf u şu‘ūrı olmayup umūrında āherün işāresine muhtāc olduğu vaḳt ḍarb olunur. Aşlı budur ki zamān-ı cāhiliyyetde ‘Āmir bin Zārbı ‘Udvānī nāmında bir kimesne var idi. Laḳabına *Zū'l-ḥilm* dirler idi. Bir müsinn ü ihtiyār kimesne idi. Tā'ife-i ‘Arab mezkūrı beynlerinde ḥakem ittiḥaz idüp bir müşkilleri olsa varup [6a] mezbūrdan isiftā iderler idi. İbni ‘Abbās *raḏiya'llāhu ‘anhümā* ḥazretlerinden Şa‘bī'nün rivāyeti üzere bir gün mezbūr Zū'l-ḥilme bir ḥünṣā getirüp yā Ze'l-ḥilm işbu ḥünṣā manzūruñ olsun ricālden mi ‘add olunur yohsa nisādan mı ḳaṅḡı ṭarafa ḥükm idersin didiler. Zū'l-ḥilm daḡı ḥünṣā-yı mezkūra nazar idüp kiber-i sinninden nāşī ‘ateh ṭārī olmaḡla ḥükmi ne oldıḡın tezekkür idemeyüp cevāb daḡı viremeyüp ḥicābından bunlara ikrām ḳaydına düşüp bir deve naḡr idüp mezbūrları yidirüp içirüp def le muḳayyed olıcaḳ mezbūr Zū'l-ḥilmün bir cāriyesi var idi. Nāmına Ḥaşıyle³⁴⁴ dirler idi. *Yā seyyidī* niçün cevāb virmeyüp müdāfa‘a ile muḳayyed olduñ didi. Zū'l-ḥilm daḡı yā Ḥaşıyle ḥükm ne oldıḡın tezekkür idemedim aña binā'en def eyledüm didi. Ḥaşıyle daḡı “أَتُبْعُهُ مَبَالَهُ” ya‘nī ḳaṅḡı ṭarafdan tebevṵl ider ise anuñ ile ḥükm olunur didükde Zū'l-ḥilm daḡı yā Ḥaşıyle şimden soñra ben pīr ü ihtiyār oldum ve baña ‘ateh ṭārī oldı ba‘de'l-yevm ḡaḷḳ gelüp bu gūne istiftā eyledüklerinde eger benden ḡabṭ-ı ‘aşvā vaḳi‘ olur ise işbu ‘aşāyı ḳar‘ eyle tā ki ben mütenebbih ü āḡāḡ olayım didi. Ḥaşıyle daḡı mezbūruñ tenbīḡ ü tavṣiye eyledıḡı vech üzere her çend ḡaḷḳ gelüp istiftā [6b] eyledüklerinde Ḥaşıyle daḡı ḡāzır olup neḡāret idüp mezbūrdan bir ḡabṭ-ı ‘aşvā vāḳi‘ olduḡda ‘aşāyı ḳar‘ idüp Zū'l-ḥilm daḡı mütenebbih ü āḡāḡ olur idi.

(5) إِذَا جَاءَ الْقَدَرُ عَشِيَّ الْبَصَرِ³⁴⁵

Bu meşel ḳazā gelicek tedbīr fā’ide itmez diyicek maḳāmda isti‘ māl olunur. Sebeb-i vürüdü budur ki bir gün İbn ‘Abbās *raḏiya'llāhu ‘anhümā* ḥazretleri oturup Süleymānū'n-nebī *ṣalavātü'l-lāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyh* ḥazretlerinün menāḳıḡ ü

³⁴³ Ü: 5b.

Tercüme: Asâ(Baston) akıllı kimse için vuruldu. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Arife bir işaret yeter. Yazıcı, **age**, s.185.

³⁴⁴ Alındıḡı kaynakta bu şekilde yer alan mesel Kudsi'nin metninde “/Ḥuşayle” şeklinde harekelenmiştir.

³⁴⁵ Ü: 6b.

Tercüme: Eğer kaza gelirse göz görmez olur. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Akacak kan damarda durmaz/ Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz/ bela geliyor demez/ Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane. Engin, **age**, 91/140/165/265.

āṣārın naql ü iḥbār itmek eṣnāsında hüdhüd ta‘bīr olunan murğ mesāfe-i ba‘īdede olan miyāhı tabaṣṣur idüp her çend ḥazreti Süleymāna delālet eyledigin tekellüm idicek ḥuẓẓār-ı meclisden Necdetü’l-Ḥarûrî leb-cünbān olup yā İbni ‘Abbās ṣa‘īre-i faḥḥuñ ya‘nī dāne-i dāmuñ ḥīlesin tabaṣṣur idemeyüp eyādī-yi şıbyāna giriftār olan hüdhüd mesāfe-i ba‘īdede olan miyāhı nice tabaṣṣur ider didükde İbni ‘Abbās ḥazrerleri daḥı “إِذَا جَاءَ الْقَدْرُ عَشِيَ الْبَصَرُ” diyü cevap virdiler.

(6) إِنَّهُ لَآلَمَعِي³⁴⁶

Bu meşel ḡann eyledigi nesnede işābet iden kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ḥattā Avs bin Ḥacer bu beytinde taẓmīn idüp dir ki (beyt)

الْأَلَمَعِيُّ الَّذِي يَظُنُّ بِكَ ال ظَنَّ كَأَنْ قَدْ رَأَى وَقَدْ سَمِعَا³⁴⁷

(7) إِنْ ذَهَبَ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ³⁴⁸

Bu meşel ehl-i Şāmuñdur biri gider ise yirine [7a] biri daḥı gelür diyecek yirde ḍarb olunur. Ḥattā ḥulefā-yı Mervāniyye güninde biri vefāt idüp yirine biri daḥı ḥalīfe olduḳda bunlaruñ vaẓīfelerine onar aḳçe daḥı teraḳḳī olmaḡla bu meşelden aḥḡ idüp³⁴⁹ “فَعَيْرٌ بَعِيرٌ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ” diyü ḍarb iderler imiş.

(8) إِنَّ الشَّقِيَّ رَاكِبُ الْبَرَاكِمِ³⁵⁰

Bu meşel bir şaḳī aḥḡ olunup şeḳāvetinden sü’āl olunduḡda nefsini taḥlīs içün vāḳi‘uñ ḥilāfiyle cevāb virdigi vaḳt isti‘māl olunur. Aşlı budur ki Suveyd bin Rabī‘ eti’t-Temīmī nāmında bir kimesne mülük-i ṭavāyif-i ‘Arab’dan ‘Amr bin Hind nāmında bir kimesnenüñ ḳarındaşını ḳatıl idüp firār eyledi. ‘Amr daḥı mezbūr Suveydüñ firārını görüp eger ele geçmez ise Temīmīlerden olanlardan yüz nefer ādem ḳatıl ideyim diyü ḳasem idüp fi’l-vāḳi‘ mezbūr Suveydī ele getüremeyicek mezbūrlardan doksan dokuz nefer ādem aḥḡ u ḳatıl idüp ve bir āteş yaḳdurup

³⁴⁶ Ü: 10b.

Tercüme: Şüphesiz o öngörülü biridir.

³⁴⁷ Öngörülü kişi, seni gerçekten görmüş ve duymuş gibi zanneder.

³⁴⁸ Ü: 7b.

Tercüme: Bir eşek giderse yerine başka eşek gelir.

³⁴⁹ Bir eşek(sultan) yerine yeni bir eşek(sultan) gelince on ziyade olur.

³⁵⁰ Ü: 7a

Tercüme: Şaki olan kimse Berācım’ın temsilcisidir. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Deveyi yardan (uçurumdan) uçuran bir tutam ottur/ keçeyi yardan uçuran bir tutam ottur/ava giden avlanır. Yazıcı, age, 211.

maḳtūlleri *iḥrāk bi'n-nār* itmek eşnāsında ol âteşden şu'ūd iden duḡānı bir Temīmī uzaḡdan görüp ta'ām taḃḡ olunur kıyās idüp geldükde mezbūr 'Amr bunı görüp sen kaḡı kabīledensin didi. Ḥarīf daḡı maḳtūlleri görüp ve âteş ne içün īkāz olundıḡın fehm idüp Berācim kabīlesindenem diyü [7b] ḥilāf cevāb viricek 'Amr daḡı mezbūruñ Temīmīlerden oldıḡın bilüp “ إِنَّ الشَّقِيَّ رَاكِبُ الْبَرَاكِجِ ” diyüp ḥarīf-i mezbūrı âteşe ilkā idüp yüz neferi tekmīl eyledi.

(9) أَتَيْتُكَ بِحَايِنٍ رَجُلًا³⁵¹

Bu meşel ḡaşm saña kendi ayaḡıyla geldi diyicek yirde isti'māl olunur. Aşlı budur ki zamān-ı cāhiliyyetde şu'arā-yı 'Arabdan Ḥarīş bin 'Ayyif³⁵² nāmında bir kimesne var idi. Bir gūn bu bir ḡuşūşdan incinüp Ḥarīş bin Cebeleyi hicv eyledükde Ḥarīş bin Cebelenūñ sem'ine vāşıl olup aḡz-i intiḡām itmek içün her çend bir fırşata teraḡḡubdan ḡālī degül idi. Ammā mezbūr melikü'l-'Arab Münzir İbni Mā'i's-Semānuñ ḡidmetinde olmaḡla bir vech-ile zafer-yāb olamaz idi bu eşnāda mezbūr Münzir ile Ḥarīş bin Cebelenūñ beyninde şikāk vāḡı olup mezbūr Münzir Ḥarīş bin Cebelenūñ üzerine sefer murād eyledükde mezbūr Ḥarīş bin 'Ayyif daḡı bile gidüp varup muḡārebe eyledüklerinde Ḥarīş bin Cebele ḡālib olup mezbūr Münzir münhezim olduḡda eşnā-yı kıtālde mezbūr Ḥarīş bin 'Ayyif bir 'Arab aḡz idüp Ḥarīş bin Cebeleye getürdükde “ أَتَيْتُكَ بِحَايِنٍ رَجُلًا ” ya' nī “ يَعْنِي مَسِيرَهُ مَعَ الْمُنْذِرِ إِلَيْهِ ”³⁵³ diyüp ḡatlı eyledi.

(10) إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا [a8] مِنْهَا الْعَسَلُ³⁵⁴

Bu meşel bir kimesne ḡaşmınuñ helākına āşikāre cür'et idemeyüp bir ḡīle ile ihlāk eylediḡi vaḡt ḡarb olunur. Aşlı budur ki ḡazreti 'Alī *kerrema'llāhu vechehünūñ* ümerāsından Eşter nāmında bir şeci' kimesne var idi. Medīne-i Başrada sākin olup her çend Mu'aviye *raḡiya'llāhu 'anh* mezbūr Eşterden ḡavf u ḡaşıyet üzere olup mezbūruñ ihlākına āşikāre şürü'dan ihtirāz itmekle bir gūn mezbūrı şerbet-i 'asel ile

³⁵¹ Ü: 6b.

Tercüme: Ahmak sana keni ayaḡıyla geldi.

³⁵² Alındıḡı kaynakta bu şekilde yer alan mesel Kudsi'nin metninde “ Anīf” şeklinde imla edilmiştir.

³⁵³ Münzir ile geldi.

³⁵⁴ Ü: 4b

Tercüme : Cenab-ı Allah'ın pek çok askerleri vardır, bal da onlardandır. Türkçe karşılığı veya benzeri: Dünya bu, kim kazana, kim yiye. Yazıcı, **age**, 99.

tesmīm itdirüp mesmūmen vefâtı haberi hâzret-i Mu‘aviyeye geldükde “ إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا ” didi. مِنْهَا الْعَسَل ” didi.

(11) إِنَّ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الزُّبْدُ³⁵⁵

Rivāyet olunur ki Ḥasan-ı Başrī *raḥimehu'llāhü* bir gün oturup eḥādīs ü aḥbar naql ider iken eṣnā-yı kelāmda “ إِنَّ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الزُّبْدُ ” didi. Ammā süfehā-yı nāsdan bir kimesne bu kelāmı işidüp istib‘ād itmekle meclis tamām olduḡdan soñra ḳalküp kendi menziline varup istihzā tarīḳası üzere ḥātūnına ḥiṭāb idüp Ḥasan-ı Başrī “ إِنَّ مِنْ جُنُودِ اللَّهِ الزُّبْدُ ” didi ya‘nī zübd ekl iden kimesne ölür didi zübd getür şundan ekl ideyim didi. Ḥātūn daḡı bir miḡdār ḳaymaḡ getürüp ekl idicek *bi-ḳazāi'llāhi ta‘alā* vefāt eyledi.

[8b]

(12) أَفْرِخَ رَوْعَكَ³⁵⁶

Bu meşel bir nesneden tevehhüm iden kimesneye taḳviyet maḡallinde isti‘māl olunur. Sebeb-i vürüdü budur ki Mu‘aviye raḡıya'llāhu ‘anhünün zamān-ı ḫilāfetinde Ziyād Başra emīri idi ve Muḡīratü bin Şu‘be Medīne-i Kūfe emīri olup birbirlerine meveddet ü maḡabbet üzere iken bi-ḳazā'i'llāhi ta‘alā bir gün vefāt idüp Emāret-i Kūfe maḡlūle olduḡda ‘Abdullāh bin ‘Āmir ile beynlerinde burüdet olmaḡla cā’iz ki Emāret-i Kūfe mezbūre tevcīh olunur vehmine düşüp Mu‘āviye *raḡıyallāhu ‘anh* tarafına bir mektüb taḡrīr idüp Muḡīranuñ vefātını ‘arz itmek eṣnāsında Emāret-i Kūfeye Daḡḡāk bin Ḳaysuñ istiḡḡākını daḡı iş‘ār idüp gönderdi. Mektüb daḡı Mu‘aviyeye vuşul bulduḡda *ba‘de'l-ḳirā‘e* “ فَهَمْتُ كِتَابَكَ فَأَفْرِخَ رَوْعَكَ لَسْنَا نَسْتَعْمِلُ ابْنَ عَامِرٍ ”³⁵⁷ ya‘nī mektübuñ mefhūmı ma‘lūmum oldu.

Emāret-i Kūfe İbni ‘Āmire tevcīh olunmaḡ vehmine düşmişsin biz Kūfe emāretin daḡı Başraya zamm idüp saña tevcīh eyledük sen ol ḡāṭırada olma diyü bir mektüb

³⁵⁵ -Ü.

Tercüme: Cenab-ı Allah’ın askerlerinden biri tereyaḡıdır.

³⁵⁶ Ü: 44a.

Tercüme: Korkun dindi.

³⁵⁷ Mektubunu anladım, korkunu dindir, biz sana Basra ile Kūfe’yi verdik ve İbnü ‘Āmir’i orada asla ḡalıştırmayız.

inşā idüp mezbūr Ziyāda gönderdi mektüb gelüp mezbūr Ziyāda vuşul bulıcak okuyup “النَّبْعُ يَقْرَعُ بَعْضُهُ بَعْضًا”³⁵⁸ diyüp kelimeteyn-i mezbūreteynüñ ikisi dağı darb-ı meşel oldu.

[9a]

(13) إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ³⁵⁹

Bu maqāle-i şerīfe ḥazret-i Ebū Bekr-i Şiddīkdan şadır olup belā söz ile biledür diyicek yirde isti‘ māl olunur. Aşlı budur ki İbni ‘Abbās *raḏiyallāhu ‘anhümā* ḥazret-i ‘Alī *kerremallāhu veccheden* rivāyet buyururlar ki vaqtā ki ḥazret-i ḥ’āce-i kā’ināt ‘*aleyh efḏalü’s-şalāvāt ve ekmelü’t-taḥiyyāt* kabā’il-i ‘Araba nefsinı ya’nī risālet ü nübüvetini ‘arz ile me’mūr oldılar ise ḥazret-i Ebū Bekri bile götürüp ol eşnāda mecālis-i ‘Arabdan bir meclise muşādif oldu³⁶⁰ ḥazret-i Ebū Bekr gāyet nessāb olmağla ilerüye varup mezbūrlara selām virdi ve mezbūrlar dağı redd-i selām eyledükden soñra yā kavm kağı kabīledensiz didi. Anlar dağı Benī Rabī’ adunuz didiler. Hāmesinden misiniz yoḥsa lehāziminden misiniz didi. Anlar dağı hāme-i ‘uḏamāsındanuz didiler. Hāme-i ‘uḏamānuñ kağısındansınız didi. Zūhlül’-Ekberdenüz didiler. Ḥazret-i Ebū Bekr dağı “لَا حَرَّ بَوَادِي عَوْفٍ”³⁶¹ diyü meşel darb olunan ‘Avf sizden midür didi yok didiler. Bişām Zī’l-levā sizden midür didi yok didiler Cessās bin Murre sizden midür didi yok didiler yā siz Kindeden aḥvāl-i mülükden misiniz didi yok didüklerinde imdī ma‘lūm oldu ki siz Zūhlül’-aşğar imişsiz didükde içlerinden [9b] Dağfel nāmında bir sāde-rū ğulām kıyāma gelüp Ebū Bekr-i Şiddīka bu gūne ḥiṭāb eyledi ki yā kişi sen bizlere her ne sü’āl itdūñ ise bizler bir nesne ketm itmeyüp cevāb virdük imdi bizler dağı saña sü’āl idelüm diyüp evvelā sen kimsin didi Ebū Bekr-i Şiddīk dağı Qurayşdan bir kimesneyem didi Dağfel dağı ne güzel ehl-i şeref ü riyāsetden imişsin ammā kağı kabīlesindensin didi Teym bin Murre kabīlesindenem didi Dağfel dağı Kuşay bin Kilāb sizden midür didi yok didi Hāşim sizden midür didi yok didi yā sen *mufṭizīn bin-nāsdan* mısın didi yok didi *ehl-i rifādeden* misin didi yok didi *ehl-i ḥicābeden* misin didi yok didi *ehl-i şikāyeden* misin didi yok diyü cevāb virüp cānib-i Resūl ‘aleyhi’s-selāma imāle-i zimām-ı nāka-

³⁵⁸ Yaylar birbirlerini vurur.

³⁵⁹ -Ü.

Tercüme: Şüphesiz (başā gelen) belanın sebebi dildir. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim. Engin, *age*, 248.

³⁶⁰ Metinde böyle yazılmasına karşın “oldılar” şeklinde olması cümleye daha uygun düşmektedir.

³⁶¹ Avf vadisinde hiç kimse özgür değildir.

1 benām buyurdukda mezbūr Dağfel görüp yā kişi eger bir miqdār daḥı tevaḳḳuf ideydüñ ben saña zeme‘āt-i Ḳurayşdan oldıḡıñı söyletdirür idüm sen benüm Dağfel oldıḡım bilmez mi idüñ didi ḥazret-i server-i kā’ināt daḥı bunı işidüp tebessüm buyurduklarında ben daḥı yā Ebe Bekr “لَقَدْ وَقَعْتَ مِنَ الْأَعْرَابِي [10a] عَلَى بَاقِعَةٍ”³⁶² ya‘ nī³⁶³ didi. A‘rābī ile ḳayda uğraduñ didükde yā ‘Alī “لِكُلِّ طَائِمَةٍ طَائِمَةٌ وَإِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ”³⁶³ didi.

(14) عَنْ صَبُوحٍ تُرْفِقُ³⁶⁴

Şabūḥdan murād şabāḥ içilen nesnedür aḥşam içilen nesneye ḡabūḳ didükleri gibi. Aşlı budur ki Cābān nāmında bir A‘rābī bir ḳavme müsāfir olup ḳavm daḥı aḥşām olduḡda mezbūr A‘rābīya ḡabūḳ virüp ri‘āyet ü ikrām eylediler ammā müsāfir-i mezbūr sabūḥ daḥı virürler mi yoḥsa virmezler mi mülāḥazasına düşüp eyā biz yarın şabūḥı nūş itdükden soñra ḳanḡı ṯarafa revāne oluruz didükde ḳavm-i mezbūr daḥı “عَنْ صَبُوحٍ تُرْفِقُ” diyüp beyne'l-‘Arab bir kimesne bir nesneyi zıkr itmek eşnāsında murādını ta‘rīz ile muḳābelesinde isti‘māl olunur.

(15) إِنَّ عَدَا لَنَا ظِرَّهُ قَرِيبُ³⁶⁵

Bu meşel bir kimesne āḡeri bir ḥuşuş için te‘cīl idüp ḳable ḥulūl-i’-ecel mu‘āḡze eyledigi vaḳt ḍarb olunur. Aşlı budur ki zamān-ı cāhiliyyetde melikūl-‘Arab Nu‘mān bin Münzirūñ Yaḥmūm nāmında bir cevād atı var idi. Bir gün ol ata süvār olup şayd ü şikāra çıkup deşt ü şaḥrāyı geşt ü güzār ider iken öñine bir āḥū çıkup melik-i mezbūr daḥı üzerine at sürdi ammā atıñ [10b] bir vech-ile başın yine alıḳoyamayup ḡayl ü ḡaşemden cüdā düşdi ammā ol eşnāda mezbūrı bārān aḡz idüp ‘acabā şunda bir ilticāya şālīḡ yir var mıdur diyü eṯrāf ü eknāfa nazar ider iken nazarı bir bināya düş olup ol semte imāle-i licām-ı esb-i ‘azīmet idüp vardı ammā ol mevḳi‘de ṯay ḳabīlesinden Ḥanḏala nāmında bir kimesne sākin olup ḡayrı kimesne yok idi. Mezbūr Ḥanḏala melik-i mezbūruñ kim oldıḡın bilmez ancaḳ bir muḥteşem ü vaḳūr ādem olmaḡla görüp istiḳbāl eyledi. Melik-i mezbūr Nu‘mān daḥı Ḥanḏalayı

³⁶² Şüphesiz Arabī’nin zekasına rast geldin.

³⁶³ Her bir musibet için başka bir musibet var, Şüphesiz (başa gelen) belanın sebebi dildir.

³⁶⁴ Ü: 6a

Tercüme: Bu sözünle zarif bir şekilde sabūḥ (sabah içilen şey) istyorsun (deḡil mi?). Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Adamın aḡzını büzmesinden Ömer diyeceḡi bellidir/ Kızım sana söylüyorum. Gelinim sen dinle. Yazıcı, **age**, 195-196.

³⁶⁵ Ü: 7b.

Tercüme: Bekleyenler için yarınlar çok yakındır.

görüp yâ kişi şu yağmurdan ilticâ idecek bir yirüñ var mıdur didi. Hanzala dağı buyuruñ vardur diyüp kendi sâkin oldığı hâneye indirüp hâtûnını taşra çağırup yâ kişi işbu müsâfirümüz geldi ammâ hîç buña yidirüp içürecek bir nesnemüz var mıdur didi. Hâtûn dağı ben bir miqdâr uncağız şaklamış idim. Anı çıkarup ekmek yapayım sen dağı var şu koyunu sağ ba‘de zebh eyle etinden ta‘âm tabh idüp yidirelüm ve südin içürelüm diyü bu minvâl üzere ittifâk idüp ta‘âm tabh idüp yidirdiler ve südin içürdiler ol eşnâda hengâm-ı şâm irişüp ol gice anda [11a] qarâr eyledi şabâh olduğda atına süvâr olduğdan soñra yâ Hanzala ben melik-i Hîre Nu‘mân bin Münzirüm bir vâkıdta baña gel bu hizmetüñüñ muķabelesinde sana ihsân ideyim diyüp revâne oldı ba‘de zamân mezbûr Hanzalaya fakr u fâķa işâbet idüp ‘acz ü fütür gelicek bir gün mezbûruñ hâtûnı yâ kişi melikü'l-‘Arab Nu‘mâna varup ahvâlümüz ‘arz eyle belki incâz-ı va‘d idüp bize bir miqdâr şeycegiz ihsân ider ise hâlümüze bir miqdâr ruķubet gelüp def‘-i zarûret ider idük didükde Hanzala dağı bu re‘yi istişvâb idüp bir gün melikü'l-‘Arab Nu‘mân bin Münzir tarafına revâne olup vardukda meger bunlaruñ bir günleri var idi ol güne *yevm-i bu* ’s dirler idi ve iki ğarî binâ eylemişler idi ol gün geldükde senede bir kerre cümlesi silâhlanup vâķt-i ğurûba deĝin ol iki ğarînuñ mâbeyninde eglenüp taşradan her kim gelür ise hâcetin revâ kılıp ba‘de emân vermeyüp katl iderler idi *bi-ķazâ ’illâhi ta‘âlâ* mezbûr Hanzalanuñ kudümü ol güne ya‘nî yevm-i bu ’se muşâdif olup gördi ki Nu‘mân bin Münzir müsellaḥ ü müretteb ‘askeriyle ve erkân u devletiyle bir müttehem süvâr olup dururlar. Mezbûr Hanzala dağı ilerüye vardukda Nu‘mânüñ nazârına dūş olıķ [11b] bunuñ Hanzala olduğın fehm idüp yâ kişi sen ne diyârdansın diyü sü‘âl eyledi Hanzala dağı yâ melik menziline müsâfir olduğuñ Hanzalayam didükde Nu‘mân dağı yâ bugün niķün geldüñ bir âḥer günde gelseñ idi didi Hanzala dağı yâ melik bunuñ yevm-i bu ’s olduğın bilmez idüm diyicek Nu‘mân dağı yâ Hanzala vallâhi bugünde oĝlum Kâbûs dağı gelür ise emân vermeyüp katl iderem hemân dünyâda her ne murâduñ var ise taleb eyle ihsân ideyim yoḥsâ saña katlden maḥlaş yoķdur diyicek Hanzala dağı gördi ki kendiye katlden ḥalâş yoķdur yâ melike'l-‘Arab ķünki beni katl idiceksin bârî baña mehl vir varayım ehl ü ‘ıyâlimi göreyim ve vaşıyyetimi ideyim ba‘de ḥuzûruña geldükde katl eyle diyicek Nu‘mân dağı geleceĝüne bir kefil vürür müsün didi. Hanzala dağı Şerîk bin ‘Amruñ yüzine bakup yâ Şerîk baña kefâlet eyle diyü niyâz eyledükde mezbûr kefâletden ibâ idicek benî Kelb kabîlesinden Qurâd bin Ecde‘ nâmında bir kimesne gelüp yâ melik ben kefil olurum diyüp tekeffül eyledi Nu‘mân dağı mezbûr Hanzalaya bir sene ya‘nî yine yevm-i bu ’se deĝin mehl virüp ve beş yüz deve ihsân

olunan ğariyyeteyni hedm ve ol ‘ādet-i kabīḥeyi terk idüp mezbur Ḥanzala vu Qurād daḥı katılden ḥalāş oldılar.

تَحْقِيقُ مَبْحَثِ [الْغَرِيِّينَ] ³⁶⁷

الْغِرَاءُ [a13] الذي يُلْصَقُ بِهِ الشَّيْءُ يَكُونُ مِنَ السَّمَكِ إِذَا فَتَحَتِ الْغَيْنَ قَصَرَتْ وَإِنْ كَسَرَتْ مَدَدَتْ تَقُولُ مِنْهُ غَرَوْتُ الْجِدَّ [أَي] أَلْصَقْتُهُ بِالْغِرَاءِ وَقَوْسٌ مَعْرُوءَةٌ وَمَعْرِيَّةٌ أَيْضًا حَكَاهُ ابْنُ السَّكَيْتِ وَمَثَلُ الْعَرَبِ أَدْرَكْنِي وَلَوْ بِأَحَدِ الْمَعْرُوءِينَ [أَي] بِأَحَدِ السَّهْمَيْنِ وَقَالَ نَعْلَبُ وَالْغَرِيَّانِ وَهُمَا بِنَاءَانِ طَوِيلَانِ يُقَالُ هُمَا قَبْرٌ مَالِكٌ وَعَقِيلٌ نَدِيمِي جَذِيمَةٌ الْأَبْرَشُ وَسُمِّيَا الْغَرِيِّينَ لِأَنَّ النُّعْمَانَ بْنَ الْمُنْذِرِ كَانَ يُعَرِّيهمَا بَدَمٍ مِنْ يَقْتُلُهُ إِذَا خَرَجَ مِنْ يَوْمِ بُؤْسِهِ كَذَا فِي الْجَوْهَرِيِّ. ³⁶⁸

(16) أَيْنَمَا أُوجِّهُ أَلْقَى سَعْدًا ³⁶⁹

Bu meşel cem‘ -i nās seyyidlerine hased itmekde benüm kavm ü kabīlem ve aḳrabā vu ta‘alluḳātum gibi imiş diyicek yirde ɗarb olunur. Aşlı budur ki Azbaṭu İbni Quray‘ ü's-Sa‘ dī nāmında bir kimesne var idi kendi kavminüñ seyyidi idi ammā mezburā kavm ü kabīlesi ḥased idüp her çend eziyyetden ḥālī olmamağla bi'l-aḥere kendi kavmi oldığı maḥalleden maḥelle-i uḥrāya naql ü hicret ve anda baş-ı bisāṭ-ı sükūn ü iḳāmet ve ehālī ile iḥtilāṭ ü ülfet itmek eṣnāsında anlar daḥı kendi kavmi gibi sādātına izdirā vü eziyyet üzere olduklarını iz‘ān idicek “ أَيْنَمَا أُوجِّهُ أَلْقَى سَعْدًا ” ³⁷⁰ didi. “أَيُّ كُلِّ النَّاسِ [13b] مِثْلُ قَوْمِي فِي حَسَدِهِمْ سَادَاتِهِمْ

³⁶⁷ الْغَرِيِّينَ konusu üzerine bir inceleme.

³⁶⁸ “الْغِرَاءُ” balıktan elde edilen ve bir şeyleri yapıştırmaya yarayan tutkal türü bir maddedir. Eğer ğayn harfini fetha ile okursan harekeyi kısaltırsın ve onu kesre ile okursan harekeyi uzatırsın, böylece şöyle dersin “غَرَوْتُ الْجِدَّ” yani onu tutkalla yapıştırdım. İbnü’s-Sikkât de “قَوْسٌ مَعْرُوءَةٌ وَمَعْرِيَّةٌ” (boyanan yay) demiştir. Şu Arap meseli buna örnektir: “أَدْرَكْنِي وَلَوْ بِأَحَدِ الْمَعْرُوءِينَ” yani iki oktan birisiyle bile olsa beni kurtar, Sa‘leb de “الْغَرِيَّانِ”ın iki uzun bina olduğunu, bu iki binanın, Cezîmetü’l-ebreş’in arkadaşları olan Mâlik ve ‘Aḳıl’ın mezarlarına denildiğini söylerken bu iki mezarın “الْغَرِيِّينَ” diye adlandırılmasının sebebinin, Nu’mân bin Münzir’in bu’s (kötü) gününden çıkınca öldürdüğü adamın kanıyla bu mezarları boyamasından dolayı olduğunu belirtir. Bu açıklamalar Cevherî’de de bu şekildedir.

³⁶⁹ -Ü.

Tercüme: Nereye girersem Sa‘d ile karşılaşırım.

³⁷⁰ Yani bütün insanlar, beylerine kıskanç etmede kavmim gibidir.

(17) إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ³⁷¹

Bu meşel senüñ için söyleşürüz diyicek yirde isti‘māl olunur. Aşlı budur ki bir A‘rābī bir hātūnı tezevvüc itmek murād idüp ve ikisi bir yire gelüp söyleşmek eşnāsında mezbūre ‘avret tekellüm itdükce mezbūr A‘rabīnuñ hādisesi harekete geldükde bir sille urup “إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ” demiş.

(18) أَمْكُرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ³⁷²

Bu meşel bir kimesne gāyet mekr ü hîle şāhibi olup ol mekr sebebiyle āher kimesne yirinde giriftār iken yine mekr itmek şadedinde oldığı vaqt isti‘māl olunur. Aşlı budur ki ‘Abdūlmelik bin Mervānuñ zamān-ı hilāfetinde ‘Amr bin Sa‘d nāmında bir kimesne var idi dā‘imā kārı halka ilkā’-ı fitne itmek ile ifsād idüp ba‘zı nizām-ı umūr-ı hilāfete halel virmekle mezbūr ‘Abdūlmelik bunı aḥz itdirüp kayd ü bend ile huzūrına getürüp mezbūr ‘Amrı qatl eylemek murād itdükde yā emīre’l-mü’mīnīn çünki beni qatl idersen bārī ‘alā mele ‘i’n-nās qatl ü teşhīr eyleme hemān huzūrında qatl eyle diyü niyāz eyledi mezbūr ‘Amruñ ise maqşūdı ‘Abdūlmelik bunıñ ricāsınuñ hilāfın idüp taşra çıkarup ‘alā ru ‘ūsī’l-eşhād qatl itmek murād eyledükde halkdan istinşār u [14a] istigāse kılup bu tarīkla bir fitne iḳāz idüp varṭa-ı helākdan ḥalāş olmak idi ‘Abdūlmelik daḥı eşnā-yı teḥavvürde bu ma’nāyı tefekkür idemeyüp ‘Amruñ me’mūli üzere taşra çıkarup ‘alā mele ‘i’n-nās qatl olunmasın fermān idicek yanında olan ḳuranā bu ma’nāya muṭṭalī olup yā emīre’l-mü’mīnīn ‘Amruñ me’mūline temşiyet itmeñ bu ma’nādan ğaraḫı mekr ü hîle idüp bu tarīḳ-ile yine halka bir fitne ilkā itmek ister diyü ‘Abdūlmelik iḳāz eyledüklerinde ‘Abdūlmelik daḥı mezbūr ‘Amra tevciḥ-i naẓar idüp “أَمْكُرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ” didi.

(19) إِنْ كَانَ قَالَهُ فَقَدْ صَدَقَ³⁷³

Bu meşel maḳām-ı taşdīḳde isti‘māl olunur. Sebeb-i vürūdı budur ki hazret-i h‘āce-i kā’ināt ‘aleyhi efḍalü’s-şalavāt ve ekmelü’t-taḥiyyāt leyle-i vāhidede Beytül-Maḳḍise varup emr-i mi‘rācı ba‘de’l-itmām yine ol gice ‘avdet idüp ve keyfiyet-i mi‘rācı naḳl ü iḥbār buyurduḳlarında Ḳureyşiler buña ta‘accüb idüp ḥazret-i Ebī

³⁷¹ -Ü.

Tercüme: Kastedilen sensin.

³⁷² Ü: 10b.

Tercüme: Hile mi? halbuki sen demirdesin.

³⁷³ Ü: 5a; -N.

Tercüme: Eğer o, söylediyse şüpheşiz ki doğruyu söylemiştir.

Bekr-i şiddîka rağiya'llāhü 'anhüye gelüp yâ Ebā Bekr hazret-i Muḥamed 'aleyhi's-selām şöyle söylüyor gerçek midür diyü sü'āl itdiler. Ebū Bekr rağiya'llāhü 'anh hazretleri daḥı “إِنْ كَانَ قَالَهُ فَقَدْ صَقَّ” diyü buyurdılar ve “şiddîk” tesmiye olunduklarına bā' is bu maḳāle-i şerīfeleri olmuştur.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْبَاءِ³⁷⁴

(20) بَلَغَ السَّيْلُ الرَّبِّيَّ³⁷⁵

Bu meşel bir nesne ḥaddi tecāvüz itdigi vaḳt ḍarb olunur. Zübā zübyenüñ cem'idür zübye diyü şol kuyuya dirler ki 'Urbān tā'ifesi mürtefi' yirlerde çukurlar ḥafr idüp arslan ol kuyulara düşdükde gelüp şayd iderler imiş Mü'erric nakli üzere ḥattā hazret-i Resūl-i ekrem *şallā'l-lāhü 'aleyhi ve sellem* zamān-ı şerīflerinde bir kaç kimesneler Mu'āz bin Cebel *raziyallāhu 'anh* hazretlerine gelüp yâ Mu'āz bizüm zübyemüze bir arslan düşdi bizler daḥı şayd itmek içün üzerine [14b] vardığımızda halk daḥı seyr ü temāşā itmek içün kuyunuñ üzerine hücüm idüp bu eşnāda bir kimesneyi kaḳı virdiler ol kimesne daḥı bir kimesneye yapışdı ol yapışdığı kimesne daḥı bir āḥer kimesneye yapışup üçü daḥı ol kuyuya düşüp mezbūrları arslan paralayup katl eyledi bunlara ne gūne diyet ḥükm buyurursız didiler Mu'āz bin Cebel hazretleri daḥı mes'eleyi tezekkür idemeyüp hazret-i 'Alī *kerremallāhu vecheh* havāle buyurdılar Anlar mezbūrlara tekrār taḳrīr itdirüp evvel içün rub'-i diyet ve şānī içün nısf-ı diyet ve sāliş içün diyet-i kāmīle ḥükm buyurup ba'de hazret-i ḥā'ce-i 'ālem *şalla'l-lāhu 'aleyhi ve selleme* gelüp yâ Resūlallāh bugün şu maḳūle bir mes'ele vāḳi' olup bu gūne ḥükm eyledüm diyü taḳrīr buyurduklarında “لَقَدْ أَرْشَدَكَ اللَّهُ”³⁷⁶ diyü buyurmuşdur.

(21) بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيْمَنُ مِنْ بَعْضٍ³⁷⁷

Bu meşel lisān-ı Türkīde yir yirden ḳutludur maḳāmında isti'māl olunur sebeb-i vürūdı budur ki bir gün hazret-i Mu'āviye yolda gider iken önüne bir sā'il çıkup iḥsān taleb eyledi Mu'āviye daḥı mezbūra bir nesne vermeyüp bir miḳdār daḥı

³⁷⁴ bā harfiyle başlayan meseller

³⁷⁵ Ü:11a.

Tercüme: Sel tepelere ulaştı. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Bıçak kemiğe dayandı/ ok yaydan çıktı. Yazıcı, **age**,234-235.

³⁷⁶ Allah seni hakka(doğruya)ilette.

³⁷⁷ Ü: 11b.

Tercüme: Bazı yerler diğer yerlerden daha güvenlidir.

gitdükden soñra mezbür [15a] yine öñine çıkup ihsân taleb eyledükde Mu‘ âviye dağı sā’il-i mezbûra hitâb idüp yâ sā’il henüz dağı şimdî taleb eyledüğünde ben saña cevâb virmedim mi niçün şıklet idersin didükde sā’il dağı belâ yâ Mu‘ âviye lâkin “بَعْضُ الْبِقَاعِ أَيْمُنُ مِنْ بَعْضِ” diyü cevâb viricek sā’ilün bu cevâbı Mu‘ âviyeye hoş gelüp vâfir ihsân eyledi.

(22) أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ³⁷⁸

Bu meşelde ‘Arab bevl lafzını veleden kināye idüp keşret-i evlādı olan kimesne haqqında isti‘ māl iderler. Rivāyet olunur ki ‘Abdūlmelik bin Mervān bir gün bir vākı‘a görüp ta‘bır olunmak ricāsıyla İbni Sīrīn hāzretlerine ‘ālem-i rü’yāmda bir mescid-i şerīfün mihrābında oturur idüm ıkalup ayağ üzere turup mihrāb-ı mezķūra beş def‘a tebevvl eyledüm diyü taħrīr idüp gönderdiler. İbni Sīrīn hāzretleri dağı yâ emīre’l-mü’mīnīn eger senün bu vākı‘a rü’yā-yı şādıka ise ta‘bır budur ki beş nefer evlāduñ dünyāya gelüp senden soñra beşi dağı senün yiriñe ħalīfe olurlar diyü taħrīr idüp gönderdiler fi’l-vākı‘ emīr-i mūmā-ileyhün beş nefer erkek evlādı olup kendiden soñra her biri yine ħalīfe oldılar.

(23) أَبْطَأُ [b15] مِنْ غُرَابٍ نُوحٍ³⁷⁹

Bu meşel bir ħidmet ile bir yire gönderildükde giç gelen kimesne haqqında ħarb olunur. Aşlı budur ki hāzret-i Nūḥ *ṣalāvatul-lāhi ‘alā nebiyyinā* ve ‘aleyhi ḥīn-i tūfānda ħurāba emr idüp yâ ħurāb var dünyāda olan bilād ü sevād bütün ħarķa-ı tūfān oldu mı olmadı mı bir kerre cevelān idüp gör ba‘de baña ħaber getir diyü gönderdükde ħurāb dağı cevelān idüp etrāf ü eknāfa naẓar ider iken gözi bir cīfeye rast gelüp üzerine inüp andan tenāvül ider iken eglenüp Nūḥ ‘aleyhi’s-selāma giç ħaber getürdi *binā’en ‘aleyh* ‘Arabda meşel ħarb eylediler.

(24) بَاقِعَةٌ مِنَ الْبَوَاقِ³⁸⁰

Bu meşel ġāyet ‘āķıl ü dānā vü dūhāt-ı nāsdan olan kimesne haqqında ħarb olunur. ‘Amir bin Şa‘bī rivayeti üzere ‘Amr bin ‘Āş ve Mu‘ âviye ve Muğīratü bin Şu‘be ve

³⁷⁸ Ü: 12a.

Tercüme: Köpekten daha idrarlı.

³⁷⁹ Ü: 14a.

Tercüme: Nūḥ’un kargasından daha yavaş.

³⁸⁰ Ü: 12a.

Tercüme: Uyanıklardan bir uyanık.

Ziyād gibi *raẓiyallāhu ‘anhüm* rivayet olunur ki Һazret-i Mu‘āviyenüñ zamān-ı Һilāfetinde Başra ehālisi baġy u ‘iṣyān idüp dā’imā kārları fitne vü fesād üzere oldıġı Mu‘āviyenüñ sem‘ine vāṣıl olduġda mezbūr Ziyād dühāt-ı nāsdan bir ṣecī‘ ādem olmaġla Başra emāretin tevcīh ve mezbūrları ıṣlāh iġün tavṣiye vü tenbīh idüp gönderdi mezbūr Ziyād daġı Başraya varduġda bir iki gün mekṣ ü ārāmdan soñra [16a] bir cum‘a günü cāmi‘-i ṣerīfe varup ve minbere ṣu‘ūd idüp bir Һutbe-i naṣīḫat-āmīz-i belīġa ve Һikmet-engīz-i faṣīḫa kırā’at eyledükden soñra imdi ba‘de’l-yevm her kim ‘iṣādan soñra Һānesinden taṣrada bulunur ise bilā-emān katl iderem diyü yemīn idüp ba‘de minberden nüzül kılup edā-yı ṣalāt-ı cum‘a itdükden soñra sarāyına gelüp bir münādī getürüp sūḳ u bāzārda ve mecma‘-ı nās olan yirlerde minvāl-i meṣrūḫ üzere üç gün nidā itdirüp ba‘dehū ḳola binüp Başra’nuñ maḫallelerin gezer iken bir kūṣede bir diḫkānī ‘Arab’a muṣādif olup gördi ki yanında bir ḳoyunı var ayaġ üzere ṭurur mezbūr diḫkānīyı Һuzūruna getürüp ya kiṣi sen kimsin ve bu kūṣede niġün ṭurursun didi diḫkānī daġı yā emīr diḫkānīyem aḫṣam geldüm bir yatacaḳ yir daġı bulamadum bu gice bu kūṣede yatup ṣabāḫ olduġda iṣbu ḳoyunum ṣatup yine köyüme gitsem gerek didükde Ziyād daġı yā diḫkānī biliyorum sen ḳavlünde ṣādıḳsın lākin ṣimdi ben seni ṣalıvirsem ḳorḳaram beyne’n-nās ṣā’i‘ olup Ziyād gice ile her kimi taṣrada bulur isem katl iderem dimiṣ idi itmeyiceġi nesneyi söyledi ve Һilāf yire ḫalf eyledi diyü ḫalḳ baña ta’n u teṣnī‘ idüp siyāsetüme nüḳs [16b] ve umūruma ḫalel ve ‘arzuma noḳṣān ṭārī olup ḫalḳ üzerinden meḫābetüm ref‘ olmaḳdan ise “فَالْجَنَّةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الدُّنْيَا”³⁸¹ diyüp boynını urdı ve’l-ḫāṣıl mezbūr Ziyād ol gice ṣabāḫa deġin biñ beṣ yüz miḳdārı ādem katl idüp kellelerin getürüp oturdıġı sarāyuñ öñine yıġdı ol gün geġüp ertesi gice yine ḳola binüp üç yüz ādem katl idüp bunlaruñ da kellelerin getürüp sarāy-ı mezkūruñ öñine bıraḳdırdı minvāl-i muḫarrer üçünci gice daġı ḳavle binüp ṣabāḫa deġin gezüp aṣlā bir ferde muṣādif olamayup ba‘de’l-‘iṣā herkes Һānelerinden taṣra çıḳup emrinüñ nüfūzına vāḳıf olıcaḳ ertesi Cum‘a günü yine minbere çıḳup irā’et-i kırā’at-ı Һutbe kıldıḳdan soñra yine nāsa ḫiṭāb idüp ey nās bi-‘avni’l-lāhi ta‘ālā bu diyāruñ ehl-i baġy u fesādi ṭu‘me-i ṣemṣīr-i siyāset oldı imdi ba‘de’l-yevm Һāneleriñüzüñ ve dükkānlarıñuzuñ ḳapuların gicelerde ḳapamayup kūṣād bıraġuñ her kimüñ bir ḫabbesi žāyi‘ olur ise ben žāmin olurum diyü tenbīh-i ekīd eyledi ḫalḳ daġı ol gice dükkānlarınuñ ve Һāneleriñüzüñ ḳapuların ḳapamayup kūṣād ḳodılar ṣabāḫ olduġda mezbūr Ziyāda bir

³⁸¹ Cennet sana dünyadan daha hayırlıdır

Şayrafî gelüp yâ Ziyâd bu gice benüm dükkânımdan dört yüz altunum sırğa olundu didi [17a] Ziyâd dağı yâ Şayrafî bu hâdişenüñ vuķû'ına benüm i'timâdum yokdur diyicek Şayrafî dağı *ħalf bi'l-lâh* idüp mezbûr Ziyâdda iţmînân-ı ħalb ħaşıl olduķdan soñra mezbûr Şayrafînuñ dört yüz altunını kendi ħazînesinden tazmîn idüp var imdi bu ma' nâyı zinhâr kimesneye iş'âr eyleme diyü tenbîh idüp gönderdi ba' de yine Cum'a gün[i] olduķda cāmi'-i şerîfe varup minbere su'ūd idüp kırā'at-ı ħuţbe kıldıķdan soñra ey nâs ma' lûmuñuz olsun ki geķen gice bir şayrafînuñ dükkânından dört yüz dînâr sırğa olunmuş imdi bu kârı iden âdem elbette sizüñ içüñüzdendür ve'l-yevm cümleñüzde bunda ħazırsız yâ mezbûr şayrafînuñ altunını bulup virüñ yâĥûd sizi taşra çıkarmayup cümleten ħatlı iderem dıkdükde ħalk dağı birbirinden tefţuş ve mażanna olan kimesneleri sü'âl iderek altını ve sâriķi bulup mezbûr Ziyâde teslîm eylediler Ziyâd dağı sâriķ-i mezbûrı şalb idüp andan soñra yâ ehle'l-Basra işbu maĥallâtdan ħanğı maĥallenüñ sükkânından emîn degülsiz didi Ehl-i Basra dağı Benî Ezd maĥallesinden emnümüz yokdur didüklerinde emr eyledi maĥalle-i mezbûre zuķâķlarında niķe zî-ķıymet nesneler ilkâ eylediler kimesne almağa ħâdir olamayup niķe eyyâm 'alâ ħâlihi' kaldı.

[17b]

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالتَّاءِ³⁸²

(25) تَصَدُّ الْكَاسُ عَنَّا أَمْ عَمْرٍو³⁸³

Bu meşel bir kaç kimesneler bir meclisde oturup kâse-i şarâb yâĥud ħayrı bir nesne cümlesine virilüp içlerinden bir müstaĥaķķına virilmediği vaķt ħarb olunur. Aşlı budur ki Ceẓîme İbnî Ebreşüñ hemşîre-zâdesi 'Amr bir gün Mâlik ile 'Aķîl nâm birâderlerüñ meclisine varup ħaraf-ı yemînlerine iclâs eylediler bu eşnâda bunlarüñ ümm-i 'Amr nâmında bir cāriyeleri var idi meclise şarâb getürüp bir kâse mezbûr 'Aķîle ve bir kâse dağı mezbûr Mâlike virüp mezbûr 'Amr vormeyicek 'Amr dağı (beyt)

تَصَدُّ الْكَاسُ عَنَّا أَمْ عَمْرٍو وَكَانَ الْكَاسُ مَجْرَاهَا الْيَمِينَا³⁸⁴

didi.

³⁸² Tâ harfîyle başlayan meseller.

³⁸³ Ü: 17a.

Tercüme: Ümmü 'Amr kadehi bizden esirger.

³⁸⁴ Kadehin yolu sağ taraftan olmasına rağmen Ümmü 'Amr kadehi bizden esirger.

(26) أَتَّبِعِ الْفَرَسَ لِجَامِهَا³⁸⁵

Bu meşel bir kimesne bir kimesnenüñ hâcetin kazâ idüp bir miqdâr noqşân qalsa tekmiñini ricâ eylediği vaqt darb olunur. Aşlı budur ki Dırâr bin ‘Amr nāmında bir kimesne Benī Kelb kabilesini igâret eyledi ammâ mezbûruñ ‘Amr bin Şa‘lebe nāmında bir dostı var idi kabîle-i mezkûrede olur idi hîn-ı igâretde menziline bulunmamağla anuñ dağı emvâl ü erzâk u devâbb ü mevâşisini ve Selmâ nāmında bir cemîle hâtûnını ma‘an seby ü igâret idüp gitdi ‘Amr dağı emvâl ü erzâkı igâret ve hâtûnı seby olındığın işidüp mezbûr Dırârıñ ardınca gidüp [18a] varup igâret olunan eşyasını ricâ eyledi Dırâr dağı her nesi igâret olunmuş ise virüp cemîle olmağla zevcesi mezbûre Selmâ’yı virmedi ‘Amr dağı yâ Dırâr “ أَتَّبِعِ الْفَرَسَ لِجَامِهَا ” didi.

(27) تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ³⁸⁶

³⁸⁷“أَي سَمَاعِكَ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ” bu meşelüñ maḥall-i isti‘mālī beyne'n-nās ma‘rûfdur. Sebeb-i vürûdı budur ki Mu‘aydī Ma‘dī lafzınıñ muşağğarı olup Ma‘d kabilesine mensûbdur mezbûr kutṭā‘-ı tarīkdan bir ḥaḳīru'l-manẓar kimesne olup Hîre memleketinde ebnâ‘-ı sebîlün yolların kesüp kimini katl ve kiminüñ mälların igâret itmekle ol havālîde nām u şân virüp ebnâ‘-ı sebîl ‘âciz kaldılar ol vaqtde Münzir bin Mā‘i's-Semā‘ Hîre diyârında melikü'l-‘Arab idi. Mezbûre varup şikâyet eyledüklerinde üzerine ‘asker ta‘yîn idüp aḥz itdirüp ḥuẓûrına getürdüklerinde bunuñ bir ḥaḳīru'l-manẓar kimesne olup nāmı zâtına gâlib oldığın göricek “ تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ ” didi.

(28) أَتْنِيهِ مِنْ أَحْمَقٍ ثَقِيفٍ³⁸⁸

Bu meşel mütekebbir olan kimesne ḥaḳḳında darb olunur. Aşlı budur ki aḥmaḳ Şaḳīf didükleri kimesne gâyet ḥaşîrî'l-kāme ve ḥaḳīru'l-manẓar bir mütekebbir âdem olup ismi Yūsuf bin ‘Amrdur Hişām bin Mālik zamânında ‘İraḳayn emâreti mezbûra

³⁸⁵ Ü: 17a.

Tercüme: Atı verdin bari gemini de ver.

³⁸⁶ Ü: 14a.

Tercüme: Mu‘aydî hakkında anlatılanları dinlemen, onu görmenden daha iyidir. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Davulun sesi uzaktan hoş gelir/ görünüşe (aldanmamalı).Yazıcı, **age**, 108-109.

³⁸⁷ Yani Mu‘aydîyi (hakkında anlatılanları) dinlemen daha iyidir.

³⁸⁸ Ü: 14b.

Tercüme: Sakîf’in aḥmağından daha aptal/şaşkın.

[18b] tefvîz olunup anda kâr-fermâ-yı hükümet idi hikâyet olunur ki mezbûr hayyât getürüp eşvâb biçdirmek murâd eyledükde eger hayyâf bu metâ‘ sizûñ boyuñuza çıkmaz dir ise hazz u şafâ idüp mezbûr hayyâta in‘âm-ı tâmm ve ihsân-ı mālâ-kelâm ider idi ammâ eger bu metâ‘ sizûñ boyuñuzdan artar dir ise hazzlanmayup ol hayyâtı kôvar idi.

(29) تَفَرَّقُوا أَيُّدِي سَبَا³⁸⁹

”³⁹⁰ أَيُّ تَفَرَّقُوا تَفَرَّقَا لَا اجْتِمَاعَ“ bu meşelûñ aşlı Yûsuf Huviyyi *nevvera'llāhü maḍca‘a*

raḡam-kerdesi üzere Fervet bin Müseyk *radiya'llāhü ‘anhü* rivâyet buyururlar ki bir gün ḡazret-i Resûl-i ekrem *şalla'l-lāhü ‘aleyhi ve’sellem* yâ resûla'llāh Sebâ ricâlden midür yoḡsa nisâdan midur diyü sü’âl eyledüm buyurdılar ki evlâd-ı ‘Arabdan bir recûl idi on nefer evlâd-ı zükûr olup içlerinden Ezd ve Kinde ve Mezḡic ve Eş‘arûn ve Enmâr ve Becîle nâm altı neferi diyâr-ı Yemene gidüp anda sükkân oldılar ve ‘Âmile ve Ġassân ve Laḡm ve Cüzâm bu dört neferi daḡı diyâr-ı Şâma gidüp anda sükkân oldılar seyl-i ‘arim taraf-ı Ḳahhârîden bu sitte-i mezkûrenüñ üzerine irsâl olunmuşdır. Sebebi daḡı budur ki arz-ı Sebâya evdiye-i Yemenden şu gelmege başladukda iki ṡaḡuñ beyninde öñini sed idüp birbirinden a‘lâ vü evsaṡ u esfel üç menfez alıko[y]up bâḡ u bostânların [19a] evvel menfez-i a‘lâdan ba‘de evsaṡdan ba‘de esfelden tesḡıye idüp ol şu sebebiyle emvâl ü erzâkları keşret ü vefret bulup arz-ı Sebâ’da ‘azîm ucuzluk olmuşdı vaḡtâ ki cenâb-ı Bârî mezbûrlara bir nebî ba‘ş idüp nebiyy-i mezkûre teba‘iyyet itmeyüp tekzîb eyledüklerinde ḡazret-i Bârî bunlara ḡahr idüp ve cürdi ḡavâle kılup sedd-i mezkûr bozduḡlarında şu def‘aten boşanup ḡavm-i mezkûruñ bâḡ u bostân u büyüṡ u mekânların ḡarḡ eyledi “ فَارْسَلْنَا

”³⁹¹ عَلَيْهِمْ سَيِّلَ الْعَرَمِ“ âyet-i kerîmesinden murâd budur diyü buyurmuşar İbni A‘râbî ḡavli üzere ‘arim diyü seyl-i ‘azîme dirler ammâ Muḡâtîl ve Ḳutâde Arz-ı Sebâda bir vâdînuñ ismidür dimişler Kelbî Ebî Şâlihden rivâyet ider ki ḡavm-i Mezkûrda ṡarîfe nâmında bir ‘avret var idi kâhine idi bir gün ‘Amr bin ‘Âmire ḡiṡâp idüp yâ ‘Amr kehânetümde böyle müşâhede iderem ki bu sedd-i sedîd ‘an-ḡarîb bozulup seyl-i ‘arim bâḡ u bostânlarımızı ḡârâb ve ḡânelerümüzü berbâd u yebâb idecekdür diyü

³⁸⁹ Ü: 15a.

Tercüme: paramparça oldular/perişan oldular/darmadaḡınık oldular. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Çil yavrusu gibi dağıldılar. Yazıcı, **age**, 48-49.

³⁹⁰ Yani toplanmadan birbirlerinden ayrıldılar.

³⁹¹ Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Kur’ân Sebe (34/16).

haber virmegin mezbûr ‘Amr dağı bağ u bostânın ve sâ’ir emlâkin bey’ ü fûrûht idüp mezbûre Tarîfe ve sâ’ir kavm ü kabîle ma’an Ka’be-i Mükerrreme tarafına revâne olup anda ikâmet eylemişler idi ammâ bu ikâmet esnâsında mezbûrları hummâ aḥz idüp ekşeri maḥmûm olduklarında kâhine-i [19b] mezbûreyi da’vet idüp yâ Tarîfe bu diyârûñ havâsı bizüm meşâribümüzze muvâfık olmayup bizleri hummâ aḥz idüp işbu hâle giriftâr olduk ne tedbîr idersin didiler Tarîfe dağı yâ kavm ben dağı ol hâle giriftâr oldum vaṭan-ı aşlîmüzde ya’nî arz-ı Sebâ’da hummâ olmağla bizüm kavm ü kabîlelerümüzün ṭabî’atları buña me’lûfe degüldür yuḥtemeldür ki helâke mü’eddi olur hemân tefriķa idüp her birimiz bir diyâra ‘âzim ve anda mütemekkin olmağla tebdîl-i âb ü havâyâ muḥtâcdur didi kavm dağı yâ Tarîfe kağı diyâra gitmek münâsibdür didüklerinde *hemm-i ba’îd* ve *cemel-i şedîd* ve *mezâd-î*³⁹² *cedîd* şâhibi olanuñuz kaşr-ı ‘Umân-ı Meşîde gitsün *ezemât-ı dehre* taḥammül ü şabra kâdir olanuñuz arz-ı Araka gitsün *râsiyât fi’l-vaḥal* ve *muṭ’imât fi’l-meḥl* murâd idenüñüz Yeşrib-i *zâtü’n-naḥle* gitsün *ḥamr u ḥamîr* ve *mülk ü ta’mîr* ve *dibâc u ḥarîr* murâd idenüñüz Başra ve Gûvayra gitsün *şiyâb-ı rıķāk* ve *ḥayl-i ‘itāk* ve *künûz-i erzāk* ve dem-i muhrāk murâd idenüñüz ‘Irâķa gitsün didükde mezbûrlar dağı bu re’y üzere ittifāk u ittihâd ve ber-müttehem bir yire ictimâ’ ve birbirleriyle muşâfaḥa vü vedâ’ idüp sürât-ı kavmden Ezd kavm ü kabîlesiyle kaşr-ı ‘Umân didükleri ḳal’aya ve Huzâ’a arz-ı [20a] Araka ve Evs ve Hazrec Yeşribe âl-i Cefne Gûvayra ve âl-i Cezîme İbnü’l-ebreş ‘Irâķa gidüp tağılduklarında ‘Arab tã’ifesi bunlaruñ tefriķasın ḳarb-ı meşel idüp bir kavme tefriķa vâķi’ olup mübâlağa kaşd eyleseler “تَقَرَّوْا أَيْدِي سَبَا” dirler.

ذَكَرَ مَا يُصَدَّرُ بِالتَّاءِ³⁹³

(30) أَثْقَلُ مِنْ كَانُونِ³⁹⁴

Lafz-ı kânûn Rûm lisânında şitânuñ ismi olup ve eyyâm-ı şitânuñ me’ûneti eyyâm-ı şayfdan keşîre olmak ḥasbiyle ‘Arab bu meşeli şakîl olan kimesne ḥaḳķında ḳarb

³⁹² Metinde murâd şeklinde yazılmıştır.

³⁹³ Sâ harfiyle başlayan meseller.

³⁹⁴ Ü: 17a.

Tercüme: Kıştan daha ağır/zorlu.

وفي الفرائد الخرائد الكانون عند الروم الشتاء ويحتاج فيه إلى المؤمن مالا dirler “أَنْقُلُ مِنْ كَانُونٍ” idüp
يُحْتَاجُ إِلَيْهِ فِي الصَّيْفِ فَهُوَ ثَقِيلٌ مِنْ هَذِهِ الْجِهَةِ، انتهى.³⁹⁵

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْجِيمِ³⁹⁶

(31) جَزَاهُ جَزَاءُ سِنِمَّارٍ³⁹⁷

Aşlı budur ki mezbûr Sinimmâr bir üstâd-ı neccâr ve bir Rûmiyyü'l-aşl mi‘mâr idi. Nu‘mân bin İmrü'l-ķays medîne-i Kûfenüñ hâricinde ķaşr-ı ħavernaķi mezbûra binâ itdirüp ba‘de buña mu‘âdil bir ķaşr daķı binâ itmesün diyü mi‘mâr-ı mezbûr-ı ķaşr-ı mezkûruñ üzerinden yire atdırup helâk olduķda ‘Arab bunı đarb-ı meşel [20b] idüp bir kimesneye iĥsân muķābelesinde isâ‘et ile cezâ olunsa “جَزَاهُ جَزَاءُ سِنِمَّارٍ” dirler nitekim şâ‘irüñ bu beytinde tazmîn eylediği gibi (beyt)

جَزَتْنا بنو سعد بحسن فعَالِنَا جَزَاءُ سِنِمَّارٍ وما كَانَ ذَا ذَنْبٍ³⁹⁸

(32) أَجُودُ مِنْ حَاتِمٍ³⁹⁹

Bu meşelüñ maĥall-i isti‘mālî ve mezbûr Ĥâtimüñ menāķıb-ı keşîresi beyne'n-nâs ma‘rûfedür. Lâkin cümle-i menāķıbdan biri budur ki bir vaķtde yalnızca ‘Aneze diyârına ‘âzim olup eşnâ-yı rāhda bir esîr bunı görüp yâ Ĥâtim ben bu diyârda bir kimesnenüñ esîriyem ammâ esîrlik cānuma ķâr itdi didi Ĥâtim daķı yâ esîr ben bunda sebük-bâr geldüm yanumda bir nesnenüm yokdur ammâ ĥoş imdi çünki nāmımı yād itmiş olduñ benüm daķı zîmmet-i himmetime seni taĥlîş itmek lâzım geldi diyüp esîr-i mezbûruñ şāķibin bulup behāsını ķať idüp ve kendi esîrüñ yirine ķalup sebîlin taĥliye eyledi ba‘de şemen-i maķtû‘ı getürüp şāķibine teslîm idüp kendi daķı ĥalâş oldu.

³⁹⁵ Ferâ ‘idü'l-ĥarâ ‘id kitâbında verilen bilgiye göre el-kânûn Rûm dilinde kış anlamına gelir. Kış mevsiminde ihtiyaç olunan malzemelere yazın ihtiyaç olunmaz; o yüzden noktada kış yazdan daha zordur.

³⁹⁶ Cîm ile başlayan meseller.

³⁹⁷ Ü:17a.

Tercüme: Onu Sinimmâr’ın cezasıyla cezalandırdı. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri :besle kargayı oysun gözünü.

³⁹⁸ Benü Sa‘d bizi iyiliğimize karşılık olarak suçsuz Sinimmâr’ın cezasıyla cezalandırdı.

³⁹⁹ Ü: 17b.

Tercüme: Hâtim’den daha cömert.

(33) جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طَخْنَا⁴⁰⁰

Bu meşel “⁴⁰¹أَسْمَعُ جَعَجَعَةً” takdîrinde olup zebh mezbüh ma‘ nasına olduğu gibi taħn daħı maṭḥūn ma‘ nasına olup ḥāşıl-i ma‘ nā āsiyāb şadāsı istimā‘ iderem ammā daḳīḳ müşāhede idemem ya‘ nī va‘ d var ammā vefā yok demek olur. ‘Arab bu meşeli va‘ d bilā-vefā [21a] maḳāmında isti‘ māl iderler.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْحَاءِ الْمُهْمَلَةِ⁴⁰²

(34) أَحْلَمُ مِنْ أَخْنَفِ⁴⁰³

Ḥalīm olan kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur mezbūruñ ismi Şahr bin Ḳaysü't-temīmîdür künyesi Ebü'l-baḥrdur lâkin ayağında bir miḳdār i‘ vicāc olmağla Ahnef diyü laḳab olup bir ḥalīmü't-ṭab‘ vesīmü'l-ḳalb kimesne idi. Cümle-i ḥilminden birisi budur ki bir gün yolda gider iken bir kimesne bunuñ yanına taḳılup tā ḳabīleye ḳarīb oluncaya degin ayrılmayup ve fāşıla daħı vormeyüp kendiye ve ḳavm ü ḳabīlesine şütüm-ı ḡalīza ile şetm ider idi mezbūr Ahnef aşlā ṭarılmayup diñler idi bu minvāl üzere ḳabīleye ḳarīb olduḳda atınuñ başını çeküp yā kişi istidiḡüñ ḳadar şetm eyle de var git zirā ḳabīleye yakın geldük cā'izki ehl-i ḳabīle işidüp saña ḍarb u eziyyet iderler ben ise saña eziyyet olındıḡından müte'ezzī olurum didi ḥikāyet olunur ki mezbūre bir gün yā Ahnef senden ḥalīm kimesne gördüñ mi diyü sü'āl eylediler belî gördüm diyüp bu gūne rivāyet ider ki bir gün ‘Āşım Menḳarīnuñ meclisine ḥāzır oldum oturup bizlere eḥādīs ü aḥbār naḳl ider iken birkaç ādem bir kimesnenüñ [21b] ellerin ardına bend eylemişler ḥuzūrına getürüp yā Ḳays işbu birāder-zādeñ senüñ oḡluñı ḳatlı eyledi didiler ammā bu aşlā iltifāt ve ḡaḳab u tehavvür ve ḳaṭ‘-ı kelām itmeyüp ve ṭarz u ṭavrını ve vaż‘ u vaḳārını daħı taḡyīr ḳılmayup sözini tamām itdüḳden soñra tevcīh-i naḳar idüp ol bir oḡlum ḳande ise çağırūñ gelsün didi anlar daħı çağırdılar geldükde yā būney var ‘amm-zādeñi ıtlāḳ eyle ve birāderiñi defn eyle ve vālideñe yüz deve vir mütesellīye olsun diyüp işbu beyti inşād eyledi (beyt)

إِنِّي أَمْرٌ لَا يَعْزِي خُلُقِي دَنْسٌ يُقَدِّدُهُ وَلَا أَفْنُ⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ -Ü.

Tercüme: Deḡirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok. Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Çakar almaz,atar varmaz.(Saman çok, dāne yok) Yazıcı, age, 265.

⁴⁰¹ Bir ses işitiyorum.

⁴⁰² Noktasız hâ harfiyle başlayan meseller

⁴⁰³ Ü:17b.

Tercüme: Ahnef'den daha yumuşak huylu

(35) أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةٍ⁴⁰⁵

Bu meşelüñ maḥall-i isti' māli ma' rûfdur. Mezbûruñ ismi Yezîd bin Servândur⁴⁰⁶ Benî kıays kabîlesinden bir *ṭavîletü'l-lihye* kimesne olup belâhet ü belâdeti şol rûtbeye bâliğe olmışdur ki ḥazef ü üstüḥān pâreler[i] ile bir kıabağı kılâde ittîḥāz idüp boynına âvîze ider idi niçün böyle idersün diseler eger kendimi zâyî' idersem yine bulmak içün iderem dir idi ammâ bir gice ḥ'âbda iken birâderi gelüp mezkûruñ kılâdesin çıkarup kendi boynına âvîze eyledi şabâḥ olduḳda kıalkup kılâde-i mezkûreyi birâderinüñ boynında göricek ey birâder sen bensin yâ ben kimem didi mezbûruñ cümle-i [22a] ḥamâkatından biri daḫı bir gün bir deve zâyî' idüp her kim buldı ise nâḳa-ı dâlleyi aña müjde-gân vireyüm diyü dellâl nidâ itdirüp niçün böyle idersün didüklerinde vicdânıyla şafâlandigüm baña kifâyet ider diyü cevâb virir idi. Cümle-i ḥamâkatından biri daḫı budur ki kabîle-i mezkûrenüñ aḡnâmin ra'y idüp semiz olan kıoyunları otlu yirlerde ve arık olan kıoyunları otsuz yirlerde güder idi niçün böyle idersin diseler Allâhuñ ıslâḥ eylediğini ifsâd itmem ve ifsâd eyledigini ıslâḥ itmem diyü cevâb virir idi (beyt)

عَشْ بَجْدٍ وَكُنْ هَبْنَقَةً الْقَيِّ سَيِّ نَوْكَاً أَوْ شَيْبَةً بِنِ الْوَلِيدِ⁴⁰⁷

(36) أَحْمَقُ مِنْ جُحَا⁴⁰⁸

Mezbûrı Cuḥâ Fezâre kabîlesinden bir kimesne olup ḥumḳ ile ma' rûf idi. Başrada sâkin olur idi. Bir gün bu Başra ḥâricinde bir şahrâya kııkup bir mevzi' i kıazmak ile meşḡûl iken Mâlik nâmında bir kimesne üzerine varup yâ Cuḥâ bu mevzi' i niçün ḥafr idersin didi Cuḥâ daḫı bu şahrâda bir miḳdâr aḳçe defn itmiş idüm anı ararum didi Mâlik daḫı yâ defn eyledigüñ yirde bir ' alâmet ü nişân yok mı didi Cuḥâ daḫı belî yâ Mâlik defn eyledigüm vaḳt üzerinde bulut gölgesi var idi şimdi yokdur bulamadum didi cümle-i ḥamâkatında biri daḫı mezbûr bir gün şabâḥ [22b] kıarañulıḡından evinden taşra kııkar iken bir maḳtûle müşâdif olup gördi ki bir maḳtûl kimesnedür hemân götürüp menziline vâḳi' kıuyunuñ içine bıraḡup yine kendi maşlaḫatına gitdi ammâ mezbûruñ bir ' âḳıl pederi var idi bu ḥuşûşa muṭṭali' olup

⁴⁰⁴ Şüphesiz ben hiç bir leke veya aptallıḡın huyuma isapet etmediğı bir adamım.

⁴⁰⁵ Ü: 18b.

Tercüme: Hebenneḳa'dan daha ahmak.

⁴⁰⁶ Metinde yanlış yazılmıştır.

⁴⁰⁷ Hebenneḳa el-Kaysî gibi şanslı yaşarak cahil ol veya şeybetü bini'l-velîd gibi ol.

⁴⁰⁸ Ü: 19a.

Tercüme: Cuḥâ'dan daha ahmak.

‘ale’l-fevr maḳtūl mezbūrı kıyudan çıkarup bir āḫer mevzi‘e defn eyledi ve bir dāne ḳoç tedārūk kılup boğazlayup kıyunuñ içine ilḳā idüp muḳayyed olmadı ammā Cuḫā Başra zūḳāḳlarında gezer iken bir ḳaç ādeme muṣādif olup gördi ki şu kıyāfetde ve şu hey’etde bir ḳatıl gördüñüz mi diyü rast geldükleri kimesneden sü’āl iderler hemān Cuḫā bunlaruñ öñine geḳüp yā ḳavm anı ben bizüm kıyuya bıraḳdum gelüñüz gidelüm diyü öñlerine düṣüp kıyunuñ üzerine götüşüp tūruñuz imdi ben inüp çıkarayım diyü kıyuya inüp gördi ki bir dāne boynuzlu ḳoç lāṣesi vardur ğayrı bir nesne yokdur hemān aṣağıdan yuḳarıya ḳağırup yā ḳavm sizüñ aradığuñuz ölünüñ boynuzı var mıydı didükde ḳavm daḫı gülüşüp yine aramağa gıtdiler.

(37) اَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَانٍ ثَمَانِينَ⁴⁰⁹

Bu meṣel mülükdan yāḫud ekābir-i nāsdan bir kimesne bir kimesneye in‘ām u iḥsān murād idüp zamīrinden istinṭāḳ eyledükde muḥsinüñ rütbesinden dūn nesne teklīf [23a] eyledükde isti‘māl olunur. Aṣlı budur ki ekāsire-i ‘Acemden birinüñ zamānında bir A‘rābī bir beṣāret-i ‘azīme ile Kisrāya gelüp tebṣīr ü müjde eyledükde kemāl-i mertebe mesrūr olup “يا أَعْرَابِي سَلْنِي مَا شِئْتُ”⁴¹⁰ ya‘nī her ne murād ider iseñ iste vireyim didi A‘rābī daḫı “يَا مَلِكِ اسْأَلْكَ ضَانًّا ثَمَانِينَ”⁴¹¹ ya‘nī seksen ḳoyun isterem didi.

(38) الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ⁴¹²

Be meṣel “الْكَلَامُ يَجُرُّ الْكَلَامَ”⁴¹³ maḳāmında isti‘māl olunur. Aṣlı budur ki Ḍabbe bin Üd nāmında bir kimesnenüñ iki oğlı var idi birine Sa‘d ve birine Su‘ayd dirler idi bir gün mezbūr Ḍabbenüñ bir devesi zāyi‘ olup vicdānı içün Sa‘dı bir ṫaraḫa ve Su‘aydı bir ṫaraḫa gönderdi bir ḳaç gündən soñra mezbūr Sa‘d dönüp girü geldi ammā mezbūr Su‘ayd gelmedi bir ḳaç eyyām cüst ü cū idüp Su‘aydı bulamadılar ve aḫvāline daḫı vāḳıf olamayup fāriğ oldılar ammā zamān mürūrından soñra bir gün mezbūr Ḍabbe Ḫāriṣ bin Ka‘b ile refāḳat idüp bir semte sefer eylediler yolda gider iken bir mevzi‘e nüzül idüp eṣnā-yı muṣāḫabetde mezbūr Ḫāriṣ eyitdi yā Ḍabbe işbu mevzi‘de ben şu

⁴⁰⁹ Ü: 19b.

Tercüme: Seksen koyun güden bedevīden daha ahmak. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Vermeyince Ma‘būd, neylesin Maḫmūd. Demir tavında dövülür. Yazıcı, **age**, S.224.

⁴¹⁰ Ey A‘rābī, istediğini bana söyle.

⁴¹¹ Ey melik, senden seksen kouyn isterim

⁴¹² Ü: 20a

Tercüme: Değişik konuları içeren söz.

⁴¹³ Konu konuyu açar.

kıyāfetde bir yigidi katl ve eşvāb u eşkālın aḥz itmiş idüm işbu meyānumda olan şemşiri daḥı mezbūrdan aḥz eyledüm diyü vaşf [23b] eyledükde Ḍabbe daḥı katl olunan oğlu mezbūr Su‘ayd oldığın bilüp lākin izhār itmeyüp yā Ḥāriş vir göreyüm ne maḳūle kılıçdur didi mezbūr Ḥāriş daḥı kılıcı Ḍabbenūñ eline virdükde “ الْحَدِيثُ دُوْ ”
 أَيُّ ذُو طُرُقٍ، الْوَاحِدُ شَجْنٌ بِسُكُونِ الْجِيمِ وَأَصْلُ هَذِهِ الْكَلِمَةِ ” diyüp Ḥāriş'i katl eyledi. “
 414”الانْتِصَالُ وَالْإِلْتِفَافُ وَمِنْهُ الشَّجْنَةُ وَالشَّجْنَةُ الشَّجَرَةُ الْمُلْتَفَتُ الْأَغْصَانُ كَذَا فِي الْفَرَائِدِ الْخَرَايِدِ

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْخَاءِ الْمُعْجَمَةِ⁴¹⁵

(39) أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ⁴¹⁶

Seḥbāndan murād Seḥbān bin Züfer İbni İyās Vā'ilīdür ki şöḥbet-i ḥazret-i ḥayrū'l-beşer ile müste'idd olmak müyesser olmayup ḥazret-i Resūl-i ekremden soñra elli dört sene mu'ammer olup şeref-i İslām ile şeref-yāb oldu mezbūr ile faşih u belīg olan kimesne ḥaḳḳında meşel ḍarb olunup “ أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ ” dinilür ‘aşrında feşāḥat minberinūñ ḥaṭībi ve belāḡet gülşeninūñ ‘andelībi bir zāt-ı süḥan-pervāz ve şā'ir-i mümtāz olup (beyt)

لَقَدْ عَلِمَ الْحَيُّ الْيَمَانُونَ أَنَّي إِذَا قُلْتُ أَمَّا بَعْدُ أَنِي خَطِيبُهَا⁴¹⁷

Diyü tefāḥür ider idi. Bir gün mezbūr bu kıt‘ayı inşā vü imlā idüp

يَا طَلْحُ أَكْرَمَ مَنْ بِهَا حَسْبًا وَأَعْطَاهُمْ لِتَالِدٍ

مِنْكَ الْعَطَاءُ فَأَعْطِنِي وَعَلَيَّ مَذْحُكَ فِي الْمَشَاهِدِ⁴¹⁸

[24a]

⁴¹⁴Yani yolları vardır; müfredi, cim harfinin sükunuyla “ شَجْنٌ ” şeklindedir. bu kelimenin aslı

birleşme ve dolanma anlamına gelir. Ondan “الشَّجْنَةُ” kelimesi türetilir. Bu kelime dalları birbirine dollanmış ağaç demektir. *Fera'idü'l-Harâ'id*'de bunun gibidir.

⁴¹⁵ noktalı ḥā' ile başlayan meseller

⁴¹⁶ Ü: 21a (kenarda).

Tercüme: Seḥbān bin Vā'il'den daha güzel ve etkili konuşan .

⁴¹⁷ Muhakkak ki Yemenler'in semti, ben “ammā ba'd” dediğim anda gerçekten bir hatip olduğumu anlar.

⁴¹⁸ Asaletli, daha cömertli olan ve eskiden kalanı daha veren ey Ṭalḥa, senden olan bağışı bana ver, seni benim medh etmem sahnelerde olacak.

Ṭalḥatu't-ṭalahāta viridi ol daḥı okuyup yā Seḥbān seni mālīma ḥakem naşb itdüm her ne isterseñ söyle didi Seḥbān daḥı bir at ve bir gūlām ve bir menzil ve on biñ aqçe isterem didükde yā Seḥbān benüm miḳdārumca istemedüñ kendi miḳdāruñca istedüñ eger benüm miḳdārumca isteseydüñ ne kadar emvāl ü erzāka mālīk isem hep saña virür idüm diyüp ba' de maṭlūbı olan eşyā-yı mezkūreyi virüp ziyāde virmedi.

(40) أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ⁴¹⁹

Bu meşel kemāl-i mertebe ḥüsrānda olan kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur *ḥammāletü'l-ḥaṭab*dan murād Ebū Süfyān bin Ḥarbuñ ḥāheri ve Ebū Lehebün zevcesi sūre-i Tebbetde mezkūr olan meşhūre *ḥammāletü'l-ḥaṭab*dur. Aşlı budur ki her çend mezbūre eşcār-ı pür-ḥārı yüklenüp ḥazret-i Resūl-i ekrem *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* eziyyet itmek için reh-güzārlarına ilḳā ider idi ammā Ḳutāde ve Mucāhid ve Süddī ḳavilleri üzere mezbūre devr-i ebvāb-ı şanādīd-ı Ḳureyş idüp nemīme vü igvā ve tehyīc-i āteş-i 'adāvet ü bağzā idüp *binā'en 'alā zālīk* āteş daḥı ḥaṭab-ı heyzüm ile iltihāb ü işti'āl bulmağla nemīmeyi ḥaṭaba teşbīh idüp *ḥammāletü'l-ḥaṭab* didiler.

جَمَعْتُ شَيْئًا وَقَدْ فَرَّقْتُهَا جُمْلًا لَأَنْتَ أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ⁴²⁰

(41) أَخْرَقُ مِنْ نَائِثَةٍ غَزَلِهَا⁴²¹

Bu meşel yapılmış işi bozan kimesne ḥaḳḳında [24b] ḍarb olunur. Aşlı budur ki mezbūre Nākişe Ḳureyş ḳabīlesinden Ümmi Rayṭa dimekle ma'rūfe bir 'avret olup bunun bir kaç cāriyeleri var idi. Mezbūrelere iplik gazl itdirüp ba' de gazl eyledükleri tekrār yine ḥarḳ u naḳz itdirüp penbe iderler idi. “ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ”.

el-āyet, müfessirün bu āyet-i kerīmeden murād mezbūre Ümmi Rayṭa'dur dirler.

⁴¹⁹ Ü: 23a.

Tercüme : odun taşıcisından daha fazla kayıpta olan.

⁴²⁰ Sen, önce dağılmış halde bulunan şeyleri bir araya getirdin daha sonra onları küme küme ayırdın, gerçekten sen odun taşıcisından daha fazla kayıptasın..

⁴²¹ Ü: 23a.

Tercüme: İpliğini bozan kadından daha aptal.

⁴²² ipliğini iyice eğirip bükükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın. Nahl (16/92).

Bu meşel iki vech üzere isti‘ māl olunur mezbūruñ ismi kable't-tehannūs Ṭāvūs olup *beyne'n-nās* tehannūs ile şöhret-şi‘ār olduğda taşğır idüp Ṭuvays didiler Yūsuf Ḥuviyyi *nevvera'llāhū maḍca‘a* rivāyeti üzere ḥazret-i ‘Ömer *radiyallāhū ‘anh* Fārisden seby olunan esrāya be-her māh iki gün ruḥşat virüp ol iki gün içinde miḥen-i mihenden istirāḥat ve ‘ayş u ‘işret iderler idi. Mezbūr Ṭuvays daḥı ol günlerde esrā-yı mezbūre ile iḥtilāṭ idüp ṭarīḳ-ı ğınāyı anlardan aḥz idüp Medīne-i Münevvere ‘alā *münevvirihā efḍalü's-şalāt ve ekmelü't-taḥiyye* de eñ evvel ṭarīḳa-ı ğınāya ya‘nī müsīkāra revnaḳ viren mezbūr Ṭuvaysdur ğāyet bir ḥalī‘ u'l-‘ izār ve muḍḥik kimesne olmağla ehl-i Medīneye ḥitāb idüp ṭarīḳa-ı temeshur üzere bu ğüne şe‘āmet-şi‘ār olurdu ki yā ehle'l-Medīne mā-dāmki ben sizūñ içüñüzdeyim deccālūñ ḥurūcına muntazır oluñuz zīrā benüm şe‘āmetüm [25a] ol rütbeğe bālīge olmışdur ki benüm vālidem ğāyetle bir fāsīde vü nemmāme ‘avret olup dā‘imā kārı nisvān-ı Enşāruñ beynlerinde īḳāz-ı fiten itmekdür ve beni ḥazret-i Resūl-i ekrem *şalla'llāhū ‘aleyhi ve sellem* dār-ı dünyādan dār-ı beḳāya irtiḥāl buyurdukları gice vilādet itmişdür ve ḥazret-i Ebū Bekrū's-Sıddīḳ āhirete intikāl buyurdukları gice memeden kesmişdür ve ben ḥazret-i ‘Ömer *radiya'llāhū ‘anh* ḳatlı olındığı gün ḥaddi bülūge irdüm ve ḥazret-i ‘Oşmān *radiya'llāhū ‘anh* ḳatlı olındığı gün tezevvüc eyledüm ve ḥazret-i ‘Alī *kerrema'llāhū vecheh* ḳatlı olındığı gün bir oğlum oldu dünyāda benüm gibi bir meş‘üm daḥı var mıdur diyü temeshur ider idi rivāyet olunur ki ḥulefā-yı Mervāniyyeden Süleymān bin ‘Abdülmelik bir leyle-i ḳamrāda Şām-ı şerīfde bir ḳaşr-ı mu‘allāda elbise-i fāḥire ile telebbüse ve cevāhir-i nefīse ile müzeyyene bir cāriye-i zātü'l-behā ile oturup ‘İş ü nūş ider idi ammā Şām-ı şerīf ālūdelerinden Sümeyr nāmında bir kimesne var idi Süleymān bin ‘Abdülmelik ḳaşr-ı mezbūrda olduğından ḥaber-dār olmayup (şi‘ir)

وَعَادَةَ سَمِعْتُ صَوْتِي فَأَرْقَهَا مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ لَمَّا مَلَّهَا السَّهْرُ⁴²⁴

نُذْنِي عَلَى فَخْذَيْهَا مِنْ مُعْصَفَرَةٍ وَالْحُلِيِّ دَانٍ عَلَى لَبَاتِهَا خَضِرُ⁴²⁵

لَمْ يَحْجِبِ الصَّوْتُ أَحْرَاسٌ وَلَا غَلَقَ فَدَمَعُهَا بِأَعَالِي الْخَدِّ يَنْحَرِ⁴²⁶

⁴²³ Ü: 21a.

Tercüme : Tuveys'den daha kadınsı ve Tuveys'den daha uğursuz.

⁴²⁴ güzel bir cariyeye, sesimi duyduğu için uykusuzluğun onu bıkırdığı gece sonuna kadar uyuyamadı.

⁴²⁵ Bu cariyeye yeşil bir gerdanlık boynunu süslerken rengarenk bir elbise uyluklarını sarıyor.

فِي لَيْلَةِ الْبَدْرِ مَا يَدْرِي مُعَابِيَهَا أَوْجُهَا عِنْدَهُ أَبْهَى أَمَ الْقَمَرِ⁴²⁷

لَوْ خُلِّيتُ لَمَشَّتْ نَحْوِي عَلَى قَدَمٍ نَكَادُ مِنْ رِقَّةٍ لِمَشْيِي تَنْفَطِرُ⁴²⁸

[25b]

diyü bu ebyâtı tağannî iderek Kaşr-ı mezbûruñ pîşgâhından güzerân ider iken Süleymân bin ‘Abdülmelik bunu *kemâ-yenbagî* istimâ‘ idüp ve ma‘ânîsini câriye-i mezbûrenüñ evşâfına muţâbıkâ ve bulunduğı hâlâta muvâfıkâ bulıcağ câriye-i mezbûreye ismâ‘ için tağannî ider kıyâs idüp gâzaba gelüp mezbûr Sümeysi huzûrına ihzâr itdirüp mezâkîrin ya‘nî hâye vü kîrin kaţ‘ ile fermân eyledi ammâ bu eşnâda ‘Ömer bin ‘Abdül‘azîz anda hâzır bulunmağla huzûrına girüp ‘afvını ricâ eyledükde yâ ‘Ömer hâşşa-ı muğarreredür ki feres şahîl urup ve fahl esirüp mâdiyân u nâkaya ismâ‘ itdükleri gibi ricâl dağı tegannî idüp nisvâna ismâ‘ iderler imdi sen muqayyed olma diyü tîr-i ricâ hedef-i qabûle qarîn olmayup emr eyledi mezbûr Semîruñ mezâkîrin kaţ‘ eylediler ammâ muğaddemâ Medîne-i Münevverede bir kaç muğanneş zühûr idüp *fî ş-şubhi ve’l-mesâ* kârları ifsâd-ı ricâl ü nisâdûr diyü sem‘ ine ilkâ olunmağla Sümeysi mezbûruñ huşûsı müzekker-i mâcerâ Olup ol eşnâda İbni Hâzm Medîne-i Münevverede vâlî olup kâr-fermâ-yı hükûmet itdi. Mûmâ ileyh Süleymân bin ‘Abdülmelik kâtibini huzûrına getürüp “ أَكْتُبُ كِتَابًا إِلَى عَامِلِ الْمَدِينَةِ ابْنَ حَزْمٍ ” diyü emr eyledi kâtib dağı ber-vech-i muğarrer mektûbı taḥrîr itmek eşnâsında “ إحصِ ”⁴³⁰ kelimesinde olan hâ‘-ı mühmelenüñ [26a] üzerine sehven bir nokṭa vaz‘ idüp mektûbı gönderdiler. Mektûb gelip İbni Hâzme vâşıl olduğda kâtibin huzûrına getürüp okı şu mektûbı didi. Kâtib dağı hâ‘-ı mu‘ceme ile “ إحصِ مُحَنِّي الْمَدِينَةِ ”⁴³¹ ya‘nî Medîne’de olan muğanneşleri hâdım eyle diyü okuduğda İbni Hâzm diñleyüp öyle olmamak gerek didükde kâtib dağı yâ emîr üzerinde bir nokṭa var ki Süheyl yıldızı gibi celîdûr diyicek İbni Hâzm iştibâh idüp getüren kâşıdı huzûrına ihzâr kılup yâ kâşıd emîrü’l-mü‘minîn saña lisânen bir nesne tenbîh ü tavşîye eyledi mi ve bu mektûb ne vakîtte taḥrîr olundu diyü istintâğ eyledükde kâşıd

⁴²⁶ Sese ne muhafızlar ne kilitli kapılar engel olamadığından cariye’nin yanaklarının üst kısımlarından gözyaşları dökülüyor.

⁴²⁷ Dolunay gecesinde cariyeye bakan, yüzünün mü yoksa ayın mı daha parlak olduğunu bilemiyor.

⁴²⁸ Eğer izin verilseydi, olduğum yere yayan gelecekti, yürümeye karşı narinliğinden neredeyse parçalanacaktı.

⁴²⁹ Süleymân kendi kâtibine emr edip Medine’nin valisi İbnü Hâzm’e “bana Medine’nin kadınsılarını say” diye bir mektup yazdırdı.

⁴³⁰ say

⁴³¹ Medine’nin kadınsılarını hadım et.

dağı *aşlahallāhu şāneke yā emīre'l-mü'minīn* bir nesne tavşiye buyurmadılar ammā bu mektüb medīne-i Şāmda olan mühenneslerden Sümeysi getirüp hādım itdirdiği vaqt taḥrīr olundu dimekle kātibūñ sözini te'yīd idüp İbni Hāzm dağı “اخص” kelimesinūñ ḥā'-ı mu'ceme ile olmasına ḥūkm idüp buyurdu Medīnede olan muḥanneslerden Delāl ve Nesīm-i Seḥer ve Nevmetü'd-Ḍuḥā ve Beredü'l-Fu'ād ve Zıllü's-Şecer ve mezbūr Ṭuvays altı nefer kimesneyi ol sâ'at getirüp mezākīrin kaṭ'eylediler.

(43) أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ⁴³²

Aşlı budur ki ḥulefā-yı 'Abbāsiyyeden Mehdīnūñ zamān-ı ḥilāfetinde Medīne-i Bağdād-ı behişt-ābādda [26b] bir gice bir şedīd rüzgār oldu ki herkes gāzab-ı ḳahhārīden hirāsān u serāsime olup secde-künān vaż'-ı cebīn-i zemīn-i tevbe vü istigfār eylediler hattā mezbūr Mehdī ḥalīfe rūy-ı tazarru' u ibtihālī fersūde-i dergāh-ı melik-i zū'l-celāl idüp bu gūne demsāz-ı niyāz idi ki “اللَّهُمَّ احْفَظْنَا واحْفَظْ فِيْنَا نَبِيَّكَ” عليه السَّلَام ولا تُشْمِتْ بِنَا أَعْدَائِنَا مِنَ الْأُمَمِ وَإِنْ كُنْتَ يَا رَبَّ أَخَذْتَ النَّاسَ بِذَنْبِي فَهَذِهِ نَاصِيَّتِي بِبِكَ فَارْحَمْنَا يَا”⁴³³ bu niyāz içinde iken *bi-luṭfi'llāhi ta'ālā* bu muşībet-i 'uẓmā ve bu dāhiye-i dühyā mündefi' olup şabāḥ olduğda fuḳarāya şadaḳāt-ı keşīre virüp yüz 'abīd i'tāk eyledi ve yüz kimesne ḥacc-ı şerīfe gönderüp sâ'ir erkān-ı devlet ü a'yān-ı salṭanatı dağı anı görüp “النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ”⁴³⁴ fehvāsı üzere fuḳarā vü zu'afāya şadaḳāt-ı keşīre virüp 'āmmē-i nās muḡtenim olmağın 'Arab bunı ḍarb-ı meşel idüp her çend bu gūne bir eyyām-ı ḡanīmet olsa “أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ” dirler.

⁴³² Ü: 20b.

Tercüme: Karanlık gecenin sabahından daha verimli

⁴³³ Allahım, bizi koru ve peygamberini (s.a.v) bizden ayırma eyle ve farklı ırktan olan düşmanlarımızı bize güldürme. Allahım, eğer insanları benim günahımdan dolayı cezalandırdıysan işte bu perçem senin elindedir. Merhametlilerin ey en merhametli olan Allahım, bize merhamet et.

⁴³⁴ İnsanlar din bakımından kiralalarını izlerler.

ذَكَرُ مَا يُصَدَّرُ بِالذَّالِ الْمُهْمَلَةِ⁴³⁵

(44) دُهُ دُرَيْنِ⁴³⁶

Aşlı budur ki tüccār-ı ‘acem gāh u bi-gāh diyār-ı ‘Araba incü ve boncuğ getürüp bey‘ ü şirā iderler imiş ammā bir gün yine ol ʔāʔifeden [27a] bir kimesne gelüp incüye müşābih iki dürlü boncuğ getürüp incü olmak üzere bey‘ ü fūrūht idüp gitdükden soñra incü olmayup boncuğ olduğına vaqıf olduklarında beynlerinde “ دُهُ ” kelimesini şüyü‘ bulup kizb ü bāṭıl olan nesnede meşel zarb eylediler.

ذَكَرُ مَا يُصَدَّرُ بِالذَّالِ الْمُعْجَمَةِ⁴³⁷

(45) اذْكَرُ غَائِبًا تَرَهُ⁴³⁸

Bu meşel bir gāʔib kimesnenüñ aḥvālinden aḥbābı müzākere itmek eşnāsında bağıteten çıka geldükde isti‘ māl olunur. Aşlı budur ki ‘Abdullāh bin Zübeyr bir gün Muḥtār bin ‘Ubeydi bir ḥuşuş için ‘Irāḫ cānibine gönderüp bir kaç eyyām bunun aḥvālinden ḥaber-dār olamayup bir gün oturup ba‘zı kuranāsıyla müzākere ider iken mezbūr Muḥtār bağıteten çıka geldükde ‘Abdullāh bin Zübeyr bunu görüp “ اذْكَرُ غَائِبًا ” didi.

(46) ذَكَرَنِي فَوْكَ حِمَارِي أَهْلِي⁴³⁹

Bu meşel bir şey şeyʔ-i āḥerüñ tezekkürine bāʔ iş olduğu vaḫt darb olunur. Aşlı budur ki bir A‘rābī iki ḥimār zāyi‘ idüp çıkup ḥimārlarını cüst ü cū itmek eşnāsında bir niḳāblı ḥātūna muşādif olup mezkūr A‘rābī ḥimārları daḫı unıdup mezbūre ḥātūnuñ yanına düşüp her kanda gitdi ise bile gidüp ba‘zı ḥarf-endāzlık ider idi [27b] ammā ḥātūn daḫı cemīle olmayup bir *kerihūʔl-manzar* ‘avret idi mezbūr A‘rābīnüñ bu vaż‘ına taḥammül idemeyüp yüzinden niḳābı ref‘ idüp yā A‘rābī varup kendi işüne

⁴³⁵ Noktasız dāl ile başlayan meselller.

⁴³⁶ Ü:23b.

Tercüme : İnci, mercan getirdim. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Aşlı artarı yok/Atma Recep din kardeşiyiz/ yalancının mumu yatsıya kadar yanar.Yazıcı, **age**, 133-134.

⁴³⁷ Muceme zāl ile başlayan meseller.

⁴³⁸ Ü: 23b.

Tercüme: Gaib olanı andığında onu görürsün. /iyi adam lafın üstüne gelir.

⁴³⁹ Ü:24a.

Tercüme: Senin ağzın bana ailemin iki eşeğini hatırlattı.

meşgûl olsaña didükde A‘rābī dağı mezbürenüñ kelâmın işidüp ve kerîhü'l-manzar oldıgın görüp “ذَكَرْتَنِي فُوكِ جِمَارِي أَهْلِي” didi.

(47) ذَكَرْتَنِي الطَّعْنُ وَكُنْتُ نَاسِيًا⁴⁴⁰

Bu dağı meşel-i mezkûr maqāmında isti‘māl olunur. Aşlı budur ki Şahr bin Mu‘āviyetü's-Sülemī Yezīd bin Şa‘ıķ ile muhārebe idüp Yezīdüñ dağı yedinde bir nīzesi var idi ammā Şahr üzerine hücum eyledükde havf u haşyetinden yedinde olan nīzeyi unıdıp firār semtin tutduķda mezbûr Şahr yā Yezīd yedünde olan nīzeyi bırak didükde Yezīd dağı “ذَكَرْتَنِي الطَّعْنُ وَكُنْتُ نَاسِيًا” diyü girüye ‘avdet idüp mezbûr Şahrı nīze ile urup qatl eyledi.

(48) الذَّنْبُ يُكْنَى أَبَا جَعْدَةٍ⁴⁴¹

Bu meşel zāhirde izhār-ı hülûş u meveddet ve bātında izmār-ı mekr ü ‘adāvet iden kimesne haqqında darb olunur. Aşlı burdur ki ‘Ubeyd bin Abraş nāmında bir hayl ü haşem ve tevābi‘ ü hadem şāhibi bir kimesne var idi ammā melikū'l-‘Arab Münzir bin Mā’i's-Semā her çend mezkûrı qatl itmek derûnında [28a] merkûz idi. Lākin mezbûruñ keşret-i a‘vān u enşārı olmağla cenk ü harbla qatle şürü‘ idemeyüp dā’imā şuret-i meveddet ü ikrām gösterir idi. Bir gün mezbûrı ziyāfete da‘vet idüp qatl itmek murād eyledükde yā Münzir bu meveddet ü ikrāmuñ neticesini böyle mi olacak idi (beyt)

هِيَ الْخَمْرُ يَكُونُهَا بِالطَّلَا كَمَا الذَّنْبُ يُكْنَى أَبَا جَعْدَةٍ⁴⁴²

Didi. “لَأَنَّ الذَّنْبَ وَإِنْ كَانَتْ كُنْيَتُهُ حَسَنَةً فَإِنَّ عَمَلَهُ لَيْسَ بِحَسَنٍ”⁴⁴³

⁴⁴⁰ Ü: 24a.

Tercüme: Ben unutmuşken sen bana saplamayı (mızrağı) hatırlattın.

⁴⁴¹ Ü: 24b.

Tercüme : Kurt Ebū Ca‘de diye lakaplandırılır.

⁴⁴² Şarap “talā” diye lakaplandırıldığı gibi kurt da “Ebū Ca‘de” diye lakaplandırılır.

⁴⁴³ Çünkü, lakabı hoş olmasına rağmen kurdun işi hiç güzel değildir.

Bu meşel bir kimesne bir nesnenün huşûlî için sa'y idüp kût karîbeye getürdükden soñra ol nesne bir âher sa'y itmeyen kimesneye oldığı vaqt darb olunur. Sebeb-i vürûdı budur ki hâzret-i Mu'âviye *rağiya'llāhü 'anh* oğlu Yezîdi velî' ahd idüp halkı bî' at itdirdükden soñra bir gün mezbûr Yezîde hitâb idüp yâ büneyye senün ârzû-yı hâtîruñ bu hilâfete velî' ahd olmak idi. İşte ol murâduñ huşûle geldi dañı bir murâd u maşşûduñ var ise söyle ideyüm didi. Mezbûr Yezîd dañı İbni 'Âmirün nikâhında Ümmi Hâlid nâmında bir cemîle hâtûnı var idi. Medîne-i Münevverede sâkine olurlar idi mezbûre hâtûna ta'aşşuk idüp derûnında merkûz olmağla [28b] yâ emîre'l-mü'minîn sâye-i devletünde bir nesneye ârzüm kalmadı ve bir nesne dañı istemem ancak İbni 'Âmirün hâtûnı Ümmi Hâlide gâyet ta'aşşukum olup şabr u tahammülden kaldum bir tarîkla ma'sûkama vâşıl olmağdan gayrı dünyâda maṭlabum yokdur didükde Mu'âviye dañı mezbûr İbni 'Âmire mektûb yazup Şâm-ı şerîfe geldükde konağ ta'yîn kılup kemâl-i mertebe i'zâz u ikrâm idüp birkaç eyyâm mürûrından soñra bir gün tenhâca da'vet ve meclisi halvet idüp Yezîdüñ ahvâlini buña söyleyüp eger Ümmi Hâlidî ıtlâk ider iseñ beş sene bir tahvîl ile seni Fâris memleketine 'âmil naşb ideyüm didi İbni 'Âmir dañı bu huşûşa râzî olup ol meclisde mezbûre hâtûnı tatlık eyledi Mu'âviye dañı incâz-ı va'd kılup beş sene bir tahvîl ile İbni 'Âmiri Fâris memleketine vâlî naşb idüp gönderdi ba'de Medîne-i Münevvere 'âmili Velîd bin 'Ukbâya İbni 'Âmir zevcesi Ümmi Hâlidî bizüm huzûrumuzda tatlık eyledi *În şâ'e'l-mevlâ ba'de inkizâ'i'l-'idde* tarafumuzdan âdem gönderüp işbu velîyy-i 'ahdum oğlum Yezîde 'ağd-ı nikâh itsem gerek i'lâm u tenbîh idesin diyü bir mektûb tahrîr idüp gönderdi. Velîd dañı me'mûr olduğu üzere i'lâm u tenbîh idüp 'idde münkaziye olduğda Mu'âviye *rağiya'llāhü 'anh* [29a] dañı hazînesinde altmış biñ altun ihrâc idüp ve bu huşûsuñ irâdet ü itmâmı için Ebû Hüreyre *rağiya'llāhü 'anh* çağırup yâ Ebâ Hüreyre işbu altmış biñ altunı alup var Medîne-i Münevverede Ümmi Hâlid bizden selâm idüp yigirmi biñi mehrleri içündür ve yigirmi biñi dañı kendiye ikrâm içündür ve yigirmi biñi kendiye hediyeğdür mezbûreye teslim idüp oğlum Yezîde 'ağd-ı nikâh eyle ve kerîmü'l-hulk ve velîyyü'l-'ahd-ı halkdudur diyü söyle ve'l-hâşıl

⁴⁴⁴ Noktasız ra' ile başlayan meseller.

⁴⁴⁵ Ü: 24b.

Tercüme : Nice çalışıp çabalayan kimselerin emeği boş oturana gider. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: kim kazana kim yiye. Yazıcı, **age**, s. 294.

her ne eylerseñ eyle sa'y eyle şunu merāmına neyle diyü 'azīm tenbīh ü tavşie idüp gönderdi. Ebū Hüreyre ḥazretleri daḥı 'azm-ı rāh ve leylen Medīne-i Münevvereye duḥūl idüp 'āmil-i mezbūr Velīdūñ menziline nüzūl ve ol şeb anda beyūtet kılup şabāḥ olduğda ziyāret-i ravza-ı muṭahhara-ı Resūl-i kerīmi 'āmme-i umūra taḥdīm idüp 'alā's-seḥer ḳabr-ı muḥterem-i Resūl-i ekremi ziyārete 'āzim olduğda evvelā imām-ı Ḥasan *raḍiya'llāhü 'anhüye* muşādif olup ba'de'l-muşāfaḥa ne zamān geldüñ yā Ebā Hüreyre didi Ebū Hüreyre daḥı leylen geldigini ve mezbüre Ümmi Ḥālidi Yezīde tezvīc itmek murād eyledigini ketm ü ihfā itmeyüp künhiyle ḥaber virdükde yā Ebā Hüreyre ol ḥātūne ben daḥı ṭalibem benüm ṭarafumdan daḥı vekālet idüp söyle didi Ebū Hüreyre daḥı '*alā'r-re's ve'l-'ayn* [29b] ciger-küşe-i Resūlüllāh diyüp bir miḳdār daḥı gitdükden soñra imām-ı Ḥüseyn ḥazretleri ile Ebū 'Ubeydülāh bin 'Abbāsa muşādif olup anlaruñ daḥı ḳaḫiyye ma'lūmları olduğda bizüm ṭaraflarumuzdan daḥı söyle yā Ebā Hüreyre diyü vedī'a eylediler Ebū Hüreyre raḍiyallāhü 'anh anlara ta'ahhūd idüp ba'de 'Abdullāh bin Ca'fer ve 'Abdullāh bin Zübeyr ve 'Abdullāh bin Muṭī'a muşādif olup anlar daḥı ḳaḫiyye ma'lūmları olduğda bizüm ṭaraflarumuzdan daḥı söyle diyü emānet etdiler Ebū Hüreyre bunlara daḥı ta'ahhūd idüp ba'de varup edā-yı ziyāret-i ravza-ı muṭahhara-ı ḥazret-i cenāb-ı Resūl-i Rabbū'l-'izzet ḳıldıḳdan soñra mezbüre Ümmi Ḥāliduñ menziline varup Mu'āviye *raḍiya'llāhü 'anh* ṭarafından me'mūr oldığı üzere söyledi ve sālifü'z-zıkr altmış biñ dināri *kemā-ḥakā* 'arz eyledi ve bu siyāḳda imām-ı Ḥasan ve imām-ı Ḥüseyn *raḍiya'llāhü 'anhümā* ḥazretlerinüñ ve sā'irlerinüñ daḥı kendiye ṭalib ü rāḡib oldukların 'alā ḥaddihī ifāde ḳıldıḳda yā Ebā Hüreyre benüm maḳşūdum ba'de'l-yevm tezevvüc itmeyüp Mekke-i Mükerrremeye hicret ve *ilā āḫiri'l-'ömr* anda iḳāmet itmekdür bu ḥuşuşda siz ne buyurursuz diyü Ebū Hüreyreden istintāḳ u istişāret eyledükde Ebū Hüreyre daḥı ey *seyyidetü'l-muḥadderāt* eger senüñ ḥuşuşuñ benüm işāreme mevḳūf [30a] ise ben saña bu kārı ihtiyār eyle diyemem diyicek Ümmi Ḥālid daḥı yā Ebā Hüreyre çünki re'yi istişvāb itmezsın imdi re'y-i şavāb her ne ise söyle anı ihtiyār ideyüm didükde Ebū Hüreyre daḥı yā seyyidete'l-muḥadderāt saña evlā vu enfa' olan her ne ise yine anı sen a'lā biliyorsun diyicek yok yā Ebā Hüreyre baña ḥayrlı olan belki senüñ ihtiyār eyledigüñdür hemān muḥtārūñ olan her ne ise söyle sözüñi düstürü'l-'amel ideyüm diyicek hemān Ebū Hüreyre *raḍiya'llāhü 'anh* cevher-efşān ḥoḳḳa-i deḥān olup yā seyyidete'l-muḥadderāt çünki baña bu ḳadar vüṣūḳuñ vardır benüm ihtiyāruma ḳalır ise ben

⁴⁴⁶ سَيِّدِي شُبَّانِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْنِي سِبْطِي رَسُولِ اللَّهِ“

⁴⁴⁶ Cennet ehlindeki gençlerin efendileridir; yani Resulullah'ın iki torunudur.

imām-ı Hāsan ve imām-ı Hüseyin raḍiya'llāhü ‘anhümādan birisini ihtiyār iderüm didükde mezbûre Ümmi Hālid daḥı cevher-i ihtiyārı hokḳa-ı derünında ibrāz u izhār idüp ben daḥı sıbt-ı Resûl-i kibriyā imām-ı Hāsan bin ‘Aliyyü'l-murtaẓā raḍiya'llāhü ‘anhümāyı ihtiyār iderem şuḡrā vu kübrā-yı muḳaddimāt-ı istiṣāreye netice virdükde Ebü Hüreyre daḥı imām-ı Hāsan ḥazretlerine ḥaber gönderüp mezbûre Ümmi Hālidı imām-ı Hāsana ‘aḳd-ı nikāḥ idüp kendisi daḥı meblaḡ-i mezkûr altmış biñ alup girüye ‘avdet idüp gelüp Mu‘āviye raḍiya'llāhü ‘anh meclisine dāḥil olup keyfiyyet-i aḥvālî söyledükde yā Ebā Hüreyre [30b] “إِنَّمَا بَعَثْتُكَ خَاطِبًا وَلَمْ أَبْعَثْكَ مُحْتَسِبًا” ya‘nî ben seni oḡlum Yezîde Ümmi Hālidı nikāḥ eyle diyü gönderdüm yohsa ol ṭarafa varup mezbûre ḥātûna ma‘ḳûl ü nā-ma‘ḳûl nedür bili-vir diyü göndermedüm didükde Ebü Hüreyre daḥı yā emîre'l-mü‘minîn ḥātûn benüm ile istiṣāre eyledi ne işleyeyüm “رَبِّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ”⁴⁴⁷ diyicek Mu‘āviye daḥı mülzem olup “رَبِّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ”⁴⁴⁸ didi.

(50) رَبِّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ⁴⁴⁸

Bu meşel meşhûr olup maḥall-i isti‘mālî ma‘lûm-ı şaḡîr u kebîrdür. Aşlı budur ki Hākem bin Yaḡûş nāmında bir kimesne var idi tîr-endāzlıḳda ‘aşrınuñ ferîdi geçinür idi. Bir gün bu ḳavmine ḥiṭāb idüp bugün ben bir āhû şayd idüp size ziyāfet ideyüm diyü yemîn idüp ve tîr ü kemānın alup revāne oldı ol aḥşama degin ihtimām idüp eline bir nesne girmeyüp aḥşam olduḡda ḥā‘ib ü ḥāsir dönüp evine gelüp yatdı. Şabāḥ olduḡda ḳavm ü ḳabîlesi yanına cem‘ olup keyfiyyet-i şikārdan istifsār eyledüklerinde eline bir nesne girmedigini söyleyüp ey ḳavm ne çāre işte ḥacālet ü ıztırābumdan helāk oluyorum didükde mezbûr Hüseyn nāmında bir birāderi var idi ey birāder niçün müte‘ellim olursun eger şikār olmadı ise yirine bir deve [31a] naḥr idüp ziyāfet eyle didükde mezbûr Hākem bu ma‘nāya rāzî olmayup imtinā‘ idicek Muṭ‘ım nāmında bir oḡlı var idi pederinüñ muẓtarib olup deve naḥrına daḥı rāzî olmadıḡın göricek ey peder çünki deve naḥrına rāzî olmazsın ve ḥacāletüñ daḥı kemāldedür imdi bugün şikāra beni bile götür varup bir āhû şayd idelüm diyicek mezbûr Hākem daḥı mezkûr Muṭ‘ımı istihzā idüp eger elüñden iş gelseydi sen daḥı bu sözi söylemez idüñ didükde mezbûr Muṭ‘ım daḥı ḥande idüp yigit meydanında bellü olur didi Pederi mezbûr Hākem daḥı hoş imdi götüreyüm diyüp mezbûr Muṭ‘ım ile ma‘an gitdiler Varup bir vādide bir kemîn-gāḥda oturup şayd u şikāra

⁴⁴⁷ Kendisinden fikir danışılan kişi güvenilirdir.

⁴⁴⁸ Ü: 27a.

Tercüme : Bazen usta bir atış acemi atıcıdan gelebilir.

müte‘allık vuḥūşdan bir vaḥşīnūñ zuhūrına teraqqub iken bir āhū zuhūr idüp yanlarına qarīb olduḡda mezbūr Ḥakem bir oḡ gezleyüp ve āhūyı gözleyüp pertāb eyledi ammā oḡ āhūya işābet itmeyüp āhū daḡı firār idicek mezbūr Ḥakem oḡlı ḡacālete düşüp yine teraqqub u intizārda iken biri daḡı zuhūr idüp yanlarına qarīb olıcaḡ aña daḡı bir oḡ atdı ammā oḡ yine işābet itmeyüp bir āhūyı āḡerūñ zuhūrına daḡı muntazırlar iken bir āhū daḡı [31b] zuhūr itdükde mezbūr Muṭ‘ım ey peder tır ü kemānı baña vir bu def‘ā ben atayım didi Ḥakem daḡı tır ü kemānı virüp mezbūr Muṭ‘ım bir oḡ gezleyüp ve āhūyı ḡoşca gözleyüp pertāb eyledükde *bi-ḡazā ‘i’llāhi ta‘ālā* āhūyı urup düşüp mezbūr Ḥakem daḡı gördükde “رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ ، أَيُّ رُبَّ رَمِيَةٍ”⁴⁴⁹ didi. ⁴⁴⁹” مُصِيبَةٍ حَصَلَتْ مِنْ رَامٍ مُخْطِئٍ

(51) رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالسَّلَامَةِ⁴⁵⁰

Bu meşeli ḡuṣūl-i maṭlab müte‘azzir ü helāke müşrif olup selāmet ile ḡalāş olan kimesne isti‘ māl ider ḡattā İmrü ‘l-ḡays bu meşelden aḡz idüp dir ki

وَقَدْ طَوَّقْتُ بِالْأَفَاقِ حَتَّى رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ⁴⁵¹

(52) رَبِّ أَخٍ لَكَ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ⁴⁵²

Aşlı budur ki bir kimesne ile bir ḡātūn bir tenhā yirde cem‘ olup zevciyyet mu‘āmelesi itmek üzere iken Loḡmān bin ‘Ād bi‘l-bedāhe üzerlerine varup yā ḡātūn bu ādem kimdür didi. Ḥātūn daḡı ḡarındaşumdur diyü cevāb virdükde ‘Ād daḡı “رَبِّ” ya‘nī senūñ çok ḡarındaşlarıñ vardır ki anları vālideñ ṭoḡurmamışdur didi.

⁴⁴⁹ “رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ”, yani bazen isabetli bir atış acemi atıcıdan gelebilir.

⁴⁵⁰ -Ü.

Tercüme: Ganimetten vazgeçip selamete (kurtuluşa)razı oldum .

⁴⁵¹ Şüphesiz dünyanın en uzak yerlerini gezdim, ancak sonunda ganimetten vazgeçip geri dönmeye razı oldum.

⁴⁵² -Ü.

Tercüme: senin annenin doğurmadığı bir kişi sana kardeş olabilir.

(53) أَرْغُوا لَهَا حُورَهَا تَقَرُّ⁴⁵³

Aşlı budur ki deve göçeginden cüdā olup hanīn ü feryād eyledükde ‘Arab bu kelāmı şāhibine [32a] hıṭāb iderler imiş. Ya‘nī göçegini göster sākin olsun dirler imiş şoñra melhūf ü müstağīṣ hakkında ḥācetin ḳazā eyle diyecek yirde ‘alā ṭarīḳi’l-kināye ḍarb-ı meşel itmişler ammā Mu‘āviye raḍiyallāhū ‘anh da‘vā-yı ḥilāfete düşdükde ehl-i Şāmdan imdād ü i‘ānet murād idüp ‘Amr bin ‘Āş raḍiyallāhū ‘anh istişāret idüp ehl-i Şāmı ne ṭarīḳ ile ṭaraf-gīr idebilüriz didükde yā Mu‘āviye ehl-i Şāmı tābi‘ ḳılmağa tedbīr ü tedārük budur ki mezbūrları ‘āmmeten da‘vet idüp müzekker-i mā-cerā olmak içün ḥazret-i ‘Oşmān raḍiya’llāhū ‘anh ki ḳanlı gömlegini çıkarup göster ba‘de istimdād ü istiğāşe eyle didi Mu‘āviye daḥı minvāl-i meşrūḥ üzere ehl-i Şāmı da‘vet idüp ḥazret-i ‘Oşmānuñ raḍiya’llāhū ‘anh gömlegini çıkarup gösterüp mezbūrlar istinşār eyledükde ehl-i Şām gömlegi görüp gırīv u feryād idüp Mu‘āviye raḍiya’llāhū ‘anh teba‘iyyet ḳılup her çend i‘ānet ü müzāheret itmek üzere ‘ahd ü peymān eyledüklerinde ‘Amr bin ‘Āş raḍiya’llāhū ‘anh bu keyfiyyeti görüp ve meşel-i mezkūrdan aḥz idüp “حَرَّكَ لَهَا حُورَهَا تَحْنُ” didi ya‘nī deve göçegini taḥrīk eyle hanīn ü feryād eylesün ya‘nī gömlegi göstermeñ anlaruñ [32b] feryādına bā‘iṣ ve saña müzāheretlerine sebep oldı.

(54) رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ⁴⁵⁴

Bu meşel bir nesne bir nesne ile başa baş geldi fülān şey saña ziyāde ḳıldı diyecek yirde isti‘māl olunur. Aşlı budur ki Ferazdaḳ ba‘zı ḥurūbda şāhib-i ceyş olup bir gün ḥīn-i ḳitālde her kim baña bir kelle getirür ise beş yüz akçe in‘ām ideyim didükde bir kimesne düşmen üzerine ḥamle idüp bir kelle kesüp götürüp Ferazdaḳ daḥı beş yüz akçe baḥşīṣ viricek ḥarīf-i mezbūr baḥşīṣi alup tekrār yine ḥamle eyledükde ḥaşm buña gālib olup ḳatlı idecek bu cānibde olan etbā‘ı bunı görüp ağlamışlar Ferazdaḳ daḥı bunlara bakup ya ḳavm siz buña rāzī degül misiz “رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ” didi.

⁴⁵³ -Ü.

Tercüme: Devenin yavrusunu gösterin ki sakinleşsin.

⁴⁵⁴ Ü:28a.

Tercüme: bir Başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de artısı.

Bu meşel bir hâcet için bir yire varup hâ'iben rücû' iden kimesne hakkında darbolunur. Aşlı budur ki Hâşim bin 'Abd-i Menâf kabâyil-i 'Arabı ticâret tarîkıyla gezüp murâd eyledigi kabîlede te'ehhül ider idi. *Binâ'en 'alâ zâlik* kavm ü kabîlesine tenbîh itmiş idi ki benüm ticâretde gezdigüm kabâyilden benüm evlâdümnden olmak iddi'âsıyla bir veled gelür ise görüñ baña müşâkelet ü müşâbeheti var ise kabûl idüp [33a] libâs-ı cedîd ile ilbâs u iksâ ve benüm huffum ile püşîde kıluñ dimiş idi ammâ bir gün yine mezbûr Hâşim ticârete gidüp Yemen kabîlelerinden bir kabîlede te'ehhül idüp bir zamân kabîle-i mezkûrede mekş ü ârâm yine ticârete gitdükden soñra mezbûruñ bir oğlı olup ismini Huneyn koyup neşv ü nemâ bolıcağ vâlidesi mezbûruñ yanına âdem koşup Mekke-i Mükerrermede mezbûr Hâşimun kabîlesine gönderdi mezbûr Huneyn kabîle-i mezkûreye vardukda kayyâf getürüp gösterdiler 'alâmet-i Hâşimiyyeden bir 'alâmet ü nişân bulunmayıcak libâs-ı cedîd ile ilbâs ve huff-i Hâşimî ile püşîde kılmayup redd eylediler. Huneyn dağı kendi libâsı vü huffi ile girüye rücû' idüp kabîlesine vardukda kavm ü kabîlesi mezkûrî görüp “ رَجَعَ حَنِينٌ ”

didiler ammâ Ebû 'Ubeyde rivâyeti üzere aşlı budur ki mezbûr Huneyn Hufâf tâ'ifesinden bir âdem olup bir gün dükkânında oturur iken bir dihkânî 'Arab gelüp mezbûrdan bir çift pâpüş iştirâ etmek istedi. Mezbûr Huneyn dağı bir çift pâpüş çıkarup hîn-i mübâya'ada ve eşnâ-yı mükâlemede mezbûr Huneyni igzâb idüp ve pâpüşı dağı almayup bırağup gitdi ammâ bu ma'nâdan mezbûr Huneynüñ hâtırı rencür olup [33b] ahz-ı intikâm etmek kaşdıyla zıkr olunan huffları alup mezbûr dihkânî karyesine gitmezden evvel bu varup hufflarıñ bir tekini yol üzere bırağdı. Bir miqdâr dağı gidüp ol bir tekini dağı bırağup kendisi bir yirde ihtifâ idüp dihkânî'nuñ gelmesine müterakķıb iken dihkânî dağı gelüp huff-ı evveli görüp şu huff Huneynın huffına beñzer ama eger bir teki dağı olsaydı inüp alur idüm diyü almayup geçüp bir miqdâr dağı gitdükden soñra huff-ı şânîyi dağı görüp devesin çökerüp inüp aldı ve girüye dönüp huff-ı evveli dağı almağa gitdükde Huneyn dağı kemînden çıkup mezbûr dihkânî dağı huff-ı evveli alup geldükde gördi ki devesi

⁴⁵⁵ Ü: 30b.

Tercüme: Huneyn çizmeleri ile döndü. Türkçedeki karşılığı veya benzeri: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Yazıcı, *Age*, s.190-191.

yoğdur ne çäre piyāde gidüp karyesine varduğda kavm ü kabilesi mezbūruñ yanına varup bize şehirden ne getürdüñ didüklerinde “جِتُّكُمْ بِخُفْيِ حُنَيْنٍ”⁴⁵⁶ didi.

(56) رُمِي فَلَانٌ بِحَجْرِهِ⁴⁵⁷

“أَيُّ بَقَرْنٍ مِثْلِهِ”⁴⁵⁸ bu meşel iki haşm birbiriyle akrān oldukları vakt darb olunur. Rivāyet olunur ki emīrū'l-mü'minīn hāzret-i 'Alī *kerrema'llāhü vecheh* Şıffīn nām mevzi'de hāzret-i Mu'āviye ile muḳātele eyledüklerinde ḥarb u ḳitāl üç gün ve üç gice mümtedd olup [34a] galebe nümāyān olduğda hāzret-i Mu'āviye ḥavfe düşüp firār semtin tutup 'Amr bin 'Āş ile istişāre eyledükde 'Āmr bin 'Āş *raḍiya'llāhü 'anh* firāra cevāz göstermeyüp yā Mu'āviye tedbīr budur ki nīzelerūñ uçlarına muşḥaflar bağlayup 'Alīnūñ 'askerini kitābullāh'a ya'nī şer'-i şerīfe da'vet iderüz diyicek Mu'āviye daḥı yā 'Amr hāzret-i 'Alī gibi bir faẓilet-i bāhire şāḥibi ādemi şer'e da'vet idüp mülzem mi itsek gerek didükde 'Amr bin 'Āş daḥı yā Mu'āviye hāzret-i 'Alīnūñ 'askeri diyāneten cenk iderler ammā senūñ 'askerūñ dünyā eceli içün cenk iderler minvāl-i mezḳūr üzere nīzelerūñ uçlarına maşāḥif-i şerīfe bağlanup şer'-i şerīfe da'vet olunsalar beynerine ḳīl ü ḳāl-ı dīnī düşmekle tefriḳa-ı kelime vāḳi' olup ḥarb u ḳitālden i'rāz iderler ve senūñ 'askerūñe ictimā' vāḳi' olup kuvvet bulurlar diyicek Mu'āviye daḥı fī'l-hāl nīzelerūñ uçlarına maşāḥif-i şerīfe bağlayup yā aşḥāb-ı 'Alī sizleri işbu kitābullāha ya'nī şer'-i şerīfe da'vet iderüz diyü ref'-i şavt-ile nidā eyledüklerinde hāzret-i 'Alīnūñ 'askeri ḥarb u ḳitālden fāriğ olup yā emīre'l-mü'minīn bizler bir kavm ile muḥārebe iderüz ki bizi şer'-i şerīfe da'vet iderler didiler. Hāzret-i 'Alī daḥı zinhār işgā vü i'timād [34b] itmeyüp muḥārebeden fāriğ olmañ kitābullāhda anlara ḥüccet ü bürhān olacaḳ nesne yoğdur hemān maḳtūlleri vü mecrūḥları çoğalup kendilere şūret-i inhizām görünmekle ḥīle vü ḥud'a ile beynümūze şikāḳ u tefriḳa-ı kelime düşürmekle necāt bulmaḳ isterler diyü bunları cenk ü ḥarbe taḥrīş u taḥşīş eyledi ammā aslā fā'ide itmeyüp yā emīre'l-mü'minīn bundan soñra sen mādām ki Mu'āviye ile münāzara vu mübāḥeşe itmedükçe biz anlar ile muḳābele vü muḳātele itmezüz diyü muḥārebeden ibā vü imtinā' eylediler ve hāzret-i 'Alīnūñ ümerāsından Eşter nāmında bir emīr-i dilīr kimesne kimesne var idi Mu'āviyenūñ üzerine hücum idüp ḥarb u ḳitāl iderek ḥaymesine ḳarīb olmışdı yā emīre'l-mü'minīn Eştire daḥı ādem gönder cenk ü ḥarbden fāriğ olsun diyü söylediler

⁴⁵⁶ Size Ḥuneyn'in çizmeleri ile geldim.

⁴⁵⁷ Ü: 28b.

Tercüme: Bir Filan kendi taşıyla(benzeriyle) vuruldu.

⁴⁵⁸ Yanī benzeriyle (atıldı).

Һазрет-i ‘Alī temşiyet itmeyüp şüret-i imtinā‘ göstericek yā emīre'l-mü'minīn Eştere dağı ādem gönder cenk ü Һarb u kıtālden fāriğ olsun yāҺud bizler dağı varup Mu‘āviyeye tābi‘ oluruz didüklerinde Һазрет-i ‘Alī dağı ciger-küşesi imām-ı Һasanı gönderüp Eşteri cenk ü Һarbdan men‘ eyledi ba‘de Mu‘āviye ile bir yire cem‘ olup vāfir zamān münāzara vu müҺākeme idüp iki Һaraf dağı bir vech-ile mülzem olmayıcaқ her birisi Һaraflarından birer Һakem nasb idüp ba‘de'l-münāzara anlaruñ Һükümetlerine rāzī olmaқ [35a] üzerinde қavl idüp ve kendileri münāzaradan fāriğ olup Һазрет-i ‘Alī *kerrema'l-lāhü vecheh* Ebū Mūsā-yı Eş‘arīyı Һekem ittiҺāz idüp ve Mu‘āviye *rađiyallāhü ‘anh* dağı ‘Amr bin ‘Āş Һakem ittiҺāz eyledüklerinde AҺnef bin Қays gelüp “⁴⁵⁹يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّكَ قَدْ رُمِيتَ بِحَجَرِ الْأَرْضِ” diyü meşel-i mezkūrı me‘Һūzen Һarb eyledi ya‘nī senüñ Һakem ittiҺāz eyledigüñ ādem ‘Amr bin ‘Āş gibi degüldür ‘Amr bin ‘Āş dehāt-i ‘Arabdandur bārī Ebū Mūsā-yı Eş‘arīye İbni ‘Abbāsı *rađiyallāhü ‘anh* zam ideydüñ ikisi ma‘an varup ‘Amr bin ‘Āş ile müҺākeme itsünler didi Һазрет-i ‘Alī dağı bu re‘yi istişvāb idüp İbni ‘Abbās *rađiyallāhü ‘anhü*yi zam itmek murād idicek iki Һarafdan dağı birer gerekdür diyü ‘asker-i yemāniye rāzī olmayıcaқ yalnız Ebū Mūsā-yı Eş‘arīyı gönderüp ‘Amr bin ‘Āş ile ikisi cem‘ olup Һalk dağı iki cānibden mezbūrları iҺāta idüp münāzaraya şürü‘ eylediler ammā bu eşnāda ‘Amr bin ‘Āş sālīk-i Һarīka-ı Һarāfet olup қıyām u қu‘ūdda ve sā‘ir Һuşuşda Ebū Mūsā-yı Eş‘arīyı taқdīm idüp şüret-i ikrām gösterür idi ve'l-Һāşıl bu minvāl üzere birқаç gün münāzara idüp fayşal bulmayıcaқ netice-i muқaddimāt-ı münāzarayı minbere çıkup Ebū Mūsā-yı Eş‘arī emr-i Һilāfetden Һазрет-i ‘Alī *kerrema'llāhü vechenüñ* Һal‘ı içün ve ‘Amr bin ‘Āş Mu‘āviyenüñ [35b] Һal‘ı içün Һutbe oқumaқ üzere ittifaқ ve қavl ü қarār қılıp Ebū Mūsā-yı Eş‘arī ile ‘Amr bin ‘Āş ikisi ma‘an minberüñ yanına vardуқlarında Ebū Mūsā-yı Eş‘arī ‘Amr bin ‘Āş'a Һitāb idüp evvel siz buyuruñ didükde ‘Amr bin ‘Āş dağı yā Ebā Mūsā münāzaraya Һin-i şürü‘dan bu āna degin қıyām u қu‘ūdda ve sā‘ir Һuşuşda biz sizi taқdīm eyledük siz dağı taқdīm buyurduñuz imdi bu Һuşuşda dağı taқaddüm ü tafazzul buyurup evvel siz çıkup қırā‘at-ı Һutbe-i inҺilā‘ idüñ ba‘de biz dağı çıkup қırā‘at idelüm didükde Ebū Mūsā-yı Eş‘arī dağı *Һāliyyü'z-zihn* bulunup evvelā minbere şu‘ūd idüp қavl itdükleri vech üzere edā-yı merāsīm-i Һamdele-i Һallāқ-ı melikül-'allām ve қazā-yı levāzım-ı taşliye-i Һазрет-i *seyyidü'l-enām* ‘aleyhiş-şalāt ve's-selām tarziye-i aşҺāb-ı kirām қıldıқdan soñra “⁴⁵⁹قَدْ خَلَعْتُ عَلَيْكَ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ كَمَا خَلَعْتُ نَعْلِي مِنْ رِجْلِي” ya‘nī ben emr-i Һilāfetden Һазрет-i ‘Alīyı Һal‘ itdüm nitekim ayaғumdan işbu na‘li

⁴⁵⁹ Ey mümünlerin halifesi, muhakkak ki sen yerin taşıyla vuruldun.

çıkardığım gibi diyüp ayağında na‘lini çıkarup minberden nüzül eyledi ‘Amr bin ‘Âş dağı der-‘ağab minbere şu‘ūd idüp ba‘de edā’i’l-ḥamdele vü taşliye “أَقْرَأْتُ مُعَاوِيَةَ” ya‘nī ben emr-i ḥilāfetde Mu‘āviyeyi ibkā vü muḳarrer kıldum nitekim işbu ḥātemümi [36a] parmağumda muḳarrer itdigüm gibi diyüp ḥātemini parmağına geçirüp minberden nüzül eyledükde ḥazret-i ‘Alī’nün *kerrema’l-lāhü vecheh* ‘askeri üç fırka olup bir fırkası ḥazret-i ‘Alīye itā‘at eylediler ve bir fırkası dağı Mu‘āviyeye tābi‘ oldılar ve bir fırkası dağı ṭarafeynden birine meyl itmeyüp kendi ḥāllerinde oldılar.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالزَّاءِ الْمُعْجَمَةِ⁴⁶⁰

(57) أَزْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ⁴⁶¹

Mezbūr İyās ezkiyā-yı ‘Arabdan bir kimesne olup ḥulefā-yı Mervāniyyeden ‘Amr bin ‘Abdül‘azīz zamān-ı ḥilāfetlerinde Başra ḳādīsı idi. Kemāl-i zekāvatına binā’en zekī olan kimesne ḥaḳḳında “أَزْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ” diyü meşel ḍarb olunur. Ḥattā Medāyini mezbūruñ zekāveti bābında bir kitāb tedvīn itmişdür diyü Ḥuviyyüñ raḳam-kerdesidür.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالسَّيْنِ الْمُهْمَلَةِ⁴⁶²

(58) سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا⁴⁶³

Bu meşel niçe zamān sükūt üzere olup da söylediği vaḳt ḥalt u hezeyān iden kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur. Aşlı budur ki aşāğir-i ricāl-i ‘Arabdan bir kimesne Aḥnef bin Ḳaysuñ meclisine varup dūr ü dırāz sākit ü şāmit oturup aşlā taḥrīk-i zebān itmez idi ammā Aḥnef dağı mezbūruñ bu ḥāline [36b] ta‘accüb ider idi ammā ḳarşusunda bir mescid var idi şahş-ı mezbūr mescide naḳar idüp yā Aḥnef işbu mescidüñ dīvārı üzerinde yürüye bilür misin diyicek Aḥnef dağı ḥande idüp “سَكَتَ أَلْفًا” didi.

وَفِي الْجَوْهَرِيِّ، الْخَلْفُ: الرَّدِيُّ مِنَ الْقَوْلِ، يُقَالُ: سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا أَيَّ سَكَتَ عَنْ “ وَنَطَقَ خَلْفًا

⁴⁶⁰ Noktalı zâ ile başlayan meseller.

⁴⁶¹ Ü: 31b.

Tercüme: İyās’dan daha zeki.

⁴⁶² Noktasız s3in ile başlayan meseller.

⁴⁶³ Ü: 32a.

Tercüme: Sustu sustu sonunda boş konuştu.

أَلْفِ كَلِمَةٍ تُمْ تَكَلَّمُ بَخْطًا. قَالَ أَبُو يُوسُفَ وَحَدَّثَنِي ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ قَالَ: كَانَ أَعْرَابِي جَالِسًا مَعَ قَوْمٍ فَحَبَقَ حَبَقَةً⁴⁶⁴ فَتَشَوَّرَ فَأَشَارَ بِإِبْهَامِهِ نَحْوَ إِسْتِهِ وَقَالَ: إِنَّهَا خَلْفٌ نَطَقْتُ خَلْفًا

(59) سَقَطَ بِهِ الْعِشَاءُ عَلَى سِرْحَانٍ⁴⁶⁵

Aşlı budur ki ‘Arabdan bir kimesne var idi. Gāyet fakīrül-hāl olup her gün sa‘y u ikdām kılup bir ta‘ām tedārük idüp ehl ü ‘ıyāline getürüp *yevm-i cedīd rızq-ı cedīd* bu minvāl üzere ta‘ayyüş iderler idi ammā bir gün bir nesne tedārük idemeyüp hengām-ı şām yine menziline geldükde ehl ü ‘ıyālī mezbūrdan mu‘tād üzere nafaқа talebiyle teķazā eylediler mezbūr dağı nafaқа talebiyle menzilinden çıkup cüst ü cū ider iken bir kurd muşādif olup pençesinden hālāş olamayup kurd bunı yidi ‘Arab dağı bunı görüp şāhibini telef ü helāke mü’eddī olan taleb-i hācetde “سَقَطَ الْعِشَاءُ بِهِ عَلَى” diyü darb-ı meşel [37a] itdiler.

(60) أَسْمِنُ كَلْبَكَ يَا كَلْبُكَ⁴⁶⁶

Bu meşel bir kimesne küfrān-ı ni‘me olup velīyy-i ni‘metine ihsān muķābelesinde isā’et eyledigi vakt darb olunur. Aşlı budur ki Tasm kabīlesinden bir kimesne bir kelb yavrusını alup büyüdükdē koyunlarum hıfz u hīrāset ider diyü et ile ve süd ile terbiye ider idi vaktā ki kelb kebīr oldıysa bir gün buña zühūl idüp mu‘tād üzere et ve süd virilmeyüp kemāl-i mertebe gūrisne olduğda mürebbīsiniñ ayağına yapışup bir pāre etin koparup ekl eyledi ‘Arab dağı bunı görüp “أَسْمِنُ كَلْبَكَ يَا كَلْبُكَ” diyü meşel darb eylediler hattā şu‘arā-yı ‘Arabdan bu beytde me’hūzen tazmīn idüp dir ki (beyt)

فَقَدْ رَبَّيْتُ جَرَوْا طَوْلَ دَهْرٍ فَلَمَّا صَارَ كَلْبًا عَضَّ رِجْلِي⁴⁶⁷

Rivāyet olunur ki A‘rābdan bir kimesne dağı āhēre tīr-endāzlıķ ta‘līm idüp kemāl-i mertebe taḥşīl itdükden şöñra bir gün üstādını ok ile urup zaḥm-dār eyledükde (beyt)

⁴⁶⁴ Cevherī’nin kitabında “الْخَلْفُ” boş ve kötü konuşma demektir. Denilir ki “سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا” yanī sustu sustu sonunda boş konuştu. Ebū Yusuf İbnü’l-A‘rābī’den şöyle nakl eder: bir bedevî bir kavimle otururken yellendi; sonra utanıp baş parmağıyla kıcını işaret ederek “işte o kötü konuştu” dedi.

⁴⁶⁵ Ü: 32b.

Tercüme: akşam yemeği onu kurda yem etti.

⁴⁶⁶ Ü:32a.

Tercüme: Besle köpeğini, seni yesin. Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Besle kargayı oysun gözünü.

⁴⁶⁷ Uzun zaman boyunca bir eniği besleyip büyüttüm, ancak o köpek olunca ayağımı ısırıldı.

أَعْلَمُهُ الرَّمَايَةَ كُلَّ يَوْمٍ فَلَمَّا اشْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي⁴⁶⁸

Diyüp bu dağı darb-ı meşel olup maḥall-i mezkūrda isti‘ māl iderler.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالشَّيْنِ الْمُعْجَمَةِ⁴⁶⁹

(61) شِنْشَنَّةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمِ⁴⁷⁰

Bu meşel ṭabī‘ atda bu dağı babasına beñzer diyecek yirde isti‘ māl olunur. Aşlı budur ki Ebū Aḥzem [37b] Ṭā’īnuñ Aḥzem nāmında bir oğlu var idi. Babası mezbūra ‘uḫūḳ u ‘iṣyān üzere iken vefāt idüp birkaç oğulları ḳaldı bir gün bir ḥuṣūṣ içün ṭarılup mezbūr Ebū Aḥzem’i ḍarb u mecrūḥ eyledüklerinde (beyt)

إِنَّ بَنِي زَمْلُونِي بِالْدِّمِ شِنْشَنَّةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمِ⁴⁷¹

didi. Rivāyet olunur ki bir gün ḥazret-i ‘Ömer bin ‘Abbās raḍīyallāhü ‘anh ḥazretleriyle bir ḥuṣūṣda istiṣāre idüp vālid-i ḥazret-i ‘Abbās raḍīyallāhü ‘anh re’y-i rezīn ṣāḥibi olup mūmā ileyhüñ dağı işāresi ḥazret-i ‘Ömerüñ pesendīdesi olduḳda “شِنْشَنَّةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْزَمِ” diyüp cevdet-i re’y ü tedbīrde vālid-i mācidleri ḥazret-i ‘Abbās raḍīyallāhü ‘anhüye teşbīḥ buyurdılar.

(62) أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ⁴⁷²

Bu meşel bir kimesne bir işe gāyet meşḡul olup sā’ir umūra bir vaḳit bulamadığı zamān ḍarb olunur. Aşlı budur ki zamān-ı cāhiliyyetde Teymüllāḥ bin Ṣa’lebe ḳabīlesinden bir ḥātūn var idi. Yağcılık ider idi bir gün mezbūre ḥātūn bāzārda bey‘ itmek içün iki niḥye ya‘nī iki tulum yağ taḥmīl idüp bāzāra götürür iken Ḥavvāt bin Cübeyrū’l-Enṣārīye muṣādif olup mezbūr Ḥavvāt gördi ki yalnız bir ḥātūn bir deveye iki tulum yağ taḥmīl idüp çārsūya götürür hemān yağa müṣṭerī olup mezbūre [38a] tulumuñ birisini açdırup çāšnīsine baḳup ol bir tulumı dağı açdırup baḳup

⁴⁶⁸ Ona her gün mızrak atmayı öğretirim, ancak kolu kuvvetlenince bana mızrağı attı.

⁴⁶⁹ Noktalı şīn ile başlayan meseller.

⁴⁷⁰ Ü: 33a.

Tercüme: Ben bir huy Aḥzem’den tanırım. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Armut dibine düşer/Anası neyse danası da olur.

⁴⁷¹ Şüphesiz ki oğullarım beni Kan içinde bıraktılar. Ben bu huyu Aḥzem’den tanırım.

⁴⁷² Ü: 33b.

Tercüme: iki tulum sahibi kadından daha meşḡul/daha çaresiz. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Bıraksan pekmez dökülür, bırakmasan deri sökülür./dokuz ayın çarşambası bir araya geldi/iki ayağı bir pabuçta /aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım. Yazıcı, **age**, s. 105-107.

begenmeyüp mezbûre hâtûna bir eliyle birinüñ ve bir eliyle birinüñ ağızlarına yapışup meşgûle olıcağ mezbûr Havvât zināya mübāşeret idüp mezbûre hâtûn def‘a kıdire olamayup taşarruf eyledi. Rivāyet olunur ki mezbûr Havvât şeref-i islām ile şeref-yāb olduğdan soñra bir gün hāzret-i server-i kâ’ināt laṭīfe vechi üzere yā Havvāt “⁴⁷³ مَا فَعَلْتَ ذَا النُّحَيْنِ ” diyü buyurdıklarında “⁴⁷⁴ كُنَّا فِي جَاهِلِيَّةٍ ” diyü cevāb virmişler bir rivāyetde dağı “⁴⁷⁵ مَا فَعَلَ بِعَبْرِكَ الشَّارِدَ ” didüklerinde “⁴⁷⁶ قَيِّدُ الْإِسْلَامِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ” diyü cevāb virmişler.

(63) الشُّؤْلَةُ النَّاصِحَةُ⁴⁷⁷

Bu meşel fülān şey’i görüp andan ‘ibret aḥz eyle diyecek yirde ḍarb olunur. Aşlı budur ki mezbûre Şevle medīne-i Başrada bir kimesnenüñ cāriyesi olup buña her gün birer aḳçe virüp var çārsūdan yağ al diyü gönderdiler ammā bir gün yine yedine bir aḳçe virüp var yağ al diyü gönderdiler Mezbûre Şevle dağı yolda gider iken bir aḳçe bulup anı dağı zām idüp varup çārsūdan iki aḳçe yağ alup getürdükde gördiler ki bu getürdigi yağ her gün getürdigi yağdan ziyādedür imdi sen her gün yağıñ yarusın sırka ider imişsin diyü mezbûreyi [38b] ḍarb eylediler.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالصَّادِ الْمُهِمَّةِ⁴⁷⁸

(64) أَصَبُ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ⁴⁷⁹

⁴⁸⁰“الصَّبَابَةُ: رِقَّةُ الشَّوْقِ وَحَرَارَتُهُ. يُقَالُ رَجُلٌ صَبٌّ: عَاشِقٌ مُشْتَاقٌ، كَذَا وَرَدَ فِي الْجَوْهَرِيِّ” bu meşel ehl-i Medīnenüñ beynlerinde mütedāvil olan emşāldan olup hāzret-i ‘Ömer *radīyallāhü ‘anhüñ* zamān-ı ḥilāfetlerinde vāḳi‘ olmuştur. Giriftār-ı ‘ışık olan kimesne hakkında isti‘māl olunur ve Mütemenniye dārü'l-hicre sākinelerinden bir cemīle hātündür. Aşlı budur ki dārü'l-hicre ālūdelerinden Naşr bin Haccāc nāmında bir cüvān-ı gīsü-dār ve

⁴⁷³ iki tulumlu kadın ne yapmış?

⁴⁷⁴ Ey Allah’ın peygamberi, biz cahilyedeydik.

⁴⁷⁵ Kaçan deven ne yapmış?

⁴⁷⁶ Ey Allah’ın peygamberi, İslam onu bağladı.

⁴⁷⁷ Ü: 34a.

Tercüme: Şevle’ye bak ibret al.

⁴⁷⁸ Noktasız sād ile başlayan meseller.

⁴⁷⁹ Ü: 35b.

Tercüme: Mütemenniye’den daha özleyen.

⁴⁸⁰ “الصَّبَابَةُ”: özlemin inceliği ve ateşidir. Denilir ki “رَجُلٌ صَبٌّ”; yani aşık kişi ve özlem duyandır diye Cevherî’de geçti.

ğulām-ı Yūsuf-şi‘ār var idi beyne'n-nisvān zen-dostluk ile şöhrat ü şān bulmuş idi mezbūre Mütemenniye buña ta‘aşşuk idüp ‘ayş u ‘işret ve zevk ü şöhet üzere iken beynlerine nifāk hūlūl idüp bā‘iş-i şikāk u iftirāk olmuşdı ammā mezbūre hātūn bu iftirāka taḥammūl idemeyüp ve kitmān-ı esrār perdelerin geçüp her çend girye vü zārī ve āh u fiğān itmekle aḥvālī ‘āleme nümāyān olmuşdı ammā bir gice āteş-i iştīyāk u iftirāk kemāl-i mertebe iştī‘āl bulup ve şabr u sükūne taḥammūlden ḳalup (beyt)

أَلَا سَبِيلَ إِلَى خَمْرٍ فَأَشْرَبَهَا أَمْ لَا سَبِيلَ إِلَى نَصْرٍ بِنِ حَجَّاجٍ⁴⁸¹

Diyü ref‘-i şavt-ile temennī vü feryād ider idi ammā sā’ik-i taḳdīr-i melik-i vehhāb ḫāzret-i emīrū’l-mū‘minīn ‘Ömer binū’l-Ḥaṭṭāb raḍiyallāhū ‘anh o gice ḳola gezer iken mezbūre [39a] hātūnuñ menzili öñine sevḳ eyledi mūrūr ider iken mezbūre hātūnuñ maḳāle vü feryād u nālesini işidüp yanında olan ḳurenāya “مَنْ هَذِهِ الْمُتَمَنِّيَّةِ” ya‘nī şu ma‘şūḳınuñ vuşlatın temennī iden hātūn kimdür diyü ḫiṭāb buyurduḳlarında ḳurenā-yı mezbūrdan daḫı *kemā-ḫukiye* ta‘rīf idüp ḫāzret-i ‘Ömer daḫı bir nesne söylemeyüp geçüp gitdi ammā şabāḥ olduḳda Naşr bin Ḥaccācī ḫużūrına ihzār idüp bir ḫūsn-dār cūvān olduḳın göricek ḫayrān olup bu medīnenüñ ḡāniyātı ya‘nī hātūnları evlerinde oturduḳları yirde āşūfte vü ḫayrān ve vālih ü giryān olup vişālīn temennī ve cemālīñ ārzū eyledüḳleri sen misin “لَا أُمَّ لَكَ”⁴⁸² imdi ben senüñ cemālūñ ridāsını izāle vü ref‘ itmekle bu fesādı ‘ālemden def‘ ideyim diyü mezbūra ḫiṭāb-ı pūr-‘itāb idüp emr eyledi bir ḫaccām getürüp mezbūruñ cümmesini tıraş eylediler ammā emīrū’l-mū‘minīn ḫāzret-i ‘Ömer bunuñ cümmesi ya‘nī ḡīsūleri taḫlīḳ u tıraş olunmaḳla āftāb-ı cemālīne zevāl ü noḳşān tārī olmayup belki ol seḫāb-ı cümme yi izāle ile āftāb-ı ḫūsn ü behāsı daḫı ziyāde vü raḫşān olduḳın ve āb ü tāb bulduḳın müşāhede idicek bir miḳdār te‘emmūl ü tefekkūr buyurup ba‘de yā Mütemennā sen maḫlūḳan ya‘nī cümmeñ tıraş olunduḳdan şoñra [39b] daḫı güzel olduñ didüḳde Mütemennā daḫı yā emīre’l-mū‘minīn benüm bu ḫuşūşda cürmüm nedür ya‘nī bir ālāy nisvān tā’ifesi kimi şahşımı görüp ve kimi vaşfımı işidüp ta‘aşşuk iderler imiş diyicek ḫāzret-i ‘Ömer daḫı ḡāzaba gelüp “صَدَقْتُ، الذَّنْبُ لِي أَنْ تَرَكْتُكَ فِي دَارِ الْهَجْرَةِ”⁴⁸³ ya‘nī söz senüñdür suç benümdür ki senüñ gibi müfsidi Medīnede alıḳomaḳ isterem diyüp mezbūr Naşr mütemennānuñ aḳrabāsından Mücāşī‘ İbni Mes‘ūd’s-Sülemī nāmında bir kimesne var idi medīne-i Başrada sākin olurdı vücutūh-ı ḳavmden bir

⁴⁸¹ Şarap içmek için bir yol yoksa da Naşr bin Ḥaccāc’a kavuşmak için de mi bir yol yok.

⁴⁸² Anasız.

⁴⁸³ Doğru söyledin, eğer seni Darū’l-hicre’de bıraktıysam suç benimdir.

ma‘rûf âdem idi Mütemennâ Naşr bin Haccâc dârü'l-hicrede ba‘zı muḥadderâtı ifsâd itmekle ıslâḥ-ı nefis itmek için ol cānibe nefy olunmuşdur diyü bir mektûb emr üslûb-ı inşâ vü tahrîr idüp ve mezbûr mütemennâyı bir deveye bindirüp ve yanına âdem koşup nefy eyledükde dârü'l-hicre ḥâtûnları ḥazret-i ‘Ömerüñ Mütemennîye lafzını aḥz idüp ‘ışķa giriftâr olan kimesne ḥaḳķında “أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَّةِ”⁴⁸⁴ diyü darb meşel eylediler ammâ bir rivāyetde nessābûn bu ḥikāye-i ātiye ile istidlāl idüp Mütemennîyeden murād Haccâc bin Yūsufüñ vālidesi Furay‘a binti Hemmāmdur sālifü'z-zıkr Mütemennâyı Muğîre bin Şu‘be'nüñ taḥt-ı nikāhında ta‘aşşuḳ eyledi dirler ḥikāye daḥı budur ki mezbûr Haccâc bir gün [40a] ḥulefâ-yı Mervāniyyeden ‘Abdülmelik meclisine varup gördi ki ‘Urve bin Zübeyr ḥalîfe meclisinde oturup ḥazret-i Ebû Bekr-i şıddîḳ *raḍiyallāhü ‘anh* eḥādîş ü aḥbâr naql ü iḥbâr itmek için ḥilālinde birāderi ‘Abdullāh bin Zübeyri künyesiyle zıkr ider ammâ bu ma‘nâ Haccācuñ ḥâtırına ḥoş gelmeyüp istiḥḳâr u isti‘tāb ṭarîķasıyla “عِنْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ تَكُنِي” ya‘nî ol münāfıķı emîrül-l-mü‘minîn meclisinde künye ile nice lisāna getürürsün emîrül-l-mü‘minînden istiḥyâ itmez misin diyü mezbûr ‘Urveye ḥiṭāb-ı pür-‘itāb ve “لَا أُمَّ لَكَ”⁴⁸⁵ kelimesiyle şetûm eyledükde ‘Urve daḥı taḥammül idemeyüp bu gûne cevāb ile muḳābeleye mutaşaddî olup “يَا ابْنَ الْمُتَمَنِّيَّةِ، تَقُولُ هَذَا لَا أُمَّ لَكَ” ya‘nî sen ma‘hûde mütemennîyenüñ oḡlı olup keyfiyetüñ ma‘lûme iken baña nice “لَا”⁴⁸⁶ diye biliyorsun diyü ma‘hûde Mütemennînün Naşr Mütemennâyı beynlerinde cereyān iden mu‘āmelāt sālifetü'z-zıkrı tevbiḥ eyledi “نَحْنُ نَرْجِعُ إِلَى صَدْدِنَا”⁴⁸⁷ vaḳtâ ki menfâ mezbûr Naşr bin Haccâc-ı Sülemî medîne-i Başraya vardı ise sālifüz-zıkr Mucāşî‘ ile ḳarābeti olmaḡla kendi menziline alup mezbûra ikrām u iḥtirām muḳayyed idi ammâ bu eṣnāda mezbûr Mucāşî‘ uñ Şümeyle nāmında bir cemîle ḥâtûnı var idi mezbûr Naşr Mütemennâyı [40b] ‘āşıķa olup Mütemennî daḥı mezbûre ḥâtûne ‘āşıķ olup Mucāşî‘ bunlara raḳîb olmaḡla birbirine lisānen ‘arż-ı ḥāl izḥār-ı ‘ışķ u maḥabbete mecāl bulamayup bir gün Mucāşî‘ ve Şümeyle ve mezbûr Mütemennî üçi bir yirde oturlar iken mezbûr Mütemennî sırr-ı ‘ışķ u maḥabbeti kitmāna ṭāḳat getüremeyüp mezbûr Mucāşî‘ uñ ḥuzûrında “أَنِي قَدْ أَحْبَبْتُ حَبًّا لَكَ” ya‘nî

⁴⁸⁴ Mütemennîye’den daha özleyen.

⁴⁸⁵ Anasız.

⁴⁸⁶ Anasız.

⁴⁸⁷ Biz kaldığımız yere dönelim.

ben seni sevdüm diyü zemîne yazup bu tarîk-ile derûnında olan ‘ışk u maḥabbeti izhâr eyledükde mezbûre Şümeyle daḥı altına “ وَأَنَا كَذَّالِكَ ” ya‘ nî ben daḥı seni sevdüm diyü cevâb taḥrîri ile ‘arz-ı maḥabbet eyledi ammâ Mucâşi‘ daḥı mezkûrlaruñ bu mu‘âmelelerin görüp Naşr mütemennânun taḥrîr eyledigi nedür diyü Şümeyleden istinṭâk eyledükde Şümeyle nefsü'l-emri ketm idüp ne kadar şağılur deveñüz vardır diyü taḥrîr eyledi didi Mucâşi‘ daḥı yâ altına sen ne taḥrîr eyledüñ didükde “ وَأَنَا كَذَّالِكَ ”⁴⁸⁸ diyü cevâb taḥrîr eyledüm didi Mucâşi‘ daḥı bunu fehm idüp yâ Şümeyle senün taḥrîr eyledigün cevâb Naşruñ taḥrîr eyledigi sü’âle muṭâbık degüldür diyüp hemân kendi gulâmlarından birisi çağırup ḥattı okıdup ḳāziyye mesmû‘ u ma‘lûmı olıcaḳ mezbûr Naşra tevcîh-i naẓar idüp yâ Naşr ḥazret-i ‘Ömer seni bî-hûde nefy itmemiş [41a] ḥabâşetden şoñra sen benüm menzilümde olamazsın var ḳanda gider iseñ git didi mezbûr Naşra daḥı ḥacâlet-i ‘azîme alıvirüp ol aradan ḳalkup varup Selmâlardan birinün menziline müsâfir oldı ammâ âteş-i ‘ışk-ı maḥabbet gitdükçe işti‘âl bulup ve şabr u ḳarâra mecâli ḳalmayup her çend mezbûre Şümeyleyi yâd idüp âh u enîn ü feryâd ḳılup vücûdına kemâl-i mertebe denef ü hüẓâl gelüp esîr-i firâş olup mezbûruñ bu ḥâli beyne'n-nâs tevâtür buldukda nisvân-ı Başra “ أَدْنَفُ مِنْ ”⁴⁸⁹ diyü ḍarb-ı meşel eylediler ammâ bir gün mezbûruñ aḥvâli sâlifü'z-zıkr Mucâşi‘ sem‘ine vâşıl oldukda ‘ammzâdesi olmağla ‘ıyâdeti mürüvvet ‘add idüp varup gördi ki Mütemennâ-yı mezbûr Naşr za‘îf u naḥîf zelîl ü ‘alîl câme-ḥ‘âb-ı firḳatda âh u enîn idüp yatur bunun yanına varup elin eline alup ḥâtırın sü’âl eyledi ammâ ‘aḳl başda degül ki işidüp kim oldıgın ve nuṭḳa mecâl yok ki cevâba taşaddî ḳıla mezbûr Mucâşi‘ bu ḥâleti müşâhede idüp şâhib-i ḥāneden keyfiyyetin sü’âl itdükde bundan aḳdem Şümeyleyi yâd idüp âh u enîn ider idi birkaç gündür ekl ü şürbden kesilüp ve anı daḥı yâd itmeğe mecâli ḳalmayup işte böyle bîhûde olup yatur didükde [41b] Mucâşi‘ e bir rıḳḳat-i ḳalb gelüp kendi menziline geldükde yâ Şümeyle var bir yağlıca çörek ṭabḥ eyle de götürüp Naşr Mütemennânun ḥâtırın sü’âl eyle didi Şümeyle daḥı ‘ale'l-fevr bir çörek ṭabḥ idüp varup mezbûr Naşrı âğuşına alup ḥâtırın sü’âl idicek maḥbûbesinün şadâsını işidüp gözin açdı ve götürdigi çörekden bir iki loḳma teklîf idüp yidirdükde mezbûr Naşra mürde iken ḥayât-ı tâze vü ber’-i tâmm

⁴⁸⁸ Ben de öyle.

⁴⁸⁹ Mütemenne’den daha hasta.

geldi ammā bu hāleti meclisde olan ‘uvvād göricek ta‘accüb-künān “ قَاتَلَ اللهُ الْأَعْمَى ”⁴⁹⁰ ya‘ nī bunların keyfiyyetlerin görmezden evvel işbu şi‘ri inşā eyledi didiler

لَوْ أَسْنَدْتُ مِثْلًا إِلَى صَدْرِهَا عَاشَ وَلَمْ يُقَلِّ إِلَى قَابِرِ

حَتَّى يَقُولَ النَّاسُ مِمَّا رَأَوْا يَا عَجَبًا لِلْمَيِّتِ النَّاشِرِ⁴⁹¹

Ve'l-hāşıl mezbûre Şümeyle resm-i ‘ıyādeti itmām idüp kendi menziline revāne olduḡda yine hālet-i evveli ‘avdet idüp āhirü'l-emr ol derdiyle vefāt eyledi.

(65) صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكَرَامِ⁴⁹²

Aşlı budur ki Dihkânî-i ‘Arabdan bir tâcir māl-ı vâfir ve metâ‘-ı mütekâşir ile bilād-ı ‘Arabdan bir beldeye müsâfir olup bey‘ ü şirāya mübāşeret ve belde-i mezbûrenün ḡallāşlarıyla mu‘āşeret ve birkaç eyyām iḡāmet eyledi ammā bu eşnāda ḡavm-i mezbûr mezkûr tâcirün yedinde olan mālā efkār-ı hırş u ḡama‘ı [42a] i‘māle şürü‘ idüp bir gün buña ey birāder-i cān-berāber sen bu ḡadar māl-ı vâfir ile diyār-be-diyār gezüp bî-ḡarār olmaḡ revā ve böyle meşāḡḡ-ı seferden şoñra kendiñi ‘azāb-ı ‘azbāna giriftār ḡılmaḡ sezā degüldür gel şunda bir bānū-yı ḡamer-peyker ve zen-i nāz-perver vardur saña alıvirelüm bu ḡareketden şoñra sākin ve bizüm diyārumuzda mütemekkin olup hālet-i sükün u iḡāmetde ba‘zı mu‘temedün ‘aleyh kimesnelere sermāye virüp māluñı irbāḡ u i‘māl eyle didiler tâcir-i mezbûr daḡı fıkr idüp fi'l-vāḡi‘ iyāb u zehāb-ı seferde meşāḡḡat ü ta‘ab ve ‘azāb-ı ‘azeb çekmekden ise böyle itmek yigrekdür diyüp mezbûrlara rızā virüp bānū-yı mezbûrñ tezvīcini ricā eyledi mezbûrlar daḡı anda bir zen-i bî-şevher var idi mezkûr tâcire tezvīc idüp leyle-i zifāfda tertīb-i zıyāfet ve techīz-i levāzim-i şevher ü ‘avret ḡılup mezkûr tâciri da‘vet idüp ve ikrāmen iclās-ı meclis-i şoḡbet idüp tenāvül-i ḡa‘ām olunduḡdan şoñra micmer gelüp āyīn-ı ‘Arab üzere micmere-gerdān mezbûrñ altına vaż‘-ı micmer eyledüḡde ayaḡında ḡon olmaḡla mezkārî ya‘ nī ḡāye vü kīri micmere muşādefe idüp muḡterik oldı ammā tâcir-i mezkûr dihkânî olmaḡla ‘ādet böyledür ḡıyās idüp ḡużzār-ı meclisden daḡı şerm ü ḡicāb ḡılup def‘ ü ḡarekete mecālî olmayup [42b] tā ki micmere-gerdān ref‘-i buḡürdān idinceye deḡin şabr u taḡammül idüp mezkārî ya‘ nī ḡāye vü kīri gereḡi gibi āteş-zede olup isti‘māle ḡābiliyyet ḡalmayıcāḡ bir

⁴⁹⁰ Allah A‘şā’yı katl etsin,(ne güzel yaptı).

⁴⁹¹ O (kadın) bir ölüyü göḡsüne sarsaydı (o ölü) yaşayacaktı ve mezara götürölmeyecekti, ta ki insanlar bunu gördüḡünde “yeniden dirilen ölüye (bakın), ne acayip bir şey!” diyeceklerdi.

⁴⁹² Ü: 35a.

Tercüme: Cömertlerin buhurdanları hatrı için sabır olsun.

tarîk-ile taşra çıkup erzāk u emvālî ve zen-i zātü'l-cemālî birağup qarārî firāre tebdîl idüp gitdi kıyasesine varup kıavm ü kabîlesine ser-güzeştin hikāyet idüp yā niçün böyle itdün didüklerinde “صَبْرًا عَلَىٰ مَجَامِرِ الْكِرَامِ” diyü cevāb viricek ‘Arab dağı bu kelāmı aḥz idüp bir kimesneden bir fi‘l-i kerîh şādır olup niçün böyle itdün diyü sü’āl olunduḡda fülānuñ ḡatırî içün itdüm diyecek yirde meşel ḡarb eylediler.

(66) صَدَقْنِي سَنَ بَكْرِهِ⁴⁹³

Bu meşel bir nesnenün şıdḡını bir delîl te’yîd eyledigi vakt isti‘māl olunur. Aşlı budur ki bir gün bir kimesne henüz yüke gelmiş bir deveyi çārsūya götürüp bey‘e ‘arz eyledi bir kimesne dağı gelüp şirāya tālîb olup kaç yaşındadır işbu deve diyü sü’āl eyledükde bāyi‘ dağı nefsü'l-emr üzere cevāb viricek müşterî-yi mezbūr dağı devenün dişlerine bakup “صَدَقْنِي سَنَ بَكْرِهِ” didi.

(67) الصَّيْفَ ضَيَّعْتَ اللَّبَنَ⁴⁹⁴

Bu meşel bir kimesne bir ḡacetün ḡuşūlî vaktini bir isā’et sebebiyle fevt idüp ba‘de taleb eyledükde isti‘māl olunur. Aşlı budur ki Benî Temîm [43a] kabîlesinden ‘Amr nāmında bir kimesne olup mezbūruñ Daḡtenūs nāmında bir tāze ḡātūnı var idi. Mezbūr ‘Amr pîr ü ‘amel-mānde olmaḡla mezbūre ḡātūn mezkūrdan nüşüz idüp elbette beni ıtlāk eyle diyü her çend ilḡāḡ u ibrām ve iḡdām-ı tām̄m ider idi mezbūr ‘Amr bu iḡdāma taḡammül idemeyüp eyyām-ı şayfdan bir gün bunı ıtlāk eyledi mezbūre Daḡtenūs dağı varup ‘Umayr nāmında bir faḡîr kimesne ile tezevvüc idüp zarūret üzere ta‘ayyüş iderler idi. Bu eşnāda bir gün ‘Amruñ develeri mezbūre Daḡtenūsün menzili öninden mūrūr ider iken Daḡtenūs bunı görüp deveciye ḡitāb idüp yā cemmāl ‘Amra söyle bize deve südi göndersün didi deveci dağı gelüp ‘Amra söyledükde “الصَّيْفَ ضَيَّعْتَ اللَّبَنَ” didi. “سُؤَالُكَ إِيَّايَ الطَّلَاقُ كَانَ فِي الصَّيْفِ، فَيَوْمَئِذٍ ضَيَّعْتَ اللَّبَنَ،”

⁴⁹⁵ كَذَا فِي أَبِي عُبَيْدٍ

⁴⁹³ Ü: 34b.

Tercüme: Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi. Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Ayinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz. Yazıcı, **age**, S.122-123.

⁴⁹⁴ Ü: 34a

Tercüme: Yazın sütü kaybetmiştin. Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: Geçti Bor'un pazarı sür eşşegini Niğde'ye. Eski çamlar bardak oldu. Yazıcı, **age**, s. 181-182.

⁴⁹⁵ “Benden yazın boşanmayı istediğin zaman sen aslında o vakitte sütü kaybettin” diye Ebü ‘Ubeyd'de (geçmiş).

ذِكْرُ مَا يُصْنَعُ بِالضَّادِ الْمُعْجَمَةِ⁴⁹⁶

(68) أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ⁴⁹⁷

Aşlı budur ki ‘Arab t̤ā’ifesi faşl-ı rebī’de de leyle-i kāmṛāda taşra şahrāda oturup şoḥbet idüp leyālī-yi şitāda kimesne çıkup oturmadığına binā’en zıyā-yı kamer zāyī’ ‘add idüp bir eyü nesne yāḥud bir şāḥib-i kemāl kimesne [43b] bir qadri bilinmez qavmūñ yirine düşdükde “أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ” diyü meşel darb iderler hattā İbni Ḥaccāc bir kāmīl ādem olup qavm ü qabīlesi ikrāmda kendiye taqşīrāt eyledüklerinde bu meşeli me’ḥūzen tazmīn idüp dir ki

خَاطِرٌ يَصْنَعُ الْفَرْدَقَ فِي الشَّعْ رِ وَنَحْوُ يَنْيَكُ أُمُّ الْكِسَائِي

غَيْرَ أَنِّي أَصْبَحْتُ أَضْيَعُ فِي الْقَوْمِ مِ مِنَ الْبَدْرِ فِي لَيْلِي الشِّتَاءِ⁴⁹⁸

ذِكْرُ مَا يُصْنَعُ بِالطَّاءِ الْمُهْمَلَةِ⁴⁹⁹

(69) طَارَتْ بِهِ الْعُقَا⁵⁰⁰

Bu meşel t̤ul-i gaybetden kināye olunur *Tefsir-i Keşşāf*da Kelbīden rivāyet olunur ki ‘anḳā *ṭavīlū’l-‘unḳ* bir ṭayr-ı ‘azīm olup arāzī-yi Aşḥābū’r-resde āşīyān-sāz olup ṭuyūr-ı sâ’ireyi istihvā itmekle istigdā ider imiş ammā bir gün ṭayr-ı mezbūra cū’ galebe idüp ṭuyūrdan bir şikāra daḡı muvaffaq olamayıcak bir şabīyī istihvā idüp gā’ib olduğda qavm aña ‘anḳā’-ı Muḡrib diyü tesmiye kıldılar zīrā her istihvā eyledigi nesneyi alup gaybet ider idi ba’de zamān bir cāriyeyi daḡı kapup gaybet idicek qavm-i mezbūr varup ol vaḡtde peyḡamberleri olan Ḥanzāla bin Şafvāna şikāyet eylediler ol daḡı *Rabbū’l-‘ālemīn*den ṭayr-ı mezbūruñ [44a] helākini niyāz eyledükde tīr-i du‘ā hedef-i qabūle qarīn olup helāk oldu ammā Muḥāzarāt-ı Qarabāḡīde İbni ‘Abbās *raḡiyallāhū* ‘*anhūmānuñ* rivāyetleri üzere ḥazret-i melikū’l-‘allām Mūsā ‘aleyhi’s-selām zamān-ı şerīflerinde çehresi insān çehresi gibi ve dört

⁴⁹⁶ Noktalı zâ’ ile başlayan meseller.

⁴⁹⁷ Ü: 39b.

Tercüme: Kış ayından daha kayıp.

⁴⁹⁸ Şiir ile ilgili bir düşünce Ferezdak’ı tokatlar ve nahv (dilbilgisi) Kisâ’ı’nin annesini becerir. Fakat ben kavmin içinde kış gecelerindeki dolunaydan daha kayıp (faydasız) oldum.

⁴⁹⁹ Noktasız tâ’ ile başlayan meseller.

⁵⁰⁰ Ü: 39b.

Tercüme : Anka kuşu onu kapıp götürdü. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: yel üfürdü, su götürdü./ Zümrüd-i ‘Anka gibi ismi var cismi yok. Yazıcı, **age**, s.70-71.

kanatlı isimleri ‘Ankā biri zeker ve biri ünşā iki dāne murğ halk idüp hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāma daḥı buyurdılar ki “ أَنِّي خَلَقْتُ طَائِرَيْنِ عَجِيبَيْنِ وَجَعَلْتُ رِزْقَهُمَا فِي الْوُحُوشِ الَّتِي ”⁵⁰¹ ba‘ de t̄ā’ireyn-i mezbūreyn tenāsül idüp keşret ü vefret buldılar ve hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāmuñ vefātına degin Beytū’l-Maḥdisde mütemekkin olup ba‘ de vefātihi Necd ü Hicāz diyārlarına irtihāl idüp anda vuḥūş ile ta‘ ayyūş iderler iken rübūden-i şıbyāna başladılar ḳavm daḥı peygamberlerine varup şikāyet eyledükde helākiyle du‘ ā idüp *bi’l-küllīyye* helāk oldılar.

(70) طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لُبْدٍ⁵⁰²

Aşlı budur ki hāzret-i Hūd ‘Ād ḳavmine ba‘ ş olunup mezkūrları da‘vet-i dīn eyledükde tekzīb idüp mütāba‘at itmedüklerine binā’en Ḥaḳḳ Ta‘ālā *celle celālū kibriyā’ih* bunları belā-yı ḳaḥṭ-ı ḡalāya giriftār ve ḥabs-i emṭār idüp tef ü tāb-ı āftābdan [44b] kiştzār u ‘alef-zārları ḳuruyup kendileri ve devābb ü mevāşileri açlıḳdan bī-tāb u tevāzūn olduklarında mezkūrlar tarḥ-ı meşūret idüp Mekke-i Mūkerremeye *şerrefehallāhū ta‘ālā* varup istiskā itmek için bir miḳdār ādem göndermek üzere ḳarār virüp içlerinden Ḳayl nāmında bir kimesneyi re’īs ihtiyār idüp Loḳmān bin ‘Ādı ma‘an gönderüp ḥarem-i muḥterem-i Mekke-i Mūkerremeye varduklarında mezbūr Ḳayl dest-i du‘āyı küşād ḳılup “اللَّهُمَّ اَعْطِ قَبِيلًا مَا سَأَلْتُ”⁵⁰³ diyü du‘ ā eyledükde hāzret-i *ḥālīḳū’l-eşyā celle celālū kibriyā’ih* biri bayzā vü biri ḥamrā vü biri sevdā üç bölük bulut halk idüp andan şoñra şehāb-ı mezkūre tarafından bir nidā vārid oldu ki yā Ḳayl bu şehābe-i şelāşeden kendi nefsūñ için ve ḳavmūñ için ḳangısın ihtiyār idersin Ḳayl daḥı “ اِخْتَرْتُ السَّودَاءَ فَإِنَّهَا أَكْثَرُ مَاءً ” ya‘nī ebr-i siyāhı ihtiyār iderem zīrā anuñ bārānı bisyārdur didükde yā Ḳayl helāk ihtiyār eyledüñ imdi ‘Ād ḳavminden bir ferd ḥalāş olamayup helāk olurlar diyü bir nidā-yı hevl-nāk daḥı gelüp ba‘ de Ḥaḳḳ ta‘ālā hāzretleri ol siyāh buludı ‘Ād ḳavminūñ üzerine sevḳ idüp sākin oldukları vādīnūñ üzerine vardukda ‘Ād ḳavmi ol şehābe-i sevdāyı müşāhede idüp [45a] “ هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ”⁵⁰⁴ diyü birbirlerine tebşīr itmek eşnāsında āteş gibi sūznāk u şarīr bir rüzgār-ı şedīd zuhūr idüp “سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا”⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Muhakkak ki ben iki acayip kuş yaratıp Kudüs civarında bulunan yırıtcıları onlara rızık yaptım ve bu iki kuşla seni sakinleştirip rahatlattım.

⁵⁰² Ü: 40b.

Tercüme: Lübed’in ömrü uzadı.

⁵⁰³ Allahım, Kayl’e istediğini ver.

⁵⁰⁴ “Bu, bize yağmur getiren bu buluttur” kuran, (Ahkâf 46/24).

⁵⁰⁵ Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Kuran, Hāḳḳa (69/7).

yedi gice ve sekiz gün mütetābi‘aten esüp mezbûrları *bi'l-küllîye* helāk eyledi ol vaktde Loḳmān bin ‘Āda ve sâ’irlerine “ اِخْتَارُوا لِأَنْفُسِكُمْ مَا شِئْتُمْ ” ya‘ nî sizler daḡı kendi nefsleriñüz içün ne murād iderseñüz ihtiyār idüñ diyü bir nidā daḡı geldükde içlerinden Loḳmān ‘ömr-i tavîl ihtiyār idüp cenāb-ı bārī daḡı *cellet ‘azametüh* yedi nesr ‘ömrünce ‘ömr iḥsān buyurdukda Loḳmān daḡı bir nesr-peççeyi aḡz idüp terbiye ider idi dört beş yüz sene mu‘ammer olup helāk olduḡdan soñra bir nesr-peççeyi daḡı aḡz ider idi bu minvāl üzere altısı tamām olup yedinci nesr-peççeyi daḡı aldukda adını Lübed diyü tesmiye idüp Lübed nüsür-i muḡaddmeden ziyādece mu‘ammer olmaḡla ‘Arab daḡı “ طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لُبْدٍ ” diyü meşel ḡarb idüp çok mu‘ammer olan kimesne ḡaḡḡında isti‘māl iderler mezkûr olan Loḳmāndan murād Loḳmān bin ‘Ād bin Luceyn bin ‘Ūş bin Erm bin Sām bin Nūḡ ‘aleyhi's-selāmdur üç biñ beş yüz sene mu‘ammer oldı diyü rivāyet olunur.

(71) أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبَ⁵⁰⁶

Mezbûr Eş‘ab ‘Abdullāh bin Zübeyrūñ [45b] mu‘taḡı olup bir ṡammā‘ u mezzāḡ kimesne idi dārü'l-hicrede sākin olur idi rivāyet olunur ki mezbûr ellerin ardına koyup ve keffini müceff idüp öyle gezer idi niçün böyle idersin didüklerinde kuşlar āşiyāne kıyās idüp girer ise şayd iderem dir imiş mervîdür ki mezbûr Eş‘ab bir gün bir ṡabaḡ-düzī ḡurmāyı yapraḡından ṡabaḡ yapar iken görüp yā ṡabaḡ-düz bu ṡabaḡı daḡı vāsī‘ce yapsañ ḡazṡ iderdüm didi ṡabaḡ-düz daḡı yā Eş‘ab bu ṡabaḡı iştirā itmek istersin didi Eş‘ab daḡı yok iştirā itmek istemem ammā cā’iz ki bir dostum alup içine bir nesne koyup baña hediye gönderür ise çokça olur didi.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالظَّاءِ الْمُعْجَمَةِ⁵⁰⁷

(72) ظَالِعٌ يَغُودُ كَسِيرًا⁵⁰⁸

“ ظَالِعٌ ” kelimesinden a‘rec murād olunup ve “ كَسِيرٌ ” kelimesinden meksûrü'r-ricl murād olunup ma‘nāsı a‘rec olan kimesne ayaḡı kırık olan kimesneyi ‘iyādet ider demek olur ammā ‘Arab bu kelāmı za‘îf bir za‘îfe i‘ānet ü nuşret murād eylediḡi vakt ḡarb iderler.

⁵⁰⁶ Ü: 40a.

Tercüme : Eş‘ab’dan daha tamahkar.

⁵⁰⁷ Noktalı zâ’ ile başlayan meseller.

⁵⁰⁸ Ü: 41b.

Tercüme: Topal olan ayaḡı kırık olanı ziyaret eder.

ذَكَرَ مَا يُصَدَّرُ بِالْعَيْنِ الْمُهْمَلَةِ⁵⁰⁹

[46a]

(73) عَبْدٌ صَرِيحُهُ أَمَةٌ⁵¹⁰

Bu meşel bir ḥaḳīr u ‘āciz kimesne kendiden ḥaḳīr u ‘āciz olan kimesneden isti‘ānet ü istimdād eylediği vaḳt ḍarb olunur.

(74) أَعْيَا مِنْ بَاقِلٍ⁵¹¹

Bāḳıl Benī Rabī‘a ḳabīlesinden bir kimesnenün ismidür aşlı budur ki mezbūr Bāḳıl bir gün çārsūdān on bir aḳçeye bir āhū iştirā āgūşına alup ḥānesine getürür iken eşnā-yı rāhda birkaç yārāna muşādif olup yā Bāḳıl bu āhūyı kaç aḳçeye alduñ diyü sü’āl eylediler Bāḳıl daḥı nuṭṭān cevāb viremeyüp ellerin uzadup ve dilin çıkarup on bir aḳçeye aldum diyü işāret ile cevāb virmek eşnāsında āhū daḥı şıçrayup firār eyledi ‘Arab daḥı bunı ‘ıyy olan kimesne ḥaḳḳında ḍarb-ı meşel eylediler.

(75) عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بِرَافِشٍ⁵¹²

Bu meşel bir kimesnenün etbā‘ından birisi ol kimesnenün muşībet-zede olmasına sebep olduğu vaḳt isiti‘māl olunur aşlı budur ki bir gice bir ḳaryenün ḳurbından bir bölük ‘asker mūrūr idüp ol mevzi‘de ḳarye olduğu bilmezler idi ammā ehl-i ḳaryenün bir kelbi var idi adına Barāḳış dirler idi mezbūr kelb şahīl-i ḥuyūl u ḳa‘ḳa‘a-ı silāḥdan müteyāḳḳız olup ‘ūvā vu nübāḥ idicek ‘asker daḥı istimā‘ idüp ve nübāḥ-ı kelb ile istidlāl ḳılup ḳarye-i mezbūreye varup [46b] iğāret eylediler.

(76) وَعِنْدَ جُهِينَةَ الْخَبْرِ الْيَقِينُ⁵¹³

Bu meşel ḥaberün dürüstini fülān kimesne eyü bilür diyecek yirde isti‘māl olunur. Aşlı budur ki Benī Kilāb ḳabīlesinden Ḥuşayn b. ‘Amr dirler bir kimesne var idi. Bir

⁵⁰⁹ Nıktasız ‘Ayn ile başlayan meseller.

⁵¹⁰ Ü: 42a.

Tercüme: bir kölenin imdat sesini yine bir cariye duyar.

⁵¹¹ Ü: 42a.

Tercüme: Bâkil’den daha âciz.

⁵¹² Ü: 41b.

Tercüme: Berâkiş kendi ailesini işaret etti.

⁵¹³ Ü: 42b; -N.

Tercüme: Cüheyne’de doğru ve kesin bilgi vardır.

gün Benī Cüheyneden Aḥnes nāmında bir kimesne ile refākat idüp diyār-ı āḥare ticārete gider iken mezbūr Aḥnes mezkūr Ḥuşayni ḳatlı ve mālını aḥz idüp ve ba‘de zamān seferinden ‘avdet idüp geldi. Ammā maḳtūl mezbūruñ Şaḥra nāmında bir hemşiresi var idi. Gördi ki ḳarındaşı mezbūr Ḥuşayn ticāretinden gelmeyecek feryād idüp ḳarındaşum Ḥuşayni gördüñüz mi diyü mürūr u ‘ubūr iden kārbandan ve Mirāḥ nāmında bir ḳabīle var idi. Anlardan sü’āl ider idi. Ammā Cüheynī bunu istimā‘ idüp bu ḳıṭ‘āyı inşād ider idi:

كصخرة إذا تسائل في مراح وأئمارٍ وعلمهما ظنُونُ
تُسَائِلَ عَنْ حُصَيْنٍ كُلِّ رَكْبٍ وَعِنْدَ جُهَيْنَةَ الْخَبَرِ الْيَقِينُ⁵¹⁴

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْغَيْنِ الْمُعْجَمَةِ⁵¹⁵

(77) أَغْرُ مِنْ سَرَابٍ⁵¹⁶

Aşlı budur ki ḳam‘ān serābı uzaḳdan görüp şu ḳıyāsıyla maḡrūr oldığı gibi mev‘ūd olan kimesne daḥı va‘de maḡrūr olup teḥallūf eyledükde iḥlāf-ı va‘d iden kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْفَاءِ⁵¹⁷

(78) فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ⁵¹⁸

“ظريان” bir cānverüñ ismidür kemāl-i mertebe rāyiḥa-i müntine vü ḳabīḥesi vardur derisini ḳılıç kesmez ekşer ḡıdası kelerdür taşrada bulamadığı vaḳt bir keler yuvasını bulup yuvanuñ aḡzına dübürini ḳoyup żarta ider keler daḥı rāyiḥe-i müntineden iḳerüde muḳtarib olup taşraya ḳıḳduḳda ṭutup ekl ider Aña binā‘en bir ḳavme yā nifāḳ yāḥūd ‘avārızdan bir ‘ārıza sebebiyle tefriḳa vü şıḳāḳ vaḳi‘ olsa ‘Arab bu kelāmı meşel ḍarb idüp “فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ” dirler.

⁵¹⁴ Cüheyne’de doğru ve kesin bilgi bulunmasına rağmen şüphelenen Sahra, Mirāḥ ve Enmār kabilelerindeki her kafileye kocası Husayn’ı sorar.

⁵¹⁵ Noktalı gayn ile başlayan meseller.

⁵¹⁶ Ü: 42b.

Tercüme: Seraptan daha aldatıcı.

⁵¹⁷ Fâ’ ile başlayan meseller.

⁵¹⁸ Ü: 43a.

Tercüme: Aralarında kokarca sesizce yellendi. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Araya şeytan girdi/ Hileli pazar, mideyi/dostluğu bozar/. Aralarına kara kedi girdi.

(79) أَفَلَتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ⁵¹⁹

İnhişâş devenüñ kuyruğında olan kıllaruñ kopmasına dirler aşlı budur ki bir ‘Arab bir deveyi kuyruğundan ahz eyledükde deve firâr idüp kuyruğınun kılları elinde kaldığın sâ’ir ‘Arab tâ’ifesi gördükde “أَفَلَتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ” diyüp fülân kimesne fülân varıdan halâş oldu fülân şey’i gitdi [47a] diyecek yirde isti‘mâl ü darb-i meşel eylediler rivâyet olunur ki hâzret-i Mu‘âviye radıyallâhü ‘anh bir gün Ğassân kabîlesinden bir kimesneyi bir huşûş içün elçilik ile kayşar-ı Rûm tarafına gönderüp imdi kayşar-ı Rûma ba‘de’l-vuşûl meclisine hîn-i dühûlde ref‘-i şavt-ile kırâ’at-ı ezân-ı şerîf eyle diyü tenbîh ü tavşıye eyledi mezbûr Ğassânî dahı ‘azm-i diyâr-ı Rûm kılup tahtgâh-ı kayşara vuşûl buldukda kayşar dahı âyîn-i haķâret-zamînleri üzere tâ’ife-i batârıķa vü sâ’ir erkân-ı devletin cem‘ idüp Ğassânî-yı mezbûra duhûle izin olup içeriye girdükde tenbîh ü tavşıye olundığı vech üzere bi’l-bedâhe bülend-âvâzla ezân-ı şerîfe dem-sâz olıcak tâ’ife-i batârıķa mezbûrı katle âğâz eylediler ammâ kayşar-ı Rûm bu ma‘nâ-yı fiten-dûze bir vech-ile rızâ yüz vormeyüp ey tâ’ife-i batârıķa ben sizleri ‘âķıl ü ‘âlim kıyâs ider idüm sizler ise câhil ü zâlim imişsünüñ bu gûne hareket elçinüñ kendinden neş’et itme degüldür maḥzan Mu‘âviyenüñ tenbîh ü tavşıyesiyledür bu gûne hareketden bizi iğtişâb idüp mezbûrı zulmen katl itdirmek murâd ider ma‘lûmuñuz degül midür elçiye zevâl yok dirler diyüp her ne ise mezbûr Ğassânînuñ Mu‘âviye tarafından olan huşûşını irâ‘et-i itmâm itmeyüp ancak kemâ-yenbağî ri‘âyet ü ikrâm idüp gönderdi Ğassânî dahı [47b] sâlimen gelüp Mu‘âviyeye kaẓiyyenüñ ‘adem-i huşûlini ve mâ-cerâyı haber virdükde “أَفَلَتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ” didi.

(80) أَفْرَغُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ⁵²⁰

Bu meşel bir nesne ile meşgûl olmayan kimesne haķķında darb olunur aşlı budur ki Medâyinde haccamlık ider bir kimesne var idi ammâ mezbûruñ dükkânında faşd u hacâmat içün bir kimesne varmayup şöyle fâriğ ü âzâde olmağla bunun bir vâlidesi var idi anı çıkarup halk beni meşgûl görsünler diyü haftada bir kerre hacâmat ider ider idi bu minvâl üzere iken vâlidesinüñ kanı dökünüp füc’eten vefât eyledi. (beyt)

مَطْبَحُهُ قَفَّرَ وَطَبَّاحُهُ أَفْرَغُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ⁵²¹

⁵¹⁹ Ü: 43b.

Tercüme: Deve kaçtı, kuyruğu elinde kaldı.

⁵²⁰ Ü: 43a.

Tercüme: Sâbât’ın hacamatçısından daha boş (sinek avlayan)

Rivāyet olunur ki Kistrā-yı ‘Acem Ebrevīz šāh ile seferde bile bulunup šāh-ı mezbūrdan hacāmat idüp ihsān-ı vāfir ü in‘ām-ı mütekāşire mazhar olmağın *min ba‘d* haccamlık şan‘ atdan müstağnī oldı.

ذِكْرُ مَا يُصْنَرُ بِالْقَافِ⁵²²

(81) قَدْ قِيلَ إِنَّ صِدْقًا وَإِنْ كَذِبًا⁵²³

Bu meşel bir kimesnenün haqqında ba‘zı şeyn viricek kelimāt-ı rediyye söylenüp bir kimesne dağı ol kelimāt kızb ü bāıldür dise muķābelesinde ɗarb olunur aşlı budur ki Rebī‘ bin Ziyād melikü'l-‘Arab Nu‘mān bin Münzirün muşāhibi vü nedīmi olup [48a] mezbūr Rebī‘ olmadıkca ekl-i ʔa‘ām itmez idi ammā Lebīd bin Rebī‘ a ile mezbūr Rebī‘ uñ beynlerinde muķaddemā bir mācerā cereyān idüp *binā‘en ‘aleyh* mezbūr Lebīd ‘adāvet idüp Rebī‘ den aḥz-ı intikām içün fırsat gözedür idi bu hāl üzere iken bir gün Nu‘mān bin Münzir ile oturup ʔa‘ām tenāvül iderler iken mezbūr Lebīd içerüye girüp Nu‘mānı mezbūr Rebī‘ ile ʔa‘ām tenāvül iderler iken göricek yā Nu‘mān bunuñ ile niçün ʔa‘ām tenāvül idersin bunuñ mezākīrinde ya‘nī ḥāye vü kīrinde marāz-ı baraş vardır didi mu‘tād-ı ‘Arab ise nuḥūsetle naẓīr idüp baraş marāzına mübtelā olan ādemi yanlarına taḳrīb itmezler idi *binā‘en ‘alā ḥāzā* Nu‘mān dağı bu kelāmı istimā‘ idicek ʔa‘āmdan fāriğ olup girüye çekildi Rebī‘ dağı bunu görüp yā melik ʔa‘āmdan niçün fāriğ olursız Lebīd bu ḳavlinde kāzībdür diyicek Nu‘mān dağı (beyt)

قَدْ قِيلَ ذَلِكَ إِنْ حَقًّا وَإِنْ كَذِبًا فَمَا اعْتَدَاكَ مِنْ شَيْءٍ إِذَا قِيلَ⁵²⁴

Diyüp *min ba‘d* bir dağı mezbūr Rebī‘ i ʔa‘āma da‘vet eylemedi.

⁵²¹ ɗorak Mutfāğı olan ahçı Sabāt’ın hacamatçısından daha boştur.

⁵²² Kāf ile başlayan meseller.

⁵²³ Ü: 44b.

Tercüme: İster doğru ister yalan, bir defa söylendi gitti.

⁵²⁴ İster doğru ister yalan, bir defa söylendi gitti. Bir söz söylendiği zaman artık ondan dolayı özür dilemenin faydası yoktur.

ذِكْرُ مَا يُصْنَرُ بِالْكَافِ⁵²⁵

(82) كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفِرَاءِ⁵²⁶

Bu meşel bir kimesne gayrıların üzerine terciḥ ü tafdīl olunduğı vaḳt ḍarb olunur aşlı budur ki üç kimesne [48b] var idi bir gün bunların her birisi bir şayd-gāha şayd ü şikāra çıkup gitdiler ol gün aḥşama deḡin şayd-gāhda eglenüp birisi bir erneb şayd idüp ve birisi daḡı şa‘ leb şikār kılup ve birisi daḡı bir ḡimār-ı vaḡşī şayd idüp aḡşam olduḡda birisi gelüp ber-vech-i taşallūf ben bir erneb şayd eyledüm didi ol birisi daḡı gelüp ben bir şa‘ leb şayd eyledüm didükde ol birisi daḡı ber-vech-i tefaḡḡül “كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفِرَاءِ” ya‘nī benüm şikārum sizün şikārlarınıñuzdan a‘zamdur didi ḡikāyet olunur ki bir gün Ebū Süfyān bin Ḥarb ḡazret-i Resūl-i ekrem *ṣallāllāhü ‘aleyhi ve sellemün* ziyāret-i şerīfelerine varup ḡuzūr-ı pūr-nūrlarına duḡūle istizān eyledükde bir miḡdār vaḡfe eylesün diyü emr buyurdılar ammā Ebū Süfyān gelmezden muḡaddem edānī-i nāsdan birḡaç kimesneler daḡı gelüp vaḡfe ile me‘mūr olmışlar idi bir miḡdār tevaḡḡufdan soñra duḡūle izn-i ‘ālī şudūr idüp sā‘ir nās ile ma‘an ḡuzūr-ı sa‘ādet-mevfūr-i Resūlüllāh ‘aleyhiş-şalāt ve’s-selāma duḡūl eyledükde beni sā‘ir zama‘āt-ı nās ile müsāwī ‘add idüp duḡūle izin vermeyüp vaḡfe eyle emr eyledüñüz diyü i‘tirāz eyledükde “كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفِرَاءِ” ya‘nī yā Ebā Süfyān sen gayrılardan mufaḡḡal olduḡuñ ecilden vaḡfe ile emr itdüm ki anlar daḡı senün vaḡfe [49a] ile emr olunduḡuñ görüp *muṭayyebū’l-ḡaṡır* olurlar.

(83) كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطُّوقِ⁵²⁷

Bu meşel şaḡīr eşvāb ile kebīr olan kimesne ilbās olunduğı vaḡt isti‘māl olunur aşlı budur ki melikū’l-‘Arab Cezīme bin Ebreşün bir hemşīre-zādesi var idi ismine ‘Amr dirler idi ḡāl-i şıḡarında mezbūr ‘Amrı ecinne ṡā‘ifesi istihvā idüp ṡavḡı vālidesinün yanında ḡalmış idi ammā mezbūr ‘Amruñ ḡaybeti mümtedde olup sinīn ü şūḡūr mūrūrından soñra ‘Aḡīl ve Mālik birāderler eşnā-yı seyāḡatlerinde mezbūr ‘Amra

⁵²⁵ Kāf ile başlayan meseller.

⁵²⁶ Ü: 46b.

Tercüme: Bütün avlar, avlanan yaban eşeḡinin yanında ḡıçtır. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: el elden üstündür./ Adam adam ama peḡhilvan başka. Yazıcı, **age**, s.52-53.

⁵²⁷ Ü: 45b.

Tercüme: Amr büyüyüp gerdanlık boynuna dar geldi. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: kişi kıyafetinden bellidir.

muşādif olup sālifü'z-zıkr Cezîmeye götürüp vâlidesi mezbûra tavkı ilbās itmek murād eyledükde Cezîme görüp “ كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطُّوقِ ” didi.

(84) كُلُّ فَتَاةٍ بِأَبِيهَا مُعْجَبَةٌ⁵²⁸

Bu meşel bir kimesne ebā vü ecdādıyla tefāhur eyledigi vaqt darb olunur aşlı budur ki Benī Sa‘d kabilesinden ‘Acfā nāmında bir kähine ḥātūn var idi bir gün mezbûre kähine nisvān tā’ifesiyle münāza‘a vü münāfere idüp mezbûreyi istiḥkār u istiḥfāf ve her biri ebā vü ecdādlarının şeref-i menziletlerin tezkār itdüklerinde mezbûre kähine “ كُلُّ فَتَاةٍ بِأَبِيهَا مُعْجَبَةٌ ” didi.

(85) أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ⁵²⁹

Bu meşel çendān diyāneti olmayan kimesne ḥaqqında darb olunur [49b] aşlı budur ki tavāyif-i mülūk-i ‘Arab'dan bir kimesne var idi adına Ḥimār İbn-i Mālīkū'l-ezdī dirler idi ve bunun bir memleketi var idi gāyet ma‘mūr idi bir gün mezbûruñ oğulları şayd u şikāra çıkup geşt ü güzār-ı deşt ü şahrā ider iken *bi-każā’i’l-lāhi ta‘ālā* bir şā’ika nüzül idüp mezbûruñ oğullarını helāk idicek tarılup “ لَا أَعْبُدُ مَنْ فَعَلَ هَذَا بَيْنِي ” ya‘nī benüm oğullaruma böyle iden tañrıya ben ‘ibādet itmem diyü mürted olup kavm ü kabilesini ve cemī‘-i zīr-i ḥükümetinde olan aqvāmı daḥı irtidād teklif idüp mürted olmayanları qatl ider idi bu ḥāle gayretu’llāh taḥammül itmeyüp bir gün bunları kātıbeten helāk ve memleketin ḥarāb u yebāb eyledi ḥattā şu‘arādan biri tazmīn idüp dirki (beyt)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ حَارِثَةَ بْنَ بَدْرٍ يُصَلِّي وَهُوَ أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ⁵³⁰

(86) كُنْدَمَانِي جَذِيمَةٌ⁵³¹

Cezîmeden murād Cezîme b. Ebraşdur ki melik-i ‘Arab idi. Mezbûruñ ‘Amr nāmında bir hemşirezādesi var idi. Gāyet sever idi. Mezbūr ‘Amr gā’ib olup kimesne aḥvāline vāqıf olamadı. Mezbūr Cezîme her çend ki cüst ü cū ider idi bulamadı. Bu

⁵²⁸ Ü: 46a.

Tercüme: Her kız kendi babasını beğenir.

⁵²⁹ Ü: 47a.

Tercüme : Himâr’dan daha kâfir.

⁵³⁰ Himâr’dan daha kafir olmasına rağmen Hârise bin Bedr’in namaz kıldığını görmüyor musun?

⁵³¹ Ü: 45b; -N.

Tercüme: Cezîme’nin arkadaşları gibidir.

vech üzere zamān murūrından soñra ‘Uḳayl ve Mālik nāmında iki arındařlar seyhāhatleri eřnāsında mezbūr ‘Amra muřādif olup ve alup melik-i mezbūr Cezīmenūñ uzūrına getürdüklerinde kemāl-i mertebe mesrūr olup muābelesinde bir nesne iħsān itmek řadedinde “Dileñ benden ne dilersiniz” dedi. Mezbūrān daı melikūñ nedīmleri olup dā’imā sāye-i devletlerinde ta’ayyūř itmek isterüz didüklerinde Cezīme daı “فهما نَدْمَانِي جَذِيمَةٌ” diyü cevāb virüp beyne’l-‘Arab birbirinden müfāraat itmeyüp muvāat u muabbet üzere olan kimesneler aında meřel arb olunur. Nitekim Mütemmim b. Nuveyra birāderi melik ile kendi aında bu beytinde arb eylediđi gibi

وَكُنَّا كَنَدْمَانِي جَذِيمَةٌ حَقْبَةٌ مِنْ الدَّهْرِ حَتَّى قِيلَ لَنْ نَنْصَدَّعَا⁵³²

(87) كَالثَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقْرُ⁵³³

‘Āfet kelimesi “kerihet” ma‘nāsınadır. “وفي الجوهرى عاف الرجل الطعام يعافه عيافا أي كرهه”⁵³⁴ meřel-i mezkūr ařlı budur ki ‘Arab ā’ifesi açan řıđırların řuya götürdüklerinde bā-kūdūret ābdan veyāūd ‘adem-i ‘aaşdan nāřı řu içseler ol řıđırlaruñ içinde bulunan öküzi niün sen řu içmedüñ eđer sen içdiyseñ sā’irleri daı řu içerler idi diyü döverler imiř. binā’en ‘alā hāzā bir kimesne āar kimesnenūñ itdüđi cürm içün mu’āaza vü ‘itāb olunsa terkīb-i mezkūrı meřel arb iderler attā Nehřel b. arī bu ři’ rinde tazmīn idüp dir ki :

كَذَاكَ الثَّوْرُ يُضْرَبُ بِالْهَرَاوَى إِذَا مَا عَافَتِ الْبَقْرُ الظَّمَاءُ⁵³⁵

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِاللَّامِ⁵³⁶

(88) لَقَدْ نَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الشَّعَالِبُ⁵³⁷

Bu meşel bir kimesne ‘azīz olup ‘avārızdan bir ‘arıza sebebiyle kendiye zillet ü aāret ārī olduğda isti‘māl olunur aşlı budur ki bir A‘rābī var idi bir mevzi’e bir

⁵³² Biz Cezīme’nin arkadaşları gibi birbirimizle o kadar uzun zaman kaldık ki birbirimizden ayrılmayacağımız söylenmiştir.

⁵³³ Ü: 46a; -N.

Tercüme: İnekler su içmeyi istemediklerinde dövülen öküz olur.

⁵³⁴ yani adam yemek ve içmekten nefret etmiş. Bu açıklama Cevheri’de bu şekildedir.

⁵³⁵ O, susamış olan inekler su içmeyi istemediklerinde; asa ile dövülen öküz gibidir

⁵³⁶ Lā’ ile başlayan meseller.

⁵³⁷ Ü: 48a.

Tercüme: şüphesiz tilkinin, üzerine bevl ettiği şişi alak olur.

şanem vaż‘ idüp her çend varup perestiş ider idi bir gün yine varup gördi ki bir dāne tilki тұrup şanem-i mezkūruñ [50a] başına tebevvl ider hemān (beyt)

أَرَبُّ يَبُولُ النُّعْبَانُ بِرَأْسِهِ لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالُ⁵³⁸

diyüp *min ba‘d* gayrı perestiş eylemedi.

(89) لَيْسَ عَبْدٌ بِأَخٍ لَكَ⁵³⁹

Bu meşel ol dost zann eyledigün kimesne saña dost degüldür diyecek yirde isti‘ māl olunur aşlı budur ki ‘Ād kabīlesinden bir mütemevvil ü mün‘im kimesne var idi. Dā‘imā bunuñ mu‘tādı aḥbābına iṭ‘ām-ı ta‘ām ve in‘ām ü ikrām itmek idi ammā bunuñ bir pederi var idi her çend ey püser bu ḥalka bu mertebe in‘ām u iḥsān itmek maḥz-ı sefāhet ve ‘ayn-ı kabāḥetdür niçün bī-hūde yire mālūñı isrāf idersin diyü söyledükçe ey peder hoş māl daḥı ‘azīzdur ammā kişiye dost daḥı lāzımdur bunlar benüm muḥibb-i şādıklarum ve yār-ı muvāfıklarumdur cā’iz ki bir ḥāl-i şiddetüm ve zamān-ı nekbetüm olur ise ol zamān baña vefā-dārılık ve yār-ı ġarlık iderler diyü cevāb viricek pederi daḥı ey püser gel imdi bir tecrübe eyle görelüm diyüp bir gice bir koyun zebḥ idüp bir ġarāruñ içine koyup ve bir ġulāma taḥmīl idüp evvelā yār-ı şādık zann eylediği ādemlerden birisinin ḳapusına varup daḳḳ eyledi ḥarīf daḥı işidüp taşra çıḳduḳda ey birāder bu gice ḥatā’en şöyle bir ādem ḳatlı idüp kendi ḥānemde iḥfāya [50b] mecāl olmadı luṭf eyle şunı kendi ḥāneñde iḥfā eyle diyicek ḥarīf daḥı ey birāder bu bir muḥāṭaralı maşlaḥatdur ben bu[nı] iḥfā idemem diyü cevāb virüp istinkāf u ibā eyledi Fezleke-i kelām yār-ı vefā-dār ‘add eylediği ādemlerüñ minvāl-i meşrūḥ üzere cümlesine daḥı varup ‘arz-ı merām ḳılduḳda merāmına temşiyet itmeyüp i‘rāz u ibā eylediler; ammā bunuñ bir dostı daḥı var idi mezbūrdan çendān vefādārılık me’mūli degül idi bu eṣnāda ol daḥı ḥatırına gelüp varayım anı daḥı tecrübe ideyim diyü ḳapusına varup daḳḳ-ı bāb eyledükde şitābān taşra çıḳup ey birāder bu vaḳtde ne içüñ geldüñ didi bu daḥı ḳaẓiyyeyi zıkr olındığı vech üzere söyleyüp ketm ü iḥfāsın ricā eyledükde bilā-tevaḳḳuf iḥfāya ta‘ahhüd idüp lākin bu ḥuşuşından gayrı daḥı kimesne biliyor mı didi bu daḥı işbu ġulāmum daḥı biliyor gayrı kimesne bilmez diyicek imdi bu sırrı senüñ ile benden gayrı kimesne daḥı bilmek münāsib degüldür “لَيْسَ عَبْدٌ بِأَخٍ لَكَ” ya‘nī ġulām senüñ dostuñ

⁵³⁸ Tilkinin bevl ettiği (putun) başında tanrı olur mu? şüphesiz tilkinin, üzerine bevl ettiği kişi alçak olur.

⁵³⁹ Ü: 48a.

Tercüme: bir köle asla sana kardeş olmaz.

degüldür diyü gulām-ı mezbûrı katl itmek murād eyledükde ey birāder fi'l-ḥaḳīḳa ādem lāşesi degüldür bir ğanem-i mezbûḥdur benüm maḳşûdum sizleri tecrübe idi diyü men' idüp ḳaẓiyyeyi taḳrîr eyledi ve ba' de'l-yevm aḥbāb-ı sâ'ireyi [51a] tarḥ idüp bunun ile uḥuvvetleri istiḥkām bulup ber-ḳarār oldu.

(90) لَاحِرٌ بِوَادِي عَوْفٍ⁵⁴⁰

Bu meşel bir 'azîz olan kimesne sâ'ir e'izze-i nâsdan bir kimesnenün yanına varup tezlîl eyledükde ḍarb olunur aşlı budur ki Mervānu'l-Ḳarîz nāmında bir kimesneyi 'Avf bin Muḥellim bir tarîḳ-ile aḥz u giriftār idüp mülûk-i ṭavāyif-i 'Arab'dan 'Amr bin Hind mezbûruñ taḥlîşi içün ādem gönderüp ricā eyledükde ricāsı ḳabûle ḳarîn olmayıcaḳ “لَاحِرٌ بِوَادِي عَوْفٍ” didi.

(91) لَكِنْ حَمْرَةٌ لَا بِوَاكِي لَهُ⁵⁴¹

Bu maḳāle-i şerîfe ḥazret-i Resûl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellemden şudûr itmişdür. Sebeb-i vürûdı budur ki Uḥud ğazvesinden 'avdet idüp Dārü'l-hicreye teşrîf buyurduḳlarında Medîne-i Münevvere ḥātûnları ol ma' rekede şehîd olan ğuzāt-ı müslimînden her birinün isimlerini yād idüp girye vü bükā itdüklerin istimā' idicek zîkr olunan maḳāle-i şerîfeyi tekellüm buyurduḳlarında aşḥāb-ı güzînden Sa'd bin Mu'āz ve Üseyd bin Ḥuzayr bunı işidüp fi'l-ḥāl evlerine varup varuñ siz daḥı 'amm-ı Resûle ya'nî ḥazret-i Ḥamza raẓiyallāhu 'anh içün bükā vü girye idüñ diyü ḥātûnlarına emr idüp gönderdiler. Anlar daḥı ḥazret-i Ḥamzayı yād ile bükā vü girye idüp mescid-i Resûlullāhuñ ḳapusına varduḳlarında ḥazret-i Resûlullāh bunlaruñ seyyidü's-şühedā ḥazret-i Ḥamza içün giryelerin işidüp “يَرْحَمَنُ اللَّهُ فَقَدْ أَصَابْتَنِي لِأَنْفُسِكُنْ” ya'nî Allāh size merḥamet itsün daḥı siz kendü nefsüñüz içün izā'at eylediñüz diyüp men' eyledi. Zîkr olunan maḳāle-i şerîfe bir 'azîz dostuñ fiḳdānı vaḳtinde ḍarb olunur.

⁵⁴⁰ Ü: 51b.

Tercüme: 'Avf vadisinde hiç kimse özgür değildir.

⁵⁴¹ Ü:47b; -N.

Tercüme: Hamza için ağlayan kadın yoktur.

(92) لَبِسْتُ لَهُ جُلْدَ النَّمْرِ⁵⁴²

Bu meşel bir kimesne haşmina izhār-ı şecā'at eylediği vaqt darb olunur. Rivāyet olunur ki Mu'āviye rażiyallāhu 'anh hīn-i vefātında oğlu Yezīde tavsiye idüp :

“تَسْمُرُ كُلَّ التَّسْمُرِ وَالْبُسُ لَأَبْنِ الزَّبِيرِ جِلْدَ النَّمْرِ”⁵⁴³ didi.

(93) لَيْسَ بَعْدَ الْإِسَارِ إِلَّا الْقَتْلُ⁵⁴⁴

Bu meşel bir kimesne bir ahar kimesneye şüret-i Haḫdan görünüp ba' de sū'-i qaşd eylediği vaqt isti' māl olunur. Aşlı budur ki ḫabā'il-i 'Arabdan Benī Temīm ḫabīlesi ekāşire-i 'Acemün zīr-i ḫükümetlerinde iken bir cināyet-i 'azīme idüp kisrā-yı 'Acemün sem'ine vāşıl olduğda ḫabīle-i mezkūreye ḫahr u ḡaḫab idüp mezkūrlar sākin olduklarında ḫavālīde bir ḫal'a var idi. Ol ḫal'a emīrine ḫiṭāben Benī Temīm ḫabīlesi şol maḫūle bir cināyet idüp 'umūmen ḫatline müsteḫaḫḫ olmalarıyla imdi mezbūrları bir ḫīle ile ḫal'aya getürüp ḫatlı idesin diyü bir mektüb taḫrīr idüp gönderdi. Emīr-i mezbūr daḫı “Ey Benī Temīm kisrā-yı 'Acem sizlere vāfir şurra göndermiş imdi ḫal'aya gelün beyninüzde taḫsīm ideyim diyü ḫaber göndericek Benī Temīm daḫı ḫavm ü ḫabīle cem' olup ḫal'a-yı mezbūrenün ḫapusı öñine varup emīr-i mezbūruñ işāresine muntaḫır oldılar. Emīr-i mezbūr daḫı ādem gönderüp rü'esā-yı ḫavmden birkaç kimse iḫerüye alup ḫatlı eyledi. Ba' de yine ādem gönderüp birkaç kimesneyi daḫı iḫerüye alup kezālike bunları daḫı ḫatlı eyledi. Ammā iḫerüye gidenlerden bir eşer-i ḫaber ḫuhūr itmediginden nāşī ve cināyet-i maḫkiyyeye binā'en bunlar şūphelenüp ḡālībā iḫerüye giden ādemlerimizi esīr iderler ancak diyüp birbirlerine müzākere iderler iken tekrār yine ādem gelüp birkaçı daḫı iḫerüye da' vet olunduklarında iḫlerinden birisi “لَيْسَ بَعْدَ الْإِسَارِ إِلَّا الْقَتْلُ” diyü ḡayrı ḫal'a iḫine duḫūlden imtinā' idüp ḫabīlelerine gitdiler.

(94) أَلْقَى دَلْوَكُمْ فِي الدَّلَاءِ⁵⁴⁵

Bu meşel sa'y-i mükāsebe taḫrīş u taḫşīş maḫallinde isti' māl olunur. Şu'arā-yı 'Arabdan birisi bu ḫıṭ'ada taḫzmīn idüp dir ki:(ḫıṭ'a)

⁵⁴² Ü:49a; -N.

Tercüme: Kaplanın derisini giydim(yani yiğitliğimi açıkça gösterdim).

⁵⁴³ İbn Zübeyr iḫin kolları sıvayıp kaplan derisini giy.

⁵⁴⁴ Ü:49b; -N.

Tercüme: Esir olduktan sonra sadece ölüm vardır.

⁵⁴⁵ Ü:50a; -N.

Tercüme: Kovanı diğerkovaların arasına at (yani tembellik etmeden diğerkovular ile ḫalış)

وَلَيْسَ الرِّزْقُ عَنْ طَلَبٍ حَثِيثٍ وَلَكِنْ أَلْقِ دُلُوكَ فِي الدَّلَائِ

تَجِءُ بِمِلْنِهَا طَوْرًا وَطَوْرًا تَجِءُ بِحِمَاةٍ وَقَلِيلٍ مَاءٍ⁵⁴⁶

(95) لَيْسَتْ حَفْصَةُ مِنْ رِجَالِ أُمِّ عَاصِمٍ⁵⁴⁷

Bu meşel selef halef üzerine tafđıl olunduğı vaķt đarb olunur. Sebeb-i vürüdü budur ki emîrû'l-mü'minîn ĥazret-i 'Ömer *raziyallāhu 'anh* bir gün 'Āşım ile Medîne-i Münevvere esvākından Sūķu'l-Leylden mürür ider idi. Gördi ki bir ĥātūn ve yanında bir şābbe kıızı var, ikisi oturup süd şatarlar. Ammā bir 'acüz ĥātūn dağı bunların niĥyelerinin birinün yanına oturup süd iķer iken kızuñ nażarı buña dūş olup yā ummāh şu 'acüzü men' eyle südümüzi iķmesün didi. Ĥazret-i 'Ömer *raziyallāhu 'anh* dağı bunu görüp duĥter-i mezbûrede bir rüşd ü şalāĥ mülāĥaza idüp yā ĥātūn bu senün kızuñ mıdur didi. Ĥātūn belā yā emîra'l-mü'minîn kızumdur diyicek dönüp 'Āşıma yā 'Āşım bu kıızı saña 'aķd-ı nikāĥ idelüm didükde mezbûre ĥātūn ve 'Āşım ikisi dağı bu ma'nāya rāzî olup duĥter-i mezbûrî 'Āşıma 'aķd-ı nikāĥ buyurup bu minvāl üzere geĥinürler iken iki kıızları dünyāya gelüp birinün adını Ümmü 'Āmir ve birinün adını dağı Ĥafşa koydılar. Bunlar dağı neşv ü nemā bulup kemāle yetişdiler. Ammā ümmü 'Āmir bir ĥüsn-i ĥulķ şāĥibesi cemîle ĥātūn olmağla 'Abdül'azîz bin Mervān tālîb olup 'aķd-ı nikāĥ eylediler. Bir iki müddet ta'ayyüş itmek eşnāsında 'Ömer bin 'Abdül'azîz tevellüd idüp ba'de vefāt eyledükde yirine hemşiresi mezkûre Ĥafşayı tezevvüc eyledi; ammā mezbûre merĥume Ümmü 'Āmir gibi olmayup seyyi'etü'l-ĥulķ olup 'Abdül'azîz ba'zı ĥavāşisine eziyyetden ĥālî olmamağla ümmü 'Āmir ile işbu Ĥafşa nicedür diyüp ĥavāşî mezkûreden sü'āl olunduğda “لَيْسَتْ حَفْصَةُ مِنْ رِجَالِ أُمِّ عَاصِمٍ” diyü cevāb virürler idi.

(96) أَلُوْتُ مِنْ رَاهِبٍ⁵⁴⁸

Merķūm ol fi'l-i şenî ile mevşūf u ma'rūf bir rāhib olup baña nisā ĥarāmdur diyü söyler imiş. Bu meşel lūfî olan kimesne ĥaķķında đarb olunur. Ĥattā şu'arā-i 'Arabdan birisi bu beytinde tazmîn idüp dir ki:

⁵⁴⁶ Rızık kazanmak için tembellik etmeden insanlar ile ĥalış ve kovanı diğerkovaların arasına at. Onu attığında; bazen ĥamurla bazen de su ile dolar.

⁵⁴⁷ Ü: 50a; -N.

Tercüme: Hafsa, Ümmü Āşım'ın akrabalarından değildir.

⁵⁴⁸ Ü: 50b; -N.

Tercüme: Rahipten daha Lûtidir (oğlancıdır)

وَأَلُوْطُ مِنْ رَّاهِبٍ يَدْعِيْ بِأَنَّ النِّسَاءَ عَلَيْهِ حَرَامٌ⁵⁴⁹

(97) لَوْ لَكَ عَوْنٌ لَّمْ أَعُوْهُ⁵⁵⁰

Bu meşel hayra sa‘y iderken şerre muşādif olan kimesne haqqında ɗarb olunur. Aşlı budur ki A‘rābdan bir kimesne bir gice eşnā-yı seferinde yolın gā‘ib idüp böyle fikr eyledi ki kelb gibi ürüp ol eṭrāfda eger қаşaba vü қurā var ise kelbleri işidüp anlar daḥı ürdükde mezbūr daḥı nübāḥ-ı kelb ile istidlāl kılup varup ol gice ol қaryeye müsāfır olmaқ üzere re‘y idüp bir iki def‘a nübāḥ eyledükde meger ol ḥavālīde bir қurd var imiş. Mezkūruñ nübāḥını işidüp üzerine hücūm eyledükde “ لَوْ لَكَ عَوْنٌ لَّمْ ” didi.

يجوز أن تكون الهاء للسكت ويجوز أن تكون كناية عن المصدر أي لم أَعُو العُوَاء ويدل على المصدر الفعل أعنى عَوْنٌ كقوله تعالى (وهو الذي يَبْدُو الخلقَ ثم يعيده وهو أهون عليه) أي الإعادة ويدل على المصدر قوله (يعيده) ومعنى المثل : لم أهتم لك إنما اهتمامي لنفسي كذا في الميداني⁵⁵¹

(98) لَا أَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ⁵⁵²

Bu meşel bir nesnenüñ ‘aynı elde iken āḥar nesneye rāzī olmam diyecek yirde isti‘māl olunur. Aşlı budur ki ‘Āmil қабіlesinden Melik bin ‘Amr nāmında bir kimesne Simāk dirler bir қарındaşı var idi. Ğassān қабіlesinden bir kimesne mezbūrı zulmen қatl idüp muşālaḥa қaydına daḥı düşmeyüp ḡaybet ü zarar itmiş-idi. Ammā her çend ‘Amr-ı mezkūr aḥz-ı intiқām içün cüst ü cūdan ḥālī degül idi. Bir gün buña bir mevzi‘de muşādif olup қatl eylemek murād itdükde mezbūr Ğassānī Yā ‘Amr

⁵⁴⁹ Kadınlar ile evlenmenin günah olduğunu iddia eden rahipten daha oğlancıdır.

⁵⁵⁰ Ü: 51a; -N.

Tercüme: Eğer havlamamı senin işiteceğini bilseydim, havlamazdım.

⁵⁵¹ Meydānî’nin verdiği bilgiye göre: “hâ” harfî (hâ-i sekt) olabilir. Mastara işaret etmek için de kullanılmış olabilir. Yani (lem a’vi’l-‘avâ). Mastara delalet eden, fiildir. Kastettiğim fiil “aveytü” fiilidir. Yüce Rabbimizin şu sözü buyurduğu gibi: “O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O’na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır” (Rûm:30 / 27). Yani (“Bu” anlamına gelen “Hüve”den maksat:) tekrarlamaştır. Mastara işaret eden, ayette geçen “yü’idühü” eylemidir. Buna göre, mesel şu şekilde açıklanabilir: ben sana değer vermedim sadece ve sadece kendime değer verdim. Açıklama: “Ha-i sekt” dan maksat: Bazı kelimelerin son harekesini muhafaza etmek için, kelimenin sonuna ziyade olunan sakın he (هـ) harfidir.

⁵⁵² Ü: 51b; -N.

Tercüme: Bir şeyi açıkça gördükten sonra onu kaybedip, izlerini takip etmek istemem.

saña yüz deve diyet vireyin beni katl eyleme didi. ‘Amr daḥı “لَا أَطْلُبُ أَثَرًا بَعْدَ عَيْنٍ” diyüp katl eyledi.

(99) أَلَامَ مِنْ رَاضِعِ اللَّبَنِ⁵⁵³

Aşlı budur ki ‘Arabdan bir kimesne var idi. Mezbūruñ şağılur develeri var idi Bunlaruñ mu‘tād üzere südlerin çömlege şağdırup ehl ü ‘ıyāline emdirür idi. Niçün böyle idersin diseler süd şağılur iken cā’iz ki bir kimesne işidüp süd ister dir idi. Binā’en ‘alā hāzā le’im ü denī olan kimesne haqqında meşel darb olunur.

ذُكِرَ مَا يُصْنَدُ بِالْمِيمِ⁵⁵⁴

(100) مَا أَرْخَصَ الْجَمَلَ لَوْلَا الْهَرَّةُ⁵⁵⁵

Aşlı budur ki bir ‘Arab bir deve zāyi’ idüp eger bulur isem bir aqçeye bey’ ideyim diyü yemīn eyledi ammā cüst ü cū ider iken bir gün nāka-ı dālleyi bulup yemīninde hāniş olmamak içün boğazına hirre bağlayup deve bir aqçeye hirre biñ aqçeye diyü sūḡ u bazārda nidā idüp işidenler “مَا أَرْخَصَ النَّاقَةَ لَوْلَا الْهَرَّةُ” dirler idi binā’en ‘aleyh darb-ı meşel olup hālā halk andan aḥz idüp “مَا أَرْخَصَ النَّاقَةَ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُقْبِهَا”⁵⁵⁶ dirler.

(101) مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا⁵⁵⁷

Bu maḳāle-i şerīfe ḥazret-i server-i kā’ināt ‘aleyhi efḍalü’s-şalāvāt ve ekmelüt-taḥiyyātdan [51b] şadır olmışdur sebab-i vürüdü budur ki Ebū Hüreyre raḍiyallāhü ‘anh ḥazretleri ḥazret-i Resül-i ekrem şallāllāhü ‘aleyhi ve sellemden rivāyet buyururlar ki üç nefer kimesne bir şahrāya çıḳup seyr iderler iken bunları bārān aḥz eyledi mezbūrlar daḥı bir taḡuñ dibine varup bir maḡāra bulup imdi bārān munḳaṭı’ oluncaya deḡin bu maḡārda mekş idelüm diyü girüp oturup bārānuñ inḳiṭā’ına muntazırlar iken taḡdan bir şahrā-i ‘azīme ḳopup gelüp maḡāranuñ ḳapusına ṭayandukda bunlar daḥı bu ma’ nāyı görüp ḥayāt ü necātlarından mey’ūs olup her biri

⁵⁵³ Ü: 51b; -N.

Tercüme: Koyun memesini emen kişiden daha alçak.

⁵⁵⁴ Mīm ile başlayan meseller.

⁵⁵⁵ Ü: 35b.

Tercüme: Kedi omasaydı deve ne kadar ucuz olacaktı!

⁵⁵⁶ Boynunda lanet olunan (kedi) olmasaydı deve ne kadar ucuz olacaktı!

⁵⁵⁷ Ü: 52a.

Tercüme: Allah’ın huzurunda doḡru davranan kurtulmuştur. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: Doḡrunun yardımcısıdır. Yazıcı, **age**, s.270.

‘ālem-i hayretde ve ġār-ı fikretde iken içlerinden birisine bu sünūh itdi ki ey yār-ı ġārlar hîç hasbeten *lillāh ve li-marzātillāh* bir ‘amel-i şālih itmiş iseñüz her birimiz ol ‘amel-i şālihî yād idüp bu şaḡranuñ maġāra ḳapusından zevālî içün Rabbü'l-‘ālemİne tazarru‘ u du‘ā ve niyāz u recā idelüm didükde evvelā birisi bu ġüne leb-cünbān olup ser-āġāz-ı niyāz eyledi ki yā rabb cenāb-ı ḥāzretüñe ma‘lūmdur ki dā’imā ben vālideynümüñ rızāların gözedüp ri‘āyet-i ḥatırları ile muḳayyed idüm ḥattā bir ġün ta‘ām-ı ‘aşā tedārük idüp götürdüm gördüm ki ikisi daḡı uyuyorlar imiş ben daḡı uyandırmayup [52a] tā fecr tūlū‘ idinceye deġin tevaḳḳuf itdüm anlar daḡı kendiler bī-dār olduḡda ta‘āmı oñlerine vaż‘ itdüm idi eger ben bu ‘ameli senüñ rızā-yı şerīfüñ içün itmiş isem bu şaḡrayı bu maġāranuñ ḳapusından izāle idüp bizi ḥalāş eyle diyü du‘ā vü niyāza fayşal virdükde şaḡra-i mezbūre ḥarekete gelüp maġāra ḳapusından bir miḳdār meyl itdi şāniyen birisi daḡı dehen-küşā olup yā rabb ma‘lūm-ı ‘izzetüñdür ki ben bir ḥātūna mübtelā olup niçe zamān vālih ü giryān ve dest-res olmaḡ vādīsinde pūyān olup ārzūyı vişāl ider iken bir ġün bir maḡām-ı tenhāda muşādif olup ḥall-i ‘uḡde-i teke idüp maḡ‘ad-ı ricāle ḳu‘ūd eyledigümde mezbūre ḥātūn daḡı yā kişi bozma benüm ḥitām-ı ‘işmetümi ve daġ-ı ‘iffetümi Allāhdan ḥavf eyle diyü baña ḥitāb idüp ben daḡı ḥavf ḳılup ol fi‘l-i ḥarāmı terk idüp ḳalkdığumda senüñ ġāzabuñdan ḥavf ve rızā-yı şerīfüñ içün itdüm ise bu şaḡrayı bu maġāra ḳapusından ref‘ eyle diyü istiġāse eyledükde şaḡra-i mezbūre maġāranuñ ḳapusından bir miḳdār daḡı ayrıldı şālişen birisi daḡı dest-i du‘āyı ber-dāšte-i dergāh-ı Ḥudā ḳılup yā rabb ma‘lūm-ı şerīfüñdür ki ben birḳaç kimesneyi ücret [52b] ile i‘māl itmiş idüm *ba‘de itmāmi’l-maşlahat* ücretlerini virdüm ammā içlerinden birisi baña tarılup ücretini almayup gidüp gelmedükde ben daḡı mezbūruñ ücreti olan meblaġı i‘māl eyledüm vāfir māl olduḡdan soñra ecīr-i mezbūr ba‘de zamān gelüp ücretin taleb eyledükde bir nesne alıḳomayup cemī‘-i meblaġı yedine teslīm eyledüm eger ben bu fi‘li senüñ rızā-yı şerīfüñ içün itmiş isem bu şaḡrayı bu maġāra ḳapusından ref‘ eyle didükde siḥām-ı du‘āları hedef-i ḳabüle ḳarīn olup şaḡra-i mezbūre fi‘l-ḥāl maġāra ḳapusından zā’ile olup mezbūrlar ḥalāş oldılar diyü bu dürer-i girān-bahāyı fetīle-i takrīre keşide buyurup zeylinde “مَنْ صَدَّقَ اللَّهَ نَجَا” diyü buyurdılar. “وَمَعْنَى قَوْلِهِ مَنْ صَدَّقَ”⁵⁵⁸. “اللَّهُ لَقِيَ اللَّهَ بِالصَّدَقِ، وَهُوَ أَنْ يُحَقِّقَ قَوْلَهُ فَعَلُهُ

⁵⁵⁸ “مَنْ صَدَّقَ اللَّهَ” sözünün anlamı Allah'a doğrulukla yönelmek demektir. İşte bu, söylediğini fiile dönüştürmek demektir.

(102) مَنْ نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَجَحَ⁵⁵⁹

Bu meşel huşûle maṭlab-ı müte‘azzir ve helâke müşrif olup selâmet ile ḥalâş olan kimesne ḥaḳḳında ḍarb olunur. Hattâ ḥazret-i ‘Alî *kerremallāhu vecheh* ile Mu‘āviye *raziyallāhu ‘anh* Şıffîn nām mevzi‘de ḥarb u kıtāl eyledüklerinde üç gün ve üç gice ceng mümted olup leyālî-i mezkûreden birinde şu‘arādan birisi bu meşeli tazmîn idüp dir ki:

الَّلَّيْلُ دَاجٍ وَالْكِبَاشُ تُنْتَطِخُ مَنْ نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَجَحَ⁵⁶⁰

(103) مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ⁵⁶¹

“أَيُّ مَاتَ وَلَمْ يُقْتَلْ” ya‘nî maḳtûlen vefât eylemedi kendi firâşında vefât eyledi demek olur. Rivāyet olunur ki Ḥālîd bin Velîd *raziyallāhu ‘anh* ḥazretleri maraž-ı mevtime kavmine ḥiṭâb idüp bu kadar ḥarb u kıtâlde bulundum ve vücûdumda bir ḳarış yir yokdur ki anda kıliç yarası olmaya bundan soñra “أَمُوتَ حَتْفَ أَنْفِي” ya‘nî kendi firâşında vefât idiyorum diyü buyurmışlar.

(104) مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ⁵⁶²

Aşlı budur ki ‘Arabda “Ḳuzûr binti Ḳays nāmında bir ḥātûn var idi. Laḳîṭ bin Zürārenüñ zevcesi idi. Mezbûre ḥātûn Laḳîṭdan müfāraḳat eyledükden soñra bir āḥar kimesne mezbûreyi tezevvüc idüp bir gün ḥîn-i cimā‘da ḥātûna ḥiṭâb idüp yâ Ḳuzûr benüm cimā‘um mı lezîzdür yoḥsa Laḳîṭuñ cimā‘ı mı lezîzdür didükde ḥātûn daḥı “مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ” didi. Bu meşel aḥadühümāyı āḥar üzerine tercîḥden sü’âl olunduḳda isti‘māl olunur.

⁵⁵⁹ Ü: 53b; -N.

Tercüme: Kim hayatını kurtarırsa şüphesiz ki kazanan odur.

⁵⁶⁰ Karanlık gecede koçlar birbirlerine toslar. Kim hayatını kurtarırsa şüphesiz ki kazanan odur

⁵⁶¹ Ü: 53b; -N.

Tercüme: Öldürülmeden eceliyle öldü.

⁵⁶² Ü: 54a; -N.

Tercüme: Bu su iyi ama Saddā suyu kadar deḡil.

Bu meşel bir kimesnenün mağlûbı olup ben itdüm ise sen itme diyecek yirde isti‘ māl olunur. Sebeb-i vürūdı budur ki hâzret-i ‘Ā’îşe-i şiddîka *raziyallāhu ‘anhā* bir miqdār ‘asker ile hâzret-i ‘Alī *kerremallāhu vecheh*ünün üzerine varup hâzret-i ‘Alī dahı bir miqdār ‘asker ile istiğbāl idüp ba‘de’l-muharābe hâzret-i ‘Alī tarafı zafer-yāb olduğda ‘Alī *kerremallāhu vecheh* hâzret-i ‘Ā’îşenün hevdecine yanaşup yâ ‘Ā’îşe sen hâzret-i fahr-ı enbiyā ve resül-i kibriyā zevcesi hayru’n-nisā ‘Ā’îşe ve ümmü’l-mü’mînîn olasın da bu güne hareket zevciyyet-i cenāb-ı risālete sezā mıdur didükde “ملكت فأسجح” ya‘nī “ظفرت فأحسن”⁵⁶⁴ diyü buyurduklarında hâzret-i ‘Alī *kerremallāhu vecheh* dahı bâliğan mā-belağa in‘ām u ihsân idüp ve yanına yetmiş nefer hâtün koşup kemā-yenbağī i‘zāz u ikrām ve tevķir u ihtirām ile Dārü’l-hicreye gönderdiler.

(106) مَنْ دَبَّرَ بِرَأْيِ النِّسَاءِ خَسِرَ دِرْهَمُهُ دِرْهَمَيْنِ⁵⁶⁵

Bu meşel ‘avrat söziyle bir maşlahata şürü‘ idüp neticesi hüsranā mü’eddī olduğu vaķt darb olunur. Aşlı budur ki Ekāsire-i ‘acemden Pervîz Şāh ekl-i semeke ğāyet mā’il olup her çend şayyādlar bir eyüce balıķ şayd eyleseler mezbūra pîşkeş getirüp in‘ām u ihsân alurlar idi. Ammā bir gün Şîrîn ile ikisi bir kaşr-ı mu‘allāda oturlar iken yine bir şayyād bir balıķ getirüp mezbūra ‘arz eyledi. Hüsrev dahı balıķdan hâzlanup mezbür şayyāda dört biñ dirhem ihsan idicek mezbür Şîrîn bu ‘aţiyyeyi istiğsār idüp yâ şāh sen bu ‘aţāda haţā itdün dahı kalıl gerek idi didi. Hüsrev dahı niçün yâ Şîrîn diyicek Şîrîn dahı yâ şāh aşlı budur ki ba‘de’l-yevm hadem ü haşemünden birine bir hizmet muķābelesinde ikrām u ihsân itmek murād eyledigünde eger andan noķşān virür iseñ baķ baña bir balıķ ucısına virdigindeñ noķşān virdi dirler ve eger ol kadar virür iseñ kezālik yine baķ baña bir balıķ ucısına virdigi kadar ‘aţiyye virdi diyü seni ve ‘aţiyyeñi taħķir ider. İmdi ey şāh-ı benām bu huşuş muħill-i nizāmdur diyicek Hüsrev dahı ey Şîrîn “صَدَقْتَ” ya‘nī fi’l-vāķi‘ didigün vāriddür ammā virilmiş bulındı. Padişāhlara virdigi ‘aţiyyeden rücū‘ itmek ‘ayb-ı maḥz ve noķşān-ı ‘arz olmağla yine rücū‘ a mesāğ yokdur didükde Şîrîn dahı ey şāh ‘aţiyyeden rücū‘ itmek murād ider iseñiz ben anuñ tedbîrin biliyorum didi. Hüsrev dahı söyle görelüm nedür didi. Şîrîn dahı mezbür şayyādı huzurūña getirüp ey

⁵⁶³ Ü: 54a; -N.

Tercüme: hüküm elinde, artık yumuşak davran

⁵⁶⁴ Kazandın artık iyi davran.

⁵⁶⁵ Ü: 54b; -N.

Tercüme: Kim kadınların sözleriyle hüküm verirse malını kaybeder

şayyād bu bize getürdigün balığı dişi midür yoḥsa erkek midür diyü sü’āl eyle eger dişi dir ise ben dişi istemem erkek isterem di ve eger erkek dir ise ben erkek istemem dişi isterem diyü bahāne idüp bālğı virüp ‘aṭiyyeñi girüye al diyicek Hüsrev bu tedbire daḥı rāzī olup emr eyledi. Şayyādı ḥuzūrına getürdüklerinde yā şayyād bu bize getürdigün balık “أذكر ام أنثى” yanī erkek midür yoḥsa dişi midür didi şayyād daḥı Hüsrevün murādını fehm idüp yā şāh “هذه السمكة خنثى لا ذكر ولا أنثى” ya‘nī yā şāh bu balık erkek degül ve dişi degül ḥunṣādur diyicek Hüsreve bunun virdigi cevāp ḥoş gelüp ve zıḥk u ḥand idüp mezbūr şayyāda dört biñ daḥı iḥsān eyledi. Şayyād daḥı alup taşra gider iken dirāhim-i mezbüreden birisini yirde düşürüp egilüp yine aldı ammā bu ḥāle mezbüre Şīrīnün naẓarı düş olup yā şāh gördün mi bu şayyād ne denī ādem olur imiş bu kadar iḥsāna mazhar olduğdan soñra yedinden bir dirhem düşdükde ḥuzūr-ı şāha hicāb itmeyüp kemāl-i denā’etinden nāşī egilüp yine aldı diyü Hüsreve ilkā’-i ğāẓab eyledükde Hüsrev daḥı mezbūr şayyādı yine ḥuzūrına getürüp yā sāḳıṭa’l-himme sen ādem degülsin ancak bu kadar iḥsāna mazhar olduğdan soñra benden hicāb itmeyüp zemīne sāḳıt olan bir dirhemi kemāl-i denā’etünden nāşī egilüp yine alduñ diyü ḥiṭāb-ı pūr-‘itāb eyledükde şayyād-ı ḥāzır-cevāb daḥı būs-ı zemīn idüp ey şāh-ı cihān-küşād Ḥaḳ ta’ālā ‘ömr ü devletün ziyād eylesün ben ol aḳçeyi zemīnden denā’et ü ḥasāsetümden nāşī ref’ itmedüm belki zıkr olunan dirhemün bir tarafı nām-ı şerīfünüz ile ma’nün ve bir tarafı şüret-i şerīfeñüz ile muşavver olmala cā’iz ki ‘an-ġafle birisi çiyner ise pādişāhumı taḥḳīr ü istiḥfāf olup ben ‘ikābe müsteḥaḳḳ olurum diyü ḥavfümünden ref’ eyledüm didükde şayyād-ı mezbürün cevābını istiḥsān idüp ve dört biñ dirhem daḥı iḥsān kı olup ba’de bir münādī getürüp “مَنْ دَبَّرَ بِرَأْيِ النِّسَاءِ خَسِرَ دِرْهَمُهُ دِرْهَمَيْنِ” diyü nidā ittürdi.

107(مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ)⁵⁶⁶

Bu meşel eḥaduhumānuñ kangısı efḍaldür diyü sü’āl olunduḳda ḍarb olunur. Aşlı budur ki Tay kabīlesinden bir ḥātūn var idi. Zevcinden müfāraḳat idüp ba’de İmrü’l-Ḳaysa vardı. Bir gün İmrü’l-Ḳays yatup mezbüre ḥātūn oğuşdırur iken İmrü’l-Ḳays ḥātūna ḥiṭāb idüp yā ḥātūn evvelki erün mi eyüdür yoḥsā ben mi didi ḥātūn daḥı “مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ” diyü cevāb virdi. ya‘nī evvelki erüm ammā senün gibi degül sen daḥı andan iyüsin didi.

⁵⁶⁶ Ü: 56a; -N.

Tercüme: bu otlak iyi ama Sa’dân otlağı kadar değil.

“عُرْقُوبٍ” ‘aynuñ zammıyla ihlâf-ı va‘d ile meşhûr ‘amâliqadan bir kimesnenüñ ismidür. Mezbûruñ bir birâderi var idi. Bir gün gelüp ey birâder baña bir miqdâr şeycegiz ihsân eyle didi. ‘Urķûb dağı işbu ħurma ağacı ħal‘ oldığı vaķt gel saña bir miqdâr şey vireyim didi. Birâderi dağı gidüp ol vakti gözedüp geldükde ey birâder belah oldığı vaķt gel didi ħarġf-i mezbûr yine gidüp ol vakti gözedüp geldükde ey birâder raġb oldığı vaķt gel didi. ħarġf-i mezbûr gidüp ol vakti gözedüp geldükde ey birâder temr oldığı vaķt gel didi. ħarġf-i mezbûr gidüp ol vaķtı gözedüp yine varmak üzere iken mezbûr ‘Urķûb ħurmâyı bir gice devşirüp birâderi mezbûra bir nesne virmedi. Binā’en ‘alā hāzā ħarb-ı meşel olup ħalf-ı va‘d itmek mu‘tādı olan kimesne ħaķķında isti‘ māl olunur. Ĥattā Ka‘b bin Züheyr *rağiya'llāhu ‘anh* ħazret-i risālet-penāh pişgāhlarına taķdīm eyledükleri Ķaşīde-i Bürdede ki beyne'n-nās *Bānet Su‘ād* demekle ma‘rûfedür meşel-i mezkûrı irād idüp dir ki (Beyt)

كانت مواعيدُ عُرقوب لها مثلاً وما مواعيدها الا الاباطيل⁵⁶⁸

Su‘ād lafzı bir maĥbûbenüñ ismi olup hā zamîri mezbûreye rāci‘dür ve ħaşīde-i mezbûreye İbn Hişām raķam-kerdesi üzere bir de tesmiyesinüñ vechi budur ki Ebû Bekr Enşārî rivāyet buyururlar ki Ka‘b bin Züheyr *rağiya'llāhu ‘anh* ħaşīde-i merķûmeyi ħuzûr-ı pür-nûr-ı Resûlullāhda inşād idüp

إِنَّ الرِّسُولَ لَسَيْفٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ مَهْدٌ مِنْ سَيُوفِ اللَّهِ مَسْلُولٌ⁵⁶⁹

Bu beyte geldükde kemāl-i mertebe şafâlarından mübâreķ arķalarında olan bürde-i şerīfeyi çıkarup Ka‘b Bin Züheyre cā’ize ihsân eylemişler. Ba‘de zamān ħazret-i Mu‘aviye *rağiya'llāhu ‘anh* on biñ dirhem semen ile Ka‘b bin Züheyrden iştirā itmek murād eyledükde ben ħazret-i Resûl-i ekrem şalla'l-lāhu ‘aleyh ve sellem ihsân buyurdıkları tuĥfeyi kimesneye virmem diyü imtinā‘ idüp ba‘de Ka‘b vefāt eyledükde vereşesinden yirmi biñ dirheme iştirā idüp ħıfzeylemiş ħālen ħazīne-i ‘āmirede olan bürde-i şerīfe oldur.

⁵⁶⁷ Ü: 56b; -N.

Tercüme: Urķûb’un vaatleri.

⁵⁶⁸ Urķûb’un vaatleri, ona örnek olmuştur. Onun sözleri yalan ve batıldan başka bir şey değildir.

⁵⁶⁹ Şüphesiz ki Allah’ın elçisi olan peygamber, cihanı aydınlatan bir ışıktır. O, Allah’ın, çekilmiş keskin yalın kılıcıdır.

ذِكْرُ مَا يُصْنَرُ مِنَ النَّونِ⁵⁷⁰

(109) أَنْدُمُ مِنَ الْكُسْعِيِّ⁵⁷¹

Bu meşel bir huşuşdan nādim olan kimesne hakkında darb olunur aşlı budur ki mezbūr Küsa‘ī Benī Küsa‘ kabīlesinden Muḥārib bin Ḳays nāmında bir kimesne olup deve güder idi bir gün bir vādide deve güder iken bir şahranuñ [53a] üzerine bir şecere-i neb‘ nihāli görüp bu nihāl kemāl bulduḡda kemān olmaḡa şāyestedür diyü niçe zamān kemāline müteraḡḡıb ü nigerān oldu vaḡtā ki nihāl-i mezkūr kemāl-i resīde oldu ise ḡaṡ‘ u tecfīf idüp “beyt”

يَارَبِّ وَقَفْنِي لِنَحْتِ قَوْسِي فَإِنَّهَا مِنْ لَذَّتِي لِنَفْسِي
وَأَنْفَعُ بِقَوْسِي وَلَدِي وَعِرْسِي أَتَحْنُهَا صَفَرَاءَ مِثْلَ الْوَرْسِ⁵⁷²

diyüp bir dāne kemān ve beş dāne siḡām-ı ḡazā-nişān yapup ba‘ de kūhistāna gidüp mevārid-i ḡimār-ı vaḡşīden bir bekāruñ ḡurbında bir kemīn-gāḡ peydā idüp iḡtifā ḡıldı ve ḡimār-ı vaḡşīnūñ mevrīd-i māya vürūdına müteraḡşīd olup hengām-ı şām olduḡda bir bölük ḡimār-ı vaḡşī geldi mezbūr Küsa‘ī daḡı siḡām-ı ḡamse-i mezkūrenūñ birini pertāb eyledükde tīr-i ḡazā-te’sīr ḡimār-ı vaḡşīnūñ birisine işābet idüp geḡüp bir ṡaşa rast gelüp şerāre-feşān olduḡda mezbūr Küsa‘ī işābet itmedi ḡıyās idüp yoḡlamak ḡaydına daḡı olmayup reme-i āḡerūñ mecī’ine muntaḡır oldu ba‘ de zamān bir bölük ḡimār-ı vaḡşī daḡı geldükde bir ok daḡı pertāb idüp yine *ke’/-evve/* ḡimār-ı vaḡşīnūñ birisini urup geḡüp bir ṡaşa işābet idüp şerāre-feşān [53b] olup mezbūr Küsa‘ī bu minvāl üzere siḡām-ı mezkūrenūñ beşini daḡı atup işābet eylemedi ḡıyās idicek nā’ire-i ḡāḡab u tehavvūri iṡti‘āl bulup (beyt)

أَبْعَدَ خَمْسٍ قَدْ حَفِظْتُ عَدَّهَا أَحْمِلُ قَوْسِي وَأُرِيدُ رَدَّهَا
أَخْرَى إِلَهَ لَيْنِهَا وَشَدَّهَا وَاللَّهِ لَا تَسْلَمُ عِنْدِي بَعْدَهَا
وَلَا أَرْجَى مَا حَبِيبْتُ رَفْدَهَا⁵⁷³

⁵⁷⁰ Nūn ile başlayan meseller.

⁵⁷¹ Ü: 58a.

Tercüme: Küsa‘ī’den daha pişman. Türkçe’deki karşılığı veya benzeri: bin pişman olmak. S. 240-241.

⁵⁷² Ey Allahım, yayımı yapıp düzenlemek için beni başarılı kıl; çünkü bu yay benim kendi zevkime görür. Vers gibi sarı rengiyle yaptığım yayımla oğlumu ve karımı faydalandır.

⁵⁷³ Ezberlediğim beş ok sayısından sonra mı yayımı taşıyıp geri vermek istedim?. Allah yayın yumuşaklığını rezil etsin ve onu sıkılaştırsın. Yemin ederim ki bundan sonra bende kalmaz ve yaşadığım sürede ondan hediyesini beklemem.

diyüp hezār ārzū intizār-la kabza-ı vişāle aldığı kemānı bir şaḥra-ı saḥte urup paraladı ba‘de ol ḥüzn-i cān-kār ve elem-i dil-fikār-la ol şeb kemīn-gāḥda qarār idüp şabāḥ olduḡda yirinden kalkup ḥimār-ı vaḥşīlerüñ mevriline varup siḥām-ı mezkūrenüñ her birisi bir ḥimār-ı vaḥşīye işābet idüp beş dāne ḥimār-ı vaḥşī urulmuş yatur göricek kemān-ı mezkūrı paraladıḡından mezbūr Kūsa‘īye kemāl-i mertebe nedāmet gelüp kendi parmaḡını kaṭ‘ idüp didi ki (beyt)

نَدِمْتُ نَدَامَةً لَوْ أَنَّ نَفْسِي تُطَاوَعُنِي إِذَا لَقِطَعْتُ خَمْسِي
تَبَيَّنَ لِي سَفَاهُ الرَّأْيِ مِنِّي لَعَمْرُ أَبِيكَ حِينَ كَسَرْتُ قَوْسِي⁵⁷⁴

ve mezbūrı Farazdaḡ daḡı bu şi‘inde taẓmīn idüp dir ki

نَدِمْتُ نَدَامَةَ الْكُسْعِيِّ لَمَّا غَدَتُ مِنِّي مُطْلَقَةً نَوَارُ⁵⁷⁵

(110) أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ⁵⁷⁶

Bu meşel bir kimesne [54a] incāz-ı va‘d eylediḡi vaḡt isti‘māl olunur⁵⁷⁷ aşı budur ki Ḥāriş nāmında bir kimesne bir gün Şaḥr bin Nehşele eyitdi yā Şaḥr ben seni bir ḡanīmete delālet eylesem iḡtinām eylediḡüñ emvālün ḡumsını baña virür misin didi Şaḥr daḡı yā Ḥāriş vireyim diyü va‘d eyledi Ḥāriş daḡı ol eṭrāfda bir kabīle var idi murāba‘a⁵⁷⁸ çıkmışlar mezbūr Şaḥra delālet idüp Şaḥr daḡı varup kabīle-i mezkūrenüñ emvāl ü arzāḡını neḥb ü ḡāret idüp ḡumsını mezbūr Ḥārişe virdükde “أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ” diyüp beyne’l-‘Arab ḡarb-ı meşel oldı.

(111) نَفْسُ عَصَامٍ سَوَدَتْ عِصَامًا⁵⁷⁹

Bu meşel bir kimesne ḡasīb ü nesīb olmayup bi-ḡasbi’z-zāt rütbe-i ‘āliyye nā’il olduḡı vaḡt isti‘māl olunur. ‘İşāmdan murād ‘İşām bin Şehberdür ki melik-i Ḥīre Nu‘mān bin Münzirün ḡacibidür. Mezbūr ‘İşām fūrū-māye olup lākin bir ‘aḡl-ı selīm

⁵⁷⁴ O kadar pişman oldum ki nefsim bana itaat etseydi beş parmaḡımı da kesecektim. Babanın hayatı üzere yemin ederim ki yayımı kestiḡim zaman, ne kadar aptalca bir düşünceye sahip olduḡum ortaya çıktı.

⁵⁷⁵ Nevār benden boşanınca pişmanlıkla meşhur olan kūsa‘ī gibi pişman oldum.

⁵⁷⁶ Ü: 59a.

Tercüme: Kerem ve asalet sahibi olanlar sözünü yerine getirir. Türkçe'deki karşılığı veya benzeri: söz adamın mihengidir.

⁵⁷⁷ Bu ... olunur: dddhhvhdh Ü.

⁵⁷⁸ Metinde “عصام” şeklindedir.

⁵⁷⁹ Ü: 57a; -N.

Tercüme: İşām, soyu sopuyla deḡil, kendisiyle gurur duymış.

ve *zihni müstaķim* şāhibi kimesne olmağla melik-ı mezbūruñ hācibliği hıdmetiyle ser-firāz ve akrānından mümtāz olduğda ‘Arab bunı darb-ı meşel idüp “نَفْسُ عِصَامٍ” “أي “كن عصامياً ولا تكن عظامياً” didiler ve bu vech üzere dağı taşarruf iderler “سَوَدْتُ عِصَاماً”⁵⁸⁰ hikāyet olunur ki Haccāc bin Yūsuf bir gün oturur iken kapuya bir kimesne gelüp yanına duḡūle istīzān eyledi ammā ol eşnāda meclisinde bir kimesne bulunup bir cāhil kimesnedür diyü müste’zin-i mezbūrı Haccāca tavsīf eyledi. Haccāc dağı şimdi geldükde māhiyyeti ma‘lūm olur diyü cevāb virüp huzūrına duḡūle izin virdi Müste’zin-i mezbūr dağı iḡerüye girüp merāsım-i ādābı edā kılduğdan sonra maşlahatını ‘arz itmek eşnāsında Haccāc mezbūra ḡiṭāb idüp yā kişi “أَعْصَامِيَا أَنْتَ أَمْ عِظَامِيَا؟” ya‘nī şerefūñ kendi zātuñ ile midür yoḡsa ābā vü ecdāduñ ile midür diyü sü’āl itdükde ol kimesne dağı “أنا عصامي” diyü cevāb viricek Haccāc dağı yā kişi sen *efdalü'n-nās* imişsin saña ri‘ayet vācibdür diyüp maşlahatını irā’et ü itmām ve mezbūra kemā-yenbağī ikrām idüp ve birkaç eyyām yanında alıḡoyup mekş ü ārām itmek eşnāsında mezbūruñ bir cāhil kimesne olduğına vāķıf olduğda huzūrına getürüp yā kişi senüñ māhiyyetüñ ma‘lūm oldı. Bir cāhil kimesne imişsin ammā ben saña “أَعْصَامِيَا أَمْ عِظَامِيَا؟” diyü sü’āl eyledigümde sen hem ‘İşāmīyem hem ‘İzāmīyem diyü cevāb virmege niçe cerā’et eyledüñ toğrı söyle yoḡsa seni ḡatl iderem didükde mezbūr dağı yā emīr kelimeteyn-i mezbūreteynüñ ḡaḡısı eyü olduğın bilmez idüm. İkisinden birisiyle cevāb virmekden teḡāşī idüp böyle mülāḡaza itdüm ki ikisi ile ma‘an cevāb vireyim ki birisi mużırr birisi ise nāfi‘ olmak gerekdur diyüp kelimeteyn-i mezbūreteyn ile cevāb virdüm didükde Haccāc dağı nefsu’l-emr üzere cevābın işidüp ‘afv eyledi.

ذَكَرَ مَا يُصَدَّرُ بِالْوَاوِ⁵⁸¹

(112) أَوْعَلَ مِنْ طُفِيلٍ⁵⁸²

Bir yire bilā-da‘vet varan kimesne ḡaḡķında darb olunur aşı budur ki ehl-i Kūfeden Tufayl bin Dellāl nāmında bir *ḡalī‘u’l-‘izār* kimesne var idi medīne-i Kūfede velīme

⁵⁸⁰ “كن عصامياً ولا تكن عظامياً” yani çoktan ölmüş olan baba ve atalarında değıl, kendinle övünüp gurur duy.

⁵⁸¹ Vav ile başlayan meseller.

⁵⁸² Ü: 61b.

Tercüme: Tufayl’dan daha yüzsüz.

vāki‘ oldukça bilā-da‘ vet varup ʔa‘āmına hāzır olur idi *binā‘en ‘alā hāzā‘* Arab bunu ɖarb-ı meşel idüp maḥall-i mezkūrda isti‘ māl iderler.

(113) *وَافَقَ شَنْنٌ طَبَقَةً*⁵⁸³

Aşlı budur ki dühāt-ı ‘Arabdan bir kimesne var idi. Şenn nāmıyla şöhet-şi‘ār olup evkātını tecerrüd ile güzār ider idi. Bir gün buña kavm u kabilesi yā Şenn böyle beḳārılık ile senüñ ‘ömrüñ niçüñ güzār ider te’ehhül itseñ olmaz mı didiler. Mezbūr daḫı vallāhi dünyāyı geşt ü güzār idüp kendüm gibi bir ‘ākile duḡter bulmaduḡça te’ehhül itmem diyü yemīn idüp ‘āzim-i seyḡ u sefer ve tārik-i mavṡın u maḡar olup bir semti tūtup gitdi ammā ešnā-yı ʔarīḡda bir şahş muşādif olup refāḡat idüp yolda gider iken refīḡına ḡıṡāb kılup ey refīḡ sen beni mi götürürsün yoḡsa ben seni mi götürüyim didi. Refīḡı daḫı mezbūr Şenne ḡıṡāb idüp be ne aḡmaḡ ḡarīṡsin işte ikimüz daḫı piyādeyüz ben seni nice götürüyim ve sen beni nice götürürsin didi. Şenn daḫı sūkūt idüp bir miḡdār daḫı gidüp şahş-ı mezbūruñ ḡaryesine ḡarīb olduḡda mezbūr Şenn birḡaç tarlada ekin görüp yā refīḡ ‘acabā şı tarlalarda müşāhede olunan ekinleri şāḡibleri yidiler mi yoḡsa yimediler mi didi. Şahş-ı mezbūr daḫı be ne nā-dān ḡarīṡ imişsin, ekin daḫı tarlada henüz şābit iken ekl olındı mı yoḡsa olunmadı mı diyü sü’āl idersin didi. Mezbūr Şenn yine sūkūt idüp bir nesne söylemedi. Bir miḡdār daḫı gidüp ḡarye-yi mezbūreye dāḡil olduḡlarında bir cenāzeyeye muşādif olup ey refīḡ ‘acabā bu tābūtda olan cenāze ölü midür yoḡsa diri midür didi. Bu kerre şahş-ı mezbūr ʔarılup be hey ādem dünyāda ben sen ḡadar bir eşek ḡarīṡ görmedüm işte görüyorsun bir ādem ölmüş tābüte ḡomışlar defn itmeḡe götürürler yine sen baña ölü midür yoḡsa diri midür diyü sü’āl idersin didi. Mezbūr Şenn daḫı yine sūkūt idüp şahş-ı mezbūrı vedā‘ kılup bir āḡar kimesneye müsāfir olmaḡ istedükde rızā vermeyüp gel bizüm müsāfirimiz ol diyü mezbūr Şenni menziline da‘vet eyledi. Şenn daḫı icābet idüp şahş-ı mezbūruñ menziline varup müsāfir oldu. Şahş-ı mezbūr daḫı iḡerü ḡaremine gidüp bir āḡile duḡteri var idi nāmına ṡabaḡa dirler idi. Mezbūreye ḡıṡāb idüp yā ibnetī müsāfirimiz vardır ʔa‘ām tedārük idüñ didükde ṡabaḡa daḫı ne maḡüle ādemdür diyü sü’āl itdükde mezbūr daḫı yā ibnetī yolda müşādif oldum ammā bir eşek ḡarīṡ imiş beni cānumdan uşandurdı diyüp mezbūr Şennüñ kendiye itdiḡi esvile-i mezkūreyi ‘alā-ḡiddetin taḡrīr u beyān eyledükde mezbūre ṡabaḡa daḫı diñleyüp yā vālidī bu esvilenüñ sā’ili olan kimesne cāḡil degül belki ‘ākıl imiş lākin sen ḡaflet idüp cevāb virememişsin. Ben saña ol esvileyi tefsīr

⁵⁸³ Ü: 59b; -N.

Tercüme: Şenn Tabaka’ya uygun düştü.

idivireyüm diyüp sen beni mi götürürsün yoḥsa ben seni mi götürüyim demekden murād sen baña mı ḥikāye söyleyüp diñledürsin yoḥsa ben saña mı ḥikāye söyleyüp diñledeyüm tā ki ikimüzün daḥı ḳalbi meşḡul olup ḳaṭ' -ı ṭarīḳ idelüm dimekdür. Bu tarlalarda olan ekinleri şāḥibleri yidileri mi yoḥsa yimediler mi demekden murādı şāḥibleri fūrūḥt idüp şemenlerin yidiler mi dimekdür ve cenāzeyi gördükde bu na'şuñ şāḥibi ölü midür yoḥsa diri midür demekden murādı kendini ḥayrla yād ider bir ḥalef ḳodı mı ki dimekdür diyü kelāma ḥitām virdükde babası daḥı bu tefsīri mezbūre Ṭabaḳadan ḥoşca aḥz eyledi ve taşra mezbūr Şennün yanına çıkup yā refīḳ eṣnā-yı rāḥda baña sü'āl eyledigün esvilenün tefsīrini saña taḳrīr u beyān ideyüm didi. Mezbūr Şenn daḥı söyle görelüm didükde duḡter-i mezbūreden işitdiği vech üzere tefsīr ü taḳrīr ḳıldıkda mezbūr Şenn daḥı bunu diñleyüp şaḥş-ı mezbūruñ zāt-ı belāḥet-simātından bu gūne tefsīri hezār merḥale dūr görüp didi ki ey refīḳ bu esvilenün cevābını taḥḳīḳ u tedḳīḳ senün lehceñe ḥaḳīḳ degüldür ammā bunu kim ḥall eyledi söyle didi. Şaḥş-ı mezbūr daḥı tevakkuf itmeyüp benüm bir duḡterüm ve bānū-yı pāk-aḡterüm vardır eṣnā-yı ṭarīḳda olan mācerāyı mezbūreye naḳl eyledigümde ol esvile-i müşkileye ol küşāyiş virdi didükde mezbūr Şenn ḥurrem ü ḥandān ve şen ü şādān olup ey refīḳ ben daḥı bu āna gelince te'ehhül itmeyüp kendüm gibi bir 'āḳile duḡter ve bānū-yı nīk-aḡtere muşādif olmaḳ içün iḥtiyār-ı meşakḳat-ı sefer ve terk-i diyār u maḳarr ḳılmış idüm bi-ḥamdi'l-lāḥ ta'ālā muvaffaḳ oldum vardıguum gibi buldum beni dāmādlige ḳabūl eyle var mācerāyı Ṭabaḳaya söyle didi. Şaḥş-ı mezbūr daḥı ḳabūl idüp varup bu ḥuṣūşı Ṭabaḳaya söyledi Ṭabaḳa daḥı rāziye olup mezbūr Şenne tezvīc eylediler Şenn daḥı mezbūre Ṭabaḳayı alup ḳavm u ḳabīlesine varduḳlarında ḳavm u ḳabīle mezbūre Ṭabaḳanuñ 'aḳl u zekā ve ḥüsn ü behāsını görüp “وَافَقَ شَنْ طَبَقَةً” diyüp beyne'l-'Arab mütevāfıḳayn içün ḍarb-ı meşel oldu.

(114) وما عليك من دم أضعاه أهله⁵⁸⁴

Bu meşel şāḥibi izā'et eyledigi nesneyi şaḳınmaḳ senün üzeriñe lāzım degül bu benüm kesb-i yedümdür diyecek yirde isti'māl olunur. Aşlı budur ki Ḳarḳīsyā ve Rebī'e diyārlarının bir meliki var idi. Melik-i Ḥīre Cezīme bin Ebreş ki Vazẓāḥ demekle ma' rūfdur bir taḳrīb-ile mezbūri tūṭup ḳatlı eyledükde maḳtūl-ı mezbūruñ bir ḳızı var idi. Nāmına Zebbā dirler idi. Bābāsının yirine mezbūre Zebbā pādīşāḥ olup

⁵⁸⁴ Ü: 61b; -N.

Tercüme: Başka birisinin kaybettiği hakkı senin geri almanın bir lüzûmu yoktur.

zıkr olunan memleketini ol taşarruf ider idi ammā her çend Cezîmeden aḥz-ı intikām mülāḥazasından ḥālî olmayup lâkin âşikâre muḳâvemete ‘adem-i ḳudretinden nâşî bir fursata müterakḳibe iken bir gün mezbûr Cezîme mezkûrenüñ mülkine ṭama‘ idüp mektûb yazup zevcelik istedi. Mezbûre Zebbâ daḥı imtinā‘ itmeyüp imdi gelsün bu cānibde zifāf idelüm ve hem mülki kendiye teslim ideyüm diyü ḥaber gönderdi. Cezîme daḥı bir vezîri var idi Ḳaşîr dirler idi. Çaḡırup istiṣāre eyledükde yā melik ol ‘avratuñ ayaḡına varmaḳ münāsib degüldür zirā ḳānûn-ı ḳadîm ‘avratlar erlerüñ ayaḡına gelür yoḡsa erler ‘avratların ayaḡına varmazlar ve bundan mā-‘adā sen ol ‘avratuñ babasını ḳatl idüp ḥālā ol ‘uḳde anuñ derûnında cāy-gîr olmaḡla benüm ol ‘avrata i‘timādum yokdur cā’iz ki bir ḥîlesi ola didi ammā Cezîmenüñ ḥırş u ṭama‘ ı ḡālib olmaḡla bu sözi işḡā itmeyüp ve yanına ‘asker daḥı almayup bir miḳdār ḥavāş-ı ḥademiyle varup Zebbānuñ sarāyına nüzûl idüp münferiden Zebbānuñ yanına duḡûl ḳıldıkda Zebbâ daḥı ḥidmetinde olan cāriyelere emr idüp mezbûr Cezîmeyi tutup ellerin ardına bend idüp Zebbānuñ ḳarşusına oturdılar. Ba‘de bir faṣṣād getürüp cemî‘-i ṭamarlarından faṣd itdirüp altına legençe tutup bir miḳdār ḳan legençeden ṭaşra bisāṭ üzerine şıḳradıḡın mezbûre Zebbâ göricek Yā Cezîme ḳanuñ izā‘et eyleme didükde “وما عليك من دم أضاعه أهله” diyüp ol ḥāl üzerine helāk oldu.

ذِكْرُ مَا يُصَدَّرُ بِالْهَاءِ

[54b]

(115) وَهَلْ يُصْلِحُ الْعِظَارُ مَا أَفْسَدَهُ الدَّهْرُ⁵⁸⁵

Bu meşelüñ maḥall-i isti‘māl[i] ma‘rûfdur aslı budur ki ‘Arab ṭā’ifesinden bir kimesneye henüz daḥı bir şābbe-i *şāḥibetü’l-cemāl* ve bir nev-reste-i *zātü’l-kemāl*dür diyü bir ‘acûze-i zamān ve fertûte-i deverānı alıvırmışler mezbûr ‘Arab daḥı leyle-i zifāfda iḳerüye girüp görür ki nev-reste diyü aldıḡı bir ‘acûze imiş ki yüzüne baḳanuñ işi rast gelmez nefret idüp çendān zevciyyet mu‘āmelesi eylemedi ḥātûn daḥı bu ḥāle muṭṭalî‘a olup kendiye ḥıdāb u ḥuliyy ile nümāyiş virüp ve ‘aṭṭār dükkānına gidüp ba‘zı buḡûr ve sā’ir mu‘āleceāt ile tebhîr ü tılā ider idi *binā’en alā zālîk* ‘Arab daḥı kelām-ı mezbûrî ḍarb-ı meşel eylediler.

⁵⁸⁵ Ü: 62b.

Tercüme: Attâr zamanın bozduḡunu iyileştirebilir mi?.

(116) هذا جنائي وخياره فيه، إذ كل جانٍ يدهُ إلى فيه⁵⁸⁶

Bu meşel ben seni kendi nefsim'e taqđīm eyledüm diyecek yirde isti' māl olunur. Aşlı budur ki melik-i Hîre Cezîme bin Ebreş bir gün şahraya çıqıp geşt ü güzār ider iken nazarı bir yirde mantar didükleri nesneye düş olup yanında olan kimesnelere varuñ şundan mantar devşirüñ diyü emr eyledi anlardan ba' zı dağı mantarı devşirürler iken ıslāhlarını kendiler ekl idüp fenāsın Cezîmeye götürürler idi ammā Cezîmenüñ ' Amr nāmında bir hemşîre-zādesi var idi dağı şağır idi bu hāle muṭṭali' olup kendi devşirdiklerinüñ ıslāhların Cezîmeye götürüp “ هذا جنائي وخياره فيه، إذ كل جانٍ يدهُ إلى فيه ” didi.

ذُكِرَ مَا يُصْنَدُ بِالْيَاءِ⁵⁸⁷

(117) يَرْبِضُ حَجْرَةٌ وَيَرْتَعِي وَسْطًا⁵⁸⁸

Bu meşel bir maşlahatuñ zahmeti vaḳtinde kaçup ni' meti vaḳtinde bile bulunan kimesne içün darb olunur aşlı budur ki ḥazret-i Mu' āviye raḍiyallāhü 'anh ile ḥazret-i ' Alī kerremallāhü vecheh beynlerinde cenk ü cidāl ve ḥarb u ḳitāl vāḳi' olduğda Ebū Hüreyre raḍiya'llāhü 'anh bile [55a] bulunup ta' āmı Mu' āviye ile tenāvül ider idi ve namāzı ḥazret-i ' Alī ile kıılır idi ve her kaçan ḥarb u ḳitāle şürü' olunsa çıqıp bir tarafda fāriḡü'l-bāl oturur idi niçün idersin yā Ebā Hüreyre diseler “ الطَّعَامُ عِنْدَ مُعَاوِيَةَ ”⁵⁸⁹ diyü buyururlar idi.

(118) الْيَوْمَ خَمْرٌ وَغَدَاً أُمْرٌ⁵⁹⁰

Aşlı budur ki İmrü'ül-ḳaysı pederi Ḥucru'l-kindī sen eṭrāfda olan ṭavāyif-i mülük-i ' Arabı hicv idersin cā' iz ki bir gün baña zararüñ işābet ider diyü redd eyledi ol dağı aḥyā-yı Yemenden bir ḥayya varup sākin ve ' İş ü nüş ile evḳātyı güzār olup bir gün yine yārān ile oturup ' İş ü nüş ider iken bir kimesne gelüp pederüñ mezbūr Ḥucru'l-kindī ḳatlı olundu diyü ḥaber viricek ṭarḥ-ı tecemmülāt-ı bezm itmeyüp hoş imdi “ الْيَوْمَ ”

⁵⁸⁶ Ü: 63a; -N.

Tercüme: Ben seni kendi nefsim'e yeğ tuttum.

⁵⁸⁷ Ya' ile başlayan meseller.

⁵⁸⁸ Ü: 65b.

Tercüme: Rahat olduğun zaman senden bir an bile ayrılmazken zor günlerinde seni aldattır.

⁵⁸⁹ Mu' āviye ile yemek daha lezzetli, Alī ile namaz daha iyi ve burada durmak daha güvenlidir.

⁵⁹⁰ Ü: 63b.

Tercüme: Bugün içki yarın iş.

” خَمْرٌ وَغَدًا أَمْرٌ ” didi bu meşel bugünümüz böyle geçsün de yarına dağı ħudā kerīmdür diyecek yirde isti‘ māl olunur.

(119) يَدَاكَ أَوْكَتَا وَفُوكَ نَفَخ⁵⁹¹

Bu meşel Türkīde kendi düşen ağlamaz didükleri maḳāmda isti‘ māl olunur. Aşlı budur ki bir A‘rābī cezāyir-i baḥrdan bir cezīrede olup ben işbu cezīreden sebāḥet iderek sāḥil-i baḥre ‘ubūr iderem diyü bir kimesne ile baḥş idüp ba‘de tekkesini bir hoşça bağlayup ve ṭonını üfleyip sebāḥet iderek ‘ubūr idüp bir mīl kadar gitdükden sonra ṭonında olan rīḥ-ı menfūza münḥall olup ġarīḳan helāke müşrif oludukda feryād idüp kenārda olan kimesneden istimdād ü istiğāşe eyledükde ol kimesne dağı “يَدَاكَ أَوْكَتَا وَفُوكَ نَفَخ”didi.

(120) يَسَارُ الْكَوَاعِبِ⁵⁹²

Aşlı budur ki bir kimesnenün bir siyāḥ ‘Arabı var idi adına Yesār dirler idi. Yanında bir ġulāmı dağı var idi. Mezbūr Yesār ile ikisi ma‘an deve güderler idi ve efendisinün bir duḡteri var idi. Bir gün duḡter-i mezbūre bir bāğçeye seyre çıkmış idi. Mezbūr Yesār mezbūrenün seyre çıktığından ḥaberdār olup bir çömlek deve südi tedārük idüp götürüp mezbūreye virmek esnāsında mezbūr Yesār bir u‘cūbe kıyāfet olmağla duḡter-i mezbūre bunun kıyāfetine ta‘accüb idüp tebessüm-künān südi alup içüp ba‘de buña bir miḳdār şey iḥsān idüp mezbūr Yesār dağı alup girü develerün yanına mesrūren geldükde ol bir arkadaşı bunun feraḥın görüp sü’āl eyledükde efendimün duḡterine süd götürmüş idüm. Südüm alup nūş eyledi. Maḥzūn ḳalbüm hoş eyledi. Baña güler yüz gösterüp iḥsānına dūş eyledi. Ġālibā baña ‘āşık oldu ancak diyü söyledükde ġulām-ı mezbūr dağı dinleyüp yā Yesār “كُلُّ مَنْ لَحِمَ الْحَوَارِ وَاشْرَبَ مِنْ لَبَنٍ” ya‘nī ye ve iç bu maḳūle nesneden ihtirāz eyle diyicek Yesār dağı hoş güzel söyledün ey birāder ammā mezbūre duḡter ben süd götürdüğümde baña gülüyordu. Eger baña ‘āşık olmasa bu mu‘āmeleyi itmezdi ve maḳām-ı ‘āzemeti koyup vādī-yi şīveye gitmezdi imdi ma‘lūm oldu ki ġāyet ta‘aşşuḳı vardır böyle

⁵⁹¹ Ü: 63b; -N.

Tercüme: Sen elinle kendini tehlikeye atmışsın.

⁵⁹² Ü: 46a; -N.

Tercüme: Tomurcuklanmış kızların Yesār’ı.

olıcak ben anı vişālüm mīvesinden mahrūm itmeme ve tarīka-yı vefāyı koyup vādī-yi cefāya gitmem diyü hemān ıalrıup bir mıkdar süd dağı alup götürip duğter-i mezbürenüñ huzürına varup virdi duğter-i mezbüre dağı südi alup içüp yanı üzerine yatduğda ‘ Arabuñ ümmīdi dağı ziyād alup hemān karşıasına oturdı. Duđter-i mezbüre dağı nazar idüp yā Yesār sen ne içün geldüñ didükde yā seyyidetī ne içün geldigüm sen biliyorsun didi. Duđter dağı ne mağüle nesnedür ol benüm bildigüm didi. ‘ Arab dağı muqaddem süd getürdigümde baña ‘ aşıka olup gülivirmiş idüñ ki binā’ en şunuñ bende arzūsı kalmasun murādına vāşıl olsun diyü geldüm diyicek duğter-i mezbüre dağı *hayyāka’l-lāh yā Yesār* hoş imdi diyü hemān yirinden ıalrıup bir micmer ü buğür tedārük itmek eşnasında bir dāne uştura peydā kılup ihfā eyledi ve micmeri götürüp gel imdi yā Yesār sende şimdi rā’iha-i kabīhe vardur bu buğür ile tebhīr idelim zā’ ile olsun da ba’ de şafā-yı hātır ile maşlahat görelüm diyü micmeri mezbür ‘ Arabñüñ altına vaz’ itmek bahānesiyle mezākīrine ya’ nī hāye vü kīrine yapışup fi’l-hāl kať idüp taşra bırağduğda haddinden tecāvüz iden kimesne hağkında darb-ı meşel oldı. Hattā Ferezdađ bu beytinde tazmīn idüp dir ki (beyt)

وَأَنِّي لَأُخْشَىٰ إِنِ خَطَبْتُ إِلَيْهِمْ عَلَيْكَ الَّذِي لَأَقَىٰ يَسَارُ الْكَوَاعِبِ⁵⁹³

Ammā Ebü ‘ Ubeyd rağam-kerdesi üzere kevā’ ib kā’ ibüñ cem’ i ve kā’ ib dağı henüz bülüğa gelüp memesi zāhir olan duğtere dinilüp mezbür Yesāruñ efendisininüñ birkaç tāze yetişmiş kızları olup her çend mezkürelere muṭālebe-i vişāl itdükçe yā Yesār “اشرب من ألبان هذه اللقاح، ونم في ظلال هذه الخيام، ولا تتعرض لبنات الأجواد” ya’ nī ye ve iç bizlere te’ arruz eyleme edebüñ ile ol dirler imiş ammā mezbür mütenbbih olmayup her çend te’ arruzdan hālī olmıyıcak bir gün buña yā Yesār bu gice gel seni murādına vāşıl idelim didiler. Mezbür Yesār dağı gerçek kıyās idüp ol gice varduğda mezbürelere ittifağ idüp mezkür ‘ Arabı tutup mezākīrini kať eylediler.

⁵⁹³ Onlara teklif edip, tomurcuklanmış kızların Yesārı’nın başına gelen kötü şeyleri yaşamandan korkuyorum.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında farklı konularda Arapça ve Farsçadan tercüme edilen eserlerin yanında mesel (atasözü) ile ilgili tercüme edilen birkaç eser de bulunmaktadır. Bu eserler arasında yer alan Kudsî'nin (ö. 1130/1117) *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* isimli eserini incelemeyi hedefleyen çalışmamızda; öncelikle mesel ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Bu kısımda, mesel tarif edildikten sonra onu, tabir (deyim) ve hikmet (vecîze) gibi mesele çok benzeyen kısa ve özlü sözlerden ayırmanın çok zor olduğu görülmüştür.

Arap mesellerinin yapı bakımından özlü, kıyâsî ve hurâfî meseller diye sınıflandırıldığı görülürken , çıkış yerlerine göre ise hadise, teşbih, kıssa, hikmet veya şiirden doğduğu anlaşılmaktadır. Zamanları bakımından ise Cahiliye, Erken İslâm ve Emevî gibi eski dönemler ile yeni diye değerlendirilen *müvelled meseller* diye ayrıldığı görülmüştür. Erken İslâm döneminden itibaren insanlar arasında yaygınlaşmış olan kısa ve özlü mesellerin yanında Kur'ân, hadîs, sahabe meselleri gibi yeni meseller de ortaya çıkmıştır.

Mesel ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* eserini telif eden Kudsî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ondan bahseden kaynakların verdiği bilgiye göre Osmanlı ilmiye sınıfına mensup olup 29 Temmuz- 7 Ağustos 1717 tarihinde misafir olarak bulunduğu Edirne'de vefat eden bu mütercimnin hayatı ile ilgili verilen bilgiler çok azdır. Çalışmamıza konu olan eserinin yanında, *Tercüme-i Tibr'ül-Mesbûk fîmâ Yahtâcune İleyhi'l-Mülûk* ve *Tercüme-i el-Berkû'l-Yemâni fî'l-Fethi'l-Osmanî* adlı eserlerinin de olduğu tarafımızdan tespit edilmiş ve bunlar hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

Yapılan taramalar neticesinde, klâsik Türk edebiyatında Kudsî'nin *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* adlı eseri gibi Arapça ve Farsça mesellerin derlenip açıklandığı Âlî Hüseyin Efendi'nin *Ukûdu'l-Ukûl* 'ı, Riyâzî'nin *Düstûru'l-Amel fî*

Durûbi'l-Emsâl'i ve Hüsâmî'nin *Tuhfetü'l-Emsâl*'i gibi başka eserlerin de XVII. yüzyılın başlarından itibaren yazıldığı görülmüştür.

Kudsî'nin tercüme ettiği *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye*'si üzerinde yapılan inceleme neticesinde; eserdeki mesellerin zaman, yapı ve konularına göre taksim edilebileceği, zaman bakımından da, birkaç ipucundan hareketle Cahiliye, Erken İslâm, Emevî ve Abbasî olmak üzere dört kısma sınıflandırılabilceği anlaşılmıştır. Kudsî'nin seçtiği 120 meselden 68'inin Cahiliye, 19'unun Erken İslâm, 23'ünün da Emevî dönemine ait olduğu sadece birinin Abbasî döneminde olduğu görülmüştür. Bunlar dışında kalan 9 meselin hangi zamana ait olduğu tespit edilmemiştir. Yapı bakımından ise kıyâsî mesellerden hiç bir mesel bulunmazken hurâfî mesellerden ise sadece bir meselin bulunduğu, diğer mesellerin ise mücezz mesellerden oluştuğu tespit edilmiştir. Konu bakımından ise seçilen mesellerin aile, cömertlik, yiğitlik, çalışkanlık, kaza ve kader gibi çeşitli konularda olduğu müşahede edilmiştir. Yine bu inceleme sonucunda Kudsî'nin eserini oluştururken İbn Sellâm'ın *Kitâbü'l-Emsâl*'i, Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl*'i, Huviyyî'nin *Ferâ'idü'l-Harâ'id fi'l-Emsâl* gibi kaynaklara müracaat ederek eserine aldığı meselleri derlediği görülmüştür. Kudsî'nin bu şekilde birkaç kaynağa dayanarak eserine aldığı çoğu meselin kullanıldıkları yerleri ve söyleniş sebeplerini açıkladığı; ancak eserdeki bazı mesellerin söyleniş sebeplerini anlatırken hangi bağlamda kullanıldıklarına dair bilgi vermediği, aynı şekilde bazı mesellerin kullanıldıkları yeri söylerken söyleniş sebeplerini söylemediği tespit edilmiştir.

Kudsî'nin eserine aldığı mesellerin tercümesini gerçekleştirirken takip ettiği metodu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, öncelikle eserde yer alan mesellerin tercümeleri, daha sonra hikâyelerinin tercümeleri kaynak metinle karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Kudsî'nin eserine aldığı meselleri tercüme ederken bazen harfiyen bazen meâlen tercüme yolunu kullandığı, kaynak mesele bağıllık noktasında ise, kimi zaman meseli olduğu gibi tercüme ederken kimi zaman da eksiltme veya eklemeler yaparak tercüme ettiği, bunun yanında, bazı meselleri ise herhangi bir şekilde tercüme etmeyip sadece kullanıldıkları bağlamı anlatmakla yetinirken bazı meselleri de olduğu gibi erek metne aldığı görülmüştür. Ayrıca iki meseli yine mesel şeklinde olan farklı bir Arapça ibare ile, iki meseli de Türkçe bir atasözü ile karşılaşıldığı dikkat çekmiştir.

Mesel hikâyelerinin tercümeleri ise kaynak metne sadakat noktasında ise, birtakım eksiltmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu eksiltmelerin; kaynak metinde yer alan hikaye, şiir, hadis, cümle ile bir veya birkaç kelimenin eksilmesi şeklinde yapıldığı görülmüştür. Eksiltmelere nispetle örnekleri çok daha fazla olan eklemeler tespit edilip incelendiğinde; bu eklemelerin genellikle kaynak metnin daha iyi anlaşılması çabasına yönelik açıklama tarzında oldukları görülmüştür.

Mütercim, tercümesinin girişinde hangi tercüme üslubunu takip ettiğine dair bilgi vermediği için tek bir tercüme stratejisi/şeklinin uygulandığını söylemenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Kudsî'nin tercümesinde çoğunlukla aktaracağı ibarenin anlamını zihninde tasvir edip bunun hedef dilde hangi ibare ile ifade edildiğini bulup hedef dildeki söz dizimine göre tercümesini gerçekleştirdiği, birkaç yerde de tercüme edeceği metindeki kelimelerin, metnin aktarılacağı dildeki (Türkçe) birebir karşılığını bulduğu ve kaynak metnin söz dizimine uygun bir şekilde tercüme ettiği görülmüştür.

Yapılan inceleme sonunda, mütercimin kaynak metindeki kelimeleri karşılarken kaynak metindeki kelime veya kelime grubunu aynen erek metne aktarma, kaynak metindeki kelime veya ibareyi Arapça veya Farsça sözcüklerle karşılama, kaynak metindeki kelimeleri Türkçe asıllı kelimelerle karşılama gibi üç farklı yola başvurduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abdu'llâh el-Asbâhânî, **el-Emsâl fi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, thk: 'Abdü'l'alî, (Hint: e'd-Dârü's-Selefiyye, 1987).
- Abidîn, Abdülmecîd, **el-Emsâl fi'n-Nesiri'l-'Arabî**, (İskenderiyye: Dârü'l-Ma'rife).
- Açıkgöz, Nâmık, “Riyâzî: Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği, Divan, Sâkî-nâme ve Düstûru'l-amel'in Tenkidli Metni”, (Doktora tezi, Fırat Üniversitesi,1986).
- Aksoy, Ömer, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, (İstanbul: İnkılâp, 1988).
- Bedrettin Çetiner, “Mesel: emsâlü'l-Kur'ân”, **DİA**, c. 29, (Ankara, 2004).
- Bulut, Ahmet, “Arap Dil ev Edebiyatında Emsal”, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984).
- Bulut, Ahmet, “Emsâl'ul-Kur'ân”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fköltesi**, c. 3, S. 3. (1991).
- e's-Sa'âlibî, Abdülmelik, **e't-Temsîl ve'l-Muhâzara**, thk: AbdülFettâh M. el-Îluluv, 2. bs. (ed-Dârü'l-'Arabiyye li'l-kitab,1981).
- Ebû Alî, M. Tevfîk, **el-Emsâlü'l-'Arabiyye ve'l-'Asrû'l-Câhilî**, (Dârü'n-nefâ'is, 1988).
- Ebû Sûfe, Muhammed, **el-Emsâlü'l-'Arabiyye ve Masâdiruhâ fi't-Türâs**, 2. bs. (Mektebetü'l-Muhtesib, 1993).
- ed-Dımeşkî, Ömer, **Mu'cemü'l-mü'ellifîn**, (Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ).
- el-'Askerî, Hasen, **Cemheretü'l-Emsâl**, (Beyrut: Dârü'l-Fikr).
- el-Asfahânî, er-Râgib, **el-Müfredât fi Garîbî'l-Kurân**, thk: Safvân ed-Dâvûdî, (Dımaşk: Dârü'l-kalem,1412).

- el-Beyânûnî, Abdülmecîd, **Darbü'l-Emsal fi'l-Kurân**, (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1991).
- el-Fârâbî, İsmâ'îl, **es-Sihâh**, thk: Ahmed Abdülgaffâr Attâr, (Beyrut: Dârü'l-'ilm, 1987).
- el-Feyyûmî, Ahmed, **el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr**, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'ilmiyye).
- el-gulvânî, Muhammed, **el-Emsâl fi'l-hadîsi'n-Nebevî**, (1993).
- El-Hemavî, Şihâbüddîn, **Mu'cemü'l-üdebâ**, thk: İhsân Abbâs, (Beyrût: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1993).
- el-Mekkî, Kutbüddîn, **el-Berkü'l-Yemâni fi'l-Fethi'l-Osmanî**, thk: Hamed el-Câsir, (er-Riyâz:Dârü'l-Yemâme,1967).
- el-Meydânî, Ahmed, **Mecma'ü'l-Emsâl**, thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife).
- en-Nüveyrî, Şihâbü'ddîn, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, (Kahire: Dârül-kütüb, 2002).
- er-Râzî, Ahmed, **Makâyîsü'l-lüga**, Thk: Abdüsselâm M. İbn Hârûn, (Dârü'l-Fikr, 1979).
- es-Sebhânî, Cafer, **el-Emsal fi'l-Kurân'il Kerîm**, (Dârü'l-advâ, 2000).
- es-Suyûtî, Abdürrahmân, **el-İtkân fi ulûmi'l-Kurân**, thk: M. Ebü'l-Fazl İbrâhim, (el-Hey'etül-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974).
- et-Tekrîfî, Abdürrahmân, **Dirâsât fi'l-Meseli'l-Arabîyi'l-Mukâren**, (**Bağdât**).
- et-Tevhîdî, Alî, **el-Basâ'ir vez-Zahâ'ir**, thk: Vidâdü'l-Kâzî, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1988).
- ez-Zemahşarî, Mahmûd, **Esâsü'l-belâga**, thk: Muhammad Bâsil, 3. bs. (Beyrut: Darü'l-kütüb, 1998).
- ez-Zerkeşî, Muhammed, **el-Burhân fi ulûmi'l-Kurân**, thk: Muhammed İbrâhim, (Beyrûr: Dârü'l-Ma'rife, 1957).
- ez-Ziriklî, Hayruddîn, **el-A'lâm**, (Dârü'l-ilim, 2002).

- Gönen, Sinan, Batı Türklerin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).
- Güllüce, Veysel, “Kâmin Mesellerin Değerlendirilmesi –İbn Fadl Örneğinde”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 25. (1997).
- Hayta, Ufuk, “Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhirü’l-Kur’ân ve Zevâhirü’l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri” , **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 16, S. 2, (2007).
- Hengirmen, Mehmet, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, (Ankara: Engin,2007).
- Huviyyi, Yusuf, **Ferâ’idü’l-Harâ’id fi’l-Emsâl**,(Dârü’n-nefa’is,2000).
- İbn Manzûr, Muhammed, **Lisânü’l- ‘Arab**, 3.bs. (Beyrut: Dâr Sâdir, 1994).
- İbn Sellâm, el-Kâsim, **Kitâbü’l-Emsâl**, Thk: ‘Abdü’lmeccid Katâmîş, (Dârü’l-Me’mûn, 1980).
- İbni Abdi Rabbih, Şihâbüddin, **el-‘ikdû’l-Ferîd**, (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1404).
- İbnü’l-Muqaffa’, Abdullâh, **el-Edebü’s-Sagîr**, (İskenderiyye: Dâr İbnü’l-ıyayim).
- İnalçık, Halil, “Hüsrev Paşa”, **DİA**, c.19, (İstanbul, 1999).
- İsmâil Durmuş, “Mesel”, **DİA**, c. 29, (Ankara, 2004).
- Kalkaşendî, Ahmed, **Subhu’l-A‘şâ fi Sınâ‘ati’l-İnşâ**,thk: Muhammed Şemseddîn, (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’-İlmiyye,1987).
- Kandemir, M. Yaşar, Mesel: “emsâlü’l hadîs”, **DİA**, c. 29, (Ankara, 2004).
- Katâmîş, Abdülmecîd, **el-Emsâlü’l-‘Arabiyye**, (Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1988).
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdilâh, **Keşfü’z-Zünûn ‘an Esâmi’l- Kütüb ve’l-Fünûn**, (bağdat: Mektebetü’l-Müsennâ, 1941).
- Kaya, Mahmud, “Sipâhîzâde Mehmed”, **DİA**, c. 37 , (İstanbul, 2009).
- Kudsî, Abdulâh, Tercüme-i el-Berkü’l-Yemânî fi’l-Fethi’l-Osmanî, Nuruosmaniye Ktp. 4928/2.
- Kudsî, Abdullah, Tercüme-i Tibr’ül-Mesbûk fimâ Yahtâcüne İleyhi’l-Mülûk,

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY00365.

- Mustafâ, bin İbrâhim Gelibolulu, Zübdetü'l-Emsâl, Ayasofya Ktp. 4026.
- Pullu, İdris, “Arap Dili ve Edebiyatında Meseller”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü , 2007).
- Sa'deddin Efendi, Müstakimzade Süleyman, **Mecelletü'n-nisab fi'n-neseb ve'l-küna ve'l-elkab**, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000).
- Salim Efendi, **Tezkire-i Sâlim**, (dar-ı sa'âdet; eRd'm matba'ası, 1879).
- Sâmi, Şemsettin, **Kâmûs-ı Türk-i**, (Dar-ı Sa'âdet, 1317).
- Sellheim, Rudolf, **el-Emsâlü'l-'Arabîyyetü'l-Kadîme**, çev. Ramadânn 'Abdü'ttevâb, (er-Risâle).
- Şen, Ayşegül, “Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrarlar, Yemînler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü, 2006).
- Şeyhî Mehmed, **Şakaik-i Numâniyye ve zeyilleri**, hzr: Abdülkâdir Özcan, (İstanbul: Çağrı yayınları).
- Seyyid, Egemen Fuâd , “Nehrevâlî”, **DİA**, c. 32, (Ankara, 2004).
- Tâhîr Bey, M., **Osmanlı Müellifleri**, (İstanbul: Matba'a-ı 'Âmire, 1914).
- Tüccar, Zülfikar, “Ebu Ubeyd el-Kasim b. Sellâm”, **DİA**, c.10.
- Tüccar, Zülfikar, “el-Meydânî”, **DİA**, c. 29, (Ankara, 2004).
- Tuman, M. Nâil, **Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, hzr: Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatcı, (Büro yayınları, 2001).
- Türkmen, Dursun Ali, “Arap dilindeki Mesellerinin Oluşumunda Kurân'ın Etkisi”, **Ekev Akademi Dergisi**, S. 24. (2005).
- Ulutürk, Veli, “Kur'ân-ı Kerîm'de Meseller”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11. (1993).
- Uysal, Muhittin, “Hadis Meselleri :Mahiyet, Literatür, Örnekler”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.23. (2007).
- Vefik Paşa, Ahmet, **Atalarsözü, müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl**, haz: Recep Duymaz, (İstanbul:Gökkubbe, 2005).

- Yazar, Sadık, Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).
- Yazar, Sadık, **Gırnâî Seyahatnamesi'nin XVI. Yüzyılda Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb**, (İstanbul: Okurakademi, 2012).
- Yazıcı, Numan, **Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler**, (İstanbul: Rağbet yayınları, 2003).
- Yıldız, Asiye, “Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'de Tebliğ Metodu Olarak Mesellerle Anlatım”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistütüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2007).

Taranan Kataloglar

- Abuladze, Ts.; İluridze, M., **Gürcistan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü Türkçe Yazmalar Kataloğu** (Tiflis: 2004).
- Aro, Jussi, **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der Universitatbibliothek zu Helsinki** (Helsinki: 1959).
- **Askerî Müze Yazma Eserler Kataloğu** (İstanbul: 1995).
- Aydemir, Yaşar; Abdülkadir Hayber, **Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu** (Ankara: TİKA Yayınları, 2007).
- Aydın, Şadi, **İran Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalar Kataloğu** (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008).
- Bakar, İsmail, **Sadberg Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları Katalogu** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2001).
- Balic, Smail, **Katalog Der Türkischen Handschriften der Österreichischen Naitonalbibliothek, Neuerwerbungen 1864-1994 (Avsutura Milli Ktp.)** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006).

- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, Cevdet Paşa Yazmaları ve Kur'ân-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu** (İstanbul: 1997).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Alfabetik Kataloğu** (İstanbul : 1998).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –I.** (İstanbul: 1993).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –II.** (İstanbul: 1995).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –III.** (İstanbul: 2001).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu, C.I** (İstanbul: 1994).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu, C.II** (İstanbul: 1994).
- Beeston, A. F. L., **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu Manuscripts in the Bodlein Library** (Oxford: 1954).
- Blaskovic Jozef; Vesely, Rudolf; Petroček Karel, **Arabische Türkische und Persische handschriften der Universitaetsbibliothek in Bratislava = Arabske, Turecke a Perzske Rukopisy Univerzitetnej kniznice v Bratislave** (Bratislava: 1961).
- Blochet, E., **Catalogue des manuscrits Turcs, 2 cilt** (Paris: 1932-33).
- Boskov, Vanco, **Katalog Turkish Rukopisa** (Sarajevo:1998).
- Brina, Elsev, “Kosova’da Bulunan Oryantal El Yazmaları”, **Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 34 (Ankara : 2005) s. 33-190.
- Ceyhan, Abdullah, **Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Elyazması Eserler Kataloğu I-II** (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994).
- Cunbur, Müjgan; Kaya, Dursun; Ünver, Niyazi; Yılmaz, Hacı, **Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kataloğu** (Ankara: TDK Yayınları, 1999).
- Cunbur, Müjgan; ve ötekileri, **Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu I-V** (Ankara: 1987-1997).

- Dağlı, Yücel; Bilgin, Orhan, **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu** (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2001).
- Dobraca, Kasım, **Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukapisa, c. I** (Sarajevo: Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka, 1963).
- Dobraca, Kasım, **Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukapisa, c. II** (Sarajevo: Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka, 2002).
- Eminoğu, Mehmet, Koyunoğu Müze ve Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu (Konya: 1997).
- Ethe, Hermann, **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu manuscripts in the Bodleian Library** (Oxford: 1930).
- Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome:III (Sarajevo: 1991).
- Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome: V (Sarajevo:1999).
- Flemming, Beschrieben von Barbara, **Türkische Handschriften I** (Wiesbaden: 1968).
- Flügel, Gustav Leberecht, **Die Arabischen Persischen Türkischen Handschriften der Kaiserlichen und Königlichen Hofbibliothek zu Wien**, 3 cilt (Wiemar: 1977).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. I** (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. II** (Ankara: MEB, Yayınları, 1971).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. III** (Ankara: MEB, Yayınları, 1972).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. IV** (Ankara: TTK, 1994).

- Gönültas, Güler, **Manisa İl Halk Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Katalogu** (Manisa:Türk Kütüphaneciler Derneği Manisa Subesi Yayınları, 1986).
- Götz, Beschrieben von Manfred, **Türkische Handschriften II** (Wiesbaden: 1968).
- Götz, Beschrieben von Manfred, **Türkische Handschriften IV** (Wiesbaden: 1979).
- Hadâik, İbn-i Yûsuf-ı Şîrâzî, **Fihrist-i Kütübhâne-i Medrese-i Âlî Sipehsâlâr**, 2.c kütüb-i hattî-i Fârisî vü Arabî vü Türkî (Tahran: 1318).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VI (London-Sarajevo: 1999).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VIII, (London-Sarajevo: 2000).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XII, (London-Sarajevo: 2002).
- Karabulut, Ali Rıza, **el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi I-III** (Kayseri: 2005).
- Karabulut, Ali Rıza, **Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça Arapça Yazmalar I-II** (Kayseri: Mektebe Yayınları, 1995).
- Karabulut, Ali Rıza; Karabulut, Ahmet Turan, **Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI**, 6. c. indekstir, (Kayseri: Mektebe Yayınları, tarihsiz).
- Karatay, Fehmi Edhem, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, 2 c. (İstanbul: 1961).
- Kılıç, Atabey, **Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Kataloğu I**, (Kayseri: 2001).

- Komisyon, **Arnavutluk Devlet Arşivleri Osmanlı Yazmaları Kataloğu**, (Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 2001).
- Krafft, Albrecht, **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der K.K. Orientalischen Akademie zu Wien** (Wien: 1842).
- Kut, Günay, **Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library with Reprint of the 1930 Catalogue by the Ethe** (Oxford: Oxford University Press, 2003).
- Kut, Günay, **Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989).
- Kut, Günay ve diğ, **Kandilli Rasathanesi El Yazmaları I: Türkçe Yazmalar** (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome X, (London-Sarajevo: 2002).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XIV, (London-Sarajevo: 2005).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XV, (London-Sarajevo:2006).
- Majda, Tadeusz, **Katalog Rekopisow Tureckich i Perskich** (Warszawa: 1967).
- Nametak, Fehim, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome IV, (London-Sarajevo:1998)
- Nametak, Fehim; Trako, Salih, **Catalogue of Arabic, Persian, Turkish and Bosnian Manuscripts in the Collection of the Bosnians' Institute I** (Zürich: 1997).

- Nametak, Fehim; Trako, Salih, **Catalogue of Arabic, Persian, Turkish and Bosnian Manuscripts in the Collection of the Bosnians' Institute II**, (Bosniak Institute: 2003).
- Okuyucu, Cihan, "Tunus Milli Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 7-8 (İstanbul: Kasım 2000), s.135-170.
- Örs, Derya; Kemal Tuzcu; Muhammed Hekimoğlu, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu I** (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2006).
- Örs, Derya; Kemal Tuzcu; Muhammed Hekimoğlu, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu II/1**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2008).
- Özege, Seyfettin, **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu**, (İstanbul: Fatih Matbaası, 1971-1979).
- Özgökmen, Ali, "Konya Belediyesi İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Türkçe Eserler Kataloğu", (yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987).
- Parlatır, İsmail; Hazai, György, **Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'deki Türkçe El Yazmaları Katalogu** (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2007).
- Pertsch, Vilhelm, **Die Türkischen Handschriften der Koniclichen Bibliothek zu Berlin** (Berlin:1889).
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome IX, (London-Sarajevo :2001)
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XIII (London-Sarajevo :2004).
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XVI (London-Sarajevo: 2008).

- Popara, Haso; Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VII (London-Sarajevo: 2000).
- Rieu, Charles, **Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum** (Londra: 1888).
- Rossi, Ettore, **Elenco dei manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana : Vaticani, Barberiniani, Borgiaani** (Roma: 1953).
- Schmidt, Jan, **Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Comprising the Acquisitions of Turkish Manuscripts in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, I (2000)-II(2002)-III (2006), Leiden.
- Sohrweide, Beschrieben von Hanna, **Türkische Handschriften V** (Wiesbaden: 1981).
- Sohrweide, Beschrieben von Hanna, **Türkische handschriften: und einige den handschriften enthaltene und Arabische werke** (Wiesbaden: 1974).
- Şarlı, Mahmut, “Medîne-i Münevvere’deki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi’nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler”, **İlmî Araştırmalar**, S. 11 (İstanbul:2001), s. 99-112.
- Şeşen, Ramazan; İzgi, Cevat; Altan, Mustafa Haşim, **Kıbrıs İslâm Yazmaları Kataloğu** (İstanbul: 1995).
- Yardım, Ali, **İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu**, C. III (İzmir: 1997).
- Yıldırım, Ali İhsan, **Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu I** (Tire: 2003
- Zeren, Mehmet; Güleç, İsmail, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu** (İstanbul: 2009).
- Zettersteen, K.V., **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala**, 2 cilt (Uppsala: 1930).

ÖZGEÇMİŞ

RABBAA MOHAMMAD HUSSEIN RABABA

Kişisel bilgiler:

Adı Soyadı: Rabbaa RABABA

Doğum Yeri ve Tarihi: Ürdün- 18/10/1988.

Uyruğu: Ürdün

Cinsiyet: Erkek

Medeni durumu: Bekar

İkamet adresi: Güngören-İstanbul

Eğitim Durumu:

Şu sertifikalara hasıl oldum:

- (1) Türkçe kursu: Ankara Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi TÖMER.

Mezuniyet yılı: 2011

- (2) Lisans: Yarmouk Üniversitesi - Ürdün, Arap Dili ve Edebiyatı

Genel ortalama: 84.7 %

Puanlama: pekiyi

Mezuniyet yılı: 2010.

- (3) Lise (diploma), bölüm: Edebiyat, genel ortama: 78.9%

Mezuniyet yılı: 2006.